

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Авдија Р. Салковић

**ЈЕЗИК У РОМАНИМА
ПЕЈАМИЈА САФЕ**

докторска дисертација

Београд, 2017.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOLOGY

Avdija R. Salković

**THE LANGUAGE IN THE NOVELS OF
PEYAMI SAFA**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2017.

БЕЛГРАДСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Авдия Р. Салкович

**ЯЗЫК В РОМАНАХ
ПЕЯМИ САФА**

Докторская диссертация

г. Белград, 2017.

Комисија за преглед и оцену

МЕНТОР: Проф. др Ксенија Ајкут, ванредни професор
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ:

1. Проф. др Мирјана Теодосијевић, редовни професор
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

2. Доц. др Сеад Шемсовић
Универзитет у Сарајеву
Филозофски факултет - Одсек за књижевности народа БиХ

Датум одбране: _____ 2017. године.

Језик у романима Пејамија Сафе

Сажетак

Пејами Сафа је био велики мислилац, књижевник, новинар. Његов животни век обухвата један од најбурнијих и најважнијих периода реформи кроз које су прошли турска држава и турски народ. Реформа језика, засигурно, представља најважнију реформу и може се рећи да је Пејами Сафа био један од њених најактивнијих судионика. Потиче из угледне породице којој књижевност нимало није била страна, јер му је и отац био чувени песник. Због тешке материјалне кризе није могао стећи уредно и квалитетно образовање. Његов књижевни живот трајао је невероватне 43 године. Био је снажан мислилац и изванредан романијер. У својим делима највише се бавио моралом, односно кризом морала, говорио је о опонашању запада и западњачког начина живота који је у то време захватио турско друштво. Француски је говорио веома добро, у мери да је био у стању написати уџбеник за учење овог језика.

Списатељски живот започео је 1919. године у новинама *Yirminci Asir* у којима је под псеудонимом Сервер Беди писао анегдоте и кратке криминалистичке приче које су се одликовале стабилном логичком потком и веродостојношћу. У жанру психолошког романа остварио је велики успех, мајсторски је користио супротне појмове, контрасти између сукобљених осећања и идеја. Захваљујући делима која је написао кратким и живахним реченицама и живим турским језиком постао је један од мајстора републиканске књижевности.

Живео је од пера, иако је у то време то било прилично тешко. Био је приморан да много пише, те због тога, међу онима што су писали на турском језику, вероватно, не постоји нико други ко је више дела написао од њега. Издавао је и часописе *Kültür Haftası* (1936) и *Türk Düşüncesi* (1953-1960). Осим тога, писао је и уџбенике и ту се издваја *Граматика турског језика*. Међу споменутиим новинским текстовима већина се тиче лингвистике и борбе за очување и унапређење турског језика.

Извори преносе да је написао око 150 књижевних дела али су, због специфичног језика и времена у којима су написана, за предмет овог истраживања

изабрана три романа која се сматрају његовим најбољим делима: *Сами смо*, *Фатих-Харбије* и *Девето вањско одељење*.

Пејами Сафа вољен је и познат по снази свога стила и један је од неколико турских књижевника који су на најлепши начин користили турски језик и који су писали најлепшим турским језиком. Та чињеница на најбољи начин дефинише важност овог рада. Ово истраживање представља делимичну анализу синтаксе турског језика кроз наведена три Сафина дела, па су у њему одређене морфолошке појаве изнете и третиране проучавањем синтагми под јединственим називом *групе речи* (Kelime Grupları). Као и у свим својим делима, Сафа је и у ова три романа са великом умешношћу употребио синтагме.

Теза има за циљ да научној и књижевној јавности овог простора представи језик и стил књижевника који спада у најконтроверзније и најчитаније турске књижевнике, да класичном граматиком и перцепцијом модерне лингвистике изнесе несвакидашњи коментар језика његових романа, да покаже снагу и границе изражаја турског језика, да утврди на који је начин и којим језичким средствима писац изнео своја осећања, мисли и схватања, да анализом одређених морфолошких елеманата олакша разумевање синтаксе турског језика и да стилском анализом покаже његово раскошно језичко умеће и употребу специфичног стила.

Током истраживања дошли смо до великог броја Сафиних текстова које је написао о језику и неке смо његове значајне мисли представили у овом раду. Захваљујући његовом промишљању, из једног смо новог угла осветлили постојећа знања и дошли до неких сасвим нових сазнања, што представља највећи допринос овог рада.

Кључне речи: Пејами Сафа, турски језик, синтакса, синтагме, групе речи, српски језик, Фатих Харбије, Девето вањско одељење, Сами смо, реформа писма

Научна област: туркологија

Ужа научна област: морфологија и синтакса

УДК:

The Language in the Novels of Peyami Safa

Summary

Peyami Safa was a great thinker, author and journalist. His lifespan includes one of the most boisterous and most significant reform periods the Turkish state and Turkish people went through. The language reform, definitely, represents the most significant reform and it can be said that PeyamiSafa was one of its most active participants. He comes from a respectable family where literature was not unfamiliar to them, since his father was a famous poet. For difficult material crises, he could not accomplish regular and qualitative education. His literature life lasted for incredible 43 years. He was a strong thinker and an extraordinary novelist. In his works, he dealt with moral, i.e. moral crises;he spoke on copying of the West and Western life style that caught the Turkish society at the time. He spoke French very well, to a level to be able to write a textbook on learning this language.

His literature life started in a newspaper *Yirminci Asır*in 1919, under a pseudonym Server Bedi, he wrote anecdotes and short criminal stories characterized by a stable logics base and originality. Within the genre of a psychological novel, he accomplished a great success, he used masterly opposite terms, a contrast between conflicted feelings and ideas. Thanks to his works, written in short and vivid sentences and the vivid Turkish language, he became of the master of the Republican literature.

He lived by the pen, although it was quite difficult at the time. He was forced to write a lot, thus among the ones who wrote in the Turkish language, probably, there is no one who wrote more works than him. He published journals *Kültür Haftası* (1936) and *Türk Düşüncesi* (1953-1960).Beside this, he wrote textbooks and there is an outstanding *Grammar of theTurkish Language*. Among his articles, most are related to Lignustics and a struggle to preserve and improve the Turkish language.

The sources say that he wrote around 150 literature works, but for the specifics of the language and time written at, for the subject of this research, three of his novels were chosen, and they are considered his best works of art: *We Are Alone*, *Fatih-Harbiye* and *The Ninth External Class*.

Peyami Safa was loved and famous for the power of his style and is one of the Turkish authors who used the Turkish language in the most beautiful way and wrote in the most beautiful Turkish language. The fact defines in the best way the significance of this Thesis. This research represents a dynamic analyse of the Turkish language Syntax through the stated Safa's works, thus certain morphological occurrences are presented and treated by studying syntagmas under a unique title *group of words* (Kelime Grupları). Like in his works, Safa used with a great skill syntagmas in these three novels.

The Thesis has for its aim to present, both to scientific and literature public of this area, the language and style of this author who belongs to one of the most controversial and most read Turkish authors, to expose with a classic Grammar and a modern Linguistics perception, one extraordinary comment of the language of his novels, to present the power and boundaries of expression of the Turkish language, to determine in what way and what language means the author expressed his feelings through, thoughts and understandings, to make easier understanding of certain morphological elements by the analyse, to make easier understanding of the Turkish language Syntax and to present his rich language skills and the use of a specific style with the analyse.

During the research, we have encountered a number of Safa's texts on the language he wrote in and we have presented some of his significant thoughts in this Thesis. Thanks to his thinking, we have enlightened from a new angle the existing knowledge and gained a completely new one, and it represents the greatest accomplishment of the Thesis.

Key words: Peyami Safa, the Turkish language, Syntax, groups of words, the Serbian language, Fatih Harbiye, The Ninth External Class, We Are Alone, reform of the alphabet

Scientific Area: Turkology

Narrow Scientific Area: Morphology and Syntax

UDK:

Садржај

1. УВОД	1
2. Пејами Сафа - живот и уметност	6
2.1. Исмаил Сафа (İsmail Safa, 1867-1091) - „Писац по рођењу“	6
2.1.1. Исмаил Сафа у очима Пејамија Сафе	11
2.2. Рођење и повратак из Сиваса	11
2.3. Ларусова енциклопедија	12
2.4. Болест	13
2.5. Средња школа Вефа (Vefa Lisesi)	14
2.6. „Чему човека науче сиромаштво и болест, не могу га научити ниједна школа и књига“	15
2.7. Прво дело несуђеног трговца гурабијама	17
2.8. <i>Yirminci Asır</i> и улазак у свет књижевности	18
2.9. Боемски живот у годинама окупације и женидба	19
2.10. Смрт сина и оца	22
2.11. Рекли су о њему	23
2.12. Сафин свет идеја	26
2.13. Пејами Сафа и Реформа алфабета (Harf İnkılabı)	28
2.14. Интелектуалне кавге Пејамија Сафе	33
2.15. Критички однос према сопственом стваралаштву	35
2.16. Пејами Сафа као романијер - <i>Фатих Харбије</i> , <i>Девето вањско одељење</i> и <i>Сами смо</i>	36
2.16.1. <i>Девето вањско одељење</i>	38

2.16.2. <i>Фатих-Харбије</i>	40
2.16.3. <i>Сами смо</i>	41
2.17. Сафино схватање језика	42
2.17.1. Пејами Сафа и покрет језичког пуризма	44
2.17.2. Пејами Сафа и стране речи у турском језику	46
2.17.3. Пејами Сафа и терминологија	49
2.17.4. Формирање академије - вид могућег решења	49
2.18. Библиографија Сафиних дела	50
2.18.1. Романи и кратке приче	50
2.18.2. Романи и приче под псеудонимом <i>Сервер Беди</i>	50
2.18.3. Идеолошка дела	51
2.18.4. Библиотека „Ко је ко?“	51
2.18.5. Биографије	51
2.18.6. Уџбеници	52
2.18.7. Преводи	52
3. Појам „групе речи“ с освртом на перцепцију синтаксе	53
3.1. Синтакса као производ потребе за комуницирањем	53
3.2. „Низање речи“ - синтакса или нешто друго	54
3.3. „Групе речи“ - кључ турске синтаксе	56
3.4. Пејами Сафа - виртуоз турске синтаксе	61
4. Групе речи / синтагме у романима	63
4.1. Генитив личних заменица (<i>İyelik Grubu</i>)	63
4.1.1. Дефиниција	63

4.1.2. Примери генитива личних заменица у делима <i>Сами смо, Девето вањско одељење и Фатих-Харбије</i>	65
4.2. Именичке синтагме (İsim Tamlaması)	67
4.2.1. Дефиниција именичких синтагми	67
4.2.2. Врсте именичких синтагми	71
4.2.3. Одређена именичка синтагма (Belirtili İsim Tamlaması)	71
4.2.3.1. Примери одређене именичке синтагме у делима <i>Сами смо, Девето вањско одељење и Фатих-Харбије</i>	73
4.2.4. Неодређена именичка синтагма (Belirtisiz İsim Tamlaması)	76
4.2.4.1. Примери неодређене именичке синтагме у делима <i>Сами смо, Девето вањско одељење и Фатих-Харбије</i>	79
4.2.5. Ланчана именичка синтагма (Zincirleme İsim Tamlaması)	82
4.2.5.1. Примери ланчане именичке синтагме у делима <i>Сами смо, Девето вањско одељење и Фатих-Харбије</i>	84
4.3. Придевске синтагме (Sıfat Tamlaması)	86
4.3.1. Дефиниција придевске синтагме	86
4.3.2. Примери придевске синтагме у делима <i>Сами смо, Девето вањско одељење и Фатих-Харбије</i>	88
4.4. Глаголско-именичка синтагма (İsim-Fiil Grubu)	91
4.4.1. Дефиниција глаголско-именичке синтагме	91
4.4.2. Примери глаголско-именичке синтагме са наставцима <i>-tak/-tek</i> у делима <i>Сами смо, Девето вањско одељење и Фатих-Харбије</i> ...	93
4.4.3. Примери глаголско-именичке синтагме са наставцима <i>-ta/-te</i> у делима <i>Сами смо, Девето вањско одељење и Фатих-Харбије</i>	99
4.4.4. Примери глаголско-именичке синтагме са наставцима <i>-ış/-iş/-uş/-üü</i> у делима <i>Сами смо, Девето вањско одељење и Фатих-Харбије</i>	104
4.5. Глаголско-придевска (партиципска) синтагма (Sıfat-Fiil Grubu)	106

4.5.1. Дефиниција глаголско-придевске синтагме	106
4.5.2. Примери глаголско-придевске синтагме са наставцима <i>-an/-en</i> у делима <i>Сами смо, Девето вањско одељење</i> и <i>Фатих-Харбије</i>	108
4.5.3. Примери глаголско-придевске синтагме са наставцима <i>-r/-ar/-er</i> у делима <i>Сами смо, Девето вањско одељење</i> и <i>Фатих-Харбије</i>	110
4.5.4. Примери глаголско-придевске синтагме са наставцима <i>-miş/-miş/-miş</i> у делима <i>Сами смо, Девето вањско одељење</i> и <i>Фатих-Харбије</i>	113
4.5.5. Примери глаголско-придевске синтагме са наставцима <i>-dik/-dik/-dik/-dük/-dük</i> у делима <i>Сами смо, Девето вањско одељење</i> и <i>Фатих-Харбије</i>	115
4.5.6. Примери глаголско-придевске синтагме са наставцима <i>-acak/-ecek</i> у делима <i>Сами смо, Девето вањско одељење</i> и <i>Фатих-Харбије</i>	130
4.6. Глаголско-прилошка (герундијумска) синтагма (<i>Zarf-Fiil Grubu</i>)	140
4.6.1. Дефиниција глаголско-прилошке синтагме	140
4.6.2. Примери глаголско-прилошке синтагме са наставцима <i>-ip/-ip/-ip/-iip</i> у делима <i>Сами смо, Девето вањско одељење</i> и <i>Фатих-Харбије</i>	142
4.6.3. Примери глаголско-прилошке синтагме са наставцима <i>-a/-e</i> у делима <i>Сами смо, Девето вањско одељење</i> и <i>Фатих-Харбије</i>	143
4.6.4. Примери глаголско-прилошке синтагме са наставцима <i>-arak/-erek</i> у делима <i>Сами смо, Девето вањско одељење</i> и <i>Фатих-Харбије</i> ..	144
4.6.5. Примери глаголско-прилошке синтагме са наставцима <i>-ken</i> у делима <i>Сами смо, Девето вањско одељење</i> и <i>Фатих-Харбије</i>	145
4.6.6. Примери глаголско-прилошке синтагме са наставцима <i>-tadan/-teden</i> у делима <i>Сами смо, Девето вањско одељење</i> и <i>Фатих-Харбије</i>	147
4.6.7. Примери глаголско-прилошке синтагме са наставцима <i>-alı/-eli</i> у делима <i>Сами смо, Девето вањско одељење</i> и <i>Фатих-Харбије</i>	149

4.6.8. Примери глаголско-прилошке синтагме са наставцима <i>-dikça/-dikçe/-dukça/-diükçe</i> у делима <i>Сами смо, Девето вањско одељење</i> и <i>Фатих-Харбије</i>	149
4.6.9. Примери глаголско-прилошке синтагме са наставцима <i>-ınca/-ince/-unça/-ünce</i> у делима <i>Сами смо, Девето вањско одељење</i> и <i>Фатих-Харбије</i>	150
4.6.10. Примери глаголско-прилошке синтагме са наставцима <i>-r - taz/-r -mez</i> у делима <i>Сами смо, Девето вањско одељење</i> и <i>Фатих-Харбије</i>	152
4.6.11. Примери глаголско-прилошке синтагме са наставцима <i>-casına/-cesine</i> у делима <i>Сами смо, Девето вањско одељење</i> и <i>Фатих-Харбије</i>	153
4.7. Редупликацијске синтагме (Tekrar Grubu)	153
4.7.1. Дефиниција редупликацијске синтагме	153
4.7.2. Примери редупликацијске синтагме у делима <i>Сами смо, Девето вањско одељење</i> и <i>Фатих-Харбије</i>	154
4.8. Постпозицијске синтагме (Edat Grubu)	157
4.8.1. Дефиниција постпозицијске синтагме	157
4.8.2. Примери постпозицијске синтагме у делима <i>Сами смо, Девето вањско одељење</i> и <i>Фатих-Харбије</i>	161
4.8.2.1. Паве постпозиције са номинативом именица и генитивом заменица	161
4.8.2.1.1. <i>Gibi</i>	161
4.8.2.1.2. <i>Kadar</i>	163
4.8.2.1.3. <i>Olarak</i>	165
4.8.2.1.4. <i>İçin</i>	166
4.8.2.1.5. <i>İle</i>	168
4.8.2.1.6. <i>Üzere</i>	174

4.8.2.1.7. <i>Diye</i>	175
4.8.2.2. Праве постпозиције са дативом именица	176
4.8.2.2.1. <i>Kadar</i>	176
4.8.2.2.2. <i>Doğru</i>	177
4.8.2.2.3. <i>Karşı</i>	177
4.8.2.2.4. <i>Göre</i>	179
4.8.2.2.5. <i>Dair</i>	180
4.8.2.2.6. <i>Ait</i>	181
4.8.2.2.7. <i>Rağmen</i>	181
4.8.2.2.8. <i>Mahsus</i>	182
4.8.2.2.9. <i>Nisbetle</i>	183
4.8.2.3. Праве постпозиције са аблативом именица	183
4.8.2.3.1. <i>Önce</i>	183
4.8.2.3.2. <i>Evvel</i>	184
4.8.2.3.3. <i>Sonra</i>	185
4.8.2.3.4. <i>Beri</i>	187
4.8.2.3.5. <i>İtibaren</i>	189
4.8.2.3.6. <i>Dolayı</i>	189
4.8.2.3.7. <i>Başka</i>	190
4.8.2.4. Квазипостпозиције	191
4.8.2.4.1. <i>İç</i>	191
4.8.2.4.2. <i>Dış</i>	193
4.8.2.4.3. <i>Haric</i>	194
4.8.2.4.4. <i>Alt</i>	194

4.8.2.4.5. <i>Üst/Üzer</i>	196
4.8.2.4.6. <i>Ön</i>	199
4.8.2.4.7. <i>Ara</i>	200
4.8.2.4.8. <i>Orta</i>	201
4.8.2.4.9. <i>Karşı</i>	202
4.8.2.4.10. <i>Baş</i>	203
4.8.2.5. Квазипостпозиције са ограниченом деклинабилношћу ..	204
4.8.2.5.1. <i>Hakkında</i>	204
4.8.2.5.2. <i>Lehine/Lehinde</i>	205
4.8.2.5.3. <i>Aleyhine / Aleyhinde</i>	205
4.8.2.5.4. <i>Sayesinde</i>	206
4.8.2.5.5. <i>Zarfinda</i>	206
4.9. Везничке синтагме (<i>Bağlama Grubu</i>)	206
4.9.1. Дефиниција везничке синтагме	206
4.9.2. Примери координативних везничких синтагми у делима <i>Сами смо, Девето вањско одељење и Фатих-Харбије</i>	209
4.10. Атрибутивне (титуларне) синтагме (<i>Unvan Grubu</i>)	219
4.10.1. Дефиниција атрибутивне (титуларне) синтагме	219
4.10.2. Примери атрибутивне (титуларне) синтагме у делима <i>Сами смо, Девето вањско одељење и Фатих-Харбије</i>	220
4.11. Сложене именице (<i>Birleşik İsim</i>)	223
4.11.1. Дефиниција сложене именице	223
4.11.2. Примери сложених именица у делима <i>Сами смо, Девето вањско одељење и Фатих-Харбије</i>	224
4.12. Састављени глаголи (<i>Birleşik Fiil</i>)	226

4.12.1. Дефиниција састављеног глагола	226
4.12.2. Примери састављених глагола у делима <i>Сами смо, Девето вањско одељење</i> и <i>Фатих-Харбије</i>	227
4.13. Бројевна синтагма (Sayı Grubu)	231
4.13.1. Дефиниција бројевне синтагме	231
4.13.2. Примери бројевне синтагме у делима <i>Сами смо, Девето вањско одељење</i> и <i>Фатих-Харбије</i>	231
4.14. Скраћенице (Kısaltma Grubu)	233
4.14.1. Дефиниција скраћенице	233
4.14.2. Примери скраћеница у делима <i>Сами смо, Девето вањско одељење</i> и <i>Фатих-Харбије</i>	234
5. Закључак	238
Литература	242
Извори	246
Биографија	249

1. УВОД

Пејами Сафа (Peşami Safa) један је од најважнијих писаца турске републиканске књижевности. Почео је писати још као дечак. Касније је писао у великом броју новина и часописа и своје текстове потписивао је са неколико различитих имена. Он је новинар који је више од четрдесет година у великом броју новина писао колумне, у неким је чак истовремено писао и уредничке текстове и колумне, а под именом Сервер Беди (Server Bedi) и неке простије књижевне текстове. Уз све то, стижао је да за недељне и месечне часописе пише кратке приче и текстове... Само ова његова особина могла би бити тема једног узбудљивог истраживања.

Под именом Сервер Беди написао је безброј љубавних и криминалистичких романа у којима је главни лик био Џингоз Рецаи (Cingöz Recai), док је под именом Пејами Сафа пружио дела из врхунске, лепе књижевности. Осим тога, био је књижевник који је у технику писања романа унео озбиљне новине, био је естета и критичар који је веома добро разумео сликарство и музику и који је у том пољу изнео озбиљне тезе. Имао је тако широко поље интересовања да је чак писао и за часопис *Сексологија* (Seksoloji Dergisi)!

Чињеница да је за живот зарађивао писањем, терала га је да много пише. Све и да константно писање колумни временом писцу донесе један гибак стил, славу и ауторитет, Сафа нам казује да је то један тежак и напоран посао који троши човека. Текст који је написао у *Cumhuriyet*-у (Џумхуријет)¹ 1933. године почиње овом реченицом: „Сатима сам тражио тему.“² Иако је у својој бележници имао много тема, он је чекао „или једно погодно духовно стање, једну менталну стимулацију која је симетрична са важношћу или један ред који је у складу са правилима новинарства.“

Имао је много тема, али оно што га је мучило, био је избор и то да ли ће са једним паметним складом успети ући у свет који изабрана тема крије.

¹ Дневни лист Џумхуријет основан је 7. маја 1924. године. Покренут је лично од стране Мустафе Кемала Ататурка који му је и дао ово име. Заступа секуларистичко-левичарске идеје, излази и данас и представља један од најутицајних дневних листова Турске.

² P. Safa, „Hergün yazmak“, *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1933, s. 2.

Иако је себе дефинисао као колумнисту, Пејами Сафа је без сумње један од неколико виртуоза кратке приче. То су му признавали и његови најљући опоненти. Био је самоук, али то му није сметало да се у психологији, медицини, филозофији, социологији и другим научним пољима попне до степена научног знања. Био је истински интелектуалац и писац који је то знање довео у стање животног стила.

Много је читао, изблиза је пратио француску литературу и то је поред одређених промена у политичкој коњукутури био узрок честе ревизије његових мишљења. Он признаје да је склон честој провери сопствених ставова, посебно када је политика у питању. Тридесетих година прошлог века био је социјалиста, одушевљен Назимом Хикметом (Nazım Hikmet), једним од највећих песника али и комуниста Турске, да би нешто касније постао ватрени антикомуниста, што је једна од одлика која се посебно истицала код њега. Године 1935. након велике свађе, започео је оштру полемику са Назимом Хикметом. Под утицајем фашизма 40-тих година двадесетог века у одређеној је мери био антидемократа, да би 50-их година почео веровати у демократске принципе. Године 1950. био је кандидат Републиканске народне партије (Cumhuriyet Halk Partі) за народног посланика, да би касније постао близак са конзервативном Демократском странком (Demokrat Partі).

Иако је био склон ревизији сопствених ставова, мржња према султану Абдулхамиду II³ (Abdülhamid), којег је кривио за смрт свога оца, била је нешто од чега није одустајао до краја свога живота. До краја је волео и штито реформисту и дисидента Абдулаха Цевдета⁴ (Abdullah Cevdet Karlıdağ), и поред тога што је овај био веома омражен у конзервативним круговима. То је правдао тиме што му је након смрти његовог оца Абдулах Цевдет пружио преко потребну заштиту у тренуцима када је водио немилосрдну битку за живот. Пејами Сафа изражава бескрајну захвалност на поклону у виду Ларусове енциклопедије коју му је донео

³ Абдулхамид II (1842-1918), 34. османлијски султан који је владао од 1876. до 1909. године. Након тридесет и три године владавине збачен је са власти од стране припадника младотурског покрета.

⁴ Абдуллах Цевдет Карлидаг (1869-1932), политичар, филозоф, офталмолог, песник и преводилац. Један од водећих заступника западних идеја у Османлијском царству а затим и у Републици Турској. Један од петорице оснивача удружења İttihad-ı Osmanî Cemiyeti које ће касније прерасти у удружење İttihat ve Terakki. Један је од првих бораца и заштитника женских права у Турској. На пољу медицине, филозофије и политике написао је и превео више од седамдесет дела. Због својих идеја прогањан је од стране султана Абдулхамиди.

за његов сунет. Звучи помало невероватно, али он је из те књиге научио француски језик који је касније толико усавршио да је написао и *Граматику француског језика*.

У роману *Фатих-Харбије* (Fatih Harbiye) бранио је турску класичну музику (Türk Sanat Müziği)⁵, међутим, касније је био против ње окренувши се западној музици. По питању језика, такође, имао је озбиљне дилеме. Увек је веровао у то да турски језик мора бити поједностављен, али је истовремено сматрао да је избацивање свих страних речи у супротности са принципом тока историје. Критиковао је фанатични пуризам зато што је он, по његовом мишљењу, кидао све везе турске културе са прошлошћу.

У деветој години живота погодила га је тешка болест костију од које је боловао наредних 7-8 година. То стање болести у потпуности је променило и формирало његов карактер, учинило је од њега извесног параноика који је скоро све своје романе проткао психоанализом. Он је отац турског психоаналитичког романа. Аутобиографски роман *Девето вањско одељење* (Dokuzuncu Hariciye Koğuşu) Сафино је најпознатије дело у којем говори о ономе што је проживео током болести и у којем се много више фокусира на психолошке анализе него на саме догађаје.

У *Новој турској енциклопедији* (Yeni Türk Ansiklopedisi) стоји да је „првокласни романијер којем у жанру психоанализе још увек нема премца, и да је због овог успеха заиста заслужио да понесе епитет турски Достојевски.“⁶

Био је сиромашан, живео је од писања и морао је писати сваки дан. У једном је тексту написао да сиромаштво и болест делују подстрекачки, да плаше и шибају вољу и да буде поспалу енергију. Под утицајем сиромаштва које га је погодило у детињству а и касније, облачио се на бувљој пијаци и целог живота држао се те навике. Због лечења своје супруге у бесцење је продао права на све своје књиге. Упркос свим тешкоћама Пејами Сафа је све до 1960. године успео да се одржи на ногама. Међутим, када је те године изгубио једино дете које је имао,

⁵ Турска класична музика, односно турска уметничка музика. Почети њеног настанка досежу до 10. века све до доба славног персијског филозофа, научника и музичара Ал-Фарабија, на западу познатијег као Ал-Фарабиус. Заједно са западном класичном музиком и индијском музиком прихвата се као музика која у смислу континуитета и традиције има велики утицај на светску цивилизацију.

⁶ *Yeni Türk Ansiklopedisi*, İstanbul, 1985, 9. Cilt, s. 3332.

сина Мервеа, и његов се живот почео убрзано гасити све док коначно није умро годину дана касније.

Био је борбен човек од акције, мајсторски књижевник, новинар и полемичар који је с времена на време у име те борбе перо користио попут мача. Чак и површном анализом ове изузетне личности у очи упада чињеница да не постоји један Пејами Сафа, већ много њих, и да би се сваки понаособ могао схватити потребно је упустити се у авантуру разноврсног истраживања.

По неким проценама, број библиографских јединица Пејамија Сафе достиже и до бројке 500. Нису побројани ни сви текстови које је писао за многобројне новине и часописе, али се грубо процењује да их има око 20.000.⁷

Због тога што је „познат и вољен по снази свога стила и што је један од неколико турских књижевника који су на најлепши начин користили турски језик и који су писали најлепшим турским језиком“⁸, превасходни циљ овог рада јесте да се кроз његова три романа *Фатих-Харбије*, *Девето вањско одељење* и *Сами смо* (Yalnızız), који спадају у ремек дела, укаже на језик Пејамија Сафе, да се класичном граматиком и перцепцијом модерне лингвистике изнесе несвакидашњи коментар језика његових дела, да се покажу снага и границе изражаја турског језика, да се утврди на који је начин и којим језичким средствима писац изнео своја осећања, мисли и схватања, да се анализом одређених морфолошких елемената олакша разумевање синтаксе турског језика и да се етимолошком анализом речи које је писац користио у датој ситуацији покаже његово раскошно језичко умеће и употреба специфичног стила.

Узимајући у обзир историјско-политичке околности земље у којој је живео и чињеницу да се овај познати турски интелектуалац, публициста и књижевник по први пут представља овим научним и књижевним просторима, други део рада, који следи након увода, посвећен је мало дубљој биографској анализи у којој су, поред основних биографских података, представљени и Сафине филозофске мисли и његови погледи на турски језик. Трећи део рада посвећен је анализи перцепције синтаксе и синтагме, док је четврти део посвећен морфолошкој и

⁷ Аутори биографских дела о Сафи наводе велики број библиографских јединица које припадају овом аутору, међутим, податак сам добио од Мехмеда Нијазија Оздемира, филозофа и књижевника, којем је Сафа на самрти оставио права на постхумно објављивање његових дела. Издавачка кућа *Ötüken*, чији је Оздемир сувласник, и данас издаје и промовише Сафина дела.

⁸ *Yeni Türk Ansiklopedisi...*, s. 3332.

стилској анализи споменута три дела и обухвата анализу синтаксе кроз употребљену синтагму. Пети део садржи резултате и закључке до којих се дошло током израде рада и предлоге за даља истраживања овог контроверзног аутора.

Пре извесног времена аутор овог рада објавио је преводе сва три романа који су предмет анализе, што ће умногоме олакшати цео процес.

2. Пејами Сафа - живот и уметност

2.1. Исмаил Сафа (İsmail Safa, 1867-1091) - „Писац по рођењу“

Заједничка констатација свих биографа који су писали о Пејамију Сафи, међу којима су најпознатији Цахит Ситки Таранци⁹ (Cahit Sıtkı Tarancı), Ергун Гозе¹⁰ (Ergün Göze), Вецди Бурун¹¹ (Vecdi Burun), Бешир Ајвазоглу¹² (Beşir Auvazoğlu) и Невзат Косоглу¹³ (Nevzat Kösoğlu), јесте да овај величанствени ум потиче из угледне породице којој књижевност нимало није била страна и да у једном таквом окружењу он и није могао бити ништа друго до писац. Отац Исмаил био је чувени песник, док су му стричеви Ахмет Вефа (Ahmet Vefa, 1868-1901) и Али Ками Акјуз (Ali Kâmi Akyüz, 1873-1945), такође, били надарени песници.

Крајем 18. и почетком 19. века османлијско друштво незауостављиво се урушавало на свим пољима. Безнађе и хаос који су посебно били приметни на пољу књижевности и културе, довели су до побуне одређеног слоја интелектуалаца који су на један отворен начин исказали опортунизам према османлијском суверену. Незадовољство посебно кулминира у доба султана Абдухамида II када османлијски песници постају својеврсни револуционари који књижевност користе за исказивање својих политичких ставова. Због тога су често били прогањани, затварани и забрањивани.

Исмаил Сафа био је један од водећих песника-револуционара свога времена и свака Пејамијева биографија без осврта на живот његовог оца, односно, свака Пејамијева биографија чије се исходиште не налази у основним цртицама песничког опортунизма његовог оца, била би и те како мањкава. Отац је сину у

⁹ Цахит Ситки Таранци (1910-1956), један од најважнијих песника републиканског периода Турске. Збирке песама *Yaş Otuz Beş* и *Memleket İsterim* спадају у његова најпозантија дела.

¹⁰ Ергун Гозе (1931-2009), познати туски новинар и књижевник. Оснивач издавачке куће *Babiali*. Аутор је веома вредних биографских дела, *Peşyami Safa* и *Peşyami Safa-Nazım Hikmet Kavgası*.

¹¹ Вецди Бурун (1918 -), песник, романијер, један од ретких живих Сафиних савременика. На наговор Сафе, напустио је управљање бродском компанијом и посветио се писању. Иза себе је оставио вредну Сафину биографију под називом *Peşyami Safa ile 25 yıl*.

¹² Бешир Ајвазоглу (1953-), турски песник и новинар. Његово дело *Peşyami - Hayatı, Sanatı, Estetiği, Dramı*, познати савремени турски књижевник Мустафа Кутлу, у својој колумни од 10. децембра 2014. године у дневном листу *Yeni Şafak*, похвалио је на следећи начин: „Књига коју је написао о Сафи представља производ једног збуњујуће изванредног рада.“

¹³ Невзат Косоглу (1940-2013), турски политичар, новинар и публициста. Једно време обављао је функцију народног посланика. Суоснивач је познате издавачке куће *Ötüken* из Истанбула.

мираз оставио изванредан ген и таленат за књижевност, новинарство и уметност, али оставио му је и једну непролазну мржњу према османлијском владару које се син није одрекао до краја живота. Та му је мржња, можда, једина мрља у његовом блиставом животном опусу. Али, то није нешто што се једном таквом писцу и интелектуалцу, чија је мисао била тако нестална и често ишла из крајности у крајност, не може прогледати кроз прсте.

Исмаил Сафа рођен је у Меки (Саудијска Арабија) 1867. године. Његов отац Мехмед Бехчет (Mehmed Behçet, 1828-1878) био је османлијски службеник пореклом из Трабзона, а како се наводи у часопису *Türk Düşüncesi* (Турска мисао) из 1954. године, његова мајка Ајша Самија (Ayşe Samia), потомак је чувеног Акшемседина¹⁴ (Akşemsettin).¹⁵ Из брака Мехмеда Бехчета и Ајше Самије родило се петоро деце, од којих су, уз Исмаила, Ахмед Вефа и Али Ками били признати песници. Четворо деце, међу којима и Исмаил Сафа, родило се у Меки у којој је њихов отац вршио дужност писара. Године свога детињства проведеног у овом светом муслиманском граду Исмаил Сафа описао је у многобројним песмама, а можда се најлепши опис налази у једном од стихова песме *Hutûr-ı Dûr-â-Dûr*, који гласи:

Mekke'de toprağa bastı yürüdü

Güneş altında, kum üstünde yetiştı, büyüdü.

(У Меки је ногом згазио и крочио

Под сунцем, на песку стасао и одрастао.)¹⁶

Након губитка оба родитеља Исмаил Сафа са својом браћом Ахмедом Вефом и Алијем Камијем 1878. године напушта Арабију, враћа се у Истанбул у којем се сва тројица уписују у други разред образовне институције Дарушафака (Darüşşafaka)¹⁷. С обзиром да је њихов отац, иначе и сам талентовани песник, за време боравка у Меки, придавао велики значај образовању своје деце, због

¹⁴ Акшемседин (1389-1459), један од највећих османлијских учењака. Иза себе оставио многобројна дела из верских и медицинских наука. На двору је вршио функцију главног васпитача султана Мехмеда Освајача (1432-1481).

¹⁵ P. Safa, „İsmaıl Safa'nın Şeceresi“, *Türk Düşüncesi*, s. 5, 1 Nisan 1954, s. 221.

¹⁶ *Vefâtının 50. Yılında Peyami Safa Kitabı*, Manisa, 2012, s. 8.

¹⁷ <http://www.darussafaka.k12.tr/hakkimizda/>. Образовна институција Дарушафака, основана је у Истанбулу 1863. године са циљем да школује сиромашну, талентовану децу која су изгубила једног или оба родитеља. Књижевници Намик Кемал, Саит Фаик Абасијаник, Јахја Кемал Бејатли и Азиз Несин нека су од имена која се у виду предавача или ученика вежу за име ове институције. Осим тога, Дарушафака лицеј и данас спада у ред најбољих средњих школа у Републици Турској.

одлично познавања арапског и персијског језика, а самим тим и беспрекорног познавања арапских и персијских класика, међу којима посебно треба истаћи *Касидеи Бурде* (Kaside-i Bürde)¹⁸ и Ширазијев *Ђулистан* (Gulistan), тројица браће одмах су привукла пажњу на себе.¹⁹

И поред великих материјалних проблема Исмаил Сафа и његова браћа били су најбољи ђаци у школи. Дане проведене у овој образовној институцији песник у својој песми *Дарушафака* спомиње са жалом, али и са једним видом захвалности због тога што му је ова школа пружила једно топло уточиште:

Darüşşafaka.. En büyük âsâr-ı zamîme,

Darüşşafaka.. Sâlib-i ahlâk-ı zemîme,

Darüşşafaka.. Câlib-i esfâk zamîme,

Teskînine mahsus yetimâne figânın..

Ben sâye-i sakfında yetiştim bu binânın.

(Дарушафака... Највеће узвишено дело

Дарушафака... Грозница лошег морала

Дарушафака... Сваког милосрђем својим привлачи

И врисак сирочади умирује

Одрастао сам у сени крова ове зграде.)

У Дарушафаки Исмаил Сафа стиче одлично образовање, учи француски језик, почиње се изблиза занимати за поезију и писати своје прве песме. Године 1886. завршава школу и започиње службовање у различитим државним институцијама, најпре у Дирекцији за фондације (Evkaf Nezareti), затим у Истанбулском телеграфу (İstanbul Telgrafhanesi) те као наставник књижевности у Грађанској гимназији (Mekteb-i İdadî-i Mülki).²⁰ У овом периоду поезију објављује у разним часописима и пише дело *Мухакемати Едебије* (Muhâkemât-ı Edebiyye).²¹ Након што је своју прву песму објавио у часопису *Терџумани Хакикат* (Tercüman-ı Hakikat) привукао је пажњу уредника Муалима Нација²² (Muallim Naci) који му,

¹⁸ Ода од 161 бејта (дистиха), коју је у славу Посланика Мухамеда певао арапски песник Шерефудин Абу Абдулах Мухамед б. Сеид, познатији као Ал-Бусири, који је живео у Египту у тринаестом веку. Види у: http://www.ghb.ba/uimages/udoc/anali/anali_4.pdf, стр. 9.

¹⁹ В. Аувазоџлу, *Peşami - Hayati, Sanati, Felsefesi, Drami*, İstanbul, 1998, s. 31.

²⁰ В. Аувазоџлу, нав. дело, стр. 31.

²¹ *Vefâtının 50. Yılında...*, s. 8.

²² Муалим Наци (1850-1893), турски писац, песник, учитељ и критичар из реформског периода Танзимата. Заступао је увођење савремених идеја без одрицања од старог, због чега је проглашен

одушевљен његовим талентом и лакоћом казивања стихова, даје надимак *Писац по рођењу*.²³

Захваљујући Муалиму Нацију, Исмаил Сафа на велика врата ступа на истанбулску књижевну сцену. У то време он, такође, успоставља и контакт са одређеним политичким и идеолошким круговима познатим по својем неслагању и опозиционом деловању против тадашњег контроверзног султана Абдулхамида II. Према ономе што пише Пејами Сафа, њихова кућа у истанбулском кварту Гедикпаша била је својеврсни центар у којем су се окупљали опозиционари међу којима су најпознатији били Тевфик Фикрет (Tevfik Fikret, 1867-1915), Риза Тевфик (Rıza Tevfik, 1869-1949), Абдулах Џевдет и Хусејин Сирет (Hüseyin Siret, 1872-1959).²⁴

Ове ће активности умногоме утицати на његов живот, због политичких иступа у својој поезији биће праћен, привођен на саслушања и, напослетку, премештен из Истанбула у Сивас на службовање. Анимозитет који је према султану Абдулхамиду гајио Исмаил Сафа јавиће се и код његовог сина Пејамија, у којем ће, непримерено његовом интелекту, попримити неслућене размере мржње. У отвореном писму султанији Ајши, ћерки султана Абдулхамида, Пејами Сафа је овог владара назвао црвеним султаном, што је био надимак по којем је због радикалних мера био познат у интелектуалним круговима, и убицом изневши притом низ увреда на његову личност. Књижевник и филозоф Мехмед Нијази Оздемир²⁵ (Mehmed Niyazi Özdemir), Пејамијев ученик и аутор великог броја текстова о њему, поред проблема који је његов отац имао са тадашњим режимом, као разлог његове велике мржње наводи још и следеће:

„Исмаил Сафа умро је када је његов син Пејами имао две године. Од тада па надаље, Пејами је стасао под заштитом Абдулаха Џевдета те је због тога одрастао под утицајем његових идеја. Међутим, временом их се почео ослобађати. Једном су га током неке репортаже упитали: 'Верујете ли у

представником „старе поезије“. Својим запаженим ангажманом било на пољу критике, било на пољу решавања проблема у језику, заузео је важно место у књижевној историји Турске. Више о томе: www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=d300317

²³ В. Аувазоғлу, нав. дело, стр. 31.

²⁴ Р. Сафа, „Babam İsmail Safa“, *Türk Düşüncesi*, с. 1, Sayı 5, 1954, s. 342-346.

²⁵ Мехмед Нијази Оздемир (1942-), турски историчар, писац и филозоф. Познат по историјским романима у којима обрађује теме од националног значаја. Аутор ове тезе, Авдија Салковић, 2008. године превео је на наш језик његов роман *Чанаккале*.

Алаха?' Пејами Сафа је одговорио: 'И те како верујем!' Ово као да је био највећи показатељ дозе његове вере...²⁶

Када се сагледа невероватни стваралачки опус Пејамија Сафе, засигурно једног од најважнијих турских интелектуалаца 20. века, може се рећи да мржња према султану Абдулхамиду коју му је у наслеђе предао његов отац, представља мрљу на једној тако блиставој каријери. Ипак, узимајући у обзир утицај који је отац имао на сина и оно што је син постао, захваљујући донекле очевим генима, то није сметало великом Јахји Кемалу²⁷ (Yahya Kemal), највећем песнику из републиканског периода, да изјави да је управо Пејами Сафа највеће дело Исмаила Сафе.

Због опозиционог деловања, у априлу месецу 1900. Исмаил Сафа прогнан је у град Сивас, на Црном мору. Пејами Сафа тада је имао годину и по дана. Бешир Ајвазоглу наводи да је Исмаил Сафа у пратњи полиције доведен са својом породицом до пристаништа и да га осим његове браће Ахмеда Вефе и Алија Камија, нико други није испратио.²⁸

Неколико месеци пре одласка, Исмаил Сафа изгубио је ћерку Улију, а у Сивасу му је умрла и ћерка Селма. Изненадне смрти његове деце и хладна црноморска клима вратиле су му опаку болест, тако да након једанаест месеци боравка у својеврсном егзилу Исмаил Сафа умире 24. марта 1901. године. Након смрти свога супруга Сервер Бедија распродала је његову интелектуалну заоставштину и са својом децом вратила се у Истанбул. У тексту који је написао у новинама *Cumhuriyet*, од 22. маја 1933. године, Пејами Сафа изражава велику радост и захвалност главном писару Трговинске коморе Измита, Алију Галибу, који му је послао примерак неке књиге која је припадала Исмаилу Сафи а коју је купио на распродаји у Сивасу.

²⁶ Преузето из говора Мехмеда Нијазија Оздемира са семинара под називом „Уметничка лица из света штампе / Matbuat Dünyasından Sanatkar Çehreler“, одржаном 21. јуна 2013. године у Музеју штампе Удружења новинара Турске (Türkiye Gazeteciler Cemiyeti).

²⁷ Јахја Кемал (1884-1958), књижевник, политичар, дипломата. Рођен је у Скопљу, од оца Нација, бившег градоначелника Скопља, и мајке Накије, нећакиње чувеног диванског песника Галиба из Лесковца (1828-1867). Сматра се једним од највећих републиканских песника.

²⁸ В. Аувазоғлу, нав. дело, стр. 36.

2.1.1. Исмаил Сафа у очима Пејамија Сафе

У тексту који је 1954. године издао у своме часопису *Türk Düşüncesi*, Сафа је изнео нека веома важна запажања и констатације о своме оцу.²⁹ Управо зато што га је лично Пејами Сафа написао, овај текст представља важан документ о месту које је Исмаил Сафа имао у животу свога сина.

По мишљењу Пејамија Сафе, његовог оца су током живота снашле многе неправде и катастрофе. Истиче да је он једини писац у историји турске књижевности који је у периоду након реформи познатих под називом Танзимат умро у изгнанству. Упоредјујући га са Намиком Кемалом³⁰ (Namık Kemal), истиче да се његов отац налази на много већем нивоу. Преноси да је његов отац одбио многе високе положаје које му је султан Абдулхамид II нудио у замену да одустане од своје борбе, да је упркос непрестаним претњама и праћењима од стране режима у својој кући без престанка организовао састанке против „деспотског режима“, претворивши на тај начин свој дом у својеврстан центар слободе.

Како каже Пејами Сафа, „тешко је наћи писца који је у седмој години изгубио мајку, у тринаестој оца, који је изгубио прву супругу за коју је био везан великом љубављу, двоје деце, здравље и најзад у 34. години и свој живот, а чије песме носе толико аутобиографских трагова као што то чине песме Исмаила Сафе.“ И поред тога што је говорио арапски, персијски и француски, он је са својом дубоком искреношћу био оригиналан турски песник.

На крају текста Пејами Сафа каже да је тридесет година узалуд чекао да неки критичар спаси његовог оца од заборава и да су на педесеттворогодишњици смрти Исмаила Сафе његов брат и он овај број часописа приредили како би га избавили из „тмине заборава која је гора и од саме смрти“.³¹

2.2. Рођење и повратак из Сиваса

Пејами Сафа рођен је 02. априла 1899. године у Истанбулу. Датум његовог рођења, поред датума рођења његовог брата Илхамија и сестара Селме и Улије,

²⁹ P. Safa, „Babam İsmail Safa“, *Türk Düşüncesi*, c. 1, s. 5, 1954, s. 342-346.

³⁰ Намик Кемал (1840-1888), турски националиста, члан покрета Младе Османлије, писац, новинар, државник и песник. Истакнути представник Танзимата.

³¹ P. Safa, „Babam İsmail Safa“..., s. 342-346.

записао је ручно његов отац на једној фотографији усликаној 1900. године. С обзиром да је са годину дана свој живот морао наставити у својеврсном егзилу у граду Сивасу, од сећања на кућу у којој се родио, у кварту Гедикпаша, у његовој глави није остало ништа. Поред тога, време проведено у Сивасу описује као „атмосферу катастрофе“ и каже:

„У року од десет месеци отац и сестра умрли су ми у Сивасу, док сам имао само две године. Нашао сам се међу јецајима жене која је за кратко време изгубила и супруга и дете. Можда сумњичаво очекивање неке катастрофе и страх од осећања опасности у сваком долазећем кораку који испуњају све моје романе представљају резултат једног оваквог почетка.“³²

Породична трагедија учинила је да Пејами Сафа сазри пре времена и да буде свестан тешке ситуације у којој се налазио он и његово најближе окружење. Исмаил Сафа у писму које је из Сиваса послао своме брату Алију Камију, износи своју запрепашћеност Пејамијевим зрелим понашањем у тренуцима најтеже болести свога брата Илхамија, и каже:

„Кад би га видео зачудио би се. То створење од годину и по дана свесно је моје туге и апатије, па покушава да ме одобровољи и утеши.“³³

2.3. Ларусова енциклопедија

Након смрти Исмаила Сафе и његове сахране у Сивасу, Пејами Сафа се са својом мајком Сервер Бедијом и преосталом децом враћа у Истанбул. С обзиром на тадашње прилике претпоставља се да је ова удовица са својом децом живела веома скромно и да је била овисна о помоћи других. Сервер Бедија то и потврђује у једној репортажи³⁴ када каже „да се као и свака друга мајка трудила да јој деца не осете сиромаштво, али да се не може рећи да је Пејами Сафа порастао у благостању“.

Упркос свему, Пејами је био једно крајње марљиво и успешно дете. Његова мајка каже да га је све интересовало, да је учио и директно и индиректно. Она преноси и једну Пејамијеву пошалицу, која сажима његову знатижељу:

³² С. S. Tarancı, *Peyami Safa*, İstanbul, 1940, s. 3.

³³ А. К. Akyüz, „Kardeşim İsmail Safa“, *Türk Düşüncesi*, c. 1, Sayı 5, 1954, s. 333.

³⁴ „Genç Yazarlarımızın Anneleri Anlatıyor: Çocuğumu Nasıl Büyüttüm“, *Resimli Ay*, İstanbul, Mayıs 1929, s. 11.

„Питајте мога старијег брата, па да и ја научим!“³⁵

Ахмет Халит Јашароглу³⁶ (Ahmet Halit Yaşaroglu) у својим мемоарима преноси:

„[...] Наставили смо са испитом. Мало дете на сва питања даје ватрене одговоре, иако је мало пре био нервозан што је закаснио, сада није желео изаћи, већ је говорио: 'Поставите ми још питања, ја сам припремио четири тома Ахмеда Расима!' Ко би рекао да ће ово мало дете постати ватрени писац, Пејами Сафа, који ће данас свету књижевности подарити веома вредна дела.“³⁷

Абдулах Цевдет, велики пријатељ његовог оца и, касније, заштитник и помагач његове породице, 1905. године, као поклон за сунет, ритуално обрезивање, доноси му Ларусову енциклопедију на француском језику. Савет у виду речи: „Ево ти, у овоме ћеш тражити и наћи своју срећу (будућност)!“³⁸, засигурно представља нешто чега се Пејами Сафа чврсто држао до краја живота. Овај поклон пресудно је утицао на његову личност и, упркос великом таленту и наклоности према медицини, гурнуо га је у свет књижевности и новинарства. Уз помоћ Ларусове енциклопедије самостално је научио француски језик који је унапредио у мери да је могао читати највеће француске класике. Помало делује невероватно да је љубав према овом језику резултирала писањем два уџбеника за учење француског језика - *Fransız Grameri* (1942) и *Türkçe İzahlı Fransız Grameri* (1948). Осим тога, аутор је и граматике турског језика - *Türk Grameri* (1941).

2.4. Болест

У деветој години живота (1908) Сафу погађа тешка упала зглоба десне руке³⁹, која га неће напустити све до седамнаесте године. Поред тога што је добар део детињства провео грчећи се у болу по болницама и болничким ходницима, она је и након излечења оставила дубок и видљив траг на његову психу.

³⁵ Исто.

³⁶ Ахмет Халит Јашароглу (1891-1951), учитељ, издавач и оснивач издавачке куће *Ahmet Halit Kitaphanesi* која је деловала од 1928. до 1973. године.

³⁷ В. Аувазоглу, нав. дело, стр. 43.

³⁸ http://www.zaman.com.tr/pazar_peyami-safa-kendi-universitesinden-mezun_40692.html

³⁹ Иако у роману *Девето вањско одељење* главни јунак болује од тешког облика запалења левог колена, сва биографска дела и његови ретки, још увек живи савременици, кажу да је Пејами Сафа боловао од упале зглоба десне руке. Мехмед Нијази Оздемир каже да је реч о десном рамену.

Проживљене патње описао је у аутобиографском роману *Девето вањско одељење* и ово дело представља првостепени извор информација у вези са периодом његовог детињства и младости.

Узрок болести писац приписује свом несташном карактеру и великој љубави према боксу коју је имао у основној школи (*ibtidai mektep*). У једном тексту из 1955. године писац до детаља описује бокс мечеве са извесним Рецепом Арнаутом који је служио за школског грубијана. И поред низа изгубљених мечева Пејами Сафа истиче да му се упорно враћао и супротстављао све док га једног дана није оборио на тло. Међутим, *Султан комарац*, како су га у школи звали због своје упорности и слабе конституције, ову победу назива Пировом победом и додаје:

„Више ниједном нисам могао стати пред Рецепа Арнаута. Тек сам из операција којима сам девет година био подвргаван због упале зглоба која ме је задесила након тога, схватио шта су ми ти мечеви донели. Ја јесам писац малог романа, такође преведеног и на стране језике, али, изгледа да је Рецеп Арнаут онај што га је издиктирао!“⁴⁰

2.5. Средња школа Вефа⁴¹ (Vefa Lisesi)

Тешком болешћу погођени Пејами Сафа 1910. године започиње образовање у средњој школи Вефа у којој није привлачио пажњу као дете „песника по рођењу“, већ својим мршавим, изнемоглим телом и главом несразмерно великом у односу на тело. У овој школи упознаје Екрема Хаккија Ајвердија (Ekrem Hakkı Ayverdi, 1899-1984), Елифа Наџија (Elif Naci, 1898-1987), Хасана Алија Јуцела (Hasan Ali Yücel, 1897-1961), Јусуфа Зију Ортача (Yusuf Ziya Ortaç, 1895-1967) који ће касније стасати у велике интелектуалце републиканског периода. У школској башти Сафа са њима започиње прве расправе о уметности и књижевности.⁴² Због своје интелигенције одмах је постао миљеник директора школе који га је водио на одређене састанке на којима му је омогућавао да држи предавања.

⁴⁰ P. Safa, „Bir Küçük Boksörün Hatırası“, *Milliyet*, 21. 02. 1955, s. 2

⁴¹ Средња школа Вефа основана је 1872. године и прва је цивилна средња школа у којој се настава одвијала на матерњем језику. Ова школа данас спада у једну од најпрестижнијих средњих школа у Републици Турској.

⁴² Y. Z. Ortaç, *Portreler*, İstanbul, 1960, s. 197.

Сафина мајка, Сервер Бедија, желела је да јој син похађа неку бољу школу, међутим, није била у прилици да му то приушти. Помоћник тадашњег министра образовања и велики пријатељ Исмаила Сафе, Реџаизаде Екрем Беј (Recaizade Ekrem Bey, 1847-1914), обећао је да ће јој сина уписати у најелитнију школу тога времена, средњу школу на Галатасарају (Galatasaray Sultanisi). Међутим, због смене са положаја није испунио обећање.⁴³

2.6. „Чему човека науче сиромаштво и болест, не могу га научити ниједна школа и књига“

Сиромаштво и тешка болест који су га задесили у детињству оставили су на Сафином карактеру дубоке трагове. Елиф Наџи, његов пријатељ из детињства, каже да је због непрестаног бола и ране које је седам година носио на руци, био раздражљив и плаховит и додаје:

„Данас-сутра та ће рука бити одсечена. При повратку из болнице долазио би ми миришљав на лекове и јадао би се. Медицинским терминима говорио ми је о својој болести и до најситнијих детаља преносио оно што су му тога дана рекли груби лекари. Обојица бисмо све до јутра плакали.“⁴⁴

Било је сигурно да ће дугогодишња болест, и то у најосетљивијем периоду живота, оставити дубоке трагове у Пејамијевој души. То што му сиромаштво и болест нису омогућили да проживи детињство и младост, а уз то и немогућност стицања једног квалитетног и уредног образовања, учинили су да у једном периоду живота изгуби самопоуздање и да се препусти дубоком комплексу ниже вредности. Презирао је да га људи сажаљевају и теше и некада је из неке просте речи или шале вадио сасвим другачије значење. И сам је тога свестан:

„Као и сваки несретник, тако и ја у овој простој шали посумњах у милосрђе, посумњах у утеху: толико сам изгубио самопоуздање.“⁴⁵

Међутим, Пејами Сафа каже да га је ово стање, такође, терало и давало му снагу да ради и учи:

„Сиромаштво и болест освежавају, плаше и шибају вољу, подижу на ноге успавану енергију. [...] За успех је и страх потребан, колико је потребна

⁴³ Исто.

⁴⁴ N. Elif, „Ölümünün Yıldönümünde Peyami Safa“, *Milliyet Sanat Dergisi*, 5 Haziran 1980.

⁴⁵ P. Safa, *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*, İstanbul, 2000, s. 25.

и нада. Ономе чему човека науче сиромаштво и болест, не могу га научити ниједна школа и књига.“⁴⁶

Упоредо са усавршавањем француског језика са великом жељом пригрлио је литературу из медицине, психологије и филозофије и са аспекта менталног и културолошког нивоа био је много испред својих вршњака. Сафиним речима које је изрекао у једном интервјуу 1940. године, Мехмед Нијази Оздемир указује на узрок ауторовог бављења психоанализом у својим делима:

„Моја се свест родила у једној атмосфери катастрофе. Болест која је почела у деветој години мога живота и примораност да са тринаест година зарађујем за живот, мене, једног малог човека натераног да пре књижевности прво схвати и одгоји самог себе, у потпуности је испунила васпитањем, психологијом и филозофском радозналошћу проистеклим из животних тешкоћа. Можда је бојазан у очекивању неке катастрофе која испуњава све моје књиге управо резултат тога.“

Много је читао, а књига која је у младости утицала на Пејамија Сафу јесте књига Џона Лабока, *Сврха живота* (The Use of Life).⁴⁷

Желећи да својој мајци олакша терет и допринесе кућном буџету, Пејами Сафа прекида школовање у средњој школи Вефа и почиње тражити посао. Налази га у Министарству поште, на који ступа након положеног испита. С почетком Првог светског рата напушта посао и прелази на место предавача у школи Рехбери Итихади Османи⁴⁸ (Rehber-i İttihad-i Osmani) у којој остаје до 1918. године. У тексту *Baş Muharririn Odasında* објављеном новембра 1929. године у часопису *Resimli Ay*, Пејами Сафа преноси једну интересантну анегдоту у вези са пријемом на посао у ову школу:

„Постојала је школа по имену Рехбери Итихади Османи. Тражили су неколико учитеља. Написао сам писмо у којем сам рекао да сам млад, али да тражим да ме на место учитеља приме путем испита. Добио сам одговор. Директора школе нашао сам у једном хану. Када ме је видео, насмејао се: 'Млади сте, не можемо вас узети ни као ученика, а камоли као учитеља. То је

⁴⁶ P. Safa, „Meşhur Olan Fakir Çocuklar“, *Tercüman*, 2 Aralık 1959, s. 2.

⁴⁷ В. Аувазоғлу, нав. дело, стр. 52.

⁴⁸ Rehberi İttihadi Mektebi, једна у низу приватних школа које су осниване пред сам распад Османлијског царства. У циљу очувања националних и верских осећања ова је школа основана 1911. године од стране Раифа Огана у вили на Босфору која је припадала сераскеру Ризи Паши.

противно закону.' Међутим, човек је волео радити оригиналне ствари и примио ме је на место предавача за месечну плату од 110 куруша.“

У периоду у којем предаје и истовремено унапређује француски језик, Пејами Сафа упознаје Мустафу Шекипа Тунча⁴⁹ (Mustafa Şekip Tunç). Пријатељство са овим цењеним професором Сафа је гајио све до краја живота.

2.7. Прво дело несуђеног трговца гурабијама

Књижевник и публициста Ергун Гозе преноси да је продаја *гурабија* представљала један од начина на који је Пејами Сафа покушавао доћи до преко потребног новца.⁵⁰ Према ономе што је чуо лично од њега, једном је Пејами Сафа, гурабије које му је мајка умесила, однео у књижару код извесног Ацема и оставио их у излог да се продају. Међутим, овај покушај завршио се правим фијаском и бес који му се тада јавио натерао га је да напише своје прво књижевно дело! Написао је једну причу, потпуно небитне садржине, и дао јој је невероватан наслов: *Нипошто немојте прочитати ову књигу*.

Интригантан наслов учинио је да се малобројни тираж распрода за само неколико дана. Причу о настанку Сафиног првог дела, Ергун Гозе завршава речима:

„Док ми је говорио о трговачкој генијалности у распродаји свога првог дела, учинило ми се као да је доживео компензацију за свој први пораз.“⁵¹

Иако се ово сматра Сафиним првим искораком у свет штампе и издаваштва, због тога што је упркос детаљном истраживању није могао пронаћи, Бешир Ајвазоглу сматра да књига *Мемоари једног ученика / Краљ тмине* (Bir Mekteplinin Hatıratı / Karanlıklar Kralı) коју је написао и издао у средњој школи Вефа 1913. године, представља његово прво дело.⁵² Овде је очигледно реч о првим издатим делима, а што се тиче првих књижевних покушаја уопште, познато је да је са једанаест година написао причу *Наставница клавира* (Pişano Muallimesi), а са тринаест роман *Стари пријатељ* (Eski Dost). Сам Сафа каже следеће:

⁴⁹ Мустафа Шекип Тунч (1886-1958), велики интелектуалац познат по важним активностима на пољу психологије и филозофије.

⁵⁰ E. Göze, *Peşami Safa - Hayatı, Şahsiyeti, Te'siri*, Ankara, 1987, s. 10.

⁵¹ E. Göze, нав. дело, стр. 11.

⁵² B. Ayvazoğlu, нав. дело, стр. 64.

„Књижевност је једна од мојих жеља и амбиција које су почеле још у мојој деветој години. Ја још увек чувам скице мога првог романа из детињства, *Стари пријатељ*, који сам написао са тринаест година.“⁵³

Након првог објављеног дела (1913) до сада није примећено да је Пејами Сафа до 1922. године издао још нешто у форми књиге. Поред тога, под правим именом и под псеудонимом Сервер Беди, који почиње користити од 1914. године, у различитим новинама и часописима излазили су му текстови и преводи.

2.8. *Yirminci Asir* и улазак у свет књижевности

Године 1919. два брата, Илхами и Пејами Сафа покрећу вечерње новине *Yirminci Asir* (Двадесети век). Старији брат много је више био заузет техничким детаљима и руковођењем, док су послови писања били препуштени млађем брату. У овим новинама Пејами Сафа почиње писати своје кратке приче *Asrin Hikayeleri* (Приче века) које објављује без потписа. Након што су приче, писане једноставним језиком разумљивим за шире народне масе, привукле велико интересовање и позитивне критике читалаца, писац их је почео потписивати сопственим именом и стицати своју прву славу. По речима Ергуна Гозеа, „било је очигледно да се родило једно ново перо“⁵⁴. Међутим, деветнаестогодишњи Пејами Сафа није био задовољан својим радом, упркос слави коју је стицао и изванредним критикама тадашњих великих књижевних имена. Своју зачуђеност, (али и скромност), касније је изнео следећим речима:

„Ове су ми приче у народу тада донеле један успех који ме још увек чуди. Тадашња ме је младалачка књижевност ватрено подстицала, желела је да сопственим именом потписујем приче. Јакуп Кадри⁵⁵ (Yakup Kadri Karaosmanoğlu) је говорио: 'Донео си нам стил!', Јахја Кемал је уз једну шалу, касније много понављану, рекао: 'Пејами је најлепше дело Исмаила Сафе.' Омер Сејфетин⁵⁶ (Ömer Seyfettin), Фарук Нафиз Чамлибел⁵⁷ (Faruk

⁵³ С. S. Таганс, нав. дело, стр. 3.

⁵⁴ Е. Göze, нав. дело, стр. 11.

⁵⁵ Јакуп Кадри Караосманоглу (1889-1974), романијер, песник, новинар и дипломата. Аутор овог рада, Авдија Салковић, 2016. године превео је на наш језик његов роман *Туђинац*, који је издао *Грађански форум* из Новог Пазара.

⁵⁶ Омер Сејфетин (1884-1920), писац, војно лице и учитељ. Сматрају га оцем турске кратке приче. Био је ватрени присталица поједностављења турског језика.

Nafiz Çamlıbel) и многи други били су међу онима што су великодушно делили ову храброст која ми је надлазила. Касније сам се почео потписивати. Међутим, ови су текстови још увек далеко од тога да ми се наметну као ствари јакe у мери да ме увере у чињеницу да сам ушао у књижевност; то је свакодневно склепетање, шкрабање.⁵⁸

Према ономе што је Пејами Сафа рекао Вецдију Буруну, новине *Yirminci Asır* које су покренули пред сам крај јесени, биле су одлично прихваћене и њихова продаја расла је неочекивано добро. И баш кад су браћа Сафа помислила да им се срећа коначно осмехнула, наступила је невиђена зима која је онемогућила мале сиромашне уличне продавце новина да долазе пред штампарију и узимају и разносе новине. Ове су новине пропале, а самим тиме, у воду су пали и њихови снови о куповини штампарских машина.⁵⁹

Међутим, писац је био рођен. Наставио је писати за различите новине и часописе, јављао се на књижевне конкурсе на којима је освајао прва места. Након новина *Yirminci Asır*, Пејамија Сафу срећемо још у многим водећим новинама и часописима тога времена, као што су *Son Telgraf (1921)*, *Tasvir-i Efkar (1944)*, *Akşam*, *Cumhuriyet (1928-1936)*, *Tasvir (1928)*, *Tan (1935)*, *Ulus (1946)*, *Zafer (1939)*, *Milliyet (1956-1958)*, *Son Havadis (1961)*. Покренуо је и издавао три часописа: *Hafta (1934)*, *Kültür Haftası (1936)* и *Türk Düşüncesi (1953-1960)*.

2.9. Боемски живот у годинама окупације и женидба

У периоду окупације Турске од стране савезничких снага који је наступио потписивањем Споразума на Мондросу (1918), а окончан ослобађањем Истанбула и потписивањем Споразума у Муданији (1923)⁶⁰, добар део истанбулских интелектуалаца, новинара, писаца и песника састајао се по кафеима који су се налазили у истанбулском кварту Нуруосманије, који су били нанизани уз улицу Диванјолу (*Divanyolu*) која се пружала од Бејазита па све до Аја Софије. Због близине седишту владе, познатом као Бабиали (*Babiali*), тада главном извору информација, апсолутно све редакције тадашњих новина морале су имати своје

⁵⁷ Фарук Нафиз Чамлибел (1898-1973), турски песник, политичар и учитељ. Коаутор је чувеног марша *Onuncu Yıl Marşı*.

⁵⁸ С. S. Таганс, нав. дело, стр. 4.

⁵⁹ V. Burun, *Peşami Safa ile 25 yıl*, İstanbul, 1978, s. 96.

⁶⁰ У турској литератури овај се период назива још и *Mütareke Dönemi* (Период окупације).

седиште у овом кварту. Отуда и потиче назив за тадашњу штампу - Штампа са Бабиалија (Babıalı Basını).

Свака група интелектуалаца имала је своје место састајања, а најпознатији кафеи били су Икбал (İkbal), Месерет (Meserret) и Академи (Akademi). У њима су се састајала и о најважнијим животним питањима расправљала највећа имена турске политике и књижевности тога доба, као што су Јахја Кемал, Ахмед Хамди Танпинар⁶¹ (Ahmet Hamdi Tanpınar), Хасан Али Јузел, Мустафа Шекип Тунч, Нурулах Атач (Nurullah Ataç, 1898-1957), Абдулхак Шинаси Хисар (Abdülhak Şinasi Hisar, 1883-1963), Риза Тевфик, Нецип Фазил Кисакурек (Necip Fazıl Kısakürek, 1904-1983) и остали. Пејами Сафа највише је одлазио у Месерет и Академи.

Ови кафеи⁶² имали су улогу својеврсних школа у којима је омладина проналазила свој идентитет. О овом феномену Пејами Сафа каже:

„Ујутру и навече, два пута на дан посећивао сам кафе и сатима нисам излазио из њих. Било је то у годинама окупације, али више нисам био ученик, већ један млади писац. Измир и Истанбул били су окупирани. У тим тешким данима, када је срећа била харам сваком Турчину, сва омладина и интелектуалци који су се тискали по Диванјолу од Бејазита до Ајасофије, имали су потребу да једно другом још више приђу, колено уз колено, очи уз очи.“⁶³

Насупрот кафеима са Диванјолуа, у којима су се окупљали турски интелектуалци и у којима је владала атмосфера борбе за слободу и национално отрежњење, на другом крају града, у кварту Бејоглу (BeYOğlu), водио се потпуно супротан живот. У овдашњим локалима окупљали су се странци, савезнички војници и припадници многобројних мањина. Атмосфера потпуно супротна оној „националној“ са Диванјолуа, привлачила је и младе турске писце, па у тексту из 1958. године Пејами Сафа говори о инциденту са својим пријатељима који је

⁶¹ Ахмед Хамди Танпинар (1901-1962), песник, романијер, историчар књижевности, политичар. Једна је од најзначајнијих фигура турске књижевности двадесетог века. Спада међу прве републиканске учитеље. Прочуо се песмом *Bursa'da Zaman*. Превођен је и на српски језик.

⁶² Овде смо употребили реч *кафе*, премда се не ради о класичним кафеима, већ о својеврсним читаоницама, односно чајјаницама, тзв. *киратханама* (kırathane) у којима су се држале дневне новине, часописи и књиге. На почетку републиканског периода киратхане су биле састајалишта важних интелектуалаца у којима су се водиле жучне политичке, економске, књижевне и све друге расправе.

⁶³ P. Safa, „Gençlik ve Kahve“, *Eğitim, Gençlik, Üniversite*, İstanbul, 2013, s. 218.

доживео у казину Винтер Палас на Бејоглуу. Свађа започета са енглеским и француским официрима окончана је трагичном погибијом једног младића. Четрдесетак година касније, он још увек осећа понижење и жалост које је тада доживео, и следећим речима сажима осећања у којима се назире сласт освете:

„Језик нам се укочио наспрам хорора у овој катастрофи. Пешке смо се вратили у Истанбул. Док смо пролазили Ћуприју⁶⁴, почињала је нова година. Сирене са страних бродова својим врисцима почеле су иритирати тишину града. Пала је густа магла. Град Истанбул, са својим величанственим куполама и витким мунарама, као да се гадио од слушања ових сирена и охоле радости Бејоглуа, тонуо је у мрак и удаљавао се. Велика национална снага коју је наспрам разјареног Бејоглуа сакупио и крио утихнули Истанбул, мешајући се са одбрамбеном снагом наше Анадолије, у потпуности се показала онога дана када смо Грке побрисали са наше земље и када смо их у Измиру натерали у море.“⁶⁵

Сукоб између Диванјолуа и Бејоглуа, који симболизује сукоб између истока и запада, Сафа је маестрално описао у своме роману *Фатих Харбије*.

Године 1931. Пејами Сафа изгубио је своју мајку Сервер Бедију. У приземном стану једног апартмана на Бејоглуу остао је потпуно сам. Иако се стиче утисак да је имао веома активан друштвени живот, речи које је изрекао Вецдију Буруну откривају нешто сасвим друго:

„То што су се моји пријатељи интересовали за мене, није ми много значило. Они су се састајали са мном како би ноћи провели што значајније и у одређеним сатима су одлазили и остављали ме самог. Интересовање неке жене за мене, макар и на кратко, избавило је мој живот из празнине.“⁶⁶

Шест година након смрти мајке Пејами Сафа упознаје Небахат Еринч (Nebahat Erinc), младу девојку са Османбеја која му на увид доноси причу *Гласови из срца* (Kalpten Gelen Sesler).⁶⁷ С обзиром да је од упознавања до склапања брака прошло веома мало времена, може се закључити да је Пејами Сафа пожурио са доношењем судбоносне одлуке, желећи да се што пре ослободи самоће и да

⁶⁴ Galata Köprüsü - мост преко Златног рога (Халича), који спаја Еминону и Каракој. Првобитно изграђен 1845. године, више пута је страдао у пожарима, а данашњи мост изграђен је 1992. године.

⁶⁵ P. Safa, „Eski Bir Yılbaşı Gecesi“, Milliyet, 2 Ocak 1958, s. 2.

⁶⁶ V. Bütün, нав. дело, стр. 212.

⁶⁷ M. Tekin, *Romancı Yönüyle Peyami Safa*, İstanbul, 1999, s. 118.

започне један здрав породични живот за којим је још од детињства чезнуо. Међутим, срећа ни у овом случају није била на његовој страни. Недуго након веридбе, Сафа је међу књигама своје веренице, сасвим случајно, открио рецепте за лекове које користе психички болесници. Када га је саговорник, Веџди Бурун упитао: „А, да сте тада предузели одређене мере?“, он му је одговорио:

„Мера је била да се растанемо. Али, тај би потез довео до потпуног разочарења једну особу која се уз велике наде спремила за брак. Да ли нешто тако можете очекивати од мога милосрђа?“

Два месеца након веридбе, како стоји у венчаном листу, 10. маја 1937. године Пејами Сафа је уз пригодну свадбу оженио Небахат Еринч.

Одмах након склапања брака Небахат је доживела неколико психичких ломова. Две године касније, са рођењем сина Мервеа, на један необјашњив начин почела је избегавати свога супруга. Године 1955. Небахат погађа шлог и од тада она остаје потпуно непокретна. Није тешко претпоставити у какво је тешко психичко стање Пејамија Сафу довела дугогодишња болест његове жене. Упркос свему он је наставио бринути о њој на најбољи могући начин. Једном је рекао:

„Не могу рећи да нисам био срећан... Човек се жени да би се спасио самоће, али тада схвата да је остао потпуно сам.“⁶⁸

Године 1957. за 1.500 лира продао је права на својих седам великих романа и своју је супругу одвео на лечење, најпре у Француску, а затим у Немачку. Међутим, сви његови напори нису донели никаквог резултата. Упркос томе, Небахат Сафа надживела је Пејамија и умрла је 20. децембра 1970. године.⁶⁹

2.10. Смрт сина и оца

Човек који се од рођења борио са боловима и болестима, пред крај свога живота, на врхунцу борбе за очување културе и језика која му је на крају донела и прогон од стране војне хунте, 27. фебруара 1961. године примио је финални ударац. Ајхану Сонгару⁷⁰ (Ayhan Songar) припала је дужност да свога блиског пријатеља Пејамија Сафу обавести да је његов син Мерве Сафа, који се у својству

⁶⁸ V. Burun, нав. дело, стр. 55.

⁶⁹ В. Аувазоглу, нав. дело, стр. 512.

⁷⁰ Ајхан Сонгар (1926-1997), прослављени турски психијатар. Био је оснивач и вишедеценијски управник катедре за психијатрију на Медицинском факултету на Џерахпаши у Истанбулу.

резервног официера налазио у Ерзинџану на одслужењу војног рока, преминуо после краће упале плућа.⁷¹ Исти извор преноси да је Сафа трагичну вест примио веома достојанствено и да је на исти начин испратио свога сина на последње путовање.

Међутим, сви се његови пријатељи слажу у томе да се након смрти сина почео повлачити и лагано гасити. Док је корачао у поворци на сахрани, познатом историчару и писцу, Решаду Екрему Кочу (Reşat Ekrem Koçu, 1905-1975) рекао је да „у гроб не носе само Мервеа, већ и Пејамија“.⁷²

Пејами Сафа умро је у вечери 15. јуна 1961. године. На последњи испраћај дошла су скоро сва тадашња имена из света културе, новинарства и књижевности. Његов последњи текст под насловом *Војска и политика* (Ordu ve Politika) објављен је на дан његове сахране. Мехмед Нијази Оздемир каже да је због хвалоспева које је упућивао свргнутом премијеру Аднану Мендересу⁷³ (Adnan Menderes), Пејами Сафа у последњим данима живота био праћен од стране војне хунте и да је власт била предузела оштре мере безбедности током сахране. Међутим, на самом испраћају Сафиних посмртних остатака, писац и новинар Низаметин Назиф (Nizamettin Nazif, 1901-1970) пробио је кордон војника, пришао је мртвом Пејамију и рекао следеће:

„Он је велики Пејами. Речи су пред њим немоћне...“⁷⁴

2.11. Рекли су о њему

Велики турски књижевник и дипломата Јакуп Кадри Караосманоглу рекао му је једном приликом: „Донео си нам стил!“

Књижевник и мислилац Нуретин Топчу (Nurettin Topçu, 1909-1975) каже: „Наспрам чистих догми био је један мајсторски софиста⁷⁵, док је наспрам анархије био попут Волтера. Његово оштро мишљење, које је схватило да комунистичка опасност, омаловажавана међу наивним људима, сваког тренутка

⁷¹ A. Songar, „Peyami Safadan Birkaç Hatıra“, *Türk Edebiyatı*, sy. 104, İstanbul 1982, s. 24-25.

⁷² N. Kösoğlu, *Peyami Bey*, İstanbul, 2011, s. 126.

⁷³ Аднан Мендерес (1899-1961), правник и политичар. Био је један од оснивача Демократске партије и њен председник у периоду од 1950-1960. У истом периоду вршио је функцију премијера Републике Турске. Свргнут је с власти током пуча од 27. маја 1960. године и осуђен на смртну казну вешањем која је спроведена 17. септембра 1961. године.

⁷⁴ Из разговора са Мехмедом Нијазијем Оздемиром (2014).

⁷⁵ софист - гр. стручњак, мудрац.

стоји над главама попут једног отровног мача, било је један глас опомене који је националистичку омладину држао будном на капији светиње.⁷⁶

Познати неуропсихијатар и универзитетски професор Реџеп Доксат (Reser Doksat, 1927-1989) износи ефектне коментаре: „Напади оних који га нису познавали, који га нису могли вредновати како треба упркос томе што су били у истим редовима са њим, представљају производ јалових мишљења проистеклих из покушаја да га вреднују из угла кокетности свакодневне политике. Заправо, требало је схватити мислиоца Пејамија Сафу. Ту је био као стена. Целог живота био је антиимперијалиста, антикомуниста, увек је био заштитник спиритуализма и национализма. Ту је од главе до пете био доследан.“⁷⁷

Један од највећих бораца за очување турског језика и културе, велики познавалац старе турске књижевности, универзитетски професор, књижевник и новинар Фарук Кадри Тимурташ (Faruk Kadri Timurtaş, 1925-1983) за овог величанственог књижевника каже: „Пејами Сафа био је личност коју треба анализирати изнад мишљења и интереса у свакодневним политичким догађајима који се тичу неког сталежа и партије. Јер, он није био човек неког сталежа, већ је био народни човек. Гајио је идеал о напредној и великој Турској. Ово је била основна мисао и жеља која је, од првог дана па до последњих текстова, прожимала сва његова дела. У данима када смо оснивали нову Турску нисмо смели бити лишени његових светлих и упућујућих мисли и идеја. Судбина га је спречила да заједно доживимо лепе дане.“⁷⁸

Писац и новинар Ахмед Кабакли (Ahmet Kabaklı, 1924-2001) каже да је Пејами Сафа, „захваљујући снажном језику, пратио најновије уметничке правце на западу, и да је код нас написао свеже и најрадикалније есеје.“⁷⁹

Правећи сликовиту паралелу између Сафине слабе физичке и снажне менталне конституције, новинар и политичар Кадирџан Кафли (Kadircan Kafli, 1899-1969) каже: „Био је приповедач, романијер, филозоф, васпитач. Био је много тога и из свих његових дела у очи су ударили одсјаји. Он сам био је мали и

⁷⁶ E. Göze, нав. дело, стр. 122.

⁷⁷ Исто.

⁷⁸ Исто.

⁷⁹ Исто, стр. 123.

кржљав, међутим, идеје су му биле огромне. Када би на пољу идеја изашао да се туче, само су ретки могли издржати.“⁸⁰

Истакнути лекар и велики Сафин пријатељ, Ајхан Сонгар, у емотивном говору након Сафине смрти рекао је следеће: „Једног сте ме дана упитали: 'Плашиш ли се смрти?'... Говорили сте: 'Када би знао да ћеш сигурно умрети када изађеш кроз ова врата, да ли би се уплашио, да ли би се успаничио?'... Не знам... Да ли бих се уплашио? Међутим, ви се нисте плашили. Чак сте били знатижељни: 'Шта ли има на другом свету?' Сада су вам отклоњене све ваше сумње и знатижеље. И нама ћете нашироко причати када вам дођемо... До тада, збогом мој вољени учитељу, почивај у светлости.“⁸¹

Коментари једног од најважнијих песника републиканског периода, Цахита Ситкија Тарандија постављају Сафу на врх турских књижевника и интелектуалаца уопште: „Не познајем ниједног другог турског романијера који као Пејами Сафа разуме унутрашњост и спољашњост живота, који разуме вечиту обострану трговину између ове две стране, и који свако своје ново дело пред нас износи у својству веродостојног документа овог схватања. Један такав романијер не остаје опијен и заточен на нивоу појединца, већ се меша и сједињује са друштвом и са њим постаје једно тело. Пејами Сафа један је од људи који су дошли до ове тајне.“⁸²

Речи које је изрекао професор Мустафа Шекип Тунч: „Упркос томе што су му се речи апсолутно покоравале, опет је Пејами Сафа био тај који је најмање био задовољан њима. Јер, романијер који до најпрефињенијих специфичности жели спознати њене реалности, свакодневно осећа растојање између садржине речи и реалности...“⁸³ можда и понајбоље осликавају блистави Сафин дух.

Један од највећих конзервативних песника и мислилаца Турске, Нецип Фазил Кисакурек поетично је описао Пејамија Сафу: „Имао је свој унутарњи свет. Имао је своје немире. Имао је бол. Имао је метафизички истраживачки карактер. Имао је веру. Имао је сумње. Имао је контролу страсти. Имао је естетику. Имао је дијалектику. Имао је храброст. Укратко, имао је део особина потребних једном

⁸⁰ Исто.

⁸¹ Исто.

⁸² Исто, стр. 124.

⁸³ Исто.

човеку од мисли и уметности. У дану када је умрло његово непостојање, ми корачамо у непостојању ових собина...“⁸⁴

На крају преносимо речи Мехмеда Нијазија Оздемира, једног од најцењенијих филозофа турске данашњице, који је уједно и наследник Сафиног интелектуалног опуса: „Нисам срео интелектуалца који као Пејами Сафа влада филозофијом Сартра и Камија и новијом европском филозофијом. Он је истинска благодат и једно је закопано благо. Уколико га наредне генерације не упознају, биће на великом губитку.“⁸⁵

2.12. Сафин свет идеја

Историја Турске 30-их година двадесетог века, у односу на друге временске периоде, због тога што у себи садржи једну другачију конструкцију, крије многе теме које су интересантне за истраживање. Књижевност, која је у пројекту формирања једног сасвим новог друштва требало да допринесе реформи писма, у овом периоду имала је једну нову улогу. Књижевност и књижевници од којих се очекивало да испуне и нахране нови политички процес и буду подршка пројекту наметања новог друштвеног идентитета, у овом периоду изабрали су и сопствени идентитет. Поред тога, у овом периоду такође срећемо и процесе у којима су многе политичке идеологије увезене са запада трасирале пут турској политици.

У пресудним моментима за турски народ и његов идентитет Пејами Сафа није стајао по страни. Напротив, био је у жижи свих дешавања, некада у улози помагача, некада у улози противника, али увек у улози интелектуалца који до краја брани сопствене идеје. Када је 20-их година почео објављивати своје прве текстове, Пејами Сафа стајао је далеко од политичких догађаја. Међутим, како је време пролазило и како су се један за другим низали бурни животни процеси, и Пејами Сафа мењао је своје мишљење. Промене које су се с времена на време јављале у његовом мишљењу биле су потпуно у складу са његовом конзервативном личношћу. Желећи да надокнади оно што је пропустио због прекида школовања и у дугим периодима боравка по болницама и болничким ходницима, много је читао. Читао је разноврсну литературу и то за њега није било нимало лако. Јер дуго је остао неодлучан, није могао одлучити којој страни да се

⁸⁴ Исто, стр. 125.

⁸⁵ Из разговора са Мехмедом Нијазијем Оздемиром.

приклони... По његовом тадашњем мишљењу, „свака је идеја 50% исправна, 50% погрешна“.⁸⁶ Зато је био отворен према сваком мишљењу и савету. Ова отвореност није потицала из његове слабости, већ из снаге. Његов истраживачки дух мерио је сваку идеју, тражио је њену исправну и погрешну страну. Због тога су га некада називали скептиком. Неретко би и он сам тако говорио. На самом почетку свога промишљања открио је да је и сумња потребна да би се дошло до истине. Отуда у његовом роману *Фатих-Харбије* има места за Газалија, великог исламског мислиоца из XI века, који се и сам борио са великом сумњом пре него што је дошао до исто тако велике спознаје. Сафина сумња није била рушилачка, песимистичка, већ је била истраживачка. Она му је требала да побегне од грешке, а не од истине. У годинама зрелости смело је изјавио да је „копиле свако веровање које се није родило из сумње“⁸⁷.

За себе је рекао да је и конзервативац и реформатор. И док је националистичка линија коју је следио '30-их година имала карактер *кемализма*⁸⁸, '40-их се сходно коњукутури благо приклањао фашизму, али само у мери коју је захтевала његова загрижена и немилосрдна борба против комунизма⁸⁹. Педесетих година, пак, преобратио се у једног благог *културал-националисту*. Поред склоности промени мишљења, мржња према султану Абдулхамиду II и захвалност Абдулаху Цевдету на Ларусовој енциклопедији две су константе које су га пратиле до краја живота.

Поред књижевних, писао је и мисаона, филозофска дела. Пејами Сафа пред читаоце излази као књижевник, колумниста и мислилац. Роман *Фатих-Харбије* представља прво његово дело у којем се истовремено изразио и културолошки и политички. Сукоб цивилизација, људска трагедија, подвојеност исток-запад, који иначе закупирају све његове романе, заправо говоре о стању његове душе и

⁸⁶ E. Göze, нав. дело, стр. 20.

⁸⁷ E. Göze, нав. дело, стр. 7.

⁸⁸ Кемализам - модернизаторска политичка идеологија, која се развила 20-их година XX века од стране Мустафе Кемала Ататурка. Циљ кемализма био је стварање турске националне државе засноване на принципа секуларизма.

⁸⁹ Противници Пејамија Сафе оптужују га да је у време писања за *Cumhuriyet* био симпатизер нациста. Своје тврдње заснивају на тексту Надира Надија, радикалног следбеника нациста, у којем каже да су једном у његову канцеларију унели онесвешћеног Пејамија који је пао у транс слушајући Хитлера. Међутим, Вежди Бурун, који је био сведок овог догађаја, каже да се Сафа онесвестио због изнемоглости јер је, пре доласка у редакцију, три дана и три ноћи провео у болници чекајући порођај своје супруге. Бешир Ајвазоглу у своме делу каже да то није могуће, између осталог, и због тога што Сафа није знао ни реч немачког језика.

начину мишљења и о ономе кроз шта пролази цела једна генерација. Он у сваком роману има лик кроз који директно износи сопствене идеје.

Поглед на турске реформе (Türk İnkılabına Bakışlar), које је написао петнаест година након увођења радикалних реформи, представља његово најважније мисаоно дело. У њему каже да је *кемализам*, по својој суштини, један традиционалистички покрет, односно, да у најмању руку није непријатељ традиције. Као и већина интелектуалаца тога времена и он је био кемалиста, и у циљу подршке кемалистичком пројекту модернизације лансирао је многе идеје.

2.13. Пејами Сафа и Реформа алфабета (Harf İnkılabı)

Корените (другим речима, прве учинковите) реформе турског друштва започете су средином XX века, након рушења Османлијске државе и успостављања републике, премда увођење реформи под називом Танзимат, односно ступање на снагу Хатишерифа од Гулхане (1839), показује да су османлијски владари још безмало стотину година пре ових реформи били свесни потребе за истим. Родоначелник танзиматских реформи био је Мустафа Решид-паша (Mustafa Reşit-paşa, 1800-1858), велики везир за време султана Махмуда II (Sultan II Mahmud, 1808-1839) и султана Абдулмецида (Sultan Abdülmecid, 1839-1861). Међу радикалним економским, политичким, социјалним и културолошким променама, свакако, реформа језика заузима најзначајније место. Мирјана Теодосијевић, у својој докторској дисертацији износи да је управо Решид-паша, због поражавајуће чињенице да је због замршености османлијског језика само један мали број људи имао привилегију да буде писмен, први јавно проговорио о потреби „поједностављења османлијског језика и истиче да је то био услов за ширење писмености и развоја земље“⁹⁰. Група књижевника окупљена око часописа *Hüsün ve Şiir* (Лепота и песма), који након осам бројева мења име у *Genç Kalemler*⁹¹ (Млада пера), такође је вредна спомена због покушаја да, у периоду пре проглашења републике, афирмише и наметне тзв. истанбулски турски. Велика група аутора предвођена Алијем Цанипом (Ali Canip, 1887-1967), Омером

⁹⁰ М. Теодосијевић, *Језик Fazila Husnija Daglardže s osvrtom na pokret jezičkog purizma u Turskoj*, Београд, 1995, стр. 32.

⁹¹ Излазио у Солуну од 1910. до 1912. године.

Сејфетином и Зијом Гокалпом⁹² (Ziya Gökalp) заступала је националистичке идеје, у смислу израза протеста против назадности и борбе за очување чистог турског језика. Због рубрике *Yeni Lisan* (Нови језик) била је позната и као „новојезичари“. Управо је отац турске кратке приче, Омер Сејфетин, написао први текст у овој рубрици у којем је заступао тезу поједностављења језика наводећи да уклањање туђих правила из турског језика и поништавање разлике између говорног и књижевног језика представља њену срж.

Међутим, сви ови покушаји реформи нису имали успеха, а М. Теодосијевић казује и зашто:

„[...] све ове идеје писаца танзиматског доба и младотурака о поједностављењу језика нису биле шире прихваћене, јер нису имале подршку државе која није имала јасно дефинисану језичку политику.“⁹³

Поред недостатка „јасно дефинисане језичке политике“, разлоге неодлучности и оклевања у спровођењу и пружању ефектне подршке реформама свакако би требало потражити и у противаргументима поборника арапског писма. Напослетку, Османлијска држава била је држава заснована на владавини шеријата, дакле била је исламска држава, и укидање арапског писма перцепирано је од стране владајућег система као кидање везе са Кур'аном, као кидање везе са прошлошћу, као удар на идентитет. Године 1923. Османлијско царство престало је да постоји, укинут је шеријат и успостављена је република. Ипак, морало је проћи пет година од увођења новог система па да се Ататурк, отац једне нове нације, одлучи на покретање језичке реформе, што говори о деликатности проблема.

У ноћи 9. августа 1928. године стављена је тачка на колебање. У парку Гулхане (Gülhane) на тргу Султанахмет, на једној прослави Ататурк је одржао чувени говор који је шокирао све, па и најватреније поборнике увођења латиничног писма:

„Другови, прихватамо ново турско писмо како бисмо показали наш лепи језик. Наш складни и богати језик показат ће се новим турским

⁹² Зија Гокалп (1876-1924), истакнути књижевник и политичар. Био је члан Скупштине парламентарца (Meclis-i Mebusan) формиране 1876. године. Сматра се оцем турског национализма.

⁹³ М. Теодосијевић, *Jezik Fazila Husnija...*, стр. 34.

словима. Морамо спасити себе од неразговорних знакова које не разумемо и који вековима гвозденим оквиром окивају наше главе и морамо схватити потребу за овим. Ми уистину желимо разумети наш језик. Са овим новим алфабетом засигурно веома брзо ћемо га савршено разумети. Цели ће свет убрзо бити сведок да смо га разумели. Ја сам потпуно сигуран у то, будите и ви!“⁹⁴

Пажњу привлачи тишина тадашњих интелектуалаца, а посебно новинара и књижевника са Бабиалија. Нико се није усуђивао да јавно коментарише ову епохалну одлуку, вероватно због Закона о успостављању мира (Takrir-i Sukun)⁹⁵, усвојеног 4. марта 1925. године ради сузбијања побуне на југоистоку Турске, по којем је било немогуће било какво коментарисање ове одлуке. Четири месеца након Ататурковог говора, законом бр. 1353, од 1. новембра 1928. године, усвојено је ново писмо.⁹⁶ Примена овог закона довела је до тога да преко ноћи драстично опадну тиражи новина и публикација. Штампана са Бабиалија била је десеткована. Опстајале су само оне новине које су примале државну помоћ, а није тешко претпоставити како је то утицало на слободу штампе.

У време ове најкритичније тачке у новијој турској историји Пејамија Сафу затичемо у дневним новинама *Cumhuriyet*. Много година касније своме пријатељу Ергуну Гозеу следећим ће речима описати стање у којем се налазио у данима када је ступио закон о промени писма:

„Данима сам се затворио у собу, био сам узнемирен!“⁹⁷

Све и да је на почетку показао одређено разочарање и скептицизам према реформи алфавета, након споменутих реформи Пејами Сафа схватио је да је повратак назад немогућ. У суштини, он није био против увођења латиничног писма, што се да закључити на основу активности у свим институцијама које су се бавиле питањем језика, од којих је најпознатије Турско лингвистичко друштво (Türk Dil Kurumu). Шта више, његови учбеници *Алфавет за републиканске школе* (Cumhuriyet Mekteplerine Alfabe), *Читање за републиканске школе* (Cumhuriyet Mekteplerine Kıraat), *Грамматика турског језика* (Türk Grameri) и друга дела ове

⁹⁴ E. Rekin, *Elifbe'den Alfabe'ye*, İstanbul, 1991, s. 192.

⁹⁵ <http://www.meb.gov.tr/belirligunler/10kasim/inkilaplari/siyasi/takrir.htm>.

⁹⁶ М. Теодосијевић, *Jezik Fazila Husnija...*, стр. 36.

⁹⁷ В. Аувазоğlu, нав. дело, стр. 103.

врсте, сматрају се немерљивим доприносом језичкој реформи. Противио се радикалном спровођењу модернизације и кидању културолошких веза са прошлошћу, опстанак арапског писма и његово паралелно изучавање са латинским и другим западним језицима сматрао је компромисним решењем за које се енергично залагао до краја живота. У темељу ових залагања налазила се вера у идеју једног културног континуитета. У тексту који је 1959. године објавио у своме часопису *Türk Düşüncesi* Сафа каже следеће:

„У Немачкој се заједно са латинским писмом учи и немачко готско писмо и ниједном Немцу, нити било којем припаднику неког цивилизованог народа не пада на памет да то уброји у неки назадни чин. У свету не постоји ни сличан пример револуционарног фанатизма какав постоји код нас...“⁹⁸

Он сматра да је учење арапског писма потребно ради очувања постигнутих научних вредности и ради даљег научног напредовања. По њему не сме се десити да турска омладина остане лишена оригиналних дела једног Фузулија⁹⁹ (Fuzuli), док му истовремено Европа и свет одају признање, док му у Русији подижу споменик. Такође каже да је иста ситуација и са делима из османлијске историје и османлијске књижевности.

Речи филозофа и књижевника, и вероватно јединог преосталог Сафиног ученика, Мехмеда Нијазија Оздемира, којима истиче три особине које Сафу чине великим мислиоцем и романсијером - с обзиром да су изречене од стране признатог мислиоца турске данашњице и живог сведока - представљају сажетак непрегледног мора мисли и описа којима се представљају Сафина мисао и карактер. Те три особине су новинарство (*gazetecilik*), рационализам (*fikircilik*) и романсијерство (*romancılık*).¹⁰⁰

Свака од ових страна његовог стваралачког карактера заслужује да се засебно анализира, с обзиром да је у свакој од њих заблистао најјачим сјајем. Писао је у скоро свим најпризантијим новинама свога доба и када би прешао из једне у другу новину њен тираж би се удвостручио. Оно што је тада постигао у новинарству, чак и за данашње новинарство представља недостижан успех. Када

⁹⁸ P. Safa: „Arap Harfleri“, *Türk Düşüncesi*, İstanbul, s. 59, 1 Ağustos 1959, s. 266.

⁹⁹ Фузули (1483-1556), велики турски дивански песник са простора данашњег Азербејџана. Писао на азербејџанском, арапском и персијском. У најпознатија Фузулијева дела спадају месневија *Лејла и Меџнун* и *Диван*.

¹⁰⁰ Из разговора са Мехмедом Нијазијем Оздемиром (2014).

је реч о његовом рационализму и мисли, Оздемир упућује на дело *Поглед на турску револуцију* (Türk İnkılabına Bakışlar), којем додељује епитет *монументалан*. Што се тиче романсијерства, ако би се било шта друго записало осим Оздемировог цитата, то засигурно не би био прави приказ Сафиног талента:

„Био је велики романсијер. Да је којим случајем био Рус, био би Достојевски.“

Сафину чврстину и непоколебљивост признали су и његови најљући идеолошки противници, а Сабиха Сертел (Sabiha Sertel, 1895-1968), прва професионална турска новинарка, велики борац за права жена и истакнути левичар, признаје:

„Ми бисмо Турску превели у комунизам, али нисмо могли убедити Пејамија Сафу.“¹⁰¹

2.14. Интелектуалне кавге Пејамија Сафе

Сафа је поседовао једно плаховито, свадљиво перо које није бежало од кавге. И, судећи по његовим речима, добро се уклопио у тадашњу владајућу атмосферу:

„На дан кад сам погледао у књижевност, Бабиалијем је владала кавга. Следбеници Едебијати цедиде (Edebiyat-ı Cedide) псовали су поборнике Феџри атије (Fejri-ı Atiye), поборници Феџри атије оне након њих. Ценап Шехабетин псовао је Јакупа Кадрија, Сулејман Назиф турске националисте, Фалих Рифки омладину...“¹⁰²

Своју прву свађу започео је са Ценапом Шехаветином¹⁰³ (Cenap Şehabettin), наставио је са Ахметом Хашимом¹⁰⁴ (Ahmet Haşım), и без обзира на идеолошку и политичку провенијенцију (јер било је и левичара и десничара), на дугачкој листи налазе се имена Јахје Кемала, Јакупа Кадрија, Неџиба Фазила, Азиза Несина¹⁰⁵ (Aziz Nesin) и других великана турске књижевности. Међутим, највише одјека

¹⁰¹ Исто.

¹⁰² P. Safa, „Edebiyat Kavgaları“, *Sanat, Edebiyat, Tenkit*, İstanbul, 2012, s. 336.

¹⁰³ Ценап Шехабетин (1871-1934), турски песник рођен у Битољу. Истакнути припадник књижевног покрета *Нова књижевност* (Servet-i Fünun, Edebiyat-ı Cedide).

¹⁰⁴ Ахмет Хашим (1884-1933), турски песник, један од предводника симболизма.

¹⁰⁵ Азиз Несин (1915-1995), песник, драмски писац и писац сатире. Према УНЕСКО-вим подацима, заједно са Орханом Памуком, Јашаром Кемалом и Назимом Хикметом спада у ред најпревођенијих турских књижевника.

имала је препирка са Назимом Хикметом¹⁰⁶, по многима највећим турским песником свих времена.

Хикметове књиге преведене су на педесет језика, а добро је познат и цењен и у бившем југословенском простору, јер је још почетком 50-их година двадесетог века преведен на српскохрватски језик.¹⁰⁷ Назим Хикмет засигурно јесте био величанствен песник, али је такође био и марксиста, непоправљиви левичар, што је у то доба било сасвим довољно да буде мета прогона власти. После више од 20 година проведених у различитим затворима 1951. године побегао је у Русију у којој је умро 1963. године. Јануара 2009. године, одлуком турске владе, Назиму Хикмету враћено је турско држављанство, чиме је након педесет осам година рехабилитован његов лик и његово дело.

Са Сафом остварује контакт у другој половини 20-их година двадесетог века када Сафа показује смелост да у *Cumhuriyet*-у, у којем је уређивао књижевне странице, објави Хикметову песму *Вулкан* (*Yanardağ*). Назим Хикмет налазио се у затвору и с обзиром да је због свога политичког деловања тада увелико био омражен од стране власти, Сафа је пао у немилост уредника новине. Недуго након овога, морао је напустити *Cumhuriyet*. Када је Хикмет изашао из затвора, одмах је потражио човека који је због њега изгубио посао и тада између њих почиње једно искрено пријатељство. Сабиха Сертел у својим мемоарима *Као роман* (*Roman Gibi*) каже да је Пејами Сафа своје ремек дело *Девето вањско одељење* написао управо уз бодрење и на наговор Назима Хикмета.¹⁰⁸ А, када га је прочитао, Назим Хикмет је рекао следеће:

„Према овој књизи осећам дивљење једног астролога који посматра бесконачност звезданог неба и који у том бескрајном свету открива нове

¹⁰⁶ Назим Хикмет (1902-1963), један од највећих турских песника, драмских писаца и романијера. Веома је цењен у светским књижевним круговима у којима је познат као „романтични комуниста“ и „романтични револуционар“. Због својих политичких убеђења био је забрањиван и више је пута осуђиван. Песме су му преведене на више од педесет светских језика, међу којима су и језици бивше Југославије. Последње године живота провео је у Москви, где је и сахрањен након смрти 1963. године. Године 2009. турска влада вратила му је турско држављанство и рехабилитовала његове забрањене књиге и на тај начин исправила неправду која му је нанета 1951. године.

¹⁰⁷ Аутор овог рада 2013. године објавио је превод Хикметове песме *Улудаг*. Видети на веб страници за књижевност и књижевну критику: <http://www.elektrobeton.net/beton-plus/uludag/>.

¹⁰⁸ S. Sertel, *Roman Gibi*, İstanbul, 1969, s. 130.

одсјаје и чудне, али, истинске светове које до тада ниједно око није могло видети. Задивљен сам.“¹⁰⁹

Пејами Сафа узвраћа тако што му речима „Драгом Назиму, уз безнадежну љубав“ посвећује ово дело. Он за Хикмета каже да је један од највећих турских песника икада и да га прихвата као творца турске песме.¹¹⁰

Иако су један другог подржавали и ценили на пољу књижевности, због дијаметрално супротних политичких ставова, 1935. године путеви су им се почели разилазити. Пејами Сафа био је непопустљиви националиста, док је Назим Хикмет био загрижени комуниста. Након што су извесно време један другом покушавали променити мишљење и придобити за сопствене идеје, растали су се и на тај начин започели једну од највећих полемика новије турске мисли.

Због Сафиног свађалачког карактера у првом плану налазе се његове полемике и расправе са својим савременицима, међутим, његово оштро перо било је веома великодушно и у хвалоспевима младим турским уметницима и књижевницима које је покушавао придобити за турску уметност. Примера ради, за један стих Намика Кемала (Namık Kemal, 1840-1888) каже да је најлепши стих турске поезије¹¹¹, Џахита Ситкија Таранџија представио је у *Cumhuriyet*-у као талентованог песника¹¹², за Целала Силаја (Celal Sılay, 1914-1974) каже да је једини представник метафизичких сумњи унутар нове генерације¹¹³. Истичући да ни у европској поезији, изузев неколико имена, није срео модернијег и поетичнијег песника, Сафа следећим речима велича Фазила Хуснија Дагларџу¹¹⁴ (Fazıl Hüsni Dağlarca):

„Иако има права да у име поезије ове генерације прича више од свих, Фазил Хусну Дагларџа једно је дете које не отвара уста. Он зна ћутати попут Бога и само причати у својим делима. Он зна да уметничко дело говори све о

¹⁰⁹ В. Ayvazoğlu, нав. дело, стр. 191.

¹¹⁰ N. Kösoğlu, нав. дело, стр. 166.

¹¹¹ P. Safa, „Namık Kemal'in En Güzel Beyti“, *Sanat, Edebiyat, Tenkit*, İstanbul, 2012, s. 306.

¹¹² N. Kösoğlu, нав. дело, стр. 146.

¹¹³ P. Safa, „Bu Neslin Gerçek Müessesileri“, *Yazarlar, Sanatçılar, Meşhurlar, Ötüken*, İstanbul, 1999, s. 220.

¹¹⁴ Фазил Хусну Дагларџа (1914-2008), истакнути турски песник и припадник пуристичког покрета.

своме створитељу, као што о своме створитељу говоре створења и цела природа, и да сваки проблем решава у стању функције.“¹¹⁵

У тексту из 1945. године за Дагларцину књигу *Дете и Бог* (Çocuk ve Allah), каже да се никада, па ни у дугим путовањима по Европи не одваја од ње и да ће све учинити да песме ове збирке пренесе у колективну меморију народа.¹¹⁶

2.15. Критички однос према сопственом стваралаштву

Према подацима које нуде доступне библиографије, Пејами Сафа написао је преко 150 дела различитих књижевних форми и преко невероватних 20.000 новинских чланака. Када је реч о књижевним делима, Бешир Ајвазоглу каже да, када би се урадило прецизно истраживање, вероватно би се дошло и до бројке 500. Стиче се утисак да је он, вероватно, био и остао рекордер по броју написаних речи, било да је реч о новинском тексту, роману, приповетки или филозофској мисли. Ово се свакако тиче турске књижевности, али ова чињеница обезбеђује му веома вредно место и у светској књижевности.

Почео је константно писати са 14-15 година. Живео је од писања и то га је терало да свакодневно пише и по неколико текстова у неколико различитих поља. Отуда и тако велики број библиографских јединица. Његов стваралачки опус може се поделити у две групе. У прву спадају кратке приче и текстови које је написао за различите новине и часописе. У другу се могу сврстати дела која је записао у форми књиге. С обзиром да је у овом случају користио псеудоним (најчешће Сервер Беди) и лично име, логичан је закључак да је он сам ова дела поделио у две групе. Нека дела која је писао много више са циљем да дође до брзе зараде, писао је простим језиком и потписивао их је псеудонимом *Сервер Беди*. Кратке приче, истраживања, идеолошка дела и неке романе потписао је личним именом.

Сопствена подела стваралаштва и постављање оштре границе између две целине без имало устручавања, у Пејамију Сафи истиче самокритику и недостатак самопоуздања као две основне особине које су доминирале његовом личношћу. Роман *Девето вањско одељење*, његово прво дело које га је уздигло и обезбедило му трајно место у свету врхунске турске књижевности, јасно показује да је

¹¹⁵ Исто.

¹¹⁶ Исто.

самокритика потицала из његове скромности и свесности да је био самоук, а да је недостатак самопоуздања добио као трајни подсетник на тешку болест коју је прележао. Следеће речи које је забележио Ергун Гозе можда представљају најбољи пример наведеног:

„Мој први роман, *Такозване девојке* (Sözde Kızlar), написао сам само из бриге за опстанком, а не да бих себи или другима било шта доказао. То што је ова, по моме мишљењу безвредна књига међу народом остварила успех у мери да доживи своје треће издање, вероватно се може приписати томе да сам читаоцима несвесно обећао да ћу касније написати квалитетна дела.“¹¹⁷

После неколико романа које ништа мање не критикује од овог првог, Пејами Сафа храбро и одлучно прелази пут од новинара до врхунског уметника и долази до својих првих значајних дела: *Девето вањско одељење* (1930), *Фатих Харбије* (1931) и *Роман једне сумње* (Bir Tereddütün Romanı, 1933). Он је свестан својих недостатака, али и услова у којима је стварао и под којим се борио:

„Ако, након толиког самопрекоравања, треба нешто рећи у име одбране, колико год се недостаци који сакате све ове књиге налазе у мени, рећи ћу да они потичу и из једног друштвеног немира, издаје и несигурности који су константно уништавали моје услове за рад.“¹¹⁸

А, на те услове само се једном пожалио:

„У моме деветнаестогодишњем списатељском животу ово ми друштво није дало права ни на недељу дана одмора.“¹¹⁹

2.16. Пејами Сафа као романсијер - *Девето вањско одељење*, *Фатих Харбије* и *Сами смо*

Пејами Сафа један је од ретких турских писаца који се опробао скоро у свим књижевним дисциплинама. Међутим, без сумње, роман је дисциплина у којој је био најуспешнији. Мехмед Нијази Оздемир без имало двојбе каже „да је он врх нашег света књижевности!“¹²⁰ С обзиром на изванредан књижевни педигре који краси његову породицу, у једном погледу може се рећи да је рођен са талентом

¹¹⁷ E. Göze, нав. дело, стр. 13.

¹¹⁸ Исто.

¹¹⁹ N. Kösoğlu, нав. дело, стр. 16.

¹²⁰ Из разговора са Мехмедом Нијазијем Оздемиром (2014).

романсијера, али то свакако није било довољно да се постигне оно што је он постигао. Таленат је требало применити у пракси, што је он свакако и учинио, међутим, и судбина му је ишла на руку, излажући га болести и сиромаштву, омогућила му је све услове да се развије у једног генијалног писца психоаналитичких романа.

По питању развоја културе на личном плану велику улогу имао је француски језик. На тај начин имао је могућности да се директно упозна са западном културом и књижевношћу. Као и многи турски књижевници тога доба и Пејами Сафа је тражио узор у француским књижевницима. Преводи Мопасана, Жана Жака Русоа и Франсиса де ла Рошефукоа, спадају у његове прве радове.¹²¹ На њега је посебно утицао Мопасан, а како је и сам изјавио највише су му се допадали његов стил и техника писања.¹²²

Ако се књижевност дефинише као уметност језика, онда се за Пејамија Сафу може рећи да је био романсијер који је веровао у снагу и вредност ове уметности, који је језику придавао велики значај и који се у великој мери окористио језиком и свим његовим елементима. Ликови у његовим романима мисле и говоре сходно друштвеном и културолошком нивоу којем припадају. По његовом мишљењу „док своје јунаке тера на размишљање, на говор или док њиховим очима посматра догађаје, један романсијер мора користити њихове речи, а не сопствене“¹²³. Сафа се овог принципа држао од свог првог до последњег романа. У његовим делима могу се срести различити језици којима говоре његови јунаци и то им даје својеврсну независност и чини да дело буде реалистичније. Он скоро у свим романима обрађује однос између истока и запада, на видело износи сукоб између старог и новог, између напредног и дегенеративног и то маестрално ради сукобљавајући *алафранга* и *алатурка* ликове допуштајући да свако говори сопственим језиком. Због тога језик и јесте најважнији елеменат којим он дефинише и истиче реалистичност својих дела. Код њега алафранга ликови говоре мешавином турско-француског језика - некада и само француским - и гнушају се свега што „мирише“ на арапски и персијски. С друге стране, и алатурка ликови иду у другу крајност, воде рат против стране културе, неретко чинећи то уз

¹²¹ М. Tekin, нав. дело, стр. 22.

¹²² „Peyami Safa Diyor ki“, *Her Ay*, sy. 1, İstanbul 1937, s. 119-123.

¹²³ P. Safa, „Bir Cevap“, *Türk Dili*, Ankara, s. 14, 01 Kasım 1952, s. 83-84.

иронију и подсмех, као што је случај у роману *Фатих-Харбије*. Писац им то дозвољава и износи оба ова екстремна понашања он на тај начин износи карактере својих ликова препуштајући читаоцу да донесе крајњи суд. Он језик користи и као средство за изградњу личности и као средство за критику. Посебно као критику, јер у текстовима у којима је износио ставове о појавама које су се јавиле након реформе алфабета, видимо да је Пејами Сафа био против сваке врсте екстремизма и аномалије, било да је реч о безочном пуризму, или о фанатичном архаизму. Укратко, по њему, колико год је склоност ка француском језику девијантна, исто толико је и склоност ка османлијском језику погрешна.

Једном речју, желећи да покаже друштвени положај и психички карактер својих ликова и да истакне разлику и сукобе између погледа на живот, Пејами Сафа се мајсторски користи језиком и његовим елементима.

Предмет овог рада јесу романи *Девето вањско одељење*, *Фатих-Харбије* и *Сами смо*, за које већина критичара сматра да су његова ремек дела. Сам Сафа окарактерисао их је као књиге из трећег периода његовог стваралаштва са којима се приближио циљу сопственог стварања. Језичка анализа ова три романа указује на уметничку употребу језика украшеног речима изведених из једне широке језичке основе.

2.16.1. Девето вањско одељење

Сафино ремек дело, *Девето вањско одељење*, спада у најдопадљивије, најчитаније класике турске књижевности. Ово је аутобиографија коју издвајају мајсторски употребљена ризница речи и техника писања. Речима које користи док објашњава своје психо-физичко стање, аутор показује и своје изванредно познавање медицине. У роману, написаном у првом лицу, није дато име главног јунака, што се може истаћи као једна особеност.

Јунак романа, дете од 15-16 година, годинама болује од тешког запаљења костију. Са својом мајком живи у скромној кући у једном од периферних насеља Истанбула. И поред тога што је оперисан неколико пута, болови у колелу нису пролазили и све до краја романа траје неизвесност да ли за ту ногу уопште има спаса. Дobar део радње одвија се у вили у богатом делу Истанбула, Еренкоју, у којој живи његов даљњи рођак којег једноставно назива Паша. Он је миљеник

Паше. Старац не крије љубав према њему, стално га позива у госте тражећи од њега да му доноси и чита романе. Врло радо слуша и цени дечакова мишљења. И дечаку је у овој вили веома пријатно. Овде проводи веома лепо време са Пашином ћерком Нузхет, у коју је прилично заљубљен. Сафа и у овом роману критикује космополитско мишљење које заступају Нузхетина мајка, Нузхетин просац доктор Рагип и, на крају, и сам Паша. Погођен болешћу, разочаран у љубав и љут због издаје Паше, дечак напушта Еренкој и недуго после тога одлази на последњу операцију. Као и у роману *Фатих-Харбије*, и овде се догађа драматичан преокрет и долази се до срећног краја. Сафа овај роман завршава са речју „Хајде!“, изводи свога јунака из болнице и води га у један нови живот.

Када је 1930. године објављен, роман *Девето вањско одељење* изазвао је бурне реакције. У претходним редовима било је речи о мотивима настанка овог дела и споменули смо да је прво издање било посвећено Назиму Хикмету, што само по себи представља сензацију. Хамди Танпинар у једном је тексту рекао да је Сафа овим делом дефинисао себи место у турској књижевности. Он не крије своју одушевљеност:

„Када сам прочитао *Девето вањско одељење* зачудио сам се како је једна оваква књига могла бити написана у једној учмалој атмосфери наше књижевности.“¹²⁴

Оно што овај роман чини посебним јесте техника приповедања и правилна употреба речи и термина. Пејами Сафа је тако добро овладао медицинским терминима да су га касније његови пријатељи лекари веома често контактирали и тражили савет по различитим медицинским питањима. Примера ради, док описује болницу он користи речи којима у машти читаоца формира хладан и језив имиџ болнице:

Karanlık dehliz. Kapalı kapıların mustatıl buzlu camlarından gelen soğuk ışıkların buğusu, yüksek ve çıplak duvarlara vurarak donuyor. (*Dokuzuncu...*, 5) / *Мрачан ходник. Пара хладне светлости што је долазила с матираног стакла затворених врата, ударала је у високе и голе зидове и ледила се.*¹²⁵

Писац је за ходник, уместо речи *koridor*, која је француског порекла, употребио арапску реч *dehliz* (*наткривени, уски и дугачки пролаз унутар зграде*),

¹²⁴ А. Н. Танпинар, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul, 1977, s. 362-363.

¹²⁵ P. Safa, *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*, İstanbul, 2000, s. 5.

чиме је читаоцу на један уверљив начин пренео слику болнице коју је у глави имао један напаћени деветогодишњак.

Лепота стила и снага пера у овом роману истичу се јасним и простим реченицама којима Пејами Сафа, без детаљисања и увијања, долази до жељеног циља.

2.16.2. Фатих-Харбије

У овом роману Пејами Сафа говори о покрету вестернизације започетом у периоду Танзимата и о његовом утицају на живот једне турске породице. Фатих и Харбије представљају два кварта у Истанбулу. Фатих је квартал у којем се живи старомодно, по османлијским обичајима и начелима, док је Харбије квартал у којем преовладава западњачки начин живота. Аутор у овом делу говори о младој девојци која живи између ове две супротности, која је на почетку одушевљена западњачком културом, али се на крају враћа својој породици и сопственим коренима.

Нериман и Шинаси, главни ликови романа, студирају на одсеку за источњачку музику на Конзерваторијуму. Обоје живе на Фатиху, конзервативном делу Истанбула. Иако између њих двоје не постоји формална веридба, цело њихово окружење и најближа породица и комшилук, сматра их једно другом обећаним и склапање брака само је питање тренутка. Нериман је искрена, неискварена девојка, која се колеба између старог и новог, назадног и модерног. Живи са оцем којег писац представља као оличење истока. У њеној се кући читају источњачки класици и свирају се источњачки инструменти. Опчињена модерним животом што се одвија на Бејоглуу, Нериман мрзи Фатих и све што је у њему, мрзи источњачку културу и све у вези са њом. С друге стране, Шинаси, њен верни пратилац, друг и вереник, типичан је пример конзервативног младића. Уљудан, стрпљив, свира турски национални инструмент *саз*, чита и воли да тумачи дела класичне оријенталне књижевности. И љути је противник Бејоглуа. Он је баш онакав какав би требало да буде син Нериманиног оца. У једном моменту стиче се утисак да је Пејами Сафа у лику Шинасија представио себе. Мацид је лик у којем је писац сместио противтежу Фатиху. Он је све оно што нуди Бејоглу - модеран, напредан, налицкан, слаткоречив, пун живота. Иако је у почетку била занесена

овим гламуром, уз велику борбу њеног оца и Шинасија, Нериман се враћа своме дому, својој традицији и култури. Сафа овде нуди срећан крај, јасно дајући до знања на којој је страни.

Роман *Фатих - Харбије* написао је 1931. године и то је прво његово озбиљније дело. Сукоб различитих филозофија Сафа дочарава једним језиком пуним „страних“ речи. У њему он супротставља речи источног порекла са речима са запада. Док неки ликови у роману свирају *neu* (неј) и *saz* (саз), читају *Мевлану*¹²⁶ и *Газалија*¹²⁷, користе *haci yağı* (хацијски парфем), други воле *saz* (цез) и *balo* (бал), више воле *kokteyl* (коктел) и *parfüm* (парфем).

Једнако актуелно и данас као и у времену када је написано, ово се дело може узети за полазну тачку критика схватања и примене вестернизације у Турској.

2.16.3. *Сами смо*

Роман *Сами смо* једно је од Сафиних дела о којем се међу књижевним критичарима понајвише расправљало. Уједно, ово дело најбољи је показатељ ауторове зрелости и мајсторства у психолошкој анализи. Поред интензивне психолошке анализе обрађује и одређене друштвене проблеме. Он тврди да човек у материји не може пронаћи душу коју је изгубио због слабљења духовних вредности, да они што су далеко од истинских духовних и светих вредности у једном страшном хаосу самоће упадају у незнађе и да на крају доживе разочарање.

Радња романа дешава се након Другог светског рата у једној вили која се налази у истанбулском кварту Јешилкој. У њој живе браћа Самим и Бесим са сестром Мефхарет и њеном децом Селмин и Ајдин. Самим је најстарији, најмудрији и о свему има сопствено мишљење, док Бесим представља његову тоталну супротност. Мефхарет, њихова намргођена и нервозна сестра, рано је остала удовица и у сталном је сукобу са својом ћерком Селмин, због њеног вереника Ферхада којег је приликом једне расправе истерала из куће. Да би се осветила својој мајци Селмин измишља сопствену трудноћу и нимало не

¹²⁶ Целалудин Руми Мевлана (1207-1273), оријентални филозоф, теолог, песник и суфијски мистик. Сматра се једним од највећих мистичних песника ислама. Најпознатије дело му је поема *Месневија*.

¹²⁷ Ебу Хамид Мухамед ибн Мухамед Ел-Газали (1058-1111), исламски теолог, филозоф и мистик. Најпознатије делу му је *Оживљавање верске науке* (İhya'ul ulum al-din).

покушава уверити своју мајку - када ова умисли да је остала у другом стању са рођеним ујаком Самимом! - да то није истина.

Пејами Сафа овај роман започиње са мотивом у којем доминира једна перверзна сумња коју недуго затим разбија. Иако представља једну тешку слику тадашње Турске, слику сабијену у једној породици на веома малом простору, проблеми јединке и заједнице - лаж, тотална супротност, супротности између истока и запада - које Сафа жели решити, вечни су и тичу се целог човечанства.

Писац говори кроз Самима, који када се осами своје мисли записује у бележницу, временом прераслу у утопијску земљу по имену Симеранија. И то је оно што овај роман чини утопијом. По његовим речима, то је земља која живи сто педесет година испред њиховог времена, у којој су све супротности помирене и у којој нема лажи. У својој утопији писац се дотакао многих проблема који се тичу образовања, здравства, љубави и других животних поља. Као решење за кризу, понудио је веру у Бога уз убеђење да само то може довести човека до спокоја. У роману *Сами смо* Сафа је у потпуности окренут вери и десничарским идејама.

Као и у свим Сафиним делима, реченице су конструисане сходно друштвеним и културолошким нивоима ликова. Самим размишља, он је филозоф и често цитира познате мислиоце. Његове су реченице, посебно када говори о Симеранији, дугачке и значењски богате. Доста употребљава филозофске, метафизичке и медицинске термине. Самим је веома успешан психоаналитичар.

У већини случајева ликови у дијалозима користе свакодневни језик. Неки од главних ликова жуде за животом у Паризу, па је њихова екстремна жудња дочарана употребом француских речи, што представља још једну особеност романа.

Роман *Сами смо* Пејами Сафа написао је пред крај живота, 1951. године и из аспекта језика и психоанализе сматра се његовим најзрелијим делом.

2.17. Сафино схватање језика

У једном од својих чланака Сафа каже: „Када бих један на други накачио ступце које сам, од како сам у руке узео перо, написао у име одбране турског језика, исписани редови били би много дужи од пруге Истанбул-Анкара.“¹²⁸

¹²⁸ P. Safa, „İlk Basamak“, *Cumhuriyet*, 30 Март 1940, s. 2.

Након што је 1. новембра 1928. године Мустафа Кемал Ататурк извршио реформу писма и увео латиницу уместо дотадашње арабице, започета је болна радикална реформа језика која је са собом донела бројне користи, али и проблеме и полемике које трају до данашњих дана. Што се полемика тиче, када се анализирају извори из тога времена и сагледа садашња ситуација - у којој је након скоро сто година од укидања османлијски језик поново враћен у основне и средње школе као изборни језик - стиче се утисак да су гласови незадовољства (а и задовољства) много гласнији данас него што су били у време почетка реформи.

Турски језик била је област којој је Сафа посветио велику пажњу. У својим се текстовима дотицао актуелних проблема и онога што је у будућности могло проузроковати проблем. Колико год је имао храбрости да се ухвати у коштац са било којим проблемом, исто тако био је одважан да понуди и његово решење и да заузме став против менталитета који је језик гурао у један својеврсни ћорсокак. По његовом мишљењу, турски језик је напет, односно, разапет. Турски је болестан:

„Потребан му је лекар. Сви су се окупили над његовом главом. Било да су лингвисти и књижевници или нису, сви, и политичари, правници, историчари, увозници и извозници, баш сви у себи виде једно дискреционо право лекара за језик и обасипају болесника дијагнозама и терапијама...“¹²⁹

Што се тиче горе споменутог менталитета, реч је о два пола на различитим крајевима разапетог турског језика: с једне стране налазе се заљубљеници у стране речи - како у оне из источних језика, тако и у оне са запада - док се с друге стране налазе екстремни пуристи, следбеници идеје чистог турског језика. По Сафином мишљењу, управо је овај притисак узрок многих болести које су захватиле турски језик. Сам Сафа налази се негде на средини, угао из којег он посматра овај проблем у великој мери може помоћи да се реално сагледа процес кроз који је овај језик прошао у процесу настанка републике, а и касније.

У редовима који следе биће изнето његово схватање језика, проблеми који га тиште и решења која нуди и то ће бити сагледано кроз конкретне појаве, као што су покрет пурификације, стране речи у турском језику, терминологија, реформа писма и др.

¹²⁹ P. Safa, „Hastanın Başındaki Şamata“, *Osmanlıca, Türkçe, Uydurmaca*, İstanbul, 2013, s. 146.

2.17.1. Пејами Сафа и покрет језичког пуризма

Покрет пуризма јавио се почетком 20. века, замах је добио 30-их година након почетка језичке реформе, док почетком 60-их долази до његове потпуне ескалације.¹³⁰ Пејами Сафа енергично се супротставио овом покрету који је на самом почетку био оличен у покрету званом Млада пера (Genç Kalemler), о којем смо у претходном делу рекли неке основне информације. Сафа је био мишљења да се идеја не може жртвовати ради језика и смештање простих идеја у један ограничени речнички контекст ради упрошћавања језика он назива назадњаштвом. Сафиним криткама посебно је изложен Омер Сејфетин, истакнути члан ове групе, за чије идеје Сафа каже да су се преобратиле у примитивизам.¹³¹

По питању језика Пејами Сафа имао је идентично мишљење са новојезичарима¹³², међутим, потпуно су се разишли када су у питању термини. Новојезичари су заступали мишљење да треба „потурчити“ стране речи, изузев одомаћених арапских и персијских термина. Били су изричитии по питању неприхватања западних термина. Новојезичари су желели да писани језик сједине са говорним језиком, и ово је тачка суштинског разлаза са Сафом. Јер, он каже да „добро причање и добро писање матерњег језика представља први степен културе“.¹³³ Он инсистира на одвојености ова два језика, зато што се помоћу гестикације може уштедети много речи, а у писаном говору не постоји једна таква могућност. По њему, говорни језик јесте један заједнички језик, језик ширих маса, док је језик науке засебан.¹³⁴

Пејами Сафа противи се идеји да „сваку страну реч треба ударити сабљом“¹³⁵, и на трен се буни:

„Зашто код нас овај посао елиминиције иде настрано? Зашто места истераних арапских речи не заузимају турске, већ француске речи?“¹³⁶

¹³⁰ За више информација погледати докторску дисертацију Мирјане Теодосијевић *Језик Фазила Хуснија Дагларие с освртом на покрет језичког пуризма у Турској* (Филолошки факултет београдског универзитета, 1995). Овај рад представља користан и значајан извор информација о овом покрету.

¹³¹ P. Safa, „Sade ve Basit“, *Cumhuriyet*, 14 Eylül 1932.

¹³² Друго име за припаднике Младих пера. Добили су га по називу рубрике Нови језик (Yeni Lisan) у своме часопису преко које су пласирали своје идеје о језику.

¹³³ P. Safa, „İlk Basamak“, *Cumhuriyet*, 30 Mart 1940, s. 2.

¹³⁴ P. Safa, „İlmi Terimler ve Halk Dili“, *Milliyet*, 7 Ocak 1958, s. 2.

¹³⁵ P. Safa, „Yabancı Sözcükleri Eleme Hareketleri“, *Osmanlıca, Türkçe, Uydurmaca*, İstanbul, 2013, s. 106.

¹³⁶ Исто.

Зато што се пурификација језика вршила стихијски и без дефинисаних правила, он је такве покушаје сматрао погрешним. У толикој мери се противио да се није устручавао да један такав „натегнути“ језик назове *изопаченим* (*soysuz türkçe*), па чак и да му да име *копиански турски* (*riç türkçe*).¹³⁷

Међутим, и по питању пурификације и својеврсног „ујдурисања“¹³⁸ речи, Сафа није у потпуности био искључив, и овде се може осетити његова умереност. У тексту из 1951. године он каже да „зато што ниједна реч није сишла с неба, све речи на земљи представљају ујдурму од стране људи“.¹³⁹ Па, након наведених примера из француског језика, изводи следећи закључак:

„Постоје три велике истине:

1. Свака је реч ујдурма
2. Без ујдурме немогуће је да се неки језик богати
3. Приметно је да су чак и оне ујдурме које се не уклапају у правила и дијалекат, ушле у ризнице цивилизованих језика.

Дакле, непријатељи ујдурме, свесно или несвесно, бивају непријатељи развоја и богаћења језика.“¹⁴⁰

Међутим, по њему то не значи да за сваку страну реч у турском језику треба измислити по једну нову реч и да они који су толико „узнапредовали“ у овом процесу треба да пред очи поставе истину да се живе речи које у језику интелектуалаца и народном језику нису изгубиле енергију изражаја, макар биле и стране, не могу тек онако бацити. На пример, такве су речи *kitap* и *lamba*. Сафа каже да борба против таквих речи представља језички донкихотизам.

Он поставља питање:

„Можемо ли из турског језика протерати све арапске, персијске, латинске, грчке, француске, енглеске речи?“¹⁴¹

и даје веома јасан одговор:

„Двадесетпетогодишње исукство, искуство кроз које је прошао и Ататурк, показало је да то није могуће. Схватио сам да ниједан језик не

¹³⁷ P. Safa, „Soysuz Türkçe“, *Milliyet*, 5 Mart 1958, s. 2.

¹³⁸ Сафа употребљава термин *ујдурма* / *ујдурма*, *измишљотина*, што представља глаголску именицу од глагола *ујдурмак* / *домтеривати*, *подешавати*, *намеитати*, *измишљати*.

¹³⁹ P. Safa, „Dil Devrimde Uydurma ve Zorlama“, *Türk Dili*, 1 Aralık 1951, s. 135-137.

¹⁴⁰ Исто.

¹⁴¹ P. Safa, „Bu da Böylesine Bir Yobazlık“, *Milliyet*, 4 Mayıs 1955, s. 2.

може бити самосталан: ни немачки, ни мађарски, ни француски, ни италијански нити један други језик. У том случају, колико год смо приморани да децу подучимо коренима и деривацијским облицима речи које су у великом броју ушле и одомаћиле се у турском језику (попут арапских и персијских речи), у тој мери у обавези смо да у наш алфабет уведемо слова која ће пружити могућност правилног писања тих речи.“¹⁴²

За крај овог поглавља издвајамо још једну мисао из мора Сафиних мисли о карактеру језика уопште:

„Карактер неког језика не одређују речи. Међу француским, енглеским, немачким, италијанским и многим другим европским језицима постоји много заједничких речи. Ове стране речи не представљају препреку да француски језик буде француски или немачки језик немачки. Карактер сваког језика налази се у вези између речи, у облицима тих веза, у специфичности граматике и синтаксе, у богатству националних значења које придаје страним речима. На пример, реч *hal* је арапског порекла, али разноврсност и богатство значења које има у турском језику не постоје у арапском.“¹⁴³

2.17.2. Пејами Сафа и стране речи у турском језику

С обзиром да ниједан језик није потпуно чист и да представља својеврстан хибрид, Пејами Сафа позива оне који траже чисти турски језик да буду уздржани.¹⁴⁴

Видели смо да он није против прихватања страних речи, међутим, противи се присвајању правила, противи се састављању именица и појмова:

„Сви (баш сви!) независни народи могу узимати речи једни од других, али, нити један (баш ниједан!) независан народ, уколико нема потребе за тим, не може узети правило.“¹⁴⁵

¹⁴² Исто.

¹⁴³ P. Safa, „Bir Dilin Benliği“, *Milliyet*, 14 Ocak 1958, s. 2.

¹⁴⁴ P. Safa, „Dilde Özleşmenin Hudutları“, *Milliyet*, 4 Nisan 1958, s. 2.

¹⁴⁵ P. Safa, „Lisânın İstiklâli“, *Osmanlıca, Türkçe, Uydurmaca*, İstanbul, 2013, s. 34.

Сафа указује на размену правила као на суштинску тачку на коју треба обратити највише пажње, јер је то најлукавији и најопаснији облик културног империјализма који у темељу потреса неки језик. По њему:

„Не постоји разлика између робовања неком страном језику и робовања некој страниј војсци.“¹⁴⁶

Пејами Сафа каже да у „главама турских интелектуалаца који не разумеју језик Јунуса Емре¹⁴⁷ (Yunus Emre), још увек влада Волтеров француски“, и да се кључни проблем налази у недостатку свести о језику.¹⁴⁸ Према своме језику треба бити пријатељски настројен и потребно је формирати савез једне заједничке свести о турском језику и тако ће се олакшати изналагање решења за проблеме. Због тога, како каже Пејами Сафа, речи које уђу у турски језик најпре требају бити усвојене од стране турске мисли. По његовом мишљењу, највећа грешка јесте то што је питање језика разматрано одвојено од питања мисли.¹⁴⁹

Сафин став о страним речима јасно је изнет следећим исказом:

„Не постоји ниједан цивилизовани језик који у себи не садржи стране речи. Не плашимо се страних речи! Међутим, не постоји ниједан цивилизовани језик који је до краја отворио своја врата страним речима. Поставимо контролу пред врата језика! Та контрола није ни просветни инспектор, нити је члан Језичког друштва. То је чуло турског уметника. Уздајте се у њега!“¹⁵⁰

Ова је осетљивост Пејамија Сафу спасила конзервативизма и од језичке аутархије. Док је писао користио је стране речи, али је то чинио уравнотежено и „свесно да не би жртвовао префињеност значења“.¹⁵¹ Оне који узимају стране речи Сафа дели на оне што их узимају уз одушевљење и на оне који то раде из потребе. Ове прве окарактерисао је као снобове, док је оне који су због своје заслепљености пропустили цивилизацијски воз назвао фанатцима.¹⁵²

¹⁴⁶ P. Safa, „Fransızca Konuşan Veznedar Bayan“, *Osmanlıca, Türkçe, Uydurmaca*, İstanbul, 2013, s. 21.

¹⁴⁷ Јунус Емре (1241-1320), турски песник и суфијски мистик који је имао великог утицаја на културу народа који су живели на анадолском простору. Поред Ахмеда Јесевија и Султана Веледа, био је један од песника који је писао на говорном турском језику, чиме се обраћао широким народним масама.

¹⁴⁸ P. Safa, „Dilimize İftira Edenler“, *Osmanlıca, Türkçe, Uydurmaca*, Ötüken, İstanbul, 2013, s. 13.

¹⁴⁹ P. Safa, „Aydın Dili“, *Osmanlıca, Türkçe, Uydurmaca*, İstanbul, 2013, s. 148.

¹⁵⁰ P. Safa, „Yabancı Kelimelerden Korkumuz“, *Osmanlıca, Türkçe, Uydurmaca*, İstanbul, 2013, s. 73.

¹⁵¹ P. Safa, „Dil Otarşisi ve Dil Yetersizliği“, *Osmanlıca, Türkçe, Uydurmaca*, İstanbul, 2013, s. 180.

¹⁵² P. Safa, „Yabancı Kelime Suistimali“, *Milliyet*, 13 Eylül 1958, s. 2.

Сафа и према пурицима има разумевања. Он мисли да су они због „националног опстанка“ развили један такав рефлекс према језику. Он нуди решење у томе да не треба узети ниједну страну реч за коју постоји турски еквивалент. Међутим, из европских језика треба узети све речи које се тичу технике и науке, јер њима припада право проналаска.

У једном од претходних поглавља споменули смо да је Пејами Сафа био члан Турског лингвистичког друштва које је било носилац језичке реформе. Након војног пуча извршеног 27. маја 1960. године избачен је из овог друштва. Међу бројним великанима турске књижевности који су заједно са њим избачени налазе се Фалих Рифки (Fahih Rifki), Исмаил Хабиб Севук (İsmail Habib Sevuk), Бесим Аталај (Besim Atalay), Тахсин Бангуоглу (Tahsin Banguoğlu), Мухарем Ергин (Muharrem Ergin), Фарук Кадри Тимурташ, док су оставку поднели Мехмет Фуат Копрулу (Mehmet Fuat Köprülü), Халиде Едип Адивар (Halide Edip Adıvar), Јахја Кемал и др. Непосредно пред овај чин написао је текст у којем критикује ову институцију и износи конкретне примере грешака које чини. Након што је изнео одређене позитивне стране Турског лингвистичког друштва и хвалоспев на рачун часописа *Турски језик* (Türk Dili), Сафа казује следеће:

„Штета, ова лепа институција има један велики недостатак који ме хлади и удаљава од ње. Она инсистира на стопроцентном турском језику иако те тенденције потичу из незнања да на земљи не постоји нити може постојати језик без примеса. Турско лингвистичко друштво у чијем сам управном одбору годинама седео, самом себи је, изван граница науке, за водича прихватило један водич чије границе није исцртало и чије својство не познаје. Оно још увек није свесно да овај покрет стопроцентног турског језика, којег је и наш Ататурк одбацио, уништава стечене вредности. Она наставља са злочином над османлијским речима које су ушле у срж нашег турског језика, које су ушле у срж језика великана, народа, па чак и у језик најнеобразованијег сељака.“

Након ових речи наводи грешку коју сматра непримереном једном таквом часопису:

„Реч *kâşif/проналазач* упоређује са турском речју *bulan, bulucu/онај који налази, налазач*. Речи *bulmak/наћи* и *keşfetmek/открити, пронаћи* имају

различита значења. Није исто када се на улици нађе нека торба и када се открије Америка. Реченицама 'Открио сам једну торбу на улици' и 'Кристифор Колумбо је нашао Америку' ова разлика одмах удара у очи. Сабијање ових значења која се у европским језицима изражавају различитим речима у само једну реч, осиромашује наш језик и у исто време брише и уништава мале и велике разлике у значењу.¹⁵³

2.17.3. Пејами Сафа и терминологија

Непостојање система по којем требају функционисати одређене институције Пејами Сафа види као главни узрок хаоса који влада у терминологији. Он у овом пољу жели успоставити јединство, јер због његовог недостатка највише испаштају ученици и студенти који се преласком из једног у други образовни ниво сусрећу са страном терминологијом коју до тада нису упознали.

Сафа предлаже да се усвоји западна терминологија, систем грчко-латинских народа, при том мислећи да се то може урадити веома брзо:

„Будите уверени, то је посао од пола сата!“¹⁵⁴

2.17.4. Формирање академије - вид могућег решења

По Сафином мишљењу недостатак језичке академије главни је узрок хаоса који влада у језику. Ова институција морала се што пре формирати и на једно место окупити све релевантне чиниоце који ће расправљати о проблемима и доносити јединствене закључке и решења.

„Академија ће бити од користи и у формирању свести о вези између језика и књижевности и у њеној институционализацији.“¹⁵⁵

У то је време свака новина, сваки писац имао сопствени правопис, а у једном тексту из 1941. године Сафа истиче поражавајућу чињеницу да ни тринаест година након укидања арапског писма још увек није била написана граматика турског језика.¹⁵⁶

¹⁵³ P. Safa, „Yüzde Yüzcülük İleti“, *Milliyet*, 8 Şubat 1959, s. 2.

¹⁵⁴ P. Safa, „Terim Rezaleti“, *Cumhuriyet*, 15 Aralık 1939, s. 2.

¹⁵⁵ P. Safa, „Akademi, Evet Akademi!“, *Osmanlıca, Türkçe, Uydurmaca*, İstanbul, 2013, s. 143.

¹⁵⁶ P. Safa, „Gramersiz Olmaz!“, *Osmanlıca, Türkçe, Uydurmaca*, İstanbul, 2013, s. 66.

Поред мењања система Сафа тражи од књижевника да се активно укључе у проблеме и да не чекају решења од лингвиста, јер по њему „јело не спрема хемичар, већ кувар“.

Можда речи које следе најбоље дефинишу његов однос према језику:

„Реч није пиксла. Ако вам се не свиди не можете је склонити и на њено место поставити другу. Реч је жива. Много је живља од животиње и човека. Ако не умре сама по себи, ми је не можемо убити.“¹⁵⁷

2.18. Библиографија Сафиних дела

2.18.1. Романи и кратке приче

Bir Mekteplinin Hatırası, Karanlık Kralı (1914), *Gençliğimiz* (1922), *Siyah-Beyaz Hikayeler* (1923), *Sözde Kızlar* (1923), *Şimşek* (1923), *Mağser* (1924), *Bir Akşamdı* (1924), *İstanbul Hikayeleri, Süngülerin Gölgesinde* (1924), *Bir Genç Kız Kalbinin Cürmü* (1925), *Canan* (1925), *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* (1930), *Atilla* (1931), *Fatih-Harbiye* (1931), *Bir Tereddütün Romanı* (1933), *Madmazel Noraliya'nın Koltuğu* (1949), *Yalnızız* (1951), *Biz İnsanlar* (1959).

2.18.2. Романи и приче под псеудонимом Сервер Беди

Hey Kahpe Dünya (1922), *Cingöz Tehlikede* (1924), *Seni Seviyorum* (1924), *Yürü Yavrum Yürü* (1924), *Uçurumda İnsanlar* (1925), *Unutulmayan Sevgili* (1925), *Tekinsiz Ev* (1925), *Yer Altındaki Ölü* (1925), *Yangın Yerinde* (1926), *Alnımın Kara Yazısı* (1926), *O Kadınlar* (1926), *Kanlıca Vak'ası* (1926), *Karım ve Metresim* (1927), *Sevgiliden Sevgiliye Mektuplar* (1928), *Resimli Billur Köşk Hikayesi* (1933), *Amerika'da Bir Türk Çocuğu* (1934), *Bir Varmış Bir Yokmuş* (1934), *Hep Senin İçin* (1934), *Küçüklerle Hikayeler* (1934), *Sabahsız Geceler* (1934), *Arsen Lüpen İstanbul'da* (1935), *Cingöz Recai'nin Harikulade Sergüzeştleri* (1935), *Cingöz Recai'nin Sergüzeştleri* (1935), *Cingöz'ün Esrarı* (1935), *Çalınan Gönül* (1935), *Sinema Delisi Kız* (1935), *Cumbadan Rumbaya* (1936), *Dizlerine Kapansam* (1937), *Korkuyorum* (1938), *Uçurumda Bir Genç Kız* (1940), *Rüya Gibi* (1941), *Selma ve Gölgesi* (1941), *Deli Gönliüm* (1941), *Fırtına Gecesi* (1943), *İkimiz* (1943), *Kanlı Güller* (1943), *Kucaktan Kucağa* (1943), *Al Kanlar İçinde* (1944), *Sekiz Adım Kala* (1944), *Anadolu*

¹⁵⁷ P. Safa, „Kelime İnsandan Daha Canlıdır“, *Osmanlıca, Türkçe, Uydurmaca*, İstanbul, 2013, s. 287.

Kavağında Bir Cinayet (1944), *Ateş* (1944), *Ateşten Gözler* (1944), *Cingöz Geldi* (1944), *Cingöz Kafeste* (1944), *Cingözün Ziyafeti* (1944), *Domuz Sokağı Vak'ası* (1944), *Elmaslar İçinde* (1944), *Esrarlı Dolap* (1944), *Esrarlı Kuş* (1944), *Gece Kuşları* (1944), *Gece Tuzağı* (1944), *Han Bakını* (1944), *İmdat* (1944), *Cingöz Recai* (1944), *Karanlıkta Hücum* (1944), *Kaybolan Adam* (1944), *Kumaş Parçası* (1944), *Polis Tuzağı* (1944), *Sahte Şerlok* (1944), *Şeytani Tuzak* (1944), *Yerin Dibinde Sesler* (1944), *Ben Casus Değilim* (1945), *O Gece* (1947), *Beyaz Cehennem* (1955), *Cingöz Recainin En Son Maceraları* (1962).

2.18.3. Идеолошка дела

Zavallı Celal Nuri Bey (1329-1914), *Büyük Avrupa Anketi* (1938), *Türk İnkılabına Bakışlar* (1938-1959), *Felsefi Buhran* (1939), *Millet ve İnsan* (1943), *Mahutlar* (1959), *Sosyalizm* (1961-1966), *Mistisizm* (1962), *Nasyonalizm* (1962), *Doğu-Batı Sentezi* (1963), *Nasyonalizm-Sosyalizm-Mistisizm* (1968), *Osmanlıca-Türkçe-Uydurmaca* (1970), *Sanat-Edebiyat-Tenkid* (1970). *Sosyalizm-Marksizm-Komünizm* (1971), *Din-İnkılâp-İrtica* (1971), *Kadın-Aşk-Aile* (1973), *Yazarlar-Gençlik-Üniversite* (1976), *20. Asır-Avrupa ve Biz* (1976).

2.18.4. Библиотека „Ko je ko?“

Mussolini Kimdir? Faşizm Nedir? (1943), *Karl Marks Kimdir? Marksizm Nedir?* (1943), *Atatürk Kimdir? Kemalizm Nedir?* (1943), *Rousseau Kimdir? Liberalizm Nedir?* (1943), *Ziya Gökalp Kimdir? Türkçülük Nedir?* (1943), *Olivera Saraza Kimdir? Korporatizm Nedir?* (1943), *Roosevelt Kimdir? Dev Deal Nedir?* (1943).

2.18.5. Биографије

Büyük Halaskarımız Mustafa Kemal Paşa (İst.: Orhaniye Mtb., без датума), *Mübeccel Serdarımız Fevzi Paşa-Anadolu Gazalarındaki Mühim Hizmetleri-Resmi Tercüme-i Hali ve Şahsiyeti* (İst.: Orhaniye Mtb., без датума), *İsmet Paşa-Çocukluğu ve Gençliği – Orduda ve Anadolu'daki Hayatı* (İst.: Orhaniye Mtb., без датума), *Güzide Serdarımız Ali Fuat Paşa ve Pederi Merhum İsmail Paşa* (İst.: Orhaniye Mtb., без датума), *Değerli Komutanlarımızdan Yakup Şevki Paşa-Anadolu'daki Büyük Hizmetleri-Resmi Tercüme-i Hali ve Şahsiyeti* (İst.: Orhaniye Mtb., без датума),

Muhterem Heyet-i Vekili Reisimiz Rauf Bey (İst.: Orhaniye Mtb., без датума), *Değerli Komutanlarımızdan Kazım Paşa* (İst.: Orhaniye Mtb., без датума), *İstanbul'un İlk Şerefli Mümessili Refet Paşa-Orduda-Anadolu'da ve İstanbul'da Faaliyetleri-Tercüme-i Hali Resmisi* (İst.: Orhaniye Mtb., без датума).

2.18.6. Уцбеници

Cumhuriyet Mekteplerine Millet Alfabesi (1929), *Cumhuriyet Mekteplerine Alfabe* (1929), *Cumhuriyet Mekteplerine Kıraat-1. Sınıf* (1929), *Cumhuriyet Mekteplerine Kıraat-2. Sınıf* (1929), *Cumhuriyet Mekteplerine Kıraat-3. Sınıf* (1929), *Cumhuriyet Mekteplerine Kıraat-5. Sınıf* (1929), *Yeni Talebe Mektupları* (1930), *Büyük Mektup Numuneleri* (1932), *Türk Grameri* (1933-1934), *Kıraat 3. Sınıf* (1934), *Okul Grameri* (1941), *Dilbilgisi* (1942), *Türkçe İzahlı Fransız Grameri* (1948, 1959).

2.18.7. Преводи

Sult - Кнут Хамсун (1934), *Le Nœud de vipères* - François Mauriac (1934), *Belle de jour* - J. Kessel (1944), *Grey Wolf* - H.C. Armstrong (1955).

3. Појам „групе речи“ с освртом на перцепцију синтаксе

3.1. Синтакса као производ потребе за комуницирањем

Светски језици развили су се, и још увек се развијају, захваљујући труду човека, па се и на синтаксу може гледати као на одређени човеков изум, као на производ његовог труда. Човек има потребу да супротној страни пренесе своје мисли и тај је процес временом донео стандардизовање тог преноса којим је олакшана комуникација. Производ тог процеса јесте синтакса, са свим својим користима, али и проблемима.

Хиљаде језика има међусобно различите синтаксе и та је разлика везана за живот заједнице и за њихово поимање и перцепцију универзума. Различите потребе, различити погледи узрок су различитој језичкој организацији и конструкцији које се преносе с генерације на генерацију. Крене ли се трагом човековог поимања живота, животне филозофије, можда се може доћи до решења одређених синтаксичких конструкција. Та потрага, која се може подвести под социолингвистику, могла би започети од питања: „Зашто човек који говори и размишља на турском језику, не каже: 'Ја имам кућу.', већ каже: 'Моја кућа постоји.'?“ Можда у овоме треба тражити одговор на питање које поставља Ноам Чомски: „Како синтаксични механизми, који су доступни у једном језику, могу да се искористе у стварној употреби тог језика?“¹⁵⁸.

Колико год језици били различити, могуће их је сакупити у неколико категорија. На пример, можемо их поделити према позицији коју елементи реченице заузимају унутар реченице, или према редоследу употребе елемената, или према томе да ли имају или немају наставке. Другим речима, морфолошки их можемо класификовати на *коренске*, *аглутинативне*, *флективне* и *инкорпоративне*.¹⁵⁹

Појам синтакса (syntaxe), може се дефинисати као систем или формат који се користи приликом формирања реченице у неком језику. Ранко Бугарски каже да „синтакса проучава правила комбиновања речи у реченици, као и односе између елемената реченичне структуре.“¹⁶⁰, док Миливоје Миновић синтаксу дефинише

¹⁵⁸ N. Chomsky, *Syntactic Structures*, Paris, 1957, pp. 93.

¹⁵⁹ Р. Бугарски, *Увод у општу лингвистику*, Београд, 2003, стр. 73.

¹⁶⁰ Исто, стр. 177.

као „посебну лингвистичку дисциплину која проучава законитости удруживања речи.“¹⁶¹ Дакле, синтакса се бави реченицом и то је њен крајњи оквир, бави се речима и конструкцијама речи које су формиране да би се исказала различита значења. У споменуте конструкције спада и синтагма, као виша јединица синтаксе. По дефиницији коју износи Бугарски синтагма „представља групу од две или више граматички повезаних речи које саме не изражавају предикацију (везу субјекта и предиката), али учествују у структури виших јединица које ову везу исказују“.¹⁶²

Из аспекта теме овог рада, дефиниција коју изnose Живојин Станојчић и Љубомир Поповић може бити веома интересантна и корисна. Они кажу да „значење именица, придева, прилога и глагола може бити допуњено или одређено значењем синтаксичких јединица које се везују за њих“ и да тако настаје посебан тип синтаксичке јединице који се назива синтагма.¹⁶³

Што се тиче турских лингвиста и њиховог дефинисања ових општих граматичких појмова, приметно је мишљење које се у потпуности поклапа са наведеним дефиницијама, дакле, сви се слажу да синтакса представља одређени вид низања речи у реченици уз одређена правила и да синтагма представља удруживање две или више речи ради дефинисања неког појма. Међутим, њихова неусаглашеност ставова у вези са неким кључним темама доводи до појаве одређених проблема „на терену“, тј. у самој примени, о чему ће бити речи у наредним редовима.

3.2. „Низање речи“ - синтакса или нешто друго

Терминолошко шаренило, непрецизност и неуједначеност представљају један од највећих проблема са којим се лингвисти сусрећу приликом проучавања турског језика. Ксенија Ајкут у својој књизи о постпозицијама на ефектан начин износи тешкоће са којима се сусрећу они који желе да по било којој основи истражују турски језик, било да је реч о домаћим или страним истраживачима.¹⁶⁴ Посебан проблем имају страни аутори, који у већини случајева турски језик или

¹⁶¹ М. Minović, *Uvod u nauku o jeziku*, Sarajevo, 1985, str. 109.

¹⁶² Р. Бугарски, нав. дело, стр. 177.

¹⁶³ Ж. Станојчић и Љ. Поповић, *Грамматика српског језика*, Београд, 2000, стр. 193.

¹⁶⁴ К. Ајкут, *Turske postpozicije - reči bez značenja*, Beograd, 2007, str. 21.

одређене теме из турске граматике покушавају сагледати кроз сопствени језик. Турколози са простора бивше Југославије, као и остали странци, проучавају и објашњавају турску граматiku са аспекта својих језика радећи граматiku која једино може олакшати разумевање и учење турског језика. Оно што додатно компликује целокупну ситуацију и збуњује обичну и научну јавност јесте чињеница да се ни данас, као ни пре стотину година, не могу саставити ни двоје турских лингвиста који мисле исто по свим темама. Управо је дисконтинуитет нешто што се највише критикује у турском образовном систему. Због њега се стиче утисак да наставни програми нису међусобно повезани и да у сваком смислу делују независно. Нестварно делује чињеница да један ђак у Турској приликом сваког преласка на виши ниво образовања, на сваком наредном нивоу, треба „заборавити“ оно што је до тада учио и учити изнова јер је приметно да се наставни програми мењају од нивоа до нивоа учења.

Када је у питању турски језик, синтакса је једна од тема на коју највише треба обратити пажње. *Речник граматичких термина* (Dilbilim Terimleri Sözlüğü), који издаје престижно *Турско лингвистичко друштво* (Türk Dil Kurumu), нуди дефиницију синтаксе у којој каже да је то „процес стављања речи или реченица, који требају изнети неко мишљење, у један одговарајући низ и њихово граматичко обликовање и међусобно повезивање сходно њиховом обостраном стању и односу.“¹⁶⁵ У овом случају, за израз *синтакса* користе се термини *sözdizimi*¹⁶⁶ и *dizimleme*.

Турски лингвисти, међу којима су најпознатији Мухарем Ергин (Muharrem Ergin), Лејла Карахан (Leyla Karahan), Тахсин Бангуоглу (Tahsin Banguoğlu), Вецихе Хатипоглу (Vecihe Hatipoğlu), Зејнеп Коркмаз (Zeynep Korkmaz), Мехмет Хенгирмен (Mehmet Hengirmen), Тахир Нежат Генџан (Tahir Nejat Gencan), Мазхар Кукеј (Mazhar Kükey), Суер Екер (Süer Eker) и др., углавном употребљавају термин *söz dizimi*, што би био еквивалент српском *низање речи*. Истина, Мухарем Ергин, говорећи о основном принципу низања речи у *групи речи* / *синтагми*, где каже да помоћни елемент увек мора доћи испред главног

¹⁶⁵ *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara, 1949, s. 177-178.

¹⁶⁶ У турској литератури приметна је двострука употреба термина, и као сложенице - *sözdizimi*, и као одвојених речи у другој генитивној вези - *söz dizimi*.

елемента, користи термин *sentaks*,¹⁶⁷ но, може се рећи да је то изузетак. Кад је реч о поимању овог појма, већина не излази из оквира споменуте дефиниције, премда пажњу привлачи интересантан приступ Тахсина Бануоглуа и Лејле Карахан. Бануоглу синтаксу посматра кроз тзв. *логично изражавање*, од чега се састоји говор, и каже да се „део граматике који заједницу речи испитује из овог угла назива *низање речи (sözdizimi)*“.¹⁶⁸ Лејла Карахан, пак, каже да „речи које се нижу једна уз другу или формирају реченицу која износи неки суд, или формирају групу речи која дефинише, биће, појам и поступак“. У наставку, ова веома цењена турска граматичарка каже: „Предмет *низања речи* јесу конструкција, функција, дужности и значење група речи (јединице изражаја без предикације) и реченица (јединице изражаја са предикацијом). Такође, облици повезивања реченица и значењски односи између повезаних реченица представљају предмет *низања речи (sözdizimi)*“.¹⁶⁹

У раду изложеном на Међународном конгресу турског језика и књижевности (2007), Халил Ибрахим Уста (Halil İbrahim Usta) истиче да се *низање речи* треба проучавати у два нивоа: у ширем смислу, који за предмет има *низање у реченици* (и то назива *синтаксом*), и у ужем смислу, који за предмет има *низање у групи речи* (које назива *синтагмом*). По њему, шири смисао истражује реченице и групе речи као елементе реченице, док ужи смисао истражује групу речи, али не као елеменат реченице, већ као једну засебну језичку јединицу.¹⁷⁰ Ово мишљење на видело износи разлику између ова два *низа* и јасну слику перцепције синтаксе.

3.3. „Групе речи“ - кључ турске синтаксе

Увидом у дела турских лингвиста о синтакси турског језика, запажа се да се у првом плану налазе *групе речи (Kelime Grupları)* и реченице. Иако поимање *низа* речи уоквирених појмом *Kelime Grupları* потпуно одговара уопштеној дефиницији синтагме, Турци скоро да и не употребљавају ову реч. Синтагма је (у већини случајева) неизбежан члан реченице, она јој даје богатство изражаја, у својој

¹⁶⁷ M. Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul, 2008, s. 375.

¹⁶⁸ T. Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, Ankara, 2007, s. 496.

¹⁶⁹ L. Karahan, *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara, 2004, s. 9.

¹⁷⁰ H. İ. Usta, „Kelime Gruplarını Nasıl Tasnif Edelim“, *UTEK 2007 Bildiriler*, İstanbul, 2009, s. 414.

конструкцији садржи релацију одредитељ-одређени¹⁷¹ и представља кључ турске синтаксе. Проучавајући пропартиципе на *-dik* и *-acak* К. Ајкут каже да „партиципи и пропартиципи представљају кључ за превођење и изражавање више врста српских зависносложених реченица“.¹⁷² С обзиром да и партиципи и пропартиципи представљају одређени вид *групе*, ову констатацију можемо пренети на све синтагме, тј. *групе речи*, и казати да оне представљају кључ турске синтаксе.

Раније споменуто шаренило у научном приступу и анализи (којег није лишена ни наша туркологија), а посебно у терминологији, можда се понајвише и понајбоље испољава у области која се бави синтагмом. Иако је у другим областима граматике извршена детаљна класификација, чини се да је код синтагме дошло до највећег мимоилажења. И поред тога што постоје озбиљни радови на ову тему, општи је дојам да они нису у стању да одговоре на захтеве и да реше недоумице.

Већ на првом кораку, приликом дефинисања самог назива *синтагма*, уочљиво је одређено неслагање. Увидом у доступну литературу турских граматичара¹⁷³, долази се до податка да је само за дефинисање појма синтагме употребљено седам термина: *belirtme öbekleri*, *yargısız anlatımlar*, *birlik*, *sözcük öbekleri*, *kelime grupları*, *belirtme grupları* и *dizim*. Опет ћемо се вратити на рад К. Ајкут која је за појам *постпозиција*, такође, изнела више термина: *edat*, *edatlar*, *ilgeç*, *ilgiç*.¹⁷⁴

У наредним редовима осврнућемо се на неколико дефиниција синтагме коју износе познати турски лингвисти.

Према дефиницији у *Речнику граматичких израза* (Gramer Terimleri Sözlüğü) који издаје *Турско лингвистичко друштво* синтагма представља „групу састављену од више речи нанизаних под одређеним условима како би унутар реченице успоставиле везу између појмова, која због целине у конструкцији и значењу унутар реченице означава само један објекат или радњу и која не

¹⁷¹ *tamlayan- tamlanan*, односно, *детерминанс-детерминатум*.

¹⁷² К. Golubović-Braiek, *Proparticipi - ključ turske sintakse*, Београд, 2003, стр. 13.

¹⁷³ Аутор рада имао је увид у дела Мухарема Ергина, Лејле Карахан, Тахсина Бангуоглуа, Зејнеп Коркмаз, Вецихе Хатипоглу, Нуретина Коча (Nurettin Koç), М. Каје Билгегила (М. Каја Bilgegil), Хајдара Едискуна (Haydar Ediskun), Мазхара Кукеја, Жана Денија (Jan Deny), Расима Шимшека (Rasim Şimşek), Ахмета Бесерека (Ahmet Beserek) и Берке Вардар (Berke Vardar).

¹⁷⁴ К. Ајкут, *Turske postpozicije...*, стр. 18.

изражава било какву предикацију“.¹⁷⁵ Овај референтни речник урађен је од стране познате ауторке Зејнеп Коркмаз и прихваћен је као општи речник граматичких термина.

Мухарем Ергин, такође, спомиње низање две или више речи које се јављају приликом формирања групе речи и додаје да се тај процес одвија према одређеним правилима. Он додаје да „група речи представља заједницу речи које све заједно описују један објекат или радњу“.¹⁷⁶

Мустафа Озкан каже да синтагма представља језички елеменат који у својој конструкцији садржи више од једне речи и из аспекта конструкције и значења приказује једну целину. По његовим речима, „група речи представља заједницу речи које се нижу са циљем како би описале један објекат или радњу“. Сходно његовом мишљењу, групе речи у реченици или у некој другој групи речи имају улогу једне речи. Озкан такође истиче „поредак и правила“ по којем се нижу речи у синтагми и каже да је основно правило у турском језику које одређује ред речи у реченици то да помоћни елементи долазе пре, а главни после.¹⁷⁷

Екрем Чаушевић у својој *Граматички сувременог турског језика* као једну од специфичности турског (односно, туркијских) језика, и то на синтаксичкој разини, спомиње тзв. „левострано“ низање свих зависних елемената у односу на управни, тј. главни, члан синтагме.¹⁷⁸

Лејла Карахан, турска лингвистичка дела, уз дела Мухарема Ергина, спадају у ред најцитиранијих извора по питању језика, за синтагму каже да „представља једну језичку јединицу која не изражава предикацију, састављену од речи нанизаних по одређеним правилима због дефинисања неког постојања, својства, стања и радње“.¹⁷⁹

Говорећи о њиховим својствима она истиче да синтагме не изражавају предикацију, да унутар реченице или унутар неке синтагме, попут једне речи, врше улогу именице, придева, прилога и предиката. Такође се каже да се ред речи унутар групе обавља по правилу и да се сходно томе главни елеменат скоро увек налази на крају групе, као што је случај у синтагмама *yemyeşil ovalar* и *kuş sesleri*,

¹⁷⁵ Z. Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara, 1992, s. 100.

¹⁷⁶ M. Ergin, нав. дело, стр. 374.

¹⁷⁷ M. Özkan, *Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*, İstanbul, 2001, s. 559.

¹⁷⁸ E. Čaušević, *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, Zagreb, 1996, s. IX.

¹⁷⁹ L. Karahan, нав. дело, стр. 39.

у којима *ovalar* и *sesleri* представљају главне елементе. По њеном мишљењу, ред елемената у синтагми може се мењати, што је посебно случај у народном језику и у језику поезије. Лејла Карахан за овај случај наводи стихове из химне и из легендарне поеме Сакарија¹⁸⁰:

Hakkıdır Hakka tapan milletin istiklal.

По правилу, овај стих би требало да гласи:

İstiklal Hakka tapan milletin hakkıdır. -

Независност је право мога народа који се клања Истини.

Sırtına Sakarya'nın Türk tarihi vurulur.

Овај стих би требало да гласи:

Sakarya'nın sırtına Türk Tarihi vurulur.

По ободима Сакарије клеше се турска историја.

Она још додаје да се у синтагмама које се састоје од више од две речи могу наћи синтагме које једна другу допуњују и тако граде једну логичку целину, и то илуструје следећим примером:

Küçük odadaki mumun / soluk ışığı.

У овом случају реч је о именичкој синтагми код које су оба елемента придевска синтагма. Такође и синтагма *küçük oda*, која представља први елемент синтагме *küçük odadaki mum*, јесте једна придевска синтагма.

Један од истакнутих теоретичара и стручњака граматике турског језика, Мазхар Кукеј, изводи веома лепу и сажету дефиницију синтагме у којој каже да је то једна „логичка, широка језичка јединица која у себи садржи више од једне речи, која у свом значењу и конструкцији садржи целину, која у реченици обавља функцију једне речи, која је мања од реченице, а већа од речи“. Он још додаје да речи формирају групе повезујући се међусобно са наставцима или без њих.¹⁸¹

Очигледно је да су око саме дефиниције синтагме, односно, групе речи, наведени турколози мање-више јединствени, те се следеће ставке могу подвести под заједнички став истраживача у вези са овом темом:

¹⁸⁰ Поему *Сакарија* написао је Нецип Фазил Кисакурек 1949. године током путовања возом из Анкаре за Истанбул. Надахнут реком *Сакарија*, поред које је том приликом воз пролазио, песник је у истоименој поеми описао стање и проблеме у којем са тада налазио турски народ.

¹⁸¹ М. Kükey, *Türkçenin Sözdizimi*, Ankara, 1975, s. 3.

- Синтагма настаје од више речи које се нижу по одређеним правилима како би између појмова успоставиле однос, дефинисиле неко својство, стање или радњу.

- Синтагма не износи никакав суд, тј. не изражава предикацију.

- Синтагма је језичка јединица која у својој конструкцији и значењу садржи једну целину, која се у језику третира као једна целина, која, када затреба, може примити деклинацијски суфикс и која у реченици врши функцију попут једне речи.

- Као и у конструкцији целе турске реченице, тако и у синтагми главни елеменат долази иза помоћног елемента, изузев у сложеним именицама, постпозицијској и атрибутивној синтагми.

Међутим, по питању броја, назива и класификације синтагми, аутори, такође, износе различита мишљења. На пример, Жан Дени их је својевремено поделио на три основне групе, Мазхар Кукеј наводи 15 синтагми, Мухарем Ергин 20, Лејла Карахан 14, Зејнеп Коркмаз 9, док их Тахсин Бангуоглу обрађује у оквиру 8 целина. Слично раније наведеним примерима у вези са називом *синтакса* и *постпозиција*, турски еквивалент *именичке синтагме* (*isim tamlaması*) среће се у више облика: *ad takımı*, *ad tamlaması*, *isim takımı*. Могли би се навести још неки аутори и примери, међутим, и ово је сасвим довољан број да се укаже на нејединство мишљења које влада овим пољем.

Све ове чињенице можда делују суморно, али то нимало не умањује лепоту турског језика. Како каже Тахсин Бангуоглу: „Турски је племенит језик“, турски је један богат језик, а по мишљењу Мидхата Риђановића: „Богати језици јесу језици високо цивилизованих народа, било данашњих било некадашњих.“¹⁸² Нажалост, у последњих сто година турски језик је, као и сви остали елементи друштва, прошао кроз велику борбу за осамостаљење и поновно рађање, претрпео је велике промене и својеврсни замор који га је сустигао најбоље се осликава управо у синтагмама. Осим тога, анализирајући *синтагме / групе речи / kelime grupları* и гледајући кроз њих погледом неког врхунског књижевника попут Пејамија Сафе, осећа се да то није само један склоп од две или више речи, већ да је то нешто много шире.

¹⁸² М. Riđanović, *Jezik i njegova struktura*, Sarajevo, 1998, str. 61.

Раније у тексту споменуто је да страни истраживачи турског језика ову материју посматрају са аспекта сопствених језика и такав вид приступа представља уобичајену методу изучавања турског језика. То је свакако један сигуран и логичан пут изучавања језика, посебно кад је у питању аглутинативни тип као што је турски јер нешто што има неко значење у једном, не мора имати исто значење у другом језику.

Међутим, постоји ли још неки пут да се дође до схватања перцепције говорника турског језика? С обзиром да су *групе речи / синтагме / kelime grupları*, вероватно, нешто најлепше што турски језички таленат може понудити, онда би требало кренути из тога правца. Што се тиче говорног подручја бивше Југославије, радови и дела Фехима Бајрактаревића, Славољуба Ђинђића, Мирјане Теодосијевић, Екрема Чаушевића и Ксеније Ајкут од неизмерне су помоћи у једном оваквом покушају. У смислу схватања споменуте перцепције посебно треба истаћи дела Ксеније Ајкут о пропартиципима и постпозицијама која, по нашем мишљењу, представљају одличан пример начина и методе којој би требало приступити приликом израде једне свеобухватне граматике турског језика.

3.4. Пејами Сафа - виртуоз турске синтаксе

Писци, песници, мислиоци и други ствараоци имају веома велики утицај на синтаксу неког језика. Употреба језика представља поље мајсторства сваког књижевника. Уколико друштво прихвати њихов стил, онда су они успешни и њихове идеје се лакше прихватају. Зато, колико год да имају друштвену, политичку и другу садржину, идеје итекако зависе од језика и његове конструкције.

Постоје аутори чија дела утичу на сваку пору људског живота, на мисао и језик појединца и заједнице. Пејами Сафа један је од таквих стваралаца и њега не треба посматрати само из једног угла. Живео је у времену када је његова заједница пролазила кроз један од најкритичнијих периода у својој историји, којег су одликовали велики и трагични духовни и материјални ломови. Својим књижевним и интелектуалним ангажманом не само да је описао проблеме, већ је и храбро понудио решење. Живео је од језика и доживео је да у једном тренутку остане без њега. Међутим, није се предао, наставио је борбу и у једном сасвим

новом језичком окружењу поново је заблистао и попео се на сами врх. Он није неко ко је само узимао од језика, већ је неко ко му је дао све своје биће. Године 1941. написао је граматику турског језика¹⁸³ која и данас може бити референтно штиво. Упуштајући се у анализу његових дела треба имати на уму да су му се поклониле и почаст одале и највеће књижевне величине доба у којем је живео, као што су Назим Хикмет, Фазил Хусну Дагларца и Јакуп Кадри Караосманоглу.

У наредном поглављу, кроз романе *Сами смо*, *Девето вањско одељење* и *Фатих-Харбије* представљено је четрнаест синтагми, које представљају пресек мишљења Мухарема Ергина и Лејле Карахан: Генитив личних заменица (İyelik Grubu), Именичке синтагме (İsim Tamlaması), Придевске синтагме (Sıfat Tamlaması), Глаголско-именичка синтагма (İsim-Fiil Grubu), Глаголско-придевска (партиципска) синтагма (Sıfat-Fiil Grubu), Глаголско-прилошка (герундијумска) синтагма (Zarf-Fiil Grubu), Редупликацијске синтагме (Tekrar Grubu), Постпозицијске синтагме (Edat Grubu), Везничке синтагме (Bağlama Grubu), Атрибутивне (титуларне) синтагме (Unvan Grubu), Сложене именице (Birleşik İsim), Састављени глаголи (Birleşik Fiil), Бројевна синтагма (Sayı Grubu) и Скраћенице (Kısaltma Grubu).

Примарни циљ овог дела рада јесте да се покаже лепота језика Пејамија Сафе, и да се његовим стилским мајсторством на најлепши начин укаже на једну, потенцијално нову, граматичку перцепцију и тако помогне учење и разумевање овог племенитог језика.

Преводи примера наведених у раду како би се поткрепиле тврдње изнете током разматрања граматичких тема, преузети су из књига *Фатих Харбије*, *Девето вањско одељење* и *Сами смо* које је уз подршку пројекта ТЕДА (Министарство културе Републике Турске) превео и објавио аутор овог рада Авдија Салковић.

¹⁸³ P. Safa, *Okul Grameri: El Kitabı*, İstanbul, 1941.

4. Групе речи / синтагме у романима *Сами смо, Девето вањско одељење и Фатих-Харбије*

4.1. Генитив личних заменица (İyelik Grubu)

4.1.1. Дефиниција

Генитив личних заменица формира се помоћу личних заменица и наставка за присвојност и представља најпростији вид генитивне везе. Опште је правило да се сваки генитивни облик састоји од два члана, детерминанса (tamlayan) и детерминатума (tamlanan), па је тако у овој групи детерминанс увек лична заменица, док детерминатум може бити једна реч или група речи.

Нису сви турски лингвисти ову тему одвојили у засебну област. Неки је обрађују у оквиру именичких синтагми (*isim tamlamaları*), па ова чињеница наводи на питање разлога њеног засебног изучавања.

Што се Мухарема Ергина тиче он је један од ретких турколога који је засебно споменуо ову синтагму и он каже да ову групу „формирају два именична елемента и да се смисао једног од њих ослања на принцип *употпуњавања* неким другим именом унутар система присвојности“. По њему, постоји шест делова ове групе, заправо онолико колико има личних заменица (*ben, sen, o, biz, siz, onlar*).¹⁸⁴

Муштафа Озкан се такође бавио овом темом. Он генитив личних заменица представља као групу речи „у којој се једна именица у смислу власништва, повезаности и припадности веже за једну личну заменицу у стању присвојног односа. Детерминанс је увек лична заменица у стању присвојног односа, док је детерминатум увек именица са додатим наставком који указује на ову заменицу“.¹⁸⁵

Озканова дефиниција донекле нам може помоћи у потврди оправданости засебног изучавања ове групе. На први поглед приметно је да личне заменице у генитиву *benim, benim, bizim* и *sizin* увек остају исте, не мењају свој облик. Ситуација је другачија код присвојних заменица за треће лице једине и множине, *onun* и *onların*. Уколико детерминанс означава личну заменицу у генитиву, онда је реч о синтагми коју ми називамо *генитив личне заменице* (*iyelik grubu*). Али, ако детерминанс, уместо заменице, представља неку именицу (у генитиву или без

¹⁸⁴ М. Ergin, нав. дело, стр. 381.

¹⁸⁵ М. Özkan, *Türk Dili Yazılı...*, стр. 559-560.

генитива), онда ова група поприма облик *именичке синтагме*, односно *генитивне везе* или *изафета*.

Турколози са наших простора такође су се на један „шаренолик“ начин бавили овом темом.

Доајен европске и југословенске туркологије, Фехим Бајрактаревић овој је теми приступио кроз две целине, *присвојне суфиксе*¹⁸⁶ и *деклинацију именица, личних и показних заменица*¹⁸⁷. Наводећи да Турци немају самосталних присвојних заменица, него да уместо њих употребљавају присвојне наставке, он у првој целини наводи присвојне наставке (*iyelik ekleri*), а касније се, у другој, у којој се износи деklinација личних заменица, сусрећемо и са обликом генитива личних заменица.

Хазим Шабановић у својој *Граматици турског језика* приказује личне заменице и њихову деklinацију. У делу у којем говори о генитиву личних заменица укратко спомиње одређене изразе (који више немају примену у свакодневном језику) и износи једну интересантну белешку, где каже да „лична заменица у генитиву може доћи и након именице“. У том случају, детерминатум не добија наставак присвојности, а детерминанс (лична заменица) добија предикативно значење (*Bu ev benimdir.*)¹⁸⁸.

Славољуб Ћинђић, такође, говори о *посвојним суфиксима*¹⁸⁹ и *деклинацији личних заменица*.¹⁹⁰ И код њега се са генитивним обликом личних заменица срећемо у делу који говори о деklinацији личних заменица. Ћинђић спомиње и „морфолошко-синтаксички“ начин исказивања категорије припадности, где подразумева генитив личних заменица и именица са посвојним суфиксом.¹⁹¹

Екрем Чаушевић генитив личне заменице обрађује у оквиру генитивне везе, и то прве генитивне везе, као „генитивна веза чији је први члан генитив личне заменице“¹⁹². У делу када говори о личним заменицама, Чаушевић се више бави овом темом.

¹⁸⁶ F. Bajraktarević, *Osnovi turske gramatike*, Beograd, 1962, str. 23.

¹⁸⁷ Исто, стр. 29.

¹⁸⁸ H. Šabanović, *Gramatika turskog jezika*, Sarajevo, 1944, str. 28.

¹⁸⁹ S. Đinđić, *Udžbenik turskog jezika*, Beograd, 1991, str. 56.

¹⁹⁰ Исто, стр. 65.

¹⁹¹ Исто, стр. 66.

¹⁹² E. Čaušević, нав. дело, стр.113.

Приликом анализе ове теме уочавају се два приступа или две перцепције генитива личних заменица. Видели смо мишљење које у оквиру ове групе заједно третира личне заменице и наставке за присвојност, и мишљење које их третира одвојено. Кад је у питању суштина, између ове две перцепције не постоји размимоилажење. Међутим, с обзиром да свака лична заменица (у овом случају, у генитиву) ступа у неки вид везе са неким елементом у реченици (који треба обележити адекватним наставком), она тако формира синтагму/групу и мишљења смо да би је тако требало третирати.

4.1.2. Примери генитива личних заменица у делима *Сами смо, Девето вањско одељење и Фатих-Харбије*

У наредним редовима осврнућемо се на неколико примера ове синтагме коју је Пејами Сафа употребио у својим делима.

Benim de bu şişeye, iki yastığa ve bir mendile ihtiyacım var, ben de Kordiyal alacağım, uzanacağım ve ağlayacağım. (*Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, 14*) / И, ја имам потребу за овом бочицом, за два јастука и за једном марамицом, и ја ћу узети кордиуал, опружићу се и плакати.

Желећи да истакне и главном лику потпуно припише потребу (*ihhtiyaç*) за наведеним елементима, Сафа употребљава личну заменицу *benim* коју појачава постпозицијом *da*, која у овом случају има значење *и, такође*. Главни елемент ове синтагме је реч *ihhtiyaç*, док је реч *benim* помоћни елемент.

Nikâhımız olmazsa olmaz, rezalet olur, namus meselesi olur, hattâ çok geç bile kaldık, anlıyorum, bunların hepsini idrak ediyorum, peki, Şinasi benim er geç kocamdır; (*Fatih Harbiye, 79*) / Разумем, ако се не венчамо, то ће бити брука, питање части, чак смо и много закаснили, све ја разумем, добро, раније ил' касније, Шинаси ће бити мој муж;

У овом примеру генитив личне заменице има улогу допуне предиката именске реченице. Иако ова синтагма има значење садашњег времена, у преводу добија конотацију будућег времена.

Fakat bu hayal, şu anda **onların Park Otel salonunda konuşmaya devam etmeleri** realitesinin yanında, faydasızlığının bedahetini Samim'e daha çok hissettirdiği için, öfkesini büsbütün arttırıyordu. (*Yalnızız*, 237) / *Меһутим, ова машта, поред реалности да они тренутно у салону Хотела Парк настављају разговарати, у потпуности му је увећавала љутину зато што је Самиму много више одавала јасноћу своје некорисности.*

Саставивши на једном месту више синтагми Сафа показује своје граматичко и стилско мајсторство. Помоћни члан ове синтагме чини личну заменицу у генитиву, *onların*, док је други члан састављен од једне неодређене именичке синтагме (*Park Otel salonu*) и две глаголско-именичке синтагме (*konuşma, devam etme*), од којих једна представља састављени глагол (*devam etme*).

Bizim sofa da galeyanda. (*Dokuzuncu...*, 88) / *И наш хол кључа.*

Sizin Darülelhan'ın alaturka kısmını lağvediyorlarmış. (*Fatih Harbiye*, 114) / *Укидају алатурка одсек на вашем универзитету.*

Ово је пример када детерминатум не носи наставак присвојности. Овај облик специфичан је народном говору, и највише је заступљен у другом лицу множине *sizin*. Овим изразом истиче се присност, елеменат којег означава детерминатум је опште познат.

Başımı kaldırınca **onun karşımda büyük bir teessürle durduğunu** gördüm. (*Dokuzuncu...*, 84) / *Када подигох главу видох га да наспрам мене стоји у великој жалости.*

Овде писац користи синтагму у којој је помоћни члан лична заменица у генитиву, а главни члан у пропартиципу на *-dik*. Осим тога, у овој синтагми примећујемо још и постпозицију *karşı* са присвојним суфиксом за генитив личне заменице *benim*.

4.2. Именичке синтагме (İsim Tamlaması)

4.2.1. Дефиниција именичких синтагми

*Именичка синтагма / генитивна веза / изафет*¹⁹³, представља групу речи у којој се један именички члан одређује / допуњује / употпуњује другим именичким чланом. Ову синтагму чине два елемента: први је помоћни елемент, детерминанс / одредитељ, а други главни елемент, детерминатум / одређени. Први члан може и не мора примати наставак за генитив, док други члан обавезно носи наставак присвојности за треће лице. Приликом формирања ове групе оба елемента могу се састојати од само једне речи или од група речи. Уколико је детерминанс примио генитивни наставак онда је реч о *одређеној именичкој синтагми*, уколико је детерминанс без наставка онда је у питању *неодређена именичка синтагма*.

У наредним редовима изнећемо дефиниције неколико турских лингвиста.

Мустафа Озкан не излази из оквира претходно наведеног мишљења. Он именичке синтагме дели на две групе, одређене и неодређене и то илуструје следећим примерима: „У изразу *bahçenin kapısı* реч је о познатој, о тачно одређеној башти; док се у изразу *bahçe kapısı* ради о било којој башти.“ Озкан још додаје да када детерминанс носи наставак онда постоји једна одређеност, док у примеру без наставка постоји неодређеност, општост.¹⁹⁴

Нуретин Коч каже да за тачно дефинисање значења неке именице треба употребити неко друго име, или имена и тако се добијају именичке синтагме.¹⁹⁵ Хајдар Едискун (Haydar Ediskun) помиње „успостављање посесивног односа“¹⁹⁶, док Генџан каже да именице, поред улоге субјекта, објекта и допунског објекта, могу такође допуњавати и друге именице и тада настају именичке групе.¹⁹⁷

Ове дефиниције, као и дефиниције многих других турских лингвиста, што се значења тиче, не одударају једне од других. Међутим, Мухарем Ергин и Лејла Карахан истичу се специфичним приступом и детаљним објашњењима ове теме, због чега њиховом мишљењу дајемо мало више простора.

¹⁹³ И код туколога са ових простора постоје различита именовања ове синтагме. Бајрактареић и Ђинђић користе старији термин *изафет*, док Теодосијевић, Чаушевић и Ајкут користе термин *генитивна веза*.

¹⁹⁴ М. Özkan, *Türk Dili Yazılı...*, стр.561.

¹⁹⁵ N. Koç, *Dilbilgisi*, İstanbul, 1996, s. 429.

¹⁹⁶ H. Ediskun, *Türk Dilbilgisi*, İstanbul, 1988, s.114.

¹⁹⁷ T. N. Genjan, *Dilbilgisi*, Ankara, 2001, s.184.

Наиме, Ергин за именичку синтагму каже да је то синтагма која је настала из генитива личне заменице трећег лица, тако што је уместо заменице уметнута именица. Он тврди да *именичка синтагма* није ништа друго до *iyelik gubi / генитив личне заменице* трећег лица.¹⁹⁸ По овој логици именичку синтагму могли бисмо назвати *iyelik* групом, и обратно, остале *iyelik* групе могли бисмо назвати именичким синтагмама. Мишљења смо да овај став доноси додатну конфузију у ионако замршену материју. Ергин ову синтагму дели на одређену и неодређену именичку синтагму.

Објашњења Лејле Карахан делују веома јасно. За именичку синтагму, за коју користи назив *isim tamlaması*, она каже да је то „група речи коју један именички елеменат са наставком за присвојност формира са неким другим именичким елементом на који упућује тај наставак присвојности.“¹⁹⁹ Она истиче две именичке синтагме, одређену и неодређену, а што се тиче њеног мишљења у вези њихових особина, можемо истаћи следеће:

- формирање везе првог елемента са другим остварује се са или без наставка, ако је у питању именица, и са наставцима, ако је и питању лична заменица. Други елеменат именичке синтагме увек носи присвојни наставак за треће лице. (Из овог става закључујемо да ова лингвистика *iyelik grubu/генитив личних заменица* сврстава у *именичке синтагме*.)

- главни члан ове синтагме налази се на крају.

- ако први члан именичке синтагме не носи генитивни наставак, онда је то *неодређена именичка синтагма* и она описује неки неодређени, општи појам.

- између чланова у неодређеној именичкој синтагми успостављена је једна трајна веза. Између њених чланова не може се уметнути неки други елеменат и чланови не могу мењати место.

- детерминанс у неодређеној генитивној вези може бити и једна цела реченица.

- ако у некој именичкој синтагми нека именичка синтагма обавља функцију детерминатума, онда детерминатум те именичке синтагме губи свој наставак и прима наставак детерминатума главне именичке синтагме.

- детерминанс и детерминатум могу се састојати од неке синтагме.

¹⁹⁸ М. Ergin, нав. дело, стр. 382.

¹⁹⁹ L. Karahan, нав. дело, стр. 42.

- именичка синтагма може садржати више од једног детерминанса и детерминатума.

- у оквиру реченице (синтаксе) именичка синтагма може обављати функцију именице, придева и прилога.

Именичке синтагме спадају у највише употребљаване групе речи у турском језику и као такве неминовно је да им је од стране лингвиста посвећена велика пажња. Неки је сматрају кључем турске синтаксе. Осим код ланчане именичке синтагме, истраживачи скоро да поседују идентично мишљење. Ни код назива скоро да нема разлижења, у оптицају су термини *isim tamlamaları* и *ad tamlamaları*, што се у принципу своди на исто.

И турколози наших простора овој су теми посветили доста пажње. Ћинђић и Чаушевић урадили су опсежну анализу, док су се Бајрактаревић и Шабановић дотакли ове теме веома површно. Што се тиче термина којим се дефинише ова синтагма, постоји одређено неслагање. Бајрактаревић и Ћинђић употребљавају старији термин *izafet*, који на арапском има значење *генитивна веза*²⁰⁰, односно у једном ширем смислу означава *везивање једне ствари за неку другу ствар путем неке заједничке везе*²⁰¹. Чаушевић, пак, користи термин *генитивна веза* у чему се слажу и М. Теодосијевић и К. Ајкут.

Данашњи назив за овај термин који преферира већина турских лингвиста јесте *isim tamlamaları* и његов груб превод гласио би *употпуњавање имена*. Термин *izafet* суштински одговара овом преводу, али чињеница да турски језик одавно нема везе са османлијским (читај арапским) *izafet terkib*-ом овај термин чини архаичним. О овој се теми расправљало и 7. јула 1941. године у Анкари на *Комисији за граматику* (Gramer Komisyonu), основаној при Турском лингвистичком друштву са циљем да решава граматичке проблеме, којима је у то доба турски језик веома обиловао.²⁰² Пејами Сафа учествовао је у расправи која је имала за циљ да јасно дефинише разлику између изафетске и придевске композиције (*sifat terkibi*). Верујући да је дошло време да се турски језик заувек опрости од овог појма и његове традиционалне, непотребне и гломазне класификације, предложио је комисији да се уместо речи *izafet* убаци реч *isim*

²⁰⁰ S. Đinđić, M. Teodosijević i dr, *Türkçe-Sırpça Sözlük*, Ankara, 1997.

²⁰¹ İ. Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, 2011.

²⁰² P. Safa, „Türk Gramerinin Esasları“, *Osmanlıca, Türkçe, Uydurmaca*, Ötüken, İstanbul, 2013, s. 83.

(име, именица), што је она одушевљено прихватила и тако је настала конструкција *isim terkibi*, што би се могло превести као *именичка композиција*. Поред тога што је код нас термин *генитивна веза* општеприхваћен појам, приликом рада на тези осетили смо његову мањкавост, па смо се, уз ослањање на још један сегмент Сафиног доприноса турском језику, одлучили за израз *именичка синтагма*.

Као што смо рекли, Фехим Бајрактаревић врло површно спомиње ову тему, започињући са одређеном генитивном везом (одређеним изафетом), он још спомиње и неодређену генитивну везу²⁰³ и персијски изафет, за који каже да се „може употребити само код арапских и персијских речи, а не и код турских“.²⁰⁴

Славољуб Ђинђић, како смо пре навели, за именичку синтагму користи израз *izafet*, и каже да „генитив у својој синтаксичкој функцији, у првом реду, ближе одређује име и то као његов атрибут, па стога често стоји уместо придева.“²⁰⁵ Он наводи османлијски термин *izafet* као посебну синтаксичку употребу генитива. По његовом мишљењу, изафет прожима целу структуру језика и представља „кључ за разумевање многих синтаксичких категорија“.²⁰⁶ Именичку синтагму Ђинђић дели на одређени, неодређени и верижни (ланчани) изафет, при том наводећи да се одређени састоји од имена у генитиву (детерминанса) и имена које се њиме одређује (детерминатума), док неодређени садржи детерминанс без суфикса и детерминатум са суфиксом. Поред тога, он уводи и трећу (ланчану) генитивну везу, што није случај ни са многим турским лингвистима, дајући при том једно веома логично објашњење у којем каже да се „и одређени и неодређени изафет могу састојати од више чланова или више изафета“²⁰⁷. Даље у своме делу, Ђинђић спомиње и бесуфиксни изафет, за који каже да је „најстарији тип изафета“, чији чланови не примају никакве наставке. Међутим, с обзиром да је реч о придевској синтагми, о овој ће конструкцији бити речи касније.

Екрем Чаушевић веома детаљно описује генитивне везе. Он се определио за овај назив и јасно дефинише прву и другу генитивну везу, истичући притом да су

²⁰³ F. Bajraktarević, нав. дело, стр. 32.

²⁰⁴ Исто, стр. 37.

²⁰⁵ S. Đinđić, нав. дело, стр. 85.

²⁰⁶ Исто, стр. 88.

²⁰⁷ Исто, стр. 126.

се обе развиле из именичке фразе *именица + именица*. Док у једном делу спомиње и „ланчану генитивну везу“²⁰⁸ и вишечлану другу генитивну везу²⁰⁹, (која, заправо, представља ланчану генитивну везу), остаје нејасно да ли овај облик сврстава у трећи облик генитивне везе.

4.2.2. Врсте именичких синтагми

У претходним редовима који су обухватили анализу више дефиниција и мишљења неколико лингвиста, нисмо успели уочити јединствен став по питању врста именичких синтагми. Прва и друга генитивна веза, тј. одређена и неодређена именичка синтагма неупитне су за све лингвисте и туркологе, међутим, проблем се јавља код облика који су неки сврстали у засебну трећу (ланчану) именичку синтагму, а неки су је, пак, разматрали у оквиру споменуте две синтагме.

Следом логике коју смо пратили кроз понуђена разматрања и дефиниције, ми смо прихватили следећу класификацију именичке синтагме:

- Уколико први члан синтагме (детерминанс) носи генитивне наставке, онда је то *одређена именичка синтагма* (Belirtili İsim Tamlaması),

- Уколико први члан синтагме (детерминанс) не носи генитивне наставке, онда је то *неодређена именичка синтагма* (Belirtisiz İsim Tamlaması),

- Уколико су један од чланова, или оба члана синтагме, састављени од именичке или неке друге синтагме у функцији именице, онда је то *ланчана именичка синтагма* (Zincirleme İsim Tamlaması).

У наредним редовима кроз дефиниције и примере из Сафиних дела представићемо ове три именичке синтагме.

4.2.3. Одређена именичка синтагма (Belirtili İsim Tamlaması)

Као што је наведено у претходним редовима, уколико први члан именичке синтагме носи генитивни наставак, онда је то *одређена именичка синтагма*. Она служи за изражавање присвојности. У овом случају детерминанс је помоћни члан и врши улогу одредитеља. Помоћу наставака између детерминанса и детерминатума успостављена је једна веза, коју Лејла Карахан назива

²⁰⁸ Е. Čaušević, нав. дело, стр. 110.

²⁰⁹ Исто, стр. 118.

пролазном.²¹⁰ Она истиче да чланови одређене именичке синтагме могу мењати своја места, што је посебно случај у народном говору и поезији као у примеру *Kimse duymaz çilesini tütmeyen ocakların.* / Нико не осећа бол огњишта што не горе, и да се међу њене чланове могу уметати и неки други елементи, као у примеру *Tahsilin ticarette yeri yok.* / У трговини образовање нема своје место.

Споменути пролазни однос тиче се својеврсног стања поседовања између детерминанса и детерминатума. На пример, у изразу *çiçeğin kokusu*, којег ћемо превести као *мирис цвета*, генитивни наставак (-in) на детерминансу, јасно нам показује да *цвет* поседује *мирис*. Још би јасније било када би се могао употребити буквалан превод који гласи *цветов мирис*. Међутим, тај однос није трајан јер нам ова веза дозвољава промену неког од чланова, и ако бисмо у овом изразу уместо *цвета* убацили било коју другу реч, онда би се смисао потпуно променио. Овај тзв. *пролазни поседовни однос* упућује на генитив и отуда и потиче назив *генитивна веза* који се користи код нас. Потврду за то налазимо у делу о контрастирању турског и српског језика Ксеније Ајкут, која каже да је „само у одређеној генитивној вези генитив и стварно заступљен“.²¹¹

Што се наставака тиче, позваћемо се на констатацију Хајдара Едисуна који каже да „наставак на детерминансу јесте наставак -in, док је наставак на детерминатуму -i. Оба наставка подлежу вокалној хармонији...“²¹²

Фехим Бајрактаревић каже да одређену генитивну везу добијамо тако што „уместо генитива заменице метнемо генитив било које именице“. Овде је недвосмислено реч о заменици трећег лица и Бајрактаревић додаје да „у оваквим случајевима иза генитива дође увек реч са суфиксом трећег лица“²¹³. И Ђинђићево мишљење скоро да је идентично. Обојица се слажу око основног значења одређене именичке синтагме и око начина њене деklinације. У суштини, она означава праву и логичку везу између чланова или стање правога поседа и деklinира се тако што падежне суфиксе прима само детерминатум, док је детерминанс непромењљив (*babanın kitabı, babanın kitabının, babanın kitabına, babanın kitabını, babanın kitabında, babanın kitabından*). Описујући ову синтагму на

²¹⁰ L. Karahan, нав. дело, стр. 43.

²¹¹ К. Ајкут, *Kontrastiranje turskog i srpskog jezika*, Београд, 2011, стр. 60.

²¹² Н. Едискун, нав. дело, стр. 114.

²¹³ Ф. Вајрактаревић, нав. дело, стр. 32.

скоро идентичан начин, Хазим Шабановић употребљава интересантан назив: *одређена подпуна изафет конструкција*.²¹⁴

Екрем Чаушевић не излази из оквира претходних мишљења, само што он детерминанс одређене именичке синтагме назива „именички атрибут у генитиву“²¹⁵. За разлику од претходне тројице лингвиста, он се мало више задржао на значењу ове синтагме, где је понудио десет аспеката.

Ако би се тражио пресек свих наведених мишљења, онда би се могло рећи да одређена именичка синтагма представља конструкцију која на јасан, недвосмислен начин дефинише својеврсни имовинско-посесивни однос између чланова који је сачињавају. И поред тога што је у турском језику физички и смисаоно јасно одвојена од неодређене именичке синтагме, она понекад код превођења има њен призвук (*ev karısı / evin karısı*). Осим тога, у нашем језику *аблатив*²¹⁶, као појам *одвајања, удаљавања, порекла* и свега онога што има смисао *од, из*, саставни је део генитива, док је у турском језику то засебан падеж (*ayrılma / çıkma hâli*). Ова чињеница може додатно отежати превод са турског језика. Ксенија Ајкут истиче да је ова синтагма по значењу најближа српском посесивном генитиву и „да се њоме могу изразити и српски присвојни придеви и други односи припадности“.²¹⁷

У наредним редовима обратићемо пажњу на неколико карактеристичних примера одређене именичке синтагме у делима Пејамија Сафе.

4.2.3.1. Примери одређене именичке синтагме у делима *Сами смо, Девето вањско одељење и Фатих-Харбије*

Simeranya'nın kızlarını tanımak istersen Ağniyetü'l-agani'yi oku:...
(*Yalnızız, 31*) / *Уколико желиш упознати девојке Симераније, онда запевај*
Песму над песмама:...

²¹⁴ Н. Šabanović, нав. дело, стр. 23.

²¹⁵ Е. Čaušević, нав. дело, стр. 111.

²¹⁶ И. Клајн и М. Шипка, *Велики речник страних речи и израза*, Нови Сад, 2007.

²¹⁷ К. Ајкут, *Kontrastiranje turskog...*, стр. 60.

Ова реченица приказује пример присвојног генитива. Не би била грешка уколико би се ова синтагма превела и аблативним генитивом, *девојке из Симераније*.

Divanın üstünde şapka kutusu, kapağı kopmuş eski bir Confidences, yanında, gündüz **Samim'in randevusuna** geç kalmamak için üstünden acele çıkarıp attığı ev elbisesi, **divanın baş tarafında** ve yerde, her birinde beşer onar sayfa okunmuş, **sayfalarının hepsi** açılmamış romanlar. (*Yalnızız, 192*) / *На дивану кутија за капе, један стари број Confidences-а истргнутих корица, поред часописа кућна хаљина на брзину скинута и бачена како не би закаснила на дневни састанак са Самимом, у чело дивана и по поду растурени романи неотворених свих страна, од сваког прочитано по десет страница.*

Пример садржи неколико одређених именичких синтагми. Две исказују просторни однос (*divanın üstünde, divanın baş tarafında*), док једна показује аспект свеукупности предмета (*sayfalarının hepsi*). Синтагму *Samim'in randevusu*, која је изречена у посесивном генитиву, било би најлепше превести као инструментал са предлогом *састанак са Самимом*.

Istirabımın hodgâmlığı mâni oluyor. (*Dokuzuncu..., 108*) / *Спречава ме егоизам мога бола.*

У овој реченици приказан је аспект својства нечега. Овај се пример може посматрати и као пример једне сложене именичке синтагме зато што њен први члан носи присвојни суфикс који указује на генитив изостављене личне заменице првог лица једнине.

Dehlizin sonlarında, görünmeden açılıp kapanan bir **kapının gıcirtısı**. (*Dokuzuncu..., 5*) / *Шкрипа врата на крају ходника, која се неприметно отворише и затворише.*

Реченица садржи две одређене именичке синтагме. Једна је у локативу и приказује просторни аспект (*dehlizin sonlarında*). Друга приказује аспект својства и уједно врши допуну предиката именске реченице.

Etrafinda geçen **hâdiselerin bütün sebeplerine** bir anda intikal etmek isteyen ihtiyatkâr zekâsı, **Neriman'ın bu halinde** de yeni âmiller arıyor ve aldanmıyordu; (*Fatih Harbiye, 41*) / *Његова обазрива памет која је у једном тренутку желела прећи на узрок свих дешавања око њега, такође је и у овом Нериманину стању тражила нове мотиве и није се дала преварити;*

Реченица садржи две одређене именичке синтагме. Синтагма *hâdiselerin bütün sebepleri* исказује аспект свеукупности лица и предмета и налази се у дативу. Такође и синтагма *Neriman'ın bu halinde* се налази у локативу. Између детерминанса и детерминатума некада се могу убацити и неки елементи који ближе одређују детерминатум. У овом случају то је показна заменица *bu*.

En mutaassıplar bile, **onların bu sevişmelerini** biraz tabî ve ahenkdar buluyorlardı, bu **nikâhın gecikmesine** rağmen bile hiç kimse aleyhlerinde bir dedikodu uarmadı. (*Fatih Harbiye, 55*) / *Чак и они најфанатичнији сматрали су помало природним и складним ову њихову љубав и упркос одуговлачењу брака, нико против њих није ширио никакве гласине.*

У горњем примеру налазе се две одређене именичке синтагме са скраћеним инфинитивом *onların bu sevişmelerini* и *nikâhın gecikmesine*. Оба примера налазе се у падежима, акузативу и дативу, а први је проширен и показном заменицом *bu*. Генитивна веза са скраћеним инфинитивом најчешће се преводи зависном изричном реченицом, тако да поред понуђеног превода синтагма *nikâhın gecikmesi* може се превести и као *чињеница да се са браком одуговлачило...*

Bakınız, **Fransa'nın en büyük musiki münekkitlerinden** biri, M. Öjen Borel, bu **alaturka-alafranga musiki münakaşaları üzerine, mecmualarımızdan birine** mektup gönderdi. (*Fatih Harbiye, 119*) / *Гледајте, М. Ојен Борел, један од највећих француских критичара музике, на тему расправе о алатурка-алафранка музици, послао је писмо једном нашем часопису.*

Приказана реченица представља пример правог Сафиног мајсторства и граматичке виртуозности. У релативно краткој реченици спојио је и употребио неколико сложених именичких синтагми. Синтагма *Fransa'nın en büyük musiki*

münekkitleri јесте одређена именичка синтаagma чији се детерминатум састоји од неодређене именичке синтагме проширене придевом. Суфикс присвојности на детерминатуму јесте суфикс којег диктира први члан синтагме (*Fransa'nın*), јер по правилу не може доћи до удвајања присвојних наставака. Осим тога, деклинирана је у аблативу и заједно са недоређеном заменицом *biri* чини још једну именичку синтагму. Поред тога, уочљива је и синтаagma *alaturka-alafranga musiki münakaşaları*. Означава неодређену генитивну везу, која опет са постпозицијом *üzere* у косом падежу гради једну постпозицијску синтагму чији се детерминанс састоји од неодређене именичке синтагме. Такође и израз *mestualarımızdan biri* можемо посматрати као једну сложену синтагму генитива личне заменице у аблативу и неодређене заменице *biri* исказане у дативу коју К. Ајкут зове квазигенитивном везом.²¹⁸

Şark ve Garp âlemleri, **güneşin doğduğu ve battığı cihetler** kadar birbirinden ayrı değildirler. (*Fatih Harbiye, 112*) / Светови Истока и Запада нису међусобно удаљени колико су удаљена **места изласка и заласка Сунца**;

Пример одређене именичке синтагме са два детерминатума у пропартиципу. Због везника *ve* ова синтаagma садржи и елементе везничке синтагме, о којима ће бити речи касније. Синтаagma *güneşin doğduğu ve battığı* као саставни део ове обавештајне реченице, иако је изречена у форми одређене именичке синтагме, она у овом преводу на српски језик има облик неодређене именичке синтагме. Свакако да ово није коначан превод, јер граматички више одговара преводу са нашом зависном односном реченицом: *места на којима излази и залази Сунце*.

4.2.4. Неодређена именичка синтаagma (Belirtisiz İsim Tamlaması)

Насупрот *одређеној именичкој синтагми*, код *неодређене именичке синтагме* детерминанс је неодређен и однос између њених чланова носи карактер трајног. Зато што има статус сложене именице, неодређена именичка синтаagma дефинише појам, назив врсте, места, институције и сл., док одређена именичка синтаagma изражава конкретни посесивни однос, неодређена изражава једно категоријално значење. Елементи у улози детерминанса не носе никакав наставак, они стоје у

²¹⁸ К. Ајкут, *Kontrastiranje turskog...*, str. 125.

номинативу, док детерминатум добија наставак за присвојност (*iyelik eki*), који, свакако, подлеже вокалној хармонији. Што се превода на српски језик тиче, најчешће се преводи атрибутом синтагмом, односно придевима који одређују род или категорију (*kadın çantası / женска торба, okul bahçesi / школска башта*).

По мишљењу Лејле Карахан, синтагма чији први елемент нема наставак, представља неодређену именичку синтагму. Она изражава један неодређен, уопштен појам.²¹⁹ Бајрактаревић каже да се ова веза употребљава када однос између две именице није присвојни, нити прави логички и дефинише је као један „придевени, прилошки, квалификативни или апозиционални однос“.²²⁰ Ђинђић такође говори о „неодређеном изафету“ као о синтагми која означава одређени појам врсте. Кроз примере неодређене именичке синтагме (*ev kapısı / кућна врата, yatak odası / спаваћа соба, banka memuru / банкарски службеник*) он указује на разлике између ове две везе.

Поред тога што се неодређена именичка синтагма користи код изражавања имена дана и месеци (*salı günü, ağustos ayı*), овом се везом означавају називи институција, хотела, улица, часописа, географских појмова и др. (*Adalet Bakanlığı / Министарство правде, Hilton Oteli / Хотел Хилтон, Vatan Caddesi / Булевар Ватан, Sabah Gazetesi / Новине Сабах, Ege Denizi / Егејско море*) и врши се датирање и приказују године старости (*1974 yılında doğdum / Родио сам се 1974. године, Ayşe 28 yaşındadır / Ајше има 28 година*).

Када је деклинација у питању, важе иста правила као и за одређену именичку синтагму. С обзиром да се и код неодређене именичке синтагме детерминатум завршава на присвојни суфикс трећег лица, између детерминатума и наставка за падеж убацује се проминално „n“ (*Belediye Kütüphanesi, Belediye Kütüphanesinin, Belediye Kütüphanesine, Belediye Kütüphanesini, Belediye Kütüphanesinde, Belediye Kütüphanesinden*). Будући да врло често у сложеним реченицама долази до изостављања детерминанса (обично је реч о заменицама у генитиву), проминално „n“ од велике је помоћи преводиоцу да у визуелном смислу одреди именичке синтагме, које, углавном, имају кључну улогу у реченици.

²¹⁹ L. Karahan, нав. дело, стр. 44-45.

²²⁰ F. Bajraktarević, нав. дело, стр. 32.

Што се значења неодређене именичке синтагме тиче, она у већини случајева одговара нашим атрибутивним фразама чији је детерминатор придев. Видели смо да детерминанс у овој турској синтагми увек стоји у номинативу, и онамо где се може превести на наш језик употребом придева на *-ски*, *-чки* и *-шки*, онда се и на нашем језику може изразити исто значење (*basket topu / кошаркашка лопта*, *okul tahtası / школска табла*). Међутим, врло често неке фразе приликом превођења морају се превести неком другом конструкцијом која садржи предлог (*diş fırçası / четкица за зубе*, *dinlenme odası / соба за одмор*).

Према ономе што каже Чаушевић, закључујемо да неодређена именичка синтагма може означавати место и простор, време, узрок, састав учесника или скуп јединки, меру, размер, облик, припадање класи или некој скупини или неком правном и географском оквиру, ауторство и функционални однос дела према целини.

Споменули смо тзв. трајни однос који се успоставља између чланова синтагме због чега они не могу мењати своја места, нити се међу њих могу уметати неки други елементи. О томе говори и Лејла Карахан, а скоро идентично мишљење имају и Мухарем Ергин, Мехмет Хенгирмен, Хајдар Едискун и др.

Овај став можемо појаснити следећим примером:

Неодређена именичка синтагма *Novi Pazar Belediye Başkanı* преводи се као *Председник општине Нови Пазар*. Ако бисмо желели рећи *стари председник општине Нови Пазар* требали бисмо уметнути придев *eski / стари* а то не можемо урадити тако што ћемо ову реч уметнути међу постојеће чланове синтагме. Нпр. погрешно би било ако бисмо, аналогно нашој синтакси, написали *Novi Pazar Belediye eski Başkanı*. Због тога што неодређена именичка синтагма *Novi Pazar Belediye Başkanı* представља назив институције, однос између њених чланова је трајан и између њих се не могу наћи никакви други елементи, па бисмо придев *eski* могли ставити само на почетак. С обзиром да се неодређеном именичком синтагмом изражава јединствен и недељив став сваки нови члан односи се на целу фразу.²²¹

У наредним редовима из Сафиних дела навешћемо неколико специфичних примера неодређене именичке синтагме.

²²¹ Више о томе види у: L. Karahan, нав. дело, стр. 45.

4.2.4.1. Примери неодређене именичке синтагме у делима *Сами смо*, *Девето вањско одељење* и *Фатих-Харбије*

Önsözde, *yirminci asrın ilk yarısını* dolduran ve hepsi iflâsla neticelenen *ihtilâllerin ve dünya harplerinin neden bir çağ sonu işaretleri olduğu*, neden yeni bir dünya hasreti doğurduğu ve “anticipation” romanlarını çoğalttığı izah edilebilir. (*Yalnızız*, 131) / У предговору може се објаснити зашто су светски ратови и револуције - који су испунили прву половину двадесетог века и који су сви окончани уз банкрот - били предзнаци краја једног доба, зашто су породили чежњу за једним новим светом и зашто су увећали број антиципацијских романа.

Ова реченица представља право ремек дело Сафиног језичког и приповедачког генија. Скоро да се цела састоји од језичких група. Приметне су герундијске, везничке, пропартиципске синтагме и сложенице. С обзиром на тему, обратићемо пажњу на неодређене именичке синтагме. Прва је *yirminci asrı / двадесети век* која означава време и она уједно врши улогу детерминанса у одређеној именичкој синтагми *yirminci asrın ilk yarısı / прва половина двадесетог века*. Она се налази у акузативу, што указује да је у вези са неким другим елементом. Тај елемент откривамо у сложеној именичкој синтагми *ihtilâllerin ve dünya harplerinin neden bir çağ sonu işaretleri olduğu / зашто су светски ратови и револуције били предзнаци краја једног доба* која је ближе дефинисана партиципима. Опет у овој синтагми уочавамо две неодређене синтагме *dünya harpleri / светски ратови* и *çağ sonu işaretleri / предзнаци краја доба*. Даље, следе неодређене именичке синтагме *dünya hasreti* и *anticipation romanları* које се са пропартиципима који следе након њих вежу за именичку синтагму која почиње речима *ihtilâllerin ve dünya harplerinin...* На крају, овде је приметна и једна неодређена именичка синтагма чији је детерминанс страна реч. Сафа је ову технику веома често користио, па је код превођења, ради истицања његовог стила, уколико је то могуће, боље оставити страну реч у оригиналу.

Amputation ameliyatlarında herşeyden evvel dikkat edilecek nokta...
(*Dokuzuncu...*, 37) / Тачка о којој пре свега треба водити рачуна **приликом ампуације**...

Овде је изложен још један пример неодређене именичке синтагме где је детерминанс изражен страном речју. Примећује се да ова синтагма није преведена у српском генитиву и то је урађено из бојазни да израз *ампуацијске операције* не буде груб. На руку иде и чињеница да у нашем језику постоји израз ампуација, па смо током превођења ову синтагму заменили именицом. То је још један показатељ да се именичке синтагме не могу преводити по неком утврђеном правилу већ се бира најбољи начин на који ће се изразити и граматички уобличити превод да буде у складу са структуром српског језика, што нас упућује да водимо рачуна о контексту.

Divanın üstünde **şapka kutusu**, kapağı kopmuş eski bir Confidences, yanında, gündüz Samim'in randevusuna geç kalmamak için üstünden acele çıkarıp attığı **ev elbisesi**, divanın baş tarafında ve yerde, her birinde beşer onar sayfa okunmuş, sayfalarının hepsi açılmamış romanlar. (*Yalnızız*, 192) / На дивану **кутија за капе**, један стари број *Confidences*-а истргнутих корица, поред часописа **кућна хаљина** на брзину скинута и бачена како не би закаснила на дневни састанак са Самимом, у чело дивана и по поду растурени романи неотворених страна, од сваког прочитано по десет страница.

Неодређене именичке синтагме *şapka kutusu* / **кутија за капе** и *ev elbisesi* / **кућна хаљина** имају значење синтагме за врсту и намену материје.

Fakat bu hayal, şu anda onların **Park Otel salonunda** konuşmaya devam etmeleri realitesinin yanında, faydasızlığının bedahetini Samim'e daha çok hissettirdiği için, öfkesini büsbütün arttırıyordu. (*Yalnızız*, 237) / Међутим, ова машта, поред реалности да они тренутно у салону **Хотела Парк** настављају разговарати, у потпуности му је увећавала љутину зато што је Самиму много више одавала јасноћу своје некорисности.

Раније смо рекли да се неодређена именичка синтагма користи за формирање назива установа. Синтагма *Park Otel* има значење *Хотел Парк*, али она у овом случају врши и функцију детерминанса у синтагми која означава место *Park Otel salonu / Салон Хотела Парк*.

Vücudunda öyle bir **hareket arzusu**, bir agitation vardı ki, yatmak onu büsbütün fenalaştırıyordu. (*Yalnızız, 340*) / *Телом јој је владала таква жеља за покретом, таква агитација, да јој је од лежања у потпуности било лоше.*

Неодређеном именичком синтагмом *hareket arzusu / жеља за покретом* означен је један апстрактан појам. Код превода синтагме употребљен је предлог.

Âletlerle hırpalanan dizimde bir zonklama, fakat temiz ve yeni sargıların verdiği rahatlık, pansumandan **kurtulmuş olmak sevinci**, operatörün müthiş kararı, yakın istikbalime karşı duyduğum merak, derhal birçok tahminlere kalkışan endişeli zekâmın faaliyeti gibi ruhumu birkaç parçaya bölen duygular ve düşünceler arasında karanlık dehlize çıktım. (*Dokuzuncu..., 10*) / *Међу осећањима и мислима, која су ми џепала душу на неколико делова - попут жигања у колону измалтретираном инструментима, али и олакшања што ми донеше чисти и нови завоји, радости због избављења из превијања, страшне одлуке хирурга, бриге због моје блиске будућности, активности моје сумњичаве памети која се одмах упушта у многе претпоставке - изађох у мрачан ходник.*

У овом примеру приказана је неодређена именичка синтагма са детерминансом који се састоји од партиципа прошлог времена који може бити преведен и нашом зависном реченицом у комбинацији са глаголом *olmak* у инфинитиву.

Kıyafetten tavırlara ve **yaşayış tarzına** kadar tesir eden bu değişiklik, gün geçtikçe bariz şekiller alıyordu; (*Fatih Harbiye, 55*) / *Ова промена, која је имала утицаја почев од одевања, па до манира и начина живота, сваким је даном попримала све упадљивији облик.*

Синтагма *yaşayış tarzı* представља неодређену именичку синтагму са детерминансом који означава турску глаголско-именичку синтагму. У тексту она је исказана у дативу зато јер то захтева постпозиција *kadar*.

4.2.5. Ланчана именичка синтагма (Zincirleme İsim Tamlaması)

Полазећи од саме дефиниције, подробно образложене у горњим редовима, свака именичка синтагма мора садржати два елемента - детерминанс и детерминатум. Приликом обраде врста именичке синтагме, видели смо да се и сами чланови могу састојати од више речи, односно, могу бити именичка или нека друга синтагма у функцији именице. Зато, када се каже „два члана синтагме“, не мисли се само на две речи, већ то могу бити и две засебне целине, које се пак могу састојати и од неколико речи.

Хајдар Едискун је један од ретких лингвиста који је посебно обрадио *ланчану именичку синтагму* и дефинисао ју је на следећи начин: „Ланчана именичка синтагма представља именичку синтагму у којој су или детерминанс или детерминатум или и детерминанс и детерминатум састављени од именичких синтагми.“²²²

Лејла Карахан не издваја ову синтагму, али приликом објашњавања одређене и неодређене именичке синтагме износи случајеве који указују на њено постојање, премда она то тако не казује. На пример, док објашњава разне облике одређене именичке синтагме она каже да „први члан одређене именичке синтагме може бити одређена именичка синтагма. (*elbisenin yakasının düğmesi / дугме од крагне хаљине, denizin sularının serinliği / свежина морске воде*)“²²³ Затим, наводи да детерминанс такође може бити једна цела реченица. ("*Zorlara dağlar dayanmaz" itikadında... / У убеђењу да 'планине не могу издржати теškoће*")²²⁴ Такође наводи примере када неки партиципи или партиципске групе имају улогу детерминатума у одређеној именичкој синтагми. (*Bingöl çobanlarının koyun otlatırken çaldıkları / [Песма] коју су свирали чобани Бингола док су напасали овце*)²²⁵ Засигурно најупечатљивија је констатација да „и детерминанс и детерминатум именичке

²²² Н. Ediskun, нав. дело, стр. 114.

²²³ L. Karahan, нав. дело, стр. 44.

²²⁴ Исто, стр. 45.

²²⁵ Исто, стр. 46.

синтагме могу бити групе речи. (*taşlara sürülen kumlu ayakkabıların çitirtisi / шкрипа ципела које су се вукле по камењу*)²²⁶. То илуструје примером у којој је детерминанс придевска синтагма у генитиву.

Ни Мухарем Ергин не издваја ову групу, али каже да „поред тога што сваки од елемената именичке синтагме може бити једна реч, исто тако они могу бити и нека група речи у функцији имена.“²²⁷

Што се турколога ових простора тиче, Бајрактаревић само спомиње одређену и неодређену генитивну везу, Чаушевић у оквиру „прве генитивне везе“ врло кратко спомиње „тзв. ланчану генитивну везу“²²⁸ и касније, мало опширније говори о „вишечлавној другој генитивној вези“²²⁹. Славољуб Ђинђић недвосмислено уводи трећу именичку синтагму коју назива „верижни (ланчани) изафет“²³⁰, са којим се у великој мери слаже К. Ајкут, која каже да „генитивна веза може имати више од два члана“, с тим што је она назива „сложена генитивна веза“²³¹.

Ових неколико мишљења признатих турских и наших турколога опет нам показује једно нејединство ставова. Неки ланчану именичку синтагму разматрају у оквиру прве две, док је неки издвајају у засебну, трећу синтагму. Пресек суштине свих споменутих анализа наводи нас на закључак да трећи вид именичке синтагме / изафета / генитивне везе постоји, да га треба засебно разматрати и наденути му име ланчана именичка синтагма. Не слажемо се са Едискуном у делу када каже да „детерминанс или детерминатум или и детерминанс и детерминатум“ треба да буду „састављени од именичких синтагми“. Мишљења смо да чланови именичке синтагме могу бити било које групе речи у функцији именице, а то ћемо показати у примерима Сафиних реченица.

²²⁶ Исто.

²²⁷ М. Ergin, нав. дело, стр. 383.

²²⁸ Е. Čaušević, нав. дело, стр. 111.

²²⁹ Исто, стр. 118.

²³⁰ S. Đinđić, нав. дело, стр. 126.

²³¹ К. Aykut, *Kontrastiranje turskog...*, стр. 66.

4.2.5.1. Примери ланчане именичке синтагме у делима *Сами смо*, *Девето вањско одељење* и *Фатих-Харбије*

Hiç olmazsa **onun bazı gevşek ve mızız hassasiyet anları**²³² var da, içindeki trajedi barutunu lakrimal bezelerinde ıslatıyor. (*Yalnızız*, 22) / У најмању руку, постоје и неки њени тренуци млитавости и плачљивости, који барут трагедије у њима влаже у лакрималним костима.

Ланчана именичка синтагма *onun bazı gevşek ve mızız hassasiyet anları* састоји се од детерминанса *onun* (генитива заменице за треће лице једине) и детерминатума *bazı gevşek ve mızız hassasiyet anları* (придевска синтагма) који се, с друге стране, може узети у обзир као једна неодређена именичка синтагма. Присвојни суфикс на реч *anları* тиче се детерминанса *onun* (целе сложене синтагме), а не детерминанса *hassasiyet*.

Sinir hekimlerinin sempatikotonik deyip çıkıverecekleri feveranlı ruhlarda... (*Yalnızız*, 156) / У еруптивним душама које психијатри олако називају симпатикотоничним...

У делу *Сами смо*, Пејами Сафа бави се психоанализом и често употребљава стране изразе из психијатрије и психологије, који се у већини случајева ослањају на латински и француски језик. У овом случају, детерминанс се састоји од неодређене именичке синтагме у генитиву (*sinir hekimlerinin*), док је детерминатум једна сложена синтагма комбинована од герундијума и пропартиципа. Поред тога, да би се истакао Сафин стил, овде се и у преводу може задржати страни израз *sempatikotonik*.

İçinde hafif bir **kemik ağrısının duman gibi gezindiği** yarım karanlık, yarım şuurlu, birbirlerini gayet ehemmiyetsiz bir münasebetle takip eden, hepsi gerçek ve hepsi abes birtakım hayaller; (*Dokuzuncu...*, 80) / Полумрачне утваре у којима се, **попут дима, шета блага костобоља**, полусвесне утваре које

²³² У случајевима именичке синтагме када се детерминатум састоји од неодређене именичке синтагме, онда он не носи свој наставак, већ наставак који диктира детерминанс. На пример: *posta kutusu* → **benim** *posta kutum*, **senin** *posta kutun*, **onun** *posta kutusu*, **bizim** *posta kutumuz* и др.

прате једна другу због веома небитног повода, све су истините и све су луцкасте;

У овом случају, детерминанс је представљен неодређеном именичком синтагмом у генитиву *kemik ağrısının*, док је детерминатум *duman gibi gezindiği* исказан пропартиципом ближе одређеним постпозицијом *gibi*, па се може рећи да представља комбинацију постпозицијске и пропартиципске синтагме.

İhtimal **benim garabetim karşısında** değişen gay-i beşerî bir ses, çatlak ve topraklı bir ses. (*Dokuzuncu...*, 96) / Један нељудски глас који се, вероватно, мења **наспрам моје чудноватости**, један испуцани, земљани глас.

Ово је још један пример Сафине употребе старих, архаичних речи. У овом случају арапска реч *garabet* у генитивној вези са личноm заменицом има улогу детерминанса. Заједно са постпозицијом *karşı* као детерминатумом образује ланчану именичку синтагму.

Şinasi derbederlikten en muntazam adam kadar nefret ederek derbeder olmaya mecbur kalırdı ve bu, **derunî anarşisinin akislerini** eşyada da görmeğe mahkûm olduğu zamanlara mahsus, zarurî bir perişanlık. (*Fatih Harbiye*, 34) / *Мрзећи нехат као што га мрзи највреднији човек, Шинаси је био приморан бити немаран и то је била једна неизбежна запуштеност својствена времену у којем је био осуђен на гледање одсјаја његова унутрашњег нерета чак и на предметима у његовој околини.*

Реченица садржи ланчану именичку синтагму *derunî anarşisinin akisleri* која је у акузативу. Њен детерминанс *derunî anarşisi* састоји се од придевске синтагме и он се налази у генитиву.

İster karar verin, ister vermeyin... **Alaturka kısmının lağvedilmesine** memnun olur musunuz? (*Fatih Harbiye*, 109) / *Било да сте донели одлуку, било да нисте... Да ли ће вам бити драго да се укине алатурка одсек?*

У овој реченици имамо још једну употребу стране речи, у овом случају италијанске *alaturka*. Детерминанс ланчане именичке синтагме *Alaturka kısmının lağvedilmesi* изражава једну неодређену именичку синтагму, док је детерминатум исказан у скраћеном инфинитиву. Овде такође имамо и пример деклинације у дативу.

4.3. Придевске синтагме (Sıfat Tamlaması)

4.3.1. Дефиниција придевске синтагме

Мухарем Ергин и Лејла Карахан истичу да придевску синтагму представља група речи коју формирају један придевски и један именички елеменат.²³³ Л. Карахан истиче да у овој групи придев као помоћни елеменат врши функцију детерминанса, а именица као главни елеменат врши функцију детерминатума, и то илуструје следећим примерима: *kanlı ağıt* / крвава елегија, *açan gül* / процвала ружа, *uzak hatıra* / далека успомена, *kurşun yüklü blutular* / оловни облаци, *güneşle yikanan karşı tepeler* / брда на супротној страни окупана сунцем и др.²³⁴

Вецихе Хатипоглу дефинише ову групу као „синтагму коју формира придев тако што описује или одређује именицу која долази иза њега“.²³⁵ Она такође спомиње и тзв. *ланчану придевску синтагму* за коју каже да настаје помоћу придевске синтагме и именице, уз додатак одређених наставака.

Став свих турских лингвиста јесте да елементи придевске синтагме у овој синтагми не примају никакве наставке, међутим, то не значи да придеви који већ поседују неки наставак не могу учествовати у формирању ове синтагме (*etli pilav* / *пиринач с месом*, *şekerli kahve* / *кафа са шећером*). У придевским синтагмама елементи могу бити једна реч, али и нека група речи.

Турколози ових простора, осим Славољуба Ћинђића, нису се посебно бавили овом синтагмом. Бајрактаревић је спомиње у једној реченици где каже да „у турском има веза двају именица без икаквих граматичких наставака“ и не улазећи у детаљније објашњење наводи неколико примера (*altın saat* / *златан сат*, *Demir kapı* / *Демир-капија*, *Yıldız köşk* / *Звездани дворач*)²³⁶. Чаушевић се дотиче теме кроз неодређену именичку синтагму и то кроз појаву „испуштања посвојног суфикса у другој генитивној вези“²³⁷.

У претходном поглављу о именичким синтагмама видели смо да се оне на наш језик углавном преводе разним придевским конструкцијама, па разлоге оваквог приступа треба тражити у чињеници да наши турколози придевску синтагму доживљавају као именичку синтагму састављену од придева и именице.

²³³ M. Ergin, нав. дело, стр. 380-381.

²³⁴ L. Karahan, нав. дело, стр. 49.

²³⁵ V. Hatipoğlu, *Türkçe'nin Söz Dizimi*, Ankara, 1972, s. 25-28.

²³⁶ F. Bajraktarević, нав. дело, стр. 32.

²³⁷ E. Čaušević, нав. дело, стр. 120.

У суштини, ово се поимање и не разликује од напред наведене дефиниције синтагме коју износе турски лингвисти. Међутим, Ђинђић придевској синтагми прилази на начин који је скоро идентичан ставу Мухарема Ергина и Лејле Карахан и уводи тзв. *бесуфиксни изафет*²³⁸. Узевши у обзир да је детерминанс ове везе најчешће у преводу придев²³⁹, он је због тога назива и *придевски изафет*. Наводећи разне аспекте значења, Ђинђић каже да детерминанс придевске синтагме указује на материјал од којег се састоји детерминатум (*altın kaşık / златна кашика, demir kapı / гвоздена капија*), означава занимање, титулу, националност и др. (*profesör Aydın / професор Ајдин, avukat Hilmi / адвокат Хилми, bakan bey / господин министар*), означава јединицу мере (*bir kilo elma / килограм јабука, iki lokma ekmek / два залогаја хлеба*), означава меру, облик, форму и сл. (*ağır siklet / тешка категорија, yeni moda pantolon / панталоне по новој моди*), саопштава особине лица или предмета (*efendi insan / господин човек, çelik irade / челична воља, tilki kadın / жена лисица*).²⁴⁰

Поред наведених, постоји још аспеката значења придевске синтагме. Рецимо, навели смо да један или оба елемента придевске синтагме могу бити синтагма. У примеру *yumuşak ve korkak adımlar / меки и плашљиви кораци*, детерминанс је везничка синтагма *yumuşak ve korkak* која заједно са именицом *adımlar* чини једну придевску синтагму. Затим, у придевској синтагми може се наћи више придева који одређују именицу. У примеру *ne serin, ne tuhaf rüzgarlar / како свежи, како чудни ветрови*, имамо детерминас од два придева у комбинацији са редупликатом *ne*. Једна придевска синтагма може се наћи у некој другој придевској синтагми као придевски или именчки елемент. На пример, у придевској синтагми *üç günlük siyah bir ektek parçası / једно црно парче хлеба од три дана* у старту препознајемо две придевске синтагме: придевску синтагму у својству детерминанса *üç günlük / од три дана* и синтагму у својству детерминатума *siyah bir ektek parçası / једно црно парче хлеба*. Затим, у придевској синтагми, где имамо број на месту атрибута, *siyah bir ektek parçası / једно црно парче хлеба* опет издвајамо детерминанс *црно* и придевску синтагму у

²³⁸ S. Đinđić, нав. дело, стр. 147.

²³⁹ Примера ради, реч *altın / злато* није придев већ је именица, али када уђе у везу са неком именицом он постаје придев. Дакле, опет до изражаја долазе граматичке карактеристике врста речи.

²⁴⁰ S. Đinđić, нав. дело, стр. 149.

својству детерминатума *bir ektek parçası* / једно парче хлеба. И на крају, имамо неодређену именичку синтагму *ektek parçası* / парче хлеба. Многе сложенице имају форму придевске синтагме (*Akdeniz, akciğer, karabiber, başbakan*). Међу елементе придевске синтагме могу се уметнути постпозиција *da/de* и упитна речца *mi* (*Yanımda bir de kılavuzum vardı* / Уз себе сам имао још и водича, *Burada üç mü kitap var?* / Има ли овде три књиге?)

4.3.2. Примери придевске синтагме у делима *Сами смо, Девето вањско одељење и Фатих-Харбије*

Kız muamma yüklü, dolgun ve donuk bir sesle tekrarladı. (*Yalnızız, 81*) / *Девојка је поновила једним треперавим и укоченим гласом пуним непознанице.*

У горњој реченици приказан је пример придевске синтагме са детерминансом који се састоји од више придева у везничкој синтагми (*muamma yüklü, dolgun ve donuk*) и детерминатумом *bir ses* који опет представља једну придевску синтагму.

En şiddetli arzular bana en biçimsiz anlarda ve en münasebetsiz tahriklerle gelir. (*Yalnızız, 103*) / *Најстраственије жеље долазе ми у најнеодређенијим тренуцима и уз најнеприкладнији подстрек.*

У датој реченици смештене су три придевске синтагме чији су детерминанси исказани суперлативом. Прва од њих (*en şiddetli arzular*) налази се у номинативу, друга (*en biçimsiz anlar*) у локативу и трећа (*en münasebetsiz tahriklerle*) у инструменталу. Осим тога последње две придевске синтагме повезане су везником *ve*, па тако граде и једну везничку синтагму.

Ve onun yüzünü donduran hislerin harrangürası içinde, kuvvetli bir utancın kılavuzluğuyla doğacak idraki bekleyerek tekrarlıyordu. (*Yalnızız, 240*) / *У хаосу осећања која јој следише лице, понављала је чекајући разумевање које ће се родити под вођством једног снажног стида.*

Придевска синтаagma *donduran hisler* поседује детерминанс који се састоји од придева *donduran* исказан у партиципу презента. Заједно са детерминатумом *hisler* они представљају детерминанс у одређеној именичкој синтагми *donduran hislerin harrangürası / хаос осећања која јој следише лице*. У наставку реченице приметна је и одређена именичка синтаagma у инструменталу *kuvvetli bir utancın kılavuzluğuyla* са детерминансом исказаним у придевској синтагми у генитиву *kuvvetli bir utancın*, док након ње следи придевска синтаagma *doğacak idraki* у акузативу са детерминансом исказаним придевски употребљеним пропартиципом на *acak*. Пропартицип на *-acak* приликом превода, другом делу реченице даје смисао будућег времена. Сафа је успео да у једној реченици веома успешно прикаже више врста синтагми.

Amelî ve haricî bir zekânın daralttığı muzip, derinliksiz, kıvrak mavi gözler. (Dokuzuncu..., 60) / Шалъиве, плитке и живахне плаве очи сакупљене практичном и изванредном интелигенцијом.

Може се рећи да цела ова реченица представља пример једне придевске синтагме. Овде је приметна комбинација арапских облика придева са правим и изведеним турским придевима. Арапски облици придева *amelî* и *haricî* употребљени су као детерминанс у придевској синтагми *amelî ve haricî bir zekâ* која заједно са придевски употребљеним пропартиципом *daralttığı* чини једну одређену именичку синтагму која, пак, заједно са правим придевима *muzip, derinliksiz, kıvrak mavi* чини детерминанс који ближе описује детерминатум *gözler*.

Delâlet edeyim, Paşa hazretleri, **bir iki büyük operatöre** gösterelim. (Dokuzuncu..., 61) / Да покажемо, господине Паша, да га покажемо **једној-двојици великих хирурга**.

У овом случају детерминанс је приказан бројевима. У преводу смо употребили синтагму *једној-двојици*, али она се може заменити и са *неколицини*.

Oturduğum mahalle, oturduğum ev, konuştuğum adamlar çoğu sinirme dokunuyor. (Fatih Harbiye, 26) / Нервира ме махала у којој живим, кућа у којој станујем, већина људи са којима разговарам.

Пример придевске синтагме у којој је детерминанс исказан пропартиципом, односно, у којем је пропартицип употребљен придевски. Код превођења ових придевских пропартиципа употребили смо заменицу *који* у зависној односној реченици.

Neriman bu mahallede, bu evin içinde, bu gaz lâmbası, bu **ihiyar adam**, bu **dökülmüş sıvalar**, bu **eğrilmiş korniş** ve **çatlamış eski atlas perdeler** karşısında, **bu yeni silinmiş küflü tahta kokuları** arasında insanın mes'ut olabileceğini görüyordu ve bu evde geçen neş'eli günlerini hatırladı.... (*Fatih Harbiye*, 43) / *Нериман је видела да човек може бити сретан у овој махали, у овој кући, наспрам ове ламбе на гас, овог старог човека, наспрам овог опалог малтера, ове искривљене гарнише и остарелих, испуцалих старих завеса од атласа, међу овим мирисима тек обрисане убуђале даске, и присети се радосних дана што су прошли у овој кући.*

У овом примеру срећемо се са партиципом прошлог времена као детерминансом у придевским синтагмама *dökülmüş sıvalar* / *опали малтер*, *eğrilmiş korniş* / *искривљена гарнишла*, *çatlamış eski atlas perdeler* / *испуцале старе завесе од атласа*, *bu yeni silinmiş küflü tahta kokuları* / *мириси тек обрисане убуђале даске*. Кад је превод партиципа прошлог времена у питању, Ксенија Ајкут наводи да се он може преводити „субјекатском реченицом као и остали партиципи“²⁴¹.

Her tarafta **kar gibi beyaz örtüler, perderler, tenteler...** (*Fatih Harbiye*, 75) / *На све стране као снег беле покривке, завесе, чипке...*

У овој реченици употребом постпозиције *gibi* / *као* добио се придев *kar gibi beyaz* / *као снег беле* који има улогу детерминанса. Овде је такође приказан и пример једног вишечланог детерминатума.

Bunların arasında, **yepyeni, kendiliğinden doğma nağmeler** de vardı. (*Fatih Harbiye*, 37) / *Међу овима је било, и потпуно нових, самонасталих мелодија.*

²⁴¹ К. Ајкут, *Kontrastiranje turskog...*, str.147.

Глаголска именица у форми скраћеног инфинитива *doğma*, изведени придев глаголског порекла, заједно са речима *уруени* и заменицом *kendi*, исказаном именичко-придевским суфиксом *-lık* у аблативу, формирају детерминанс придевске синтагме *уруени, kendiliğinden doğma nağmeler*. Фраза *kendiliğinden doğma* представља својеврстан идиоматски израз и не може се превести у значењу које диктирају речи од којих је састављен (досл. *рађање само по себи*). Чест је случај да скраћени инфинитив који је глаголска именица буде детерминанс у овој вези.

4.4. Глаголско-именичка синтагма (İsim-Fiil Grubu)

4.4.1. Дефиниција глаголско-именичке синтагме

Глаголско-именичка синтагма настаје од глаголске именице и детерминатора који се односи на њу. Оне представљају главни елеменат ове групе и налазе се на крају, док се помоћни елементи налазе испред ње.

Мухарем Ергин ову синтагму дефинише као „групу речи која је настала на глаголским именицама (*fiil isimleri*)“ и додаје да се гради од глагола са наставцима *-mak/-mek, -ış/-iş/-uş/-üş* и *-ma/-me*. (*çarşıya gitmek / отићи у град, toplantıda bulunmak / присуствовати састанку, ışıktan kaçış / бег од светла, güzel konuşma / леп говор*)²⁴²

Лејла Карахан ову синтагму назива глаголско-именичка група (*isim-fiil grubu*) и истиче да је то „група речи која је формирана од именице која означава радњу и једног или више елемената који су везани за њу“.²⁴³ И она наводи исте наставке за творбу као и Мухарем Ергин.

Суер Екер за ову групу користи назив *глаголска група* (*eylem grubu*) и каже да је то синтагма која се формира помоћу глагола са наставцима *-ma, -mak* и *-ış*.²⁴⁴

Што се тиче турколога бившег југословенског простора, по питању глаголских именских облика, Хазим Шабановић спомиње три инфинитивна облика: на *-mek/-mak, -me/-ma, -meklik/-maklık* и именске облике на *-dik* и *-acak*.²⁴⁵ Интересантно је да он у оквиру ове теме не спомиње наставак *-ış/-iş/-uş/-üş*.

²⁴² M. Ergin, нав. дело, стр. 395.

²⁴³ L. Karahan, нав. дело, стр. 55.

²⁴⁴ S. Eker, *Çağdaş Türk Dili*, Ankara, 2005, s. 474.

²⁴⁵ H. Šabanović, нав. дело, стр. 72.

Бајрактаревић такође говори о инфинитиву на *-mek/-mak*, истичући да се он најчешће веже са постпозицијама, о скраћеном инфинитиву на *-me/-ma* и о проширеном инфинитиву на *-meklik/-maklik*.²⁴⁶ Ђинђић доста опширно говори о инфинитиву²⁴⁷, скраћеном инфинитиву²⁴⁸ и глаголским именицама на *-maklik* и *-iş*.²⁴⁹ Екрем Чаушевић је у оквиру инфинитивних глаголских форми, где објашњава партиципе, глаголске именице и герундијуме, сваку од ових тема обрадио веома подробно. Он каже да „у глаголске именице спадају речи које имају природу глагола и именице“ и да „означавају вршење или, пак, резултат свршене радње“.²⁵⁰ Наводи шест наставака за творбу глаголске именице: *-mek/-mak*, *-me/-ma*, *-meklik/-maklik*, *-iş/-iş/-uş/-üş*, *-dik/-dik/-duk/-dük* и *-acak/-ecek*.

Ови последњи, *-dik* и *-acak*, спомињу се и као пропартиципи, који представљају систем поименичених партиципа са различитим граматичким и синтаксичким функцијама. Овај термин у нашу је туркологију увео Фехим Бајрактаревић (преко совјетског оријенталисте Кононова) и он је прихваћен од осталих турколога ових простора. Иначе, пропартиципима се на опсежан начин бавила лингвистика К. Ајкут, која је на ову тему нашој туркологији подарила једно значајно дело.²⁵¹

Наводимо да Турци у своје граматичком систему не познају ову категорију, већ наставке *-dik* и *-acak* обрађују у оквиру партиципа, односно глаголско-придевске синтагме (*sifat-fiil grubu*). С обзиром да се ове форме, поред именичке, јављају још и у атрибутивној (и адвербијалној) функцији, и ми смо их разматрали на тај начин.

Глаголско-именичка синтагма у реченици може обављати различите функције, што ћемо кроз наредна поглавља покушати приказати кроз дела Пејамија Сафе.

²⁴⁶ F. Bajraktarević, нав. дело, стр. 66.

²⁴⁷ S. Đinđić, нав. дело, стр. 135.

²⁴⁸ Исто, стр. 138.

²⁴⁹ Исто, стр. 302.

²⁵⁰ E. Čaušević, нав. дело, стр. 328.

²⁵¹ K. Golubović-Braiek, *Proparticipi...*, 2003.

4.4.2. Примери глаголско-именичке синтагме са наставцима *-mak/-mek* у делима *Сами смо*, *Девето вањско одељење* и *Фатих-Харбије*

Глаголска именица на *-mak/-mek* јесте именица која не може примати личне наставке и генитивни суфикс. Треба је разликовати од инфинитива као чистог израза глаголског појма.

Глаголске именице на *-mak/-mek* могу имати следеће функције:

- функција субјекта:

Onu okşamak mı daha iyi, **öfkeden çatlamak** mı? (*Yalnızız*, 37) / *Да ли ју је боље помиловати, или пући од мржње?*

Горња реченица представља пример глаголске синтагме у упитном облику. Приликом превода употребили смо инфинитивни облик.

Çalışmamak yasaktır. (*Yalnızız*, 71) / *Забрањено је да се не ради.*

Приказана реченица представља пример глаголске именице у негативном облику можемо превести и као *не радити*.

Böyle çekmek iyi mi? (*Dokuzuncu...*, 9) / *Да ли је боље трпети овако?*

У овој реченици превод глаголске синтагме *böyle çekmek* извршен је у инфинитиву, што потпуно одговара турском облику.

Felâketimizi başka biriyle taksim etmek saadettir, fakat annelerle değil, annelerle değil. (*Dokuzuncu...*, 12) / *Поделити несрећу са неким, јесте срећа... само, не са мајкама, не са мајкама.*

Глаголска синтагма *taksim etmek* (и сама састављени глагол) подржана је помоћним чланом који се налази у генитивној вези (*başka biri*) и у падежу инструмнеталу. Обратимо пажњу на следећу ствар: синтагма *başka biriyle*, на начин на који је исказана, упућује нас на *неког другог* односно *са неким другим*. Дакле, не са оним што следи у реченици, па би сходно томе, превод могао изгледати и овако: *Поделити несрећу са неким другим, осим са мајкама, представља срећу.*

Evvelâ babasını hazırlamak lâzım. (*Fatih Harbiye, 49*) / *Најпре треба припремити њеног оца.*

Помоћни елеменат ове глаголско-именичке синтагме, *baba*, исказан је присвојним обликом за треће лице.

Bizde kadının gözlerini aldatmak kâfidir. (*Fatih Harbiye, 111*) / *Код нас је довољно преварити очи жене.*

Глаголска именица исказана са постпозицијом *kâfi*, која даје значење довољности. У овом случају и на наш језик је преведено у инфинитиву.

- функција објекта:

Besim de, avucunu göbeğinin üstünde gezdirerek bir **hazım zorluğunu geçirmeğe** çalışıyordu. (*Yalnızız, 45*) / *И Бесим се, трљајући дланом по стомаку, трудио да преброди муку варења.*

Реченица представља пример глаголске именице са наставком за падеж датив. Поред тога, помоћни члан ове синтагме *hazım zorluğunu* исказан је неодређеном именичком синтагмом.

Birdenbire hatırladığı bir şeyi **Ferhad'a söylemeği** unuttuğu için Meral'in canı sıkıldı. (*Yalnızız, 197*) / *Мералина душа се узнемири зато што је заборавила да каже Ферхаду нешто чега се одједном сетила.*

И овде глаголска именица прима наставак за падеж, и то за акузатив. Превод синтагме изражен је допунском реченицом са везником *да*, али би се могао изразити и у инфинитиву: ... *зато што је заборавила казати Ферхаду...*

... ve ona de ki, yüzüne bir parmak kalınlığında boya süredursun, günün birinde şu cazip şekle **istihale etmekten** kurtulamayacaktır. (*Dokuzuncu..., 37*) / ... *и кажи јој нека настави мазати лице слојем дебелим као палац, једнога дана неће се моћи спасити трансформације у овај привлачни изглед.*

Глаголска именица састоји се од састављеног глагола у аблативу формираног помоћним глаголом *etmek*. Иако је изражена у инфинитиву, код

превода је због падежа и глагола *kurtulmak* који следи након ње, контрастиран као именица. Други начин који је прихваћен јесте превођење зависном реченицом *од тога да...*

Bir İstanbul kızı olduğu için Neriman'ın bu farklar karşısındaki hayreti azalmıştı; fakat bir zamandan beri kendisinde yeni bir hayatın iştiyakı ve yeni bir medeniyetin şuuru uyanmağa başladığı için bu farkların her birine ayrı ayrı **dikkat etmekten** hoşlanıyordu. (*Fatih Harbiye, 29*) / *Зато што је била истанбулска (градска) девојка, Нериманино чуђење наспрам ових разлика беше умањено, међутим, због жеље што се већ дуже време у њој почела будити за новим животом и због свести о једној новој цивилизацији, допадало јој се да понаособ обраћа пажњу на сваку од ових разлика.*

Иако је изражена у идентичном падежу са глаголском именицом у претходном случају, у овом је због глагола који следи након ње контрастирана помоћу везника *да*, што је чешћи случај у преводу, због специфичне функције ове глаголске именице.

Fakat ablam **Arnavut olmakla** boşuna övünür durur. (*Yalnızız, 120*) / *Међутим, моја се старија сестра узалуд хвалише да је Албанка.*

Овде имамо пример глаголске именице са глаголом *olmak* изражене инструменталом. Иако је у турском реч о инструменталу, код превођења користимо везник *да*.

- функција допуне именског предиката:

Dışarıda dolaşanların gölgeleri bu camların üstünde **uzayıp kısalmaktadır**. (*Yalnızız, 54*) / *Сенке оних што се шетају напољу издужују се и скраћују на овим стаклима.*

У горњем примеру помоћни елеменат глаголско-именичке синтагме изражен је у герундијуму, док се сама глаголска именица налази у локативу, што нас код превођења наводи на смисао константног трајања и представља облик који наши турколози називају *трајно садашње време*²⁵², што је тешко разумљиво с аспекта турске граматике.

²⁵² S. Đinđić, нав. дело, стр. 140.

Doktorluk, bu bacağı ve bu gençliği kurtarmaktır. (*Dokuzuncu...*, 93) /
Докторлук значи спасити ову ногу и ову младост.

Пример глаголско-именичке синтагме са више помоћних чланова изражених у везничкој синтагми. За појам *медицина* Сафа овде уместо речи *tip* користи израз *doktorluk*, желећи тако да истакне вештину (способност или неспособност) лекара који лечи главног јунака, а не благодати медицине као науке. И у преводу смо употребили идентичну реч, премда у нашем језику делује некњижевно и архаично. Ипак, мишљења смо да као таква даје боље објашњење од потенцијалних синонима *вештина*, *умеће*.

Neriman'ın yeni şekillere karşı incizabı, yeni bir kültüre karşı **incizabı demektir.** (*Fatih Harbiye*, 29) / *Нериманино интересовање за нове облике представља њену склоност према некој новој култури.*

Глаголска именица *demek* преведена је као *представља*, премда се може превести и као *значи*.

Sadece gece gündüz, dazıra dazır koşmak mı çalışmaktır? (*Fatih Harbiye*, 47) / *Да ли радити значи само даноноћно, журно трчати?*

У наведеној реченици имамо две глаголске именице растављене упитном речцом *mi*. У горњем преводу акценат је стављен на *raditi* премда се у оригиналу односи на глагол *koşmak* / *trçati*.

- глаголску именицу на **-mak/-mek** можемо употребити и са постпозицијама:

Bu derunî boşluğu doldurmak için etrafa kulak verdim. (*Dokuzuncu...*, 31) / *Ради попуње ове унутарње празнине, ослушнуо сам околину.*

Ово је пример када је глаголска синтагма употребљена са постпозицијом *için*. Глаголску именицу на *-mak/-mek* са постпозицијом *için* у овом примеру смо превели такође глаголском именицом. Међутим, у оваквим формама уобичајеније је увођење зависне реченице, па би превод могао да гласи *да би се по пунила...* Овде се уочава још један пример употребе архаизама код Сафе. Он овде

употребљава персијски придев *derunî* што значи *унутрашњи, нешто што припада унутрашњости*.

Bir kere düşünmeye başlayacak olursa, **kahvecinin sualleriyle rahatsız edilmemek** için hemen kahvesini ısmarladı, getirtti, bir cigara daha yakarak düşünmeye başladı. (*Fatih Harbiye, 10*) / *Одмах поручи кафу како не би био узнемираван питањима кафеџије, у случају да почне размишљати.*

Овде је такође приказан пример глаголске именице са постпозицијом *için*, али у негацији. Осим тога глаголска именица је у пасиву и преводи се допунском зависном реченицом са везником *да*.

Izdırabın verdiği intibah zamanlarında, **kendi kendini aldatmak, başkalarını kandırmak** kadar basit değildir ve insan kendi içindeki adaletten ürkmeğe başlar. (*Fatih Harbiye, 21*) / *У временима буђења којег доноси бол, преварити себе и није тако једноставно колико је просто преварити друге и тада човек почиње зазирати од правде која се налази у њему.*

У овој реченици имамо пример глаголско-именичке синтагме у комбинацији са постпозицијом *kadar* у функцији поређења по једнакости. Обе глаголске именице у овом су случају преведене у инфинитиву. Приликом превода, ради очувања динамике турске реченице, уметнули смо везник „и“ који овде има својство својеврсног појачивача.

Bu evden kopmak bana kendimden ayrılmak gibi geliyor. (*Yalnızız, 341*) / *Одвајање од ове куће, пада ми као одвајање од самог себе.*

Овде су употребљене две глаголско-именичке синтагме, с тим што је једна исказана у комбинацији са постпозицијом *gibi* који носи значење *као, попут*. У овом случају глаголске именице на *-mak/-mek* преведене су као глаголска именица, али могу се превести и као инфинитив: *Отићи од ове куће..., ...отићи од самог себе.*

Farelerin bizden daha zeki olduklarını zannediyorum, dedi, **karın doyurmaktan** başka bir şey için zihin yormuyorlar. (*Yalnızız, 394*) / *Мислим да*

су мишеви паметнији од нас - рече - не замарају свој мозак ничим другим, осим (како) да напуне стомак.

У овом случају приказан је пример са постпозицијом *başka* која носи значење *осим*, изузев. Глаголску именицу превели смо помоћу везника *да*. Ради истицања Сафиног стила овде смо покушали да у што већој мери на наш језик пренесемо фразу *zihin yorgunluk / умарати мозак / претерано размишљати*.

- глаголско-именичка синтагма на *-mak/-mek* може се употребити и у функцији детерминанса у именичкој синтагми:

Нер *Ferhad'ı ehven-i şer göstermek politikasının*, artık alçakça diyebileceğim hislerinden biri. (*Yalnızız, 137*) / Од сада могу рећи да је то једно од ниских осећања политике сталног приказивања Ферхада као „мањег зла“.

Глаголско-именичка синтагма *Ferhad'ı ehven-i şer göstermek* врши функцију детерминанса у неодређеној именичкој синтагми коју образује са детерминатумом *politika*.

Duvarda bir elektrik zili düğmesi gördüm, bir **hareket yapmak iştiağıyla** düğmeye bastım. (*Dokuzuncu..., 96*) / На зиду угледах једно дугме за електрично звоно, те са жељом да учиним неки покрет, стиснуо сам дугме.

Глаголско-именичка синтагма *hareket yapmak* врши функцију детерминанса у неодређеној именичкој синтагми коју гради заједно са детерминатумом *iştiağ*. Преведена је помоћу везника *да*. Ова сложена синтагма изражена је у инструменталу.

Ayrılmak arzusuna benzer bir hareket yaptı. (*Fatih Harbiye, 9*) / Учинила је покрет сличан жељи за расанком.

Глаголска именица чини помоћни елемент неодређене именичке синтагме која је изражена у дативу. У овом случају употребљен је и партицип на *-r (benzer)*, па је формирана и једна глаголско-придевска (партиципска) синтагма којом се изражава сличност.

4.4.3. Примери глаголско-именичке синтагме са наставцима *-ta/-te* у делима *Сами смо*, *Девето вањско одељење* и *Фатих-Харбије*

Глаголска именица на *-ta/-te* врло је блиска нашим глаголским именицама на *-ање*. Гради се када се од инфинитивног облика глагола одбије слово „к“ (*уарта-к, söyleme-k*), па се због тога назива и *скраћени инфинитив*. С обзиром да је настала од глагола она чува глаголска обележја, али се може мењати по падежима, може формирати генитивну везу и примати присвојне суфиксе. Она је морфолошки права именица, али чува глаголска својства због чега се осећа потреба да се преводи нашим зависним реченицама типа *то што је...*, *чиљеница да је...*, *појава да је...* Међутим, упркос свим правилима које изводимо, за превод је увек најзначајнији контекст, добро познавање језика и осећај.

Глаголска именица на *-ta/-te* може имати следеће функције:

- може бити у функцији субјекта:

Gidip koltuğa oturması bu fırsatı sezmediğini gösteriyordu. (*Yalnızız, 73*) / *Њен одлазак и седање у фотелју показивао је да није сетила ову прилику.*

Evvelâ **babasına daha fazla itiraz etmesi**; baloya ait arzularının tahakkukuna mani olabilirdi; (*Fatih Harbiye, 48*) / *Пре свега, још веће приговарање њеном оцу, могло је спречити остварење њених жеља у вези бала.*

- може бити у функцији именског предиката:

Ağabeyim bildim bileli sır küpü ve **sükût dondurmasıdır.** (*Yalnızız, 33*) / *Откако знам мога старијег брата он је ризница тајни и ледена тишина.*

Onun içinden geçen herşeyi biliyormuş gibi **Samim'in aynı ruju getirmesi** bir telepati değilse şaşılacak bir tesadüftü. (*Yalnızız, 225*) / *Ако то што је Самим донео исти кармин - као да је знао о чему она размишља - није телепатија, онда је то једна чудновата случајност.*

- може поседовати поименичени (супстантивирани) облик:

Fakat bu temasın bir **patlama** ile neticelenmesinden ürkerek Selmin'e gitti. (*Yalnızız, 22*) / *Међутим, оде Самиму бојећи се да се овај контакт не заврши једном експлозијом.*

Скраћени инфинитив неретко се среће у поимениченој, укалупљеној форми. Велики број именица има значење глагола од којих су изведене. Употребљени скраћени инфинитив потиче од глагола *patlamak* / *експлодирати*.

Kılavuzum **yoklamanın bittiğini** haber verdi ve dedi ki:... (*Yalnızız, 33*) / *Мој ме водич обавести да је провера завршена и рече:...*

Глаголска именица *yoklama* потиче од глагола *yoklamak* / *проверити* и у овом случају врши функцију детерминанса у одређеној именичкој синтагми јер је пропартицип употребљен као именица.

Bu vaat karşısında bana her vakit gelen **ürperme** ile içeri girdim. (*Dokuzuncu..., 34*) / *Наспрам овог обећања ушао сам унутра уз једну дрхтавицу која ме увек обузима.*

У овом примеру глаголска именица *ürperme* преведена је као *дрхтавица* и налази се у инструменталу.

- може бити члан именичке синтагме:

Selmin'in bunları istediği gibi çalıştırmasını niçin tabî bulmuyorsun? (*Yalnızız, 17*) / *Зашто не сматраш природним да их Селмин употребљава онако како жели?*

У овом примеру глаголска именица врши функцију детерминатума у једној одређеној именичкој синтагми.

Sesin bir perde alçalmasından, heyecanının zirveden aşağı düşmeye başladığını sezen Besim, telkin dozunu bu inişin derecelerine göre ayarlayarak ablasına yaklaştı. (*Yalnızız, 23*) / *Из пада гласа за један степен Бесим осети*

да је узбуђење почело падати са врха на доле и штелујући дозу савета према степенима овог пада, приђе својој старијој сестри.

Поред тога што глаголска именица *alçalma* врши улогу детерминатума у одређеној именичкој синтагми, она због падежа у којем се налази (аблатив) има значење узрока.

Yelkenlimizin hiç bir rüzgâr ve hava cereyanı olmadan **yürümesine** şaşıyordum. (*Yalnızız, 31*) / *Чудио сам се томе што је наш једрењак пловио без икаквог ветра и ваздушног струјања.*

Због глагола *şaşırtmak* / *чудити се* глаголска именица *yürüme* / *ходање* (или у овом случају *пловидба*) носи наставак за датив. Синтагма са глаголском именицом преведена је као глагол у презенту, премда би се могла превести и именицом у смислу *пловидби нашег једрењака*, што јесте исправно, али се превод именицом избегава.

Devlet „kazanç ayarlaması“ **kanununu** büyük bir titizlikle tatbik ettirir. (*Yalnızız, 85*) / *Држава са великом прецизношћу примењује закон о уклађивању зараде.*

Пример у којем се глаголско-именичка синтагма налази у функцији детерминанса ланчане именичке синтагме. Ова би се форма могла навести и као пример реченице у функцији детерминанса.

Yaptığı işi istememesi notaların sıkletini arttırıyordu. (*Fatih Harbiye, 36*) / *Чињеница да није желео посао који је обављао, увећавала је тежину нота.*

Горњи пример показује употребу одричног облика глаголске именице и начин на који она чува глаголска својства. Иначе, могла би се превести и као *његово невољно обављање посла.*

- може се користити са постпозицијама:

Nefes **alması kadar** tabîî. (*Yalnızız, 17*) / *Природно као што је природно да дише.*

Са постпозицијом *kadar* добија се смисао компарације, премда се могла превести и као *колико и*, што је можда ближе њеном суштинском значењу.

Orada herkes, **hastalanmadan evvel**, hayatın çaresizlikleri önünde **sinirlenmemeyi, isyan etmemeyi** öğrenir. (*Yalnızız*, 73) / *Пре него се разболе, тамо сви науче како да се пред животним недаћама не нервирају и да се не буне.*

У овом примеру приказане су три глаголске именичке синтагме. Глаголска именица са постпозицијом *hastalanmadan evvel* и одрични облици глаголских именица *sinirlenme* / *нервирање* и *isyan etme* / *побуна* који се налазе у акузативу а преводе се нашим зависним реченицама.

Selmin burnundan **sesli bir soluma halinde** çıkan gizli bir gülüşle cevap verdi: (*Yalnızız*, 116) / *Селмин одговори с једним скривеним осмехом што у стању гласног даха излете из носа.*

Глаголска именица *soluma* врши функцију детерминанса у неодређеној именичкој синтагми коју формира са детерминатумом *hal*. С обзиром да се детерминанс *soluma* налази у номинативу, онда цела синтагма поприма значење у *стању*... Да је глаголска именица понела присвојни суфикс за треће лице онда би синтагма *soluması halinde* имала значење у *случају (њеног) дисања*, или у *случају да дише, онда када дише*.

Presizyon hesaplarını **benim uyarım şartıyla**. (*Yalnızız*, 135) / *Под условом да ја урадим прорачун прецизности.*

У овом примеру приказана је специфична комбинација глаголско-именичке синтагме у присвојном облику са постпозицијом *şart* у инструменталу у зависној реченици.

Bu nikâhın gecikmesine rağmen bile hiç kimse aleyhlerinde bir dedikodu uyarmadı. (*Fatih Harbiye*, 54) / *Упркос кашњењу овог брака, нико их није оговорао.*

Глаголска именица *gesikte* / *кашњење* врши улогу детерминатума у одређеној именичкој синтагми и због постпозиције *rağten* налази се у дативу. Може се превести и као *упркос томе што венчање касни*. Иако је морфолошки именица, она исказује глаголску радњу, исто као и партиципи и пропартиципи, инфинитив и скраћени инфинитив.

Baloya gitmesi için ne dersin? (Fatih Harbiye, 92) / Шта кажеш за њен одлазак на бал?

У овом примеру Сафа употребљава постпозицију *için* у смислу предлога *за / на*, а не у узрочном смислу *ради*. У зависности од контекста, реченица се може превести и нашом зависном реченицом *да оде на бал*.

- може примати присвојне суфиксе:

Bilâkis abla, sakin olman lâzım. (Yalnızız, 24) / Пре свега сестро, требаш бити смирена.

Овде је приказан пример глаголске именице изражене са помоћним глаголом *olmak* и постпозицијом *lâzım*, која намеће потребу извршења радње. Када се налази у комбинацији са постпозицијом *lâzım*, скраћени инфинитив мора бити у присвојном облику.

Bilmeni temenni ettiğim hakikat önünde beni güldürecek kadar gençsin, yanlış anlamandan korkarım. (Yalnızız, 30) / Млада си у мери која ме засмејава пред истином за коју се надам да је знаш; бојим се да погрешно не схватиш.

Овде имамо два примера скраћеног инфинитива, који се сходно радњи у коју су укључени, налазе у различитим падежима.

Giyinmeme yardım ettiler ve kollarımdan tutarak beni ayağa kaldırdılar. (Dokuzuncu..., 10) / Помогли су ми при облачењу и ухвативши ме за руке подигли су ме на ноге.

Конструкција *giyinmete yardım ettiler* има буквалан превод *помогли су моје облачење*, што је погрешно и не би био прави еквивалент, а боље је превести као *помогли су ми да се обучем*. У сваком случају, у преводу се најчешће не задржава облик глаголске именице (као што је случај у многим другим примерима).

... bu, açık, berrak bir hayal değildi, birçok karışık tasavvurlarım arasında, çabucak çevrilen bir defterin yapraklarında görülen resimler gibi, **görünmesiyle kaybolması** bir oluyordu:... (*Dokuzuncu...*, 16) / ... и није ово била каква јасна, кристална фантазија, међу многим хаотичним сновима у истом трену се **појављивала и губила**, попут слика на листовима неке књиге која се брзо излистава:...

Глаголске именице у овом примеру учествују у приказу две радње од којих се прва скоро истовремено дешава са другом, те је због тога у преводу и употребљена реч *истовремено*.

- може се користити за формирање фраза

Приликом анализе Сафиних дела наишли смо и на неколико примера у којима синтагме са скраћеним инфинитивом учествују у одређеним фразама. У таквим случајевима оне врло често губе везу са радњом глагола из којег су настале.

Fazla sıkmaya gelmez, tadı kaçar. (*Yalnızız*, 50) / *Не може се много притискати, изгубиће укус.*

Ben icabına bakılmasını istemiyorum. (*Yalnızız*, 95) / *Ја не желим да се реши.*

Kulaktan karpma her. (*Yalnızız*, 117) / *Све је то оно што сам начуо.*

4.4.4. Примери глаголско-именичке синтагме са наставцима -ıŝ/-iŝ/-uŝ/-üŝ у делима *Сами смо*, *Девето вањско одељење* и *Фатих-Харбије*

По својој природи глаголска именица са наставцима -ıŝ/-iŝ/-uŝ/-üŝ слична је скраћеном инфинитиву. Међутим, док скраћени инфинитив више објашњава сам процес радње, глаголска именица на -ıŝ, пре свега, изражава начин вршења радње.

Ево неколико таквих примера:

Kıyafetten tavırlara ve **yaşayış tarzına kadar** tesir eden bu deęişiklik, gün geçtikçe bariz şekiller alıyordu; (*Fatih Harbiye, 55*) / Ова промена, која је имала утицаја од одевања **до начина живота**, сваким је даном попримала све јаснији (упадљивији) облик.

Глаголска именица *yaşayış* врши функцију детерминанса у неодређеној именичкој синтагми где заједно са речју *tarz* појачава смисао начина.

Tembelliğin ve hiç bir şeye fazla bağlanmamanın ona verdiği kuvveti yahut işte, ne bileyim, **o herşeyin üstünde görünüş**, elegant üstünlük, sebep olduğu para zararlarını unutturacak kadar güzeldi. (*Yalnızız, 202*) / Снага коју му је даривала лењост или претерано невезивање ни за шта, или, шта ја знам, **тај изглед да се налази изнад свега**, та елегантна надмоћ, била је лепа у мери да је чинила да се заборави новчана штета коју је узроковао.

Глаголска именица *görünüş* ближе је одређена придевском синтагмом која одређује начин вршења радње и даје јој смисао *охолог, незаинтересованог изгледа*.

Samim bu **diversion oyununa düşmeyeceğini sezdiren bir gülüşle** ve müstehzi bir sesle sordu:... (*Yalnızız, 304*) / Уз **смешак који је одавао да није упао у ову игру обмане**, Самим је једним саркастичним гласом упитао:...

У овом примеру глаголска именица *gülüş* налази се у инструменталу и ближе је описана синтагмама које се налазе испред ње. Сафа је овде у једној од синтагми употребио француску реч *diversion*, што показује његов богат и толерантан однос према страниј лексичи у турском језику.

Sessiz, uslu oturuşuma mı telmih ediyordu? (*Dokuzuncu..., 22*) / Да ли је алудирала на моје **нечујно и мирно седење**?

У овом примеру глаголска именица *oturuş* носи присвојни наставак за прво лице и представља детерминатум придевске синтагме коју формира са придевима *sessiz* и *uslu*.

Sokakta, yürürlerken Neriman'ın **rahatsız adım atışları**. (*Fatih Harbiye, 13*) / *Нериманино нервозно пружање корака, док корачају улицом.*

И у овом примеру глаголска синтагма налази се у склопу именичке синтагме чија је радња ближе одређена придевом.

Şimdi de biraz evvel **tramvaya atlayışı** gözünün önüne geliyor. (*Fatih Harbiye, 13*) / *Сада му пред очима долази њен малопријашњи скок у трамвај.*

Onu ben Mithat Bey'in kırmızı yüzünde, çelikli damarlarında, arkadaşımın otururken rahat **gerilişlerinde, bacaklarını uzatışlarında**, korkusuz bakan gözlerinde görüyorum. (*Fatih Harbiye, 105*) / *Ја је видим на црвеном лицу господина Митхата, у његовим челичним венама, у слободном протезању мога друга док седи, у његовом опружању ногу, у очима које гледају неустрашиво.*

4.5. Глаголско-придевска (партиципска) синтагма (Sıfat-Fiil Grubu)

4.5.1. Дефиниција глаголско-придевске синтагме

Што се тиче турских лингвиста, Зејнеп Коркмаз ову синтагму дефинише као глаголско-придевску групу (*sıfat-fiil grubu*) и каже да је то „група речи која настаје помоћу глаголских облика употребљених као придев и која унутар реченице може понети функцију придева, субјекта, објекта, прилога и сл.“²⁵³, док Суер Екер за ову синтагму употребљава назив *participun (sıfat-fiil (ortaç) grubu)*.²⁵⁴

Лејла Карахан наводи да је то „група речи која настаје помоћу неког партиципа и неког елемента или елеманата који су везани за њега.“²⁵⁵ Из оквира претходних дефиниција не излази ни Мухарем Ергин који каже да партиципска група настаје од неког партиципа и елемената везаних за њега.²⁵⁶ Интересантно је да Жан Дени за ову групу каже да су то глаголски облици (само) са наставцима - *dik* и -*ecek*.²⁵⁷

²⁵³ Z. Korkmaz, *Grammer Terimleri...*, s. 132.

²⁵⁴ S. Eker, нав. дело, стр. 472.

²⁵⁵ L. Karahan, нав. дело, стр. 53.

²⁵⁶ M. Ergin, нав. дело, стр. 396.

²⁵⁷ J. Deny, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul, 2012, s. 409.

Лингвисти ових простора донекле су другачије приступили овој теми. Спомињући партиципе, Фехим Бајрактаревић каже да их у турском језику има четири: партицип презента, аориста, перфекта и футура.²⁵⁸ Он их је поделио на одређене и неодређене, с тим што је партиципе презента (на *-an/-en*) сврстао у одређене. Славољуб Ђинђић наводи да „партиципи у турском језику по својој структури не чине посебне морфолошке облике“, већ да су једна од синтаксичких функција индикативних временских основа.²⁵⁹ И он наводи четири врсте партиципа. За разлику од Бајрактаревића, Ђинђић се мало детаљније бави функцијама партиципа.

Екрем Чаушевић истиче да се партиципи, због своје придевске особине, називају још и *глаголским придевима*.²⁶⁰ Даље, наводи да се сви партиципи граде додавањем партиципских наставака на једноставну или проширену глаголску основу, па се сходно томе деле на једноставне (са наставцима *-an/-r/-miş/-acak*) и сложене (са наставцима *-miş olan/-acak olan/-makta olan*) партиципе.

Када се упореде ова два приступа, стиче се дојам да се наши лингвисти овом темом баве недовољно „широко“, тј. да се баве само једним чланом глаголско-придевске синтагме, глаголским придевом. Скоро у свим граматицама фокус је стављен на партиципе, тј. само на један део синтагме, а много мање на оно са чиме су партиципи „упарени“ као главни елемент те синтагме. Ипак, специфичност овдашње перцепције у односу на турску, јесте да је партиципе на *-dik/-dik/-duk/-dük* и *-acak/-ecek* због својих специфичних карактеристика издвојила у посебну групу коју је назвала *пропартиципи*. Овај је термин први увео Фехим Бајрактаревић, а касније су га прихватили и остали турколози, што је неопходно за правилније разумевање ове проблематике.

При спомену пропартиципа (*-dik/-acak*), треба истаћи да дело К. Ајкут о овој теми²⁶¹, заједно са њеном књигом *Контрастирање турског и српског језика*, представља изузетак када је у питању спомињана перцепција и један је од најбољих модела помирљивости ове две супротстављене перцепције. О овоме ћемо више у делу о пропартиципима.

²⁵⁸ F. Bajraktarević, нав. дело, стр. 81.

²⁵⁹ S. Đinđić, нав. дело, стр. 212.

²⁶⁰ E. Čaušvić, нав. дело, стр. 319.

²⁶¹ K. Golubović-Braiek, *Proparticipi - ključ turske sintakse*, Beograd, 2003.

4.5.2. Примери глаголско-придевске синтагме са наставцима *-an/-en* у делима *Сами смо*, *Девето вањско одељење* и *Фатих-Харбије*

Партицип на *-an/-en* означава радњу која се десила у прошлости или се дешава у садашњости. Има значење радње која није временски разграничена већ се одређује на основу времена финитног глагола (*yazan adam / човек који пише / човек који је написао*). Суфикс *-an/-en* веома је продуктиван и може се наћи у свим глаголским формама на месту атрибута или именице.

На језике бившег југословенског простора преводи се зависном односном реченицом са односном заменицом *који*: *çalışan adam / човек који ради*, *ağlayan çocuk / дете које плаче*, *duran top / лопта која мирује*. Што се употребе тиче, може се поделити на придевску и именску употребу.

Bu, **onun içindeki demonu yenemeyen** ruhunun aczini, ebedî kürek mahkûmiyeti halinde bizzat **kendi kendine ceza verdiren**, âdeta bünyevî diyebileceğim, içeriden gelme bir adalettir. (*Yalnızız, 190*) / *Ово је једна унутрашња правда, за коју могу рећи да је структурална, која доноси немоћ души која не може победити свог унутрашњег демона и која у стању вечитог осуђеника на галији кажњава саму себе.*

У датом примеру налазе се два партиципа на *-en* једноставне форме. Оба су употребљена придевски. Први партицип *yenemeyen* исказан је у одричном облику посибилитива, док је други *verdiren* исказан каузативом.

Besim'in dün geceki çirkin imalarından sonra bu rüya, onun Feriha ile dansetmesinin uyandırdığı bir tedaî vesilesiyle, Meral'in bir randevuevine gidebileceğine inanmak şöyle dursun, Samim'in **onu meşru sayılabilecek bir şekilde öpenlere** bile tahammülü olmadığını işaretiydi. (*Yalnızız, 260*) / *Овај сан, након Бесимових синоћњих ружних алузија, уз конотацијски узрок којег је побудио његов плес са Ферихом, био је знак да Самим није могао поднети чак ни оне што су је љубили на начин који се могао убројити у дозвољено, а камоли да поднесе то да је Мерал уопште могла отићи на састанак.*

Партицип *öpenler* употребљен је именски и носи наставак за плурал и датив. У датом примеру партицип је, уместо у форми *они који су...*, преведен у облику *они што су...*, што може послужити као користан пример за разбијање монотоније

у случајевима превода реченица које садрже више партиципа. У реченици је приметан и партицип на *-ecek (sayılabilecek)*, исказан у пасиву и посибилитиву. Иначе, реченица је преведена у виду односне реченице.

...ve karşımda otururken, **salona girenleri** daha iyi görmek bahanesiyle gelip yanıma oturdu ve beni teninin manyetik ağı içine aldı. (*Yalnızız, 278*) / *И седећи насрам мене, под изговорм да жели боље видети оне што су улазили у салон, дошла је и села поред мене и узела ме у магнетно поље свога тена.*

У претходној реченици приказан је пример партиципа у функцији објекта. Партицип *giren* исказан је у множини и у акузативу.

Dehlizin sonlarında, **görünmeden açılıp kapanan** bir kapının gıcirtısı. (*Dokuzuncu..., 5*) / *На крају ходника шкрипа врата, која се неприметно отворише и затворише.*

Овде је приказан пример двоструке придевске употребе.

Kalanların bana karşı gıptalarına biraz merhamet de karışıyor. (*Dokuzuncu..., 109*) / *У завист оних који остају мијеша се и помало милосрђа.*

Партицип *kalan* употребљен је именски. Исказан је у плуралу и генитиву. Такође обавља функцију детерминанса у одређеној генитивној вези *Kalanların bana karşı gıptalarına*.

Ancak arkadaşının ayrı ayrı sualleriyle **tahlili kabil bir hale gelebilecek olan** meseleyi izaha takati yoktu. (*Fatih Harbiye, 88*) / *Није имао снаге разјаснити проблем чија је анализа могла доћи у једно прихватљиво стање једино уз детаљно испитивање његовог пријатеља.*

Синтагма *gelebilecek olan* представља перифрастичну форму партиципа футура и презента употребљеног придевски. У овом случају партицип футура исказан је у посибилитиву.

Nasil anlasın ki, herşeyi kendisinin tek alâka mevzuuna çekmek için, türlü benzeyiş vesileleri arayan bir aşk obsesyonunun böyle bir hâdisede bulabileceği istidlâl unsurlarından ne keder verici neticeler çıkabileceğini, **ömürlerinde bir defa bile sevmemiş olanların hiç biri** tahmin edemez. (*Yalnızız, 113*) / *A u како да схвати, кад ниједан од оних који у своме животу чак ниједном нису вољели не може претпоставити како болни резултати могу произаћи из доказаних елемената које једна љубавна опсесија (која је у потрази за разним узроцима сличности како би себе учинила јединим центром интересовања) може пронаћи у оваквом догађају.*

Овде је приказан пример именске употребе сложене партиципске синтагме састављене од партиципа прошлог времена и партиципа презента. Поред тога, ова је синтагма исказана у генитиву и представља детерминанс одређене генитивне везе (*sevmemiş olanların hiç biri / ниједан од оних што нису вољели*).

4.5.3. Примери глаголско-придевске синтагме са наставцима *-r/-ar/-er* у делима *Сами смо, Девето вањско одељење и Фатих-Харбије*

С обзиром да је основна карактеристика аориста трајност радње, тако и партицип аориста означава неко трајно својство. Због тога у већини случајева има значење придева. Фехим Бајрактаревић наводи да овај партицип „не изражава толико радњу колико неко својство или способност (*okur yazar adam / писмен човек, yenilir / јестив*)“.²⁶² Одрични облик овог партиципа изражава апсолутну немогућност (*içilmez su / непитка вода, su geçirmez / непропусно*).

У пракси се веома често срећу поименичени облици овог партиципа. К. Ајкут наводи да се код партиципа аориста „чешће срећу потпуно супстантивирани форме него оне које имају значење субјекатске реченице“.²⁶³ Тј. мање се срећу форме које се, као партицип презента, преводе са *онај који...*

Şinasi ile **münasebetinin çıkmaz sokaklarına** girmektense daha müsbet konuşmayı tercih etti:... (*Fatih Harbiye, 87*) / *Уместо да уђе у ћорсокак односа са Шинасијем, она одабра много позитивнији приступ...*

²⁶² Ф. Вајрактаревић, нав. дело, стр. 81.

²⁶³ К. Ајкут, *Kontrastiranje turskog...*, str. 144.

Партицип *çıkımaz* представља поименичени одрични облик партиципа аориста исказан у придевској форми. Осим тога, он врши улогу детерминанса у неодређеној именичкој синтагми *çıkımaz sokakları*.

Selmin'in münasebetsizliğine **ilk defa kızar gibi** oluyordum. (*Yalnızız, 109*) / *Као да сам се први пут љутио на Селминину неприкладност.*

У овој реченици приказан је пример партиципа аориста *kızar* са постпозицијом *gibi*. У нашем језику преводимо их поредбеним реченицама.

Bir kere de o görsün, belki öteki operatörlere de gösterir de **konsültasyona benzer** bir şey yaparlar. (*Dokuzuncu: 16*) / *Нека ме и он једном прегледа, можда ће показати и другим хирурзима па ће урадити нешто слично консултацијама.*

Синтагма *konsültasyona benzer* садржи поименичени партицип аориста за који се може рећи да врши улогу постпозиције.

Besim'in aynı noktayı birbiri üstüne oyan ısrarı bir sarhoş ısrarı olabileceği gibi, bazan alkolün garip bir tarzda keskinleştirdiği dikkatin bir sürü **küçük ve doğru müşahedelerin yekûnundan doğan sarsılmaz** inancın ifadesi de olabilirdi. (*Yalnızız, 258*) / *Као што би Бесимово инсистирање, које се урезивало у истој тачки, могло бити инсистирање пијанца, такође је могло бити и израз непоколебљиве вере која се рађа из скупа многобројних малих и исправних обсервација пажње коју алкохол некада изоштри на један чудан начин.*

Партицип аориста *sarsılmaz* исказан је у одричној форми у пасиву и представља поименичени облик који је употребљен придевски. Израз *sarsılmaz*, изведен је од глагола *sarsmak* / *уздрмати* и овде смо га превели као *непоколебљив*.

Mevzuun karakteri, **görünmenin** tecrübesinden uzak kalanlara başkalarının müşahedelerini daima bir efsane şüphesi vermeye mahkûm edecekti. (*Yalnızız, 394*) / *Карактер догађаја требао је пресудити да се туђе обсервације,*

онима који су остали далеко од кушања **невидљивог**, увек дају као сумња о легенди.

Редак пример у којем је исказана именска употреба одричног облика партиципа аориста. У овом случају партицип се налази у генитиву, односно врши функцију детерминанса одређене именичке синтагме (*görünmezın tecrübesi*).

Paşa'nın sesini duymaz oldum, sonra birdenbire bu sesin yükseldiğini işiterek silkindim:... (*Dokuzuncu...*, 19) / **Више нисам чуо Пашиин глас**, затим, одједном чух како се овај глас појача и тргнух се:...

Синтагма *duymaz oldum* у ствари представља глаголски вид. Познато је да у турском језику нема граматичке категорије вида и да инфинитив има само један облик (*уартак / радити*, *çizmek / цртати*, *оупатак / играти*). У турском се језику вид изражава морфолошко-синтактичком, аналитичком и перифрастичном формом. Чаушевић каже да перифрастична форма представља најчешћи начин изражавања глаголског вида и додаје да се форме перифрастичне коњугације састоје од два елемента: партиципа (без икаквих наставака) и помоћног глагола *olmak* или *bulunmak*²⁶⁴.

Ben, son senelerde işitmez olduğum bu kahkahaları duymak için ona tuhaf romanlar okumaktan zevk alırdım. (*Dokuzuncu...*, 20) / **Уживао сам да му читам необичне романе не бих ли чуо овај смех, који нисам чуо последњих година**.

И у овом примеру имамо форму која изражава завршни глаголски вид. Помоћни глагол *olmak* у овом је случају исказан у пропартиципу са присвојним суфиксом за прво лице.

Nurefşan, anlamayışımdan yahut **anlamaz görünüşümden** gücenmiş gibi başını önüne eğdi ve ellerini birbirine sürterek mırıldandı:... (*Dokuzuncu...*, 33) / **Као да се наљути због тога што нисам разумео, или зато што сам тако изгледао**, Нурефшан обори главу и трљајући шаке једну о другу, промрмља:...

²⁶⁴ Е. Čaušević, нав. дело, стр. 312.

Овде имамо интересантан пример употребе поимениченог партиципа аориста *anlamaz* са глаголском именицом *görünüş*. С обзиром да споменути партицип има значење *глуп, тупав*, још један од превода могао би гласити *тупи изглед*.

4.5.4. Примери глаголско-придевске синтагме са наставцима *-miş/-miş/-miş/-miş* у делима *Сами смо, Девето вањско одељење и Фатих-Харбије*

Помоћу наставака *-miş/-miş/-miş/-miş* гради се партицип прошлог времена. Он означава свршену радњу која описује њеног вршиоца и тиме прелази у његово својство. Постоје супстантивирани партиципи на *-miş* који су добили својство правих именица: *geçmiş / прошлост, dolmuş / такси*.

O halde benden, meseleyi on dört dakikada halledecek ve seni bir sene sonra bir mecliste görüp de “Nasılsınız Selmin Hanım?” diye sorarken sesinin imalı tonuyla sana **geçmiş**i hatırlatmaktan çekinecek dost bir tabib-i hâzıkın adresini soracaksın. (*Yalnızız, 21*) / У том случају, питаћеш ме за адресу једног пријатељског лекара који ће проблем решити за четрнаест минута и који ће се устручавати да те алузивним питањем 'Како сте, Селмин-ханумо?', подсећа на **прошлост** када те након годину дана сретне на неком скупу.

Овде је приказан пример употребе поимениченог партиципа прошлог времена *geçmiş*, који има значење *прошлост*.

Meseleyi **halledebilmiş** değilim. (*Yalnızız, 28*) / Нисам успео решити проблем.

Партицип прошлог времена изведен је од сложеног глагола *halletmek / решити, средити*. Налази се у посибилитиву и његова је негација извршена помоћу речи *değil*. Превод би дословно значео: *Нисам ја онај који је успео да реши*. Овде показујемо да се полази од партиципског значења јер је и ово перифрастична форма.

Yüzü **sararmış olacaktı** ki, dayısı ona dikkatle bakarak sordu:... (*Yalnızız, 68*) / *Биће да јој је лице пожутело, када је њен даица пажљиво погледа и упита:...*

Овде је реч о перифрастичној форми глаголског вида којом се изражава претпоставка. Помоћни глагол ове синтагме изражен је у футуру перфекта *olacaktı*, што јој даје смисао претпоставке.

Beynimden vurulmuşa döndüm, dedi, Nail benim mektep arkadaşımıdır. (*Yalnızız, 399*) / *Запрепастио сам се - рече - господин Наил је мој школски друг.*

Фраза са партиципом прошлог времена *vurulmuş* означава велико запрепаштење и тугу. Реч је о поимениченом партиципу који би се могао превести и као *онај што је ударен...*

Annelere anlatılan kederler taksim değil, **zarbedilmiş olur**. (*Dokuzuncu..., 11*) / *Туге испричане мајкама не бивају подељене, већ помножене.*

Синтагма *zarbedilmiş olur* представља перифрастичну форму *-miş olmak* која изражава свршеност. Помоћни глагол *olmak* налази се у аористу, што синтагми даје једно значење константности.

Uyku ile uyanıklık arasındaki hayallerim içinde sendeleyeyen mantığım, her bu neticeye geldiği halde, **kani olmamış gibi**, yeniden muhakemeye başlıyorum. (*Dokuzuncu..., 27*) / *Изнова почињем расуђивати, као да моја логика, пољуљана у мојој машти између сна и јаве, још увек није уверена, иако стално долази до овог резултата.*

Партицип прошлог времена глагола *olmak* налази се у негативном облику и исказан је са постпозицијом *gibi*, па се преводи нашом поредбеном реченицом. Иако у синтагми *kani olmamış gibi* / *као да није уверена* у физичком смислу недостаје израз *joш увек*, синтагма *her bu neticeye geldiği halde* / *иако стално долази до овог резултата* уноси његов смисао у реченицу.

Çıgarasını yaktı ve kibriti çakarken aşağı kayan kemeçesini koltuğuna sıkıştırmak için, **itiyat haline gelmiş** hareketini yaparak yürümeye devam etti. (*Fatih Harbiye, 8*) / *Запалио је цигарету и, желећи да уз пазухо притегне кемење, које му клизну надоле док је палио шибицу, учини већ устаљени покрет и настави ходати.*

Иако партицип на *-miş* има значење нечега што је прошло, синтагма *itiyat haline gelmiş* носи значење нечега што је устаљено, неке навике. Односно, тај је покрет *дошао* у стање навике и константно се понавља.

Faiz Bey de Neriman'da hâlâ **tatmin olunmamış bir iştiyak** seziyor ve anlamıyor, kendi kendine düşünüyordu:... (*Fatih Harbiye, 84*) / *И Фауз је, такође, у Нериман осећао неку још увек неиспуњену жељу, није је разумео, размишљао је сам са собом:...*

У овом случају партицип је изражен у пасиву у функцији атрибута и преведен је као придев *неиспуњен*.

4.5.5. Примери глаголско-придевске синтагме са наставцима *-dik/-dik/-dik/-dik* у делима *Сами смо, Девето вањско одељење и Фатих-Харбије*

Због својих специфичних особина партиципе на *-dik/-dik/-dik/-dik* и *-acak/-ecek* називамо *пропартиципима*. У делу на ову тему Ксенија Ајкут наводи да под овим термином „подразумевамо супстантивирани партиципе на *-dik* и *-acak*, као два партиципа која се по својим особинама издвајају од осталих партиципа”²⁶⁵. Њихова је основна улога да изражавају релативне заменице (*који, чији, какав...*), које у турском не постоје. Они носе значење времена па исказују радњу која се десила у прошлости или се дешава у садашњости (пропартицип на *-dik*) и радњу која ће се десити у будућности (пропартицип на *-acak*). Треба навести да турски лингвисти не праве овакву поделу, тј. не издвајају пропартиципе из партиципа. Осим тога, и западни и руски турколози сврставају их у партиципе, с тим што их ипак на неки начин одвајају. Г. Л. Луис (G. L. Lewis) их најпре назива *релативни партиципи* (relative participles), а затим и *лични партиципи* (personal participles), када им додаје присвојне суфиксе. Иванов издваја партиципе на *-dik* и *-acak*,

²⁶⁵ К. Golubović-Braiek, *Proparticipi...*, str. 13.

указујући на њихову различиту употребу и значење у односу на партиципе индоевропских језика.²⁶⁶

Дакле, термин *пропартицип* представља изум наших турколога и увео га је Фехим Бајрактаревић, који каже да се „пропартиципи употребљавају, у извесним случајевима, за прављење релативних реченица“, и да се то „нарочито дешава онда када је субјекат релативне реченице различит од речи на коју се односи наша релативна заменица“²⁶⁷. Ово представља њихову основну карактеристику која их одваја од партиципа. Овај термин прихватио је и Ђинђић и остали турколози ових простора.

Код истицања разлике између ове две категорије, треба истаћи да је линија одвајања веома танка и да додатну конфузију уноси терминолошка неусаглашеност. Турски лингвисти пропартиципе сматрају партиципом, тј. глаголским придевом, док их лингвисти ових простора сматрају поимениченим партиципима, тј. једним обликом глаголске именице па их тако и изучавају. Партиципски облик употребљава се онда када се релативна заменица у нашој реченици односи на субјекат, а пропартиципски облик онда када се релативна заменица не односи на субјекат, већ на неки други израз.

Употреба пропартиципа доводи до тога да се наша релативна реченица претвара у придев или именицу, па тако разликујемо две форме употребе: *пропартицип употребљен као придев* и *пропартицип употребљен као именица*.

Говорећи о основним одликама пропартиципа, Ксенија Ајкут истиче да они, иако су именске форме, чувају сва глаголска својства:

„а) чувају категорију времена и категорију лика,

б) чувају све четири форме глагола: позитив, негацију, посибилитив и импосибилитив,

ц) чувају падежну рекцију, директан и индиректан објекат и

д) испред пропартиципа могу стајати прилози и прилошке одредбе које казују где, када и на који начин се врши глаголска радња.“²⁶⁸

Што се тиче облика, пропартиципи могу бити *несуфигурани* (без присвојних наставака), *суфигурани* (могу примати плуралне и присвојне суфиксе, могу се

²⁶⁶ Исто, str. 16.

²⁶⁷ F. Bajraktarević, нав. дело, стр. 87.

²⁶⁸ K. Golubović-Braiek, *Proparticipi...*, str. 17.

деклинирати и употребљавати у функцији субјекта, објекта и предиката) и *перифрастични* (сложени, састављени од глаголске основе са наставком за одређено време и помоћног глагола *olmak* или *bulunmak* са пропатиципом на *-dik*).

Значај пропартиципа је велики и они заједно са генитивном везом уистину представљају кључ турске синтаксе. У наредним редовима покушаћемо да кроз примере из Сафиних дела кроз синтагме чији су главни чланови пропартиципи прикажемо широку примену ових форми.

- несуфигирани пропартицип на *-dik*:

Meçhul semtlerdeki yolları, **beklenmedik** tesadüfleri ve uzun zamandır gelmekte olduğu görülen vedaları düşünebilmelidir:... (*Yalnızız, 418*) / *Мора знати размишљати о путевима у непознатим крајевима, неочекиваним сусретима и растанцима што изгледају да већ дуже време надолазе:...*

Пропартицип *beklenmedik* представља несуфигирани пропартицип прошлог времена у негативној форми. У овом случају употребљен је придевски. Ксенија Ајкут наводи „да се у већини случајева гради од пасивних облика глагола“²⁶⁹. Она такође наводи да се ова форма пропартиципа може посматрати и као замена за партицип прошлог времена на *-mış* (*görülmedik* → *görülmemiş*).

Nail Bey **umulmadık** bir şiddetle haykırdı:... (*Yalnızız, 269*) / *Господин Наил викну уз једну ненадну жестину:...*

И овде је приказан случај као у претходном примеру, с тим што је партицип изведен од глагола *ummak* / *nadati se*. Иначе, негативна форма несуфигираног пропартиципа много се више користи од потврдне.

Ekseriya uğrayıp oturdukları **tanıdık** bir kırtasiyeci dükkânının önünden de geçiyordu. (*Fatih Harbiye, 29*) / *Пролазила је и поред једне радње знаног јој књижара у коју су често свраћали и седели.*

Иако пропартиципи могу бити употребљени и именички и придевски, у горњем примеру уочљива је његова придевска употреба.

²⁶⁹ Исто, str. 21.

Aldandığımı anladıktan sonra daha fazla sıkılmayacak mıyım? (*Dokuzuncu, 52*) / **Након што схватим да сам се преварио**, да ли ћу се више секирати?

Овде је представљен пример несуфигираног пропартиципа на *-dik* у падежу аблативу са постпозицијом *sonra*. К. Ајкут наводи да ова форма изражава прилошку одредбу за време и да се на наш језик преводи временском реченицом *пошто, након, након што*.

Fakat „ikinci“sinin dişlerinden ve tırnaklarından kurtulamayan öteki, sebep olduğu **nefretin tezahürlerini gördükten** ve artık **sevilmediğini hissettikten sonra**, bu defa âşıkına değil, içindeki şeytana kin beslemeğe başlar. (*Yalnızız, 187*) / **Међутим, онај други који се не може избавити зуба и ноката свога „другог ја“**, **након што види резултате мржње** коју је изазвао и **након што осети да више није вољен**, овога пута не почне мрзети свог вољенога, већ *ђавола* у њему.

Уколико у једној реченици постоји више несуфигираних пропартиципа на *-dik* у аблативу са постпозицијом *sonra*, тада постпозиција може доћи само на задњи пропартицип. Превод остаје непромењен. У наведеном примеру употребљен је и суфигирани пропартицип у пасиву у негативној форми који је употребљен именски.

Birinci kattan 14 basamak **merdivenle inildikte...** (*Yalnızız, 260*) / **Када се са првог спрата *сиђе* сиђе** четрнаест степеница...

Још један пример несуфигираног пропартиципа на *-dik* само овог пута у падежу локативу. Анализирајући ову форму К. Ајкут наводи „да се на српски језик преводи зависном реченицом *када*“²⁷⁰. Ова се форма веома мало употребљава. Данас скоро да ју је у потпуности заменио облик суфигираног пропартиципа у пасиву са постпозицијом *zaman*, која такође значи *када*. (*inildiği zaman / када се сиђе*)

²⁷⁰ Исто.

Bu **bildikler**, çoğu aziz dostlar ve hep aziz dostlar, mendil sallayarak uzaklaşıyorlardı ve bir daha dönmemek üzere uzaklaşıyorlardı. (*Fatih Harbiye, 66*) / *Ови познаници, већина њих су цењени пријатељи и само цењени пријатељи, махали су марамicom и удаљавали се, одлазили да се више никада не врате.*

Несуфигирани пропартицип *bildik* употребљен је именски, врши функцију субјекта. Исказан је у плуралу и преведен је као *познаници*.

- суфигирани пропартицип на *-dik* употребљен као именица

Benim bildiğim var, öğrendim, dinle beni. (*Yalnızız, 23*) / *Постоји оно што и сам знам, сазнао сам, саслушај ме.*

Пропартицип *bildiğim* носи присвојни суфикс за прво лице и налази се у функцији именског предиката. У овом случају служи као допуна предикативима *var* и *yok*. Није изостављена ни лична заменица у присвојном облику што још више појачава својство припадности.

Bahtiyar zat dediğin, ağabeyimdir. (*Yalnızız, 34*) / *Човек за којег кажеш да је сретник, јесте мој брат.*

У овом примеру суфигирани пропартицип има улогу именског предиката. И овде је, као и претходном случају, детерминанс лична заменица (*senin*), само што је овде изостављена.

Bu faaliyetin köklerine bakılırsa, aynı beşerî kaynaklardan **geldiği** görülür. (*Fatih Harbiye, 85*) / *Ако се погледа у корен ових активности, видеће се да потичу из истих људских извора.*

Суфигирани пропартицип употребљен је као проширени субјекат. И у овом је случају изостављена лична заменица за треће лице у генитиву.

Gülter, gözlerini Neriman'dan ayırmıyor, gülümsüyor, fakat mühim bir şey söylemek istediği halde karar veremediği hissediliyordu. (*Fatih Harbiye, 105*) /

Гултер није одвајала поглед са Нериман, смешила се, међутим, иако је желела казати нешто важно, осећало се да није могла донети одлуку.

Овде су приметне две пропартиципске синтагме. Прва синтагма у реченици, *söylemek istediği halde*, представља прилошку одредбу допуштања, састоји се од пропартиципа са присвојним суфиксом и постпозиције *halde*. Превели смо је допусном реченицом *иако*. Субјекат (*Gülter*) налази се у номинативу. Друга синтагма *karar veremediği* има функцију проширеног субјекта, исказана је у посибилитиву и у одричном облику.

Tenkid yazanların o tercümeyle lâkayt kalmaları, **o beş kişinin de**, benim gibi **yazı hayatının dışında bulduklarına** delil olabilir; (*Yalnızız*, 130) / *Незаинтересованост критичара за тај превод, може бити доказ о томе да се оних пет особа налазе ван списатељског живота попут мене.*

Суфигирани пропартицип врши улогу детерминатума у одређеној генитивној вези *o beş kişinin... bulduklarına*. Можемо га превести зависном реченицом *о томе да...* Чланови који се налазе између детерминанса и детерминатума ближе одређују детерминатум. С обзиром да је пропартицип у овом случају примио наставак за датив, он врши функцију проширеног објекатског члана реченице. Када је ова функција у питању, осим датива може се употребити и акузатив, локатив и аблатив.

Meçhul ümitlere inanmadığım an, **beni kurtaracak şeyin ne olduğunu** bilmek istiyorum. (*Dokuzuncu...*, 27) / *У тренуцима када не верујем у непознате наде, желим знати шта је то што ће ме спасити.*

У горњем примеру приказана је ланчана именичка синтагма у којој пропартицип на *-dik* врши улогу детерминатума у одређеној именичкој синтагми чији се детерминанс састоји од пропартиципске синтагме на *-acak* (*kurtaracak şeyin*) у којој је пропартицип на *-acak* употребљен придевски.

Hattâ **rüyada olup olmadığım**dan şüphe edecek kadar da zekâm var, hattâ bu şüphe ile beş hassamı tecrübe ediyorum:... (*Dokuzuncu...*, 81) / *Шта више*

имам памети у довољној мери да посумњам да ли сам, или нисам, у сну, шта више, с овом сумњом искушавам својих пет чула:...

Пропартицип се може употребити када се жели исказати алтернатива. У том случају он увек долази иза герундијума на *-ir* и преводи се, сходно радњи коју глагол изражава, *да ли сам или нисам...* Употребљени пропартицип *olmadığımdan* примио је наставак присвојности за прво лице и наставак за аблатив због чега врши улогу објекатског члана реченице.

- суфигирани пропартицип на *-dik* употребљен као придев

Пропартицип у функцији атрибута веома се често користи. К. Ајкут каже да када пропартиципи „ближе одређују именицу у главној реченици образујући односне и зависно-упитне реченице, онда је реч о њиховој придевској употреби“.²⁷¹ Када врше овакву улогу налазе се испред именице и замењују српску атрибуцку реченицу у којој се заменице *који* и *чији* налазе у косим падежима (изузев генитива). Пропартицип се не деклинира, већ се деклинира именица коју пропартицип одређује.

Ve hiç bir şeyi fazla düşünmeye zihnini yormak istemeyen Nail Bey, iş adamlarının kestirme hükümlere bağladıkları meseleler önündeki otomatizmi ile ayağa kalktı. (Yalnızız, 203) / И, Наил-беј, који није желео да свој мозак замара даљим размишљањем о било чему, устао је на ноге уз аутоматизам који се налази пред проблемима које пословни људи вежу за набрзину донесене процене.

Суфигирани пропартицип *bağladıkları* налази се у плуралу, употребљен је као придев и врши улогу детерминанса у одређеној именичкој синтагми *iş adamlarının... bağladıkları*.

İşte senin en çok tekrarladığın söz:... (Yalnızız, 19) / Ето речи коју највише понављаш:...

²⁷¹ Исто, str. 46.

Пропартицип *tekrarladığı* налази се у присвојном облику за друго лице једине. У овом случају није изостављена ни лична заменица у генитиву како би се што више истакла присвојност. Осим тога, својство речи појачано је и речима *en çok*.

Bak ağabeyim **yeni yaptırdığı kostümü** giydi, gitti. (*Yalnızız, 50*) / *Гледај, мој брат је обукао одело које је тек сашио и отишао.*

У овом случају пропартицип има функцију атрибута. Формиран је од каузатива глагола (*yaptırdığı*), што нас упућује на превод *који је дао да се уради / сашије*, чиме уводи нашу односну реченицу.

İçinden bir şarkı mırıldandığı vakitler, sokakta bile, Şinasi kendinden geçer, etrafı unuttur, **yüzünün ne garip bir biçime girdiğini** bilmezdi... (*Fatih Harbiye, 14*) / *Кад у себи невуши нешто, макар било и на улици, Шинаси се изгуби, заборава околину и не зна како чудан облик му поприми лице:...*

Пропартиципом *mırıldandığı* изражено је време вршења радње. Поред тога, у реченици је употребљен и пропартицип *girdiği* који обавља функцију детерминанса у одређеној именичкој синтагми *yüzünün... girdiğini*.

Artık Macit'i düşünmüyor ve ruhunun neresine **gizlendiğini anlamadığı bir çeşmeden** içine zehir doluyordu. (*Fatih Harbiye, 102*) / *Више није размишљала о Маџиду и из једне чесме, за коју није разумела у којем се делу њене душе крије, у њу се пунио отров.*

Овде је приказан пример комбинације именичке и придевске употребе пропартиципа. Пропартицип *gizlendiği* употребљен је именски, а пропартицип *anlamadığı* придевски. Ова се реченица може навести и као пример тзв. *башибозук конструкције*, о којој ће бити речи у засебном делу.

Bir gün evvel, kuruntularım yüzünden, kendisiyle bütün alâkalarımı **inkâr etmeye kadar vardığım bu köşk**, o gün beni her dakika sevindiriyordu. (*Dokuzuncu..., 57*) / *Ова вила, у вези које сам дан пре, због мога умишљања,*

doşaa do odluке да прекинем све своје везе, тога ме је дана непрестано радовала.

С обзиром да реч *köşk* означава *вилу, дворац*, стога је пропартиципском синтагмом у овом случају изражено место дешавања радње. Пропартицип *vardığım* носи присвојни наставак за прво лице једнине.

- суфигирани пропартицип на *-dik* у генитиву:

Пропартиципи могу стајати у генитиву и на тај начин формирати генитивну везу са неким елементом:

Bana tanıdıkların ve tanıyabileceklerinin arasında en liyakatlisinin Meral olduğunu söyleyebilir misin? (Yalnızız, 238) / Можеш ли ми рећи да је међу онима које познајеш и које ћеш упознати Мерал најкомпетентнија?

Овде имамо случај потпуно супстантивираног пропартиципа на *-dik* и генитива пропартиципа на *-acak*. Пропартиципи у овом случају у улози детерминанса граде везу као било која именица.

Yalan aradığının sezilmesi ve aranan yalanın bulunmaması korkusu. (Yalnızız, 125) / Страх од тога да се не примети да тражи лаж и страх да тражена лаж не буде нађена.

Пропартицип се налази у улози детерминанса, а детерминатум у пасивном облику глаголске именице на *-ma/-me*.

Biraz sinirlendiğimin farkında olmadan sordum: (Yalnızız, 316) / Упитао сам, не примећујући да сам се помало изнервирао.

Пример реченице у којој пропартицип формира генитивну везу са глаголом *farkında olmak*. Пропартицип *sinirlendiği* носи наставак присвојности за прво лице и врши улогу детерминанса у одређеној генитивној вези.

Onun ruhundaki hidayetsiz dehşet ve cürete vâris olmadığım halde, fikirlerinin barutunda, **benim özlediğimin zıddı** bile olsa, bambaşka bir dünyaya hasret çeken zekâların ihtilâlcî soyundan olduğumu bana haber veren bir

dinamizmin içimdeki isyan kaynaklarına tipatıp uygunluğu var. (*Yalnızız, 391*) / *Иако нисам наследио несретни терор и храброст њене душе, у баруту њених идеја, чак и да је супротно ономе чему жудим, постоји једна компатибилност са изворима побуне унутар мога динамизма који ме обавештава да потичем из соја револуционарне интелигенције која чезне за сасвим другачијим светом.*

У овом примеру присутне су три пропартиципске синтагме, међутим, само је синтагма *benim özlediğimin zıddı* синтагма са пропартиципом у генитиву. Пропартицип *özlediği* образује генитивну везу са личном заменицом за прво лице *benim özlediğim*, након чега додавањем генитивног наставка *-in* формира одређену генитивну везу у којој врши функцију детерминанса.

Neriman, *Şinasi'yi tanıdığıının ikinci senesi*, ilk defa bu sokakta, şahnişin altında gözlerini kapayarak ve kızararak dudaklarını ona uzatmıştı. (*Fatih Harbiye, 64*) / *Друге године познанства са Шинасијем, Нериман је први пут у овом сокаку, под овим доксом, затворених очију и црвеног лица пружила своје усне према њему.*

У овом случају пропартицип је формирао одређену именичку синтагму са елементима који носе ознаку за време.

- пропартицип на *-dik* у функцији проширених прилошких одредаба:

Пропартиципи у реченици могу имати функцију проширених прилошких одредаба. Ксенија Ајкут наводи да ту функцију могу имати „самостално у суфигираном облику, али и са падежним наставком за локатив, аблатив и датив, те са различитим постпозицијама, или онда када су у атрибутој функцији са именицама које одређују“.²⁷²

У наредним редовима кроз Сафина дела покушаћемо представити разне функције пропартиципа као прилошких одредаба:

²⁷² Исто, str. 61.

а) прилошка одредба узрока:

Mefharet ağır vücuduna lâıyk olmayan bir çeviklikle hemen **ayağa kalkmak istediđi için** sandalyeyi devirdi. (*Yalnızız, 22*) / *Зато што је желела да, уз чврстину непримерену њеном тешком телу, одмах устане на ноге, Мефхарет преврну столицу.*

Uzakta, merdivenin ilk basamađında, Güлter'in bıraktıđı idare lâmbası, **fitili açık kaldıđı için** tütüyor, isli şişeden sarı ve çürük bir ışık geliyordu. (*Fatih Harbiye, 18*) / *У даљини, ноћна лампа коју је Гултер оставила на првом степенику, зато што јој је фитиљ остао отворен тињала је и из чађавог стакла пробијала се жута и трула светлост.*

Fakat ben bu ismi **yeni işittiđim için** tahmin ettim. (*Dokuzuncu..., 22*) / *Међутим, зато што сам тек чуо ово име, ја сам претпоставио.*

Претходни примери представљају употребу пропартиципа као прилошку одредбу узрока са постпозицијом *çin*. Реченица се на наш језик преводи зависно-узрочном реченицом *зато што..., због..., пошто...*

Elektrikleri ve kapıları açık bıraktıklarına göre kısa bir zamanda dönecekler. (*Yalnızız, 409*) / *С обзиром да су оставиле светло упаљено и врата отворена, вратиће се за кратко време.*

Заједно са постпозицијом *göre* пропартицип такође представља употребу у својству прилошке одредбе узрока. Субјекат је изражен у номинативу именице, а радња суфигираним пропартиципом у дативу. Преводи се са *с обзиром, пошто...*

б) прилошка одредба услова:

Öğrendiđi takdirde öteki taraf, bana karşı, atom bombası deđerinde bir silâh kazanabilir. (*Yalnızız, 132*) / *У случају да сазна, супротна страна против мене може добити једно оружје вредно атомске бомбе.*

Пропартицип у комбинацији са речју *takdir* у локативу изражаа прилошку одредбу за услов. Реч *takdir* у локативу добија статус постпозиције и преводи се са *у случају да...*

в) прилошка одредба допуштања:

Besim cevap alamayacağı**nı bildiği halde** sordu: (*Yalnızız, 27*) / *Бесим је упитао, иако је знао да неће моћи добити одговор.*

У овој реченици приметна је употреба две врсте пропартиципа: на *-acak* и то у именском својству, и на *-dik* у својству прилошке одредбе допуштања. Пропартицип у функцији прилошке одредбе допуштања прима присвојне суфиксе, док се именица *hal* налази и локативу и поприма статус постпозиције. Преводи се допусном реченицом *иако, према*.

г) прилошка одредба поређења:

Hadise sizin dünyanızda görüdüğü gibi sadece psikolojik, hattâ sosyal değildir. (*Yalnızız, 61*) / *Случај није само психолошког карактера, како што је случај у вашем свету, чак није ни друштвеног.*

Пропартицип на *-dik* са постпозицијом *gibi* има функцију прилошке одредбе поређења. У овом примеру ради се о поређењу по својству.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın bizim dedemiz olduğu muhakkak olmadığı gibi Arnavut olduğu da doğru değildir. (*Yalnızız, 119*) / *Као што није сигурно да је Мехмет Али-паша из Кавале наш деда, такође није тачно ни да је Албанац.*

Горња реченица садржи комбинацију два пропартиципа од глагола *olmak*. Оба су употребљена именски, с тим да је други у комбинацији са постпозицијом *gibi* и истиче поређење две радње по критеријуму поседовања.

Şerefsizim o kadar acıdım ki çocuğa, babamdan aldığım haftalığı olduğu gibi ona verdim. (*Yalnızız, 140*) / *Немао части, толико сам се сажалио на дете, да сам му дао цео џепарац који сам узео од свога оца.*

У овој реченици употребљена су два пропартиципа, један придевски (*aldığım*), а други (*olduğu gibi*) именски у комбинацији са постпозицијом *gibi* и у реченици врши улогу прилошке одредбе поређења. Пропартицип са

постпозицијом превели смо као *цео*, док би дословни превод био *онакав какав је био*, заправо има значење нечег нетакнутог, *онако како сам га добио, таквог сам га и проследио*.

Kız avazı çıktığı kadar bağıрмаğa ve kıvrınmağa başladı:... (*Yalnızız, 97*) / *Девојка се поче увијати и викати колико је грло носило:...*

Овај случај приказује нам пропартицип са постпозицијом *kadar* у улози прилошке одредбе поређења по квантитету. Синтагма има значење *из све снаге*. Ксенија Ајкут наводи и примере када се овом комбинацијом започињу реченице.²⁷³ Тада се мења и значење, па нема горе наведену конотацију, што се види и у примеру који следи.

Bildiğim kadarını itiraf etmeye hazırlanıyorsunuz, değil mi? (*Yalnızız, 162*) / *Спремате се да признате оно шта ја већ знам, зар не?*

Приказана ситуација представља интересантан пример једне постпозицијске синтагме чији је помоћни елеменат пропартицип са присвојним суфиксом за прво лице. Водећи рачуна о левостраном²⁷⁴ низању елемената у турским синтагмама, циљано кажемо *постпозицијске*, а не пропартиципске синтагме. За разлику од претходних случајева, постпозиција *kadar* примила је наставак за акузатив као резултат супстантивирања, тако да је цела синтагма попримила именски облик. За разлику од понуђеног превода, може се превести и са *онолико колико ја знам*. Горњи превод резултат је контекста у који је реченица стављена.

İşte **alabildiğine** serbest ve bedbaht bir mahlûk. (*Yalnızız, 217*) / *Ето једног крајње слободног и несретног створења*.

Пропартицип од глагола *almak* / *узети* у дативу у комбинацији са посибилитивом гради прилошку одредбу за поређење по количини. У овом смо случају за његов превод употребили реч *максимално*, а може се употребити и значење *унедоглед, колико год*.

²⁷³ Исто, str. 67.

²⁷⁴ Левострано низање - правило по којем се нижу чланови у синтагми. Главни члан иде на крају синтагме, а са његове леве стране нижу се помоћни чланови.

İkincilerimize **hâkim olduğumuz nispette** insanız. (*Yalnızız*, 379) / *Људи смо у оној мери колико владамо нашим другим ја.*

Суфигираним пропартиципом на *-dik* у комбинацији са речју *nispet* / *мера*, однос изражавамо поређење.

д) прилошка одредба за време:

Neriman, Gültür **haber verdiği zaman** da biraz gayri tabii bulduğu bu davetin hakikî sebepleri üzerinde âni bir kuruntuya kapıldı. (*Fatih Harbiye*, 115) / *Нериман је и онда, кад ју је Гултер обавестила, обузела једна изненадна зебња због истинских разлога овог, по њој, неприродног позива.*

Прпартицип на *-dik* са наставцима за присвојност и именицом *zaman* изражава време вршења радње. Реченица у којој се налази синтагма *-diği zaman* одговара нашој временској реченици и преводи се са *кад*.

Fakat tahayyül etmekten daima kaçtığım bu korkunç tasavvur, **en ummadığım zamanlarda** beynime musallat oluyor. (*Dokuzuncu...*, 88) / *Међутим, ова снажна уобразиља од чијег сам замисљања увек бежао, узнемирава ми мозак у тренуцима кад се најмање надам.*

У случајевима када се заједно са суфигираним пропартиципом на *-dik* нађе именица *zaman* у плуралу, онда она изражава временску реченицу која се понавља.

İçimizde yaşadığı müddetçe, biz sadece bir şeklin katili olmakla kalırız. (*Yalnızız*, 282) / *Све док буде живела у нама, ми ћемо бити само убице једног облика.*

Суфигирани пропартицип на *-dik* у комбинацији са именицом *müddet* / *период*, *време*, са суфиксом релатива-екватива, има значење временске реченице која се преводи са значењем *док*, *све док*.

Mektepten çıktıklarından beri yüzünde ve yürüyüşünde hiçbir fark yoktu. (*Fatih Harbiye, 62*) / **Откако су изашли из школе**, на његовом лицу и у његовом ходу није било никакве промене.

Суфигирани пропартицип на *-dik* са присвојним суфиксом у аблативу и постпозицијом *beri* изражава нашу зависну временску реченицу која се преводи са *откако*.

ђ) прилошка одредба за место:

Orada bir evliya türbesi olmadığını söylemeye üşenirken, balkonun geniş parmaklıkları arasından geçirdiği dikkatini **ablasının söylediği yere** dikti. (*Yalnızız, 76*) / Док се спремао да лено каже да тамо нема турбета никаквог евлије, пажњу коју протну кроз широку ограду балкона усмери према **месту за које му рече његова старија сестра**.

Суфигирани пропартицип на *-dik* у комбинацији са речју *yer* / *место*, која може бити у одговарајућем падежу, гради прилошку одредбу за место.

- пропартицип на *-dik* као проширени уметнути чланови реченице:

Neriman'ın Macit'le gezdiğine dair bazı dedikodular duymuştu. (*Fatih Harbiye, 89*) / Чуо је гласине у **вези Нериманиног изласка са Маџидом**.

Суфигирани пропартицип у дативу са постпозицијом *dair* преводи се на наш језик изричном реченицом у ширем смислу у *вези, о томе да, како...*

- перифрастични облици пропартиципа на *-dik*:

Говорећи о перифрастичним облицима пропартиципа, Ксенија Ајкут каже да су то „форме састављене од глаголске основе потребног времена и пропартиципа на *-dik* од помоћних глагола *olmak* / *бити*, односно *bulunmak* / *наћи се, бити*.”²⁷⁵

²⁷⁵ K. Golubović-Braiek, *Proparticipi...*, str. 84.

Meçhul semtlerdeki yolları, beklenmedik tesadüfleri ve **uzun zamandır gelmekte olduğu** görülen vedaları düşünebilmelidir: hâlâ anlaşılmamış çocukluk günlerini... (*Yalnızız, 419*) / *Мора знати размишљати о путевима у непознатим крајевима, неочекиваним сусретима и растанцима што изгледају да већ дуже време надолазе...*

Sizin meseleniz çoktandır **incelenmiş olduğu için**, sadece vak'a hususiyeti bakımından dosyaya konmuştur. (*Yalnızız, 61*) / *Зато што је ваш проблем одавно испитан, стављен је у досије само због специфичности случаја.*

Muhakkak olan bir şey varsa Meliha'nın hayatında yeni bir ihtimaller silsilesi **açılmış olduğudur**. (*Bir Akşamdi, 274*) / *Уколико заиста има нечега, то је онда чињеница да се у Мелихином животу отворио низ неких нових могућности.*

У овој реченици Сафа је приказао пример суфигираног пропартиципа на *-dik* у функцији именског предиката. Он је употребљен у комбинацији са партиципом прошлог времена *açılmış*. Преводи се нашом експликативном реченицом *чињеница да се...*

4.5.6. Примери глаголско-придевске синтагме са наставцима *-acak/-ecek* у делима *Сами смо, Девето вањско одељење и Фатих-Харбије*

- несуфигирани пропартицип на *-acak*:

Несуфигирани пропартицип поред будућности, означава и жељу, потребу, могућност, намеру и сл. Његов облик једнак је основи футура. Као и пропартицип на *-dik* и пропартицип на *-acak* може бити употребљен именски и придевски. Веома је важно истаћи да када се несуфигирани облик пропартиципа на *-acak* нађе у функцији атрибута, он тада врши партиципску функцију. Дакле, ближе одређује именицу испред које се налази, и када је његова употреба у питању треба водити рачуна да ли је реч о партиципу или пропартиципу. Ксенија Ајкут наводи да је то случај када не прима присвојне суфиксе и када се не деклинира.²⁷⁶

²⁷⁶ Исто, str. 26.

а) несуфигирани супстантивирани пропартицип на -асак:

Âdeta yaşanacak anların tasavvur çemberi içine girince, **yakın bir geleceğin süngerі** yaşanmışları siliyordu. (*Yalnızız, 133*) / Уласком у круг имагинације тренутака који требају бити проживљени, баш као да је сунђер **једне блиске будућности** брисао оно што је већ било проживљено.

Masum birinciyi baştan çıkarmağa uğraşan düzenbazın üçüncü maskesi de, halden daha **parlak ve güzel bir geleceğin müjdecisi** olmaktadır. (*Yalnızız, 186*) / И трећа маска смутљивца који се труди излудети невино „прво ја“, јесте маска муштулукције једне много сјајније и лепше будућности него што она јесте.

У претходна два примера имамо супстантивирани пропартицип *gelecek* који значи *будућност*. Када је поименичен пропартицип на *-асак* он се понаша као права именица, може примити суфиксе присвојности, може се деклинирати итд. У наведеним примерима пропартицип се налази у генитиву и има улогу детерминанса у одређеној именичкој синтагми.

Fakat, haydi bakalım, işte **uyüseceğiniz** geldi...(*Dokuzuncu..., 39*) / Али, хајде да видимо, ето стигло вам је **ваше јело**.

У овом случају приказан је пропартицип *uyüsecek* који у преводу значи *јело* и у потпуности је супствантивирани. Носи наставак за присвојност за друго лице множине.

б) атрибутска употреба несуфигираног пропартиципа на -асак:

Herkes bu ruh sağlığının yollarını bilir ve hastalandıktan sonra, kendi kendisine, **isyandan tevekküle giden yolu açacak** telkinlere uygun bir hazırlık bulur. (*Yalnızız, 76*) / Сви знају ове путеве душевног здравља и када се разболе за себе пронађу једну пригодну спремност за савете који **ће им отворити пут од побуне према преданости**.

Пример партиципске употребе пропартиципа *açacak*, са значењем *онај који ће отворити*.

Türkiye’de **Conte de Lautréamont’u tadacak** beş kişi bile bulunmayacağına inanmam. (*Yalnızız, 130*) / *Не верујем да се у Турској може наћи чак ни **нет особа које могу сварити** грофа де Лотремона.*

Још један пример партиципске употребе пропартиципа на *-acak*. У овом случају пропартицип има значење могућности остварења радње у будућности. У преводу је употребљен израз *сварити*, али оригинал превод гласи *они који ће пробати*, у смислу *оних који ће осетити укус*.

İçindeki zebaniyi zaptedebilecek ânı yakaladı ve devam etmedi. (*Fatih Harbiye, 52*) / *Ухватио је тренутак када ће моћи оковати демона у себи и није наставио даље.*

Пропартицип *zaptedebilecek* морфолошки представља партицип, али у овом примеру има пропартиципско значење. Формиран је у комбинацији са посибилитивом.

Benim muhtelif kültürlerle mensup musikilerin tekniklerine ait malûmatım yok; yalnız **mücerret olarak halledilecek** bir mesele vardır: (*Fatih Harbiye, 115*) / *Ја немам знања о музичким техникама које припадају различитим културама, али постоји један проблем којег ће требати суштински решити.*

Пропартицип футура може бити формиран и од пасивних глагола. У овом случају пропартиципом се изражава потреба извршења радње.

в) перифрастични облик несуфигираног пропартиципа на *-acak*:

Ancak arkadaşının ayrı ayrı sualleriyle **tahlili kabil bir hale gelebilecek olan meseleyi** izaha takati yoktu. (*Fatih Harbiye, 88*) / *Није имао снаге разјаснити проблем чија би анализа била могућа једино уз детаљно пропитивање његовог пријатеља.*

Перифрастични облик несуфигираног пропартиципа на *-acak* највише се јавља уз партицип презент глагола *olmak* → *olan*. По мишљењу Ф. Бајрактаревића, то је облик који изражава радњу која ће стварно бити извршена у

будућности.²⁷⁷ С. Ђинђић, поред обавезности извршења радње изражене у овом облику такође наводи и варијанту *или се бар очекује да се изврши*²⁷⁸, па је понуђени превод реченице са пропартиципском синтагмом *gelebilecek olan* ближи овој другој варијанти.

İçeriye girecek olanın gölgesi, gittikçe büyüyerek ve aslına benzeyerek yaklaşıp. (*Yalnızız*, 53) / *Сенка оног што ће ући унутра све више расте и приближава се лицећи на оригинал.*

Ксенија Ајкут наводи и случајеве у којима иза партиципа *olan* не стоји именица. Она истиче да тада „партицип презента преузима улогу именице“.²⁷⁹ У наведеном примеру партицип презента налази се у генитиву и као такав врши улогу детерминанса одређене именичке синтагме *İçeriye girecek olanın gölgesi* / *Сенка оног што ће ући унутра.*

Neden Meral, intihar çeşitleri arasında en korkuncunu ve onu öldürmeden bütün ömrü boyunca **sakat ve çirkin bırakabilecek olanını seçmişti?** (*Yalnızız*, 406) / *Зашто је Мерал, међу разним начинима самоубиства изабрала најстрашнији који ће је - ако је не убије - целог живота оставити ружном и сакатом?*

Ово је још један пример када партицип презента преузима улогу именице. Овде је исказан у акузативу.

Nüzhet'e **kocası olacak** herhangi adam kadar yakınlaşmam için ne az mesafe kaldı! (*Dokuzuncu...*, 58) / *Како је мало раздаљине остало да се Нузхети приближим колико и сваки човек који ће јој бити муж!*

Глагол *olmak* овде је исказан у партиципу футура и има атрибутску улогу. Преводимо га са *који ће бити, који би требало да буде...*

Cellâdın bıçağına **teslim olacak olduktan sonra** senelerce bu işkenceyi niçin çekti? (*Dokuzuncu...*, 88) / *Кад ће већ бити предата ножу целата, зашто је нога годинама трпела ова злостављања?*

²⁷⁷ F. Bajraktarević, нав. дело, стр. 83.

²⁷⁸ S. Đinđić, нав. дело, стр. 255.

²⁷⁹ K. Golubović-Braiek, *Proparticipi...*, стр. 30.

У овом примеру јавља се интересантна комбинација несуфигираних пропартиципа на *-acak* и на *-dik*. Пропартицип сасатављеног глагола *teslim olmak / предати* на *-acak* има улогу партиципа футура и означава неког *ко ће се предати, ко се треба предати*. Несуфигирани пропартицип глагола *olmak* на *-dik* са аблативом и постпозицијом *sonra* изражава значење радње која се десила након радње исказане претходним партиципом. Сходно томе, добијамо значење *након што си постао неко ко би се требао предати / ко ће се предати*.

г) **несуфигирани облик пропартиципа на *-acak* са правим постпозицијама *kadar* и *gibi* и неки други специфични облици:**

Meralin sesindeki istihza **ağabeyisinin dikkatinden kaçacak kadar** hünerliydi. (*Yalnızız, 302*) / *Сарказам у Мералином гласу био је веит у мери да побегне пажњи њеног брата.*

У претходном примеру Сафа је приказао употребу пропартиципа на *-acak* у комбинацији са постпозицијом *kadar*. Овакву комбинацију преводимо са *у мери да, толико да, тако да...*

Artık sana **iyiyi kötüyü anlatacak değilim**. (*Fatih Harbiye, 76*) / *Више ти нећу говорити о томе шта је добро, а шта лоше.*

Комбинацијом пропартиципа футура и речи *değil* за негацију исказује се одсуство намере. Ова би се реченица, такође, могла превести и као *Нисам више ја тај ко ће ти причати шта је добро, а шта лоше.*

Birdenbire **ağlayacak gibi** oldu. (*Yalnızız, 91*) / *Одједном као да ће заплакати.*

У комбинацији са постпозицијом *gibi* партицип футура преводи се у складу са значењем постпозиције и глагола у пропартиципу, *као да ће...* Дослован превод био би: *Као да ће бити онај који ће плакати.*

Bu gese uykusu **çabuk geleceği benziyor**; (*Fatih Harbiye, 121*) / *Изгледа да ће јој сан брзо доћи вечерас.*

Са глаголом *benzemek* / *личити* и несуфигираним пропартиципом футура у дативу може се добити превод у форми *изгледа да ће, као да ће...*

Bir kere **düşünmeye başlayacak olursa**, kahvecinin sualleriyle rahatsız edilmemek için hemen kahvesini ismarladı; (*Fatih Harbiye, 11*) / *Одмах поручи кафу, како не би био узнемираван питањима кафеџије, у случају да почне размишљати.*

Када је у питању комбинација несуфигираног пропартиципа футура и глагола *olmak*, К. Ајкут каже да се њоме „казује вид намере који укључује и жељу и решеност“²⁸⁰. У овом случају, помоћни глагол *olmak* изражен је у нецеситативу, што радњу доводи у стање условљености.

Bazan **bu sırrı taşıyamıyacak hale** geliyorum. (*Yalnızız, 27*) / *Некада долазим у стање у којем не могу носити ову тајну.*

Пропартицип има атрибутску улогу у комбинацији са именицом *hal* / *стање* за коју се може речи да у овом примеру врши улогу постпозиције због специфичне комбинације врста речи. Налази се у одричном облику и има значење *стање у којем...*

- суфигирани пропартицип на *-acak* употребљен као именица

Ablamın ilaçsız uyuyacağı muhakkaktı, fakat Hasibe'nin kızarttığı ekmeklerin soğumadığı muhakkak değildi. (*Yalnızız, 104*) / *Било је јасно да ће сестра заспати без таблете, међутим, било је нејасно да ли се хлеб којег је Хасиба испекла није охладио.*

Суфигирани пропартицип на *-acak* може бити употребљен у функцији субјекта и тада формира генитивну везу са именицом или заменицом која прима генитивни наставак. Пропартицип тада има улогу детерминатума. У наведеном примеру пропартицип *uyuyacağı* представља детерминатум, док израз *ablamın* има улогу детерминанса.

²⁸⁰ К. Golubović-Braiek, *Proparticipi...*, str. 33.

Beslenme rejimi, şekil telkini ve musiki refakatinde hareketler ve hafif masajlar sayesinde **her kadının** kendi kendisine en güzel biçimi **yaratabileceği** anlaşılmıştır. (*Yalnızız*, 129) / *Испоставило се да режим исхране, захваљујући саветима о обликовању и покретима уз музику и благој масажима, свакој жени понаособ може изградити најлепши облик.*

И овде имамо пример суфигираног пропартиципа футура у функцији субјекта, с тим што је изражен у посибилитиву.

Paris'e giderse bu eve **bir daha ne zaman döneceği** belli değildi. (*Yalnızız*, 341) / *Ако оде у Париз, није било сигурно када ће се више вратити у ову кућу.*

Субјекат може бити и зостављен, као што је случај у горњем примеру, па се у том случају подразумева.

Artık anlıyordum ki **Şinasi'yi göreceği gelmişti.** (*Fatih Harbiye*, 58) / *Више јој је било јасно да јој је дошло да види Шинасија.*

У горњој реченици имамо пример суфигираног пропартиципа футура у функцији субјекта. У комбинацији са глаголом *gelmek* / *доћи* изражава јаку жељу за остварењем радње коју дефинише пропартицип. На наш језик се може превести као *дође ми да...*

Öyle **bir güleceği tuttu** ki, sahte bir öksürükle kahkahayı zor boğabildi. (*Yalnızız*, 289) / *Такав ју је смех ухватио да га је једва, са једним лажним кашљем, успела угушити.*

И овде имамо пример суфигираног пропартиципа футура у функцији проширеног субјекта, само што је сада у комбинацији са глаголом *tutmak* / *ухватити*.

Bu baloya gitmeyi o kadar çok istiyordum ki **muvaffak olacağımı** ümit etmeye başladım. (*Fatih Harbiye*, 58) / *Толико је желела отићи на овај бал, да се почела надати да ће успети.*

Суфигирано пропартицип футура може се наћи у функцији проширеног објекта. У реченици је приказан пример са наставком за акузатив.

Evlenirseniz **bu meselenin hallolacağına** emin misiniz? (*Fatih Harbiye, 91*) / *Јесте ли сигурни да ће овај проблем бити решен ако се узмете?*

У зависности од рекције глагола, пропартицип у функцији објекта може се наћи и у дативу, локативу и аблативу.

Sorulacak sualin her şeyi tamir edecek **bir cevap yolu açacağından** âdeta emindi. (*Fatih Harbiye, 65*) / *Баиш као да је била сигурна у то да ће постављено питање отворити пут одговора који ће све поправити.*

- суфигирани пропартицип на -acak употребљен као придев

Када се употреби као придев пропартицип футура мора стајати испред именице. Пропартицип се не деклинира већ се мења само именица.

Bu dünyada kendisiyle herşeyi **rahatça konuşabileceğin adam** ben değil miyim? (*Yalnızız, 20*) / *Нисам ли ја човек са којим на овом свету слободно можеш разговарати о свему?*

У овом примеру одредбени члан реченице са суфигираним пропартиципом футура означава индиректан објекат радње у инструменталу.

O **senin bileceğin iş.** (*Yalnızız, 274*) / *То је нешто што ти требаиш знати.*

Besim francala diliminin üzerine tereyağdan sonra çilek reçeli sürerken, **vereceği cevaptan evvel alacağı lezzeti düşünüyor** ve yutkunuyordu. (*Yalnızız, 17*) / *Наносећи након путера по парчету француског хлеба џем од јагода, Бесим је много више од одговора који треба дати размишљао о сласти коју ће добити и гутао је пљувачку.*

У преводу ове реченице се види да се придевски употребљен пропартицип на српски преводи односном реченицом са односном заменицом *који* у косом падежу.

Akşam eve geleceği saat böyle olurdu ben de. (*Yalnızız, 55*) / *И ја сам била таква у време кад се увече враћао кући.*

У овом случају Сафа је пропартиципом означио време вршења радње.

Evet onunla **buluşacağımız gün** bir sıkıntı basıyor içime. (*Yalnızız, 281*) / *Да, на дан кад треба да се нађем са њим нека ми мука притиска нутрину.*

Горња реченица је још један случај у којем је пропартицип у функцији прилошке одредбе за време.

Bu farkın babasına yaracağı tesirden istifade etmek istiyordu. (*Fatih Harbiye, 41*) / *Желела се окористити о утицај који ће ова разлика имати на њеног оца.*

Aylar - kim bilir ne ıstıraplı aylar - **geçireceğim yatağıma** büyük bir korku içinde bakıyorum. (*Dokuzuncu..., 95*) / *У неком великом страху гледам на кревет у којем ћу провести месеце - ко зна колико болне месеце.*

За ову реченицу можемо рећи да представља пример употребе пропартиципа који означава место радње.

- суфигирани пропартицип на -acak у генитиву:

Bana tanıdıkların ve **tanıyabileceklerinin arasında** en liyakatlisinin Meral olduğunu söyleyebilir misin? (*Yalnızız, 238*) / *Можеш ли ми рећи да је међу онима које познајеш и које ћеш упознати Мерал најкомпетентнија?*

Као што смо раније рекли, суфигирани пропартиципи могу стајати у генитиву и тада у улози детерминанса са неком именицом формирају генитивну везу. Суфигирани пропартицип на *-acak* стоји у посибилитиву и врши функцију детерминанса у одређеној генитивној вези *tanıyabileceklerinin arasında*. Треба напоменути да суфигирани пропартицип у футуру пре наставка за генитив носи наставак присвојности за друго лице једнине.

- пропартицип на -acak у неодређеној именичкој синтагми:

Aynı mecliste bulunup kadını dinleyen Bergson, eğer onun gördüğü hayal, gerçeğin tıpatıp aynı ise, **tesadüfün burada hiç bir rolü olmayacağı mütalâasındadır.** (*Yalnızız, 394*) / Бергсон је саслушао жену у истом друштву и **мишљења је да**, ако је њена визија у потпуности иста са стварношћу, онда **случајност овде нема никакву улогу.**

Суфигирани пропартицип футура може формирати неодређену именичку синтагму. Тада, сходно правилима, пропартицип футура у улози детерминанса не прима генитивни наставак, а именица на коју се односи прима наставак присвојности за треће лице.

- пропартицип на -acak у функцији проширених прилошких одредаба:

а) прилошка одредба узрока:

Biraz evvelki itiraf arzusun ihtiyariliğini **ortadan kaldıracağı için** ahlâk değerini sıfıra indiren bir itiraf zorunda olduğumu anlıyordum. (*Yalnızız, 323*) / Схватио сам да сам био приморан да изнесем признање које ће моралну вредност спустити на нулу, **зато што ће уништити необавезност** моје малопређашње жеље за признањем.

Суфигирани пропартицип футура са постпозицијом *çin* формира смисао који на наш језик преносимо зависно-узрочном реченицом *зато што*, због тога... У овом случају субјекат се изражава номинативом именице или заменице.

б) прилошка одредба поређења:

Peki, dedi, ben sana **senin aklının alacağı gibi** bir şey sorayım:... (*Yalnızız, 297*) / Добро, онда да те питам нешто **што ће твоја памет прихватити:...**

Суфигирани пропартицип футура у комбинацији са постпозицијом *gibi*, као што је случај у горњој реченици, врши функцију прилошке одредбе поређења.

Germaine de **şişkoyu soyacağı kadar** soymuştur. (*Yalnızız*, 263) / И Жермејн је дебељка **огулила онолико колико је хтела**.

Суфигирани пропартицип футура са постпозицијом *kadar* образује прилошку одредбу поређења по квантитету. Преводи се поредбеном реченицом *онолико колико, колико... толико...*

Bu kızı doğuracağıma Allah canımı alsaydı. (*Yalnızız*, 88) / **Уместо што сам родила ову девојку, (камо среће) да ми је Алах узео душу**.

Заједно са суфиксом припадности у дативу пропартицип одговара нашој начинско-поредбеној реченици *уместо да...*

Ferhata bunu söyleyip gönlünü alacağım yerde annemi müdafaa ettim. (*Yalnızız*, 117) / **Уместо да ово кажем Ферхаду и да га одобровољим, ја сам одбранила своју мајку**.

Пропартиципска синтагма има исто значење као и синтагма у претходној реченици, само што је у овом случају поредбеност изражена именицом *yer / место* у локативу.

Сафа је у својим делима често користио пропартиципе са свим њиховим специфичним изразима, који дају посебну пуноћу његовог израза и препознатљивог стила.

4.6. Глаголско-прилошка (герундијумска) синтагма (Zarf-Fiil Grubu)

4.6.1. Дефиниција глаголско-прилошке синтагме

Као што се може видети и из самог назива, глаголско-прилошка синтагма састоји се од герундијума, глаголског прилога који врши улогу главног члана синтагме, и неког помоћног елемента који је везан за главни елемент. Иначе, герундијум представља глаголску форму која на неки начин садржи особине и глаголске именице и глагола. Њиме се одређују време, узрок и начин реализације радње. Турски језик поседује веома богат систем герундијума и ова је глаголска допуна веома фреквентна. У својству речи које изражавају помоћне особине главне радње, герундијуми на извештан начин ослобађају турски језик

непотребног гомилања речи у изражају у складу са његовом аглутинативном структуром и турски се лингвисти веома диче овом особином. Међутим, и поред толиког значаја који приписују овој граматичкој форми, они се разилазе по питању њеног дефинисања. Мирјана Теодосијевић у делу књиге у којем посвећује пажњу овој граматичкој форми, наводи пет израза које турски лингвисти употребљавају за герундијум: *gerundiumlar*, *zarf-filler*, *ulaçlar-bağeylemler*, *ulaçlar-bağfiller* и *ulaçlar*.²⁸¹

Мишљење турских лингвиста углавном се своди на мишљење Лејле Карахан. Она каже да се глаголски прилози граде помоћу наставака *-ınca/-ince/-unca/-iince*, *-arak/-erek*, *-dikça/-dikçe/-dukça/-dükçe*, *-ıp/-ip/-up/-ür*, *-madan/-meden*, *-alı/-eli*, *-ken*, *-a/-e*, и *-ı/-i/-u/-ü*, а за глаголско-прилошку синтагму каже да је то „група речи састављена од неког глаголског прилога и елемената који су везани за њега“.²⁸²

Мустафа Озкан на ово још додаје да се глаголски прилог налази на крају групе, а да остали елементи долазе пре њега. „Глаголско-прилошка група унутар групе речи и реченице обавља функцију прилога.“²⁸³

Мухарем Ергин ову је синтагму назвао *герундијумска група*²⁸⁴, док М. Каја Билгегил глаголске прилоге назива *везним глаголима* (Bağ Fiiller).²⁸⁵

Савакако, и лингвисти наших простора бавили су се овом темом. Ф. Бајрактаревић²⁸⁶ и С. Ђинђић²⁸⁷ мишљења су да су герундијуми глаголски прилози, да увек остају непромењиви и да сходно томе, њихово време, лице и број одређује финитни глагол који следи. Е. Чаушевић каже да су герундијуми „глаголске форме које имају извесна обележја глаголске именице и глагола“²⁸⁸.

С обзиром да герундијуме у овом раду посматрамо и представљамо кроз једну ширу синтаксичку форму, покушали смо да избегнемо шареноликост у њиховој класификацији, па смо се у том смислу одлучили за анализу кроз приступ који је усвојила М. Теодосијевић. Ослањајући се на класификацију чувеног

²⁸¹ М. Теодосијевић, *Turski jezik u svakodnevnoj upotrebi i komunikaciji*, Beograd, 2004, str. 261.

²⁸² L. Karahan, нав. дело, стр. 57.

²⁸³ M. Özkan, *Tarih İçinde Türk Dili*, İstanbul, 2004, s.188.

²⁸⁴ M. Ergin, нав. дело, стр. 396.

²⁸⁵ M. K. Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi*, Erzurum, 2009, s. 271.

²⁸⁶ F. Bajraktarević, нав. дело, стр. 90.

²⁸⁷ S. Đinđić, нав. дело, стр. 214.

²⁸⁸ E. Čaušević, нав. дело, стр. 372.

турског лингвисте Тахсина Бангуоглуа, Теодосијевић је герундијуме сврстала у шест група:

„1) Герунд у функцији везника (*ulama zarffiilleri*), 2) Герунд за изражавање начина (*hal zarffiilleri*), 3) Адверсативни герунди (*karşıtlama zarffiilleri*), 4) Герунди за изражавање времена (*zaman zarffiilleri*), 5) Герунди за изражавање узрока (*seber zarffiilleri*) 6) Герунди за изражавање поређења (*karşılaştırma zarffiilleri*).“²⁸⁹

4.6.2. Примери глаголско-прилошке синтагме са наставцима *-ip/-ip/-ip/-ip* у делима *Сами смо, Девето вањско одељење и Фатих-Харбије*

Герундијум у функцији везника на *-ip* гради се додавањем наставка *-ip/-ip/-ip/-ip* на глаголску основу. Време и лице исказано помоћу герундијума сагледава се из финитног глагола.

İncir ağacı tomruklanıyor ve asmalar çiçeklenip rayiha veriyor. (Yalnızız, 31) / Смокве пупуљају и винове лозе цветају и миришу.

Пример Сафине употребе овог герундијума показује две радње које се безмало истовремено дешавају. Време и лице на које се односи герундијум *çiçeklenip* одређено је глаголом *veriyor / daje*.

Dehlizin sonlarında, görünmeden açılıp kapanan bir kapının gıcirtısı. (Dokuzuncu..., 5) / На крају ходника шкрипа врата, која се неприметно отворају и затварају.

Наведени пример показује радње које се дешавају истовремено. Глагол који следи након герундијума исказан је у партиципу презента у пасиву, па се време радње одређује из контекста у који је реченица смештена. Обично се оваква реченица преводи везником „и“.

Marifet onunla yalnız kalıp da pençesine düşmemek. (Yalnızız, 340) / Уметност је остати сам са њом, а не пасти у њене канџе.

²⁸⁹ М. Теодосијевић, *Turski jezik u...*, str. 262.

Након герундијума може се додати и партикула *da/de* која служи као везник, али и као појачивач значења. У овом случају додата је након герундијума у позитивном облику. Преводи се са „а“.

Razi olmayıp da ne uaracak? (*Yalnızız, 210*) / *Све и да не пристане, шта ће урадити?*

Иако се негативни герундијум са партикулом *da/de* најчешће преводи везником „а“, из наведеног примера се види да се некад може превести и у форми *све и да...*

Hattâ rüyada olup olmadığından şüphe edecek kadar da zekâm var, hattâ bu şüphe ile beş hassamı tecrübe ediyorum:... (*Dokuzuncu..., 81*) / *Шта више, имам памети у довољној мери да посумњам да ли сам, или нисам, у сну, шта више, с овом сумњом искушавам својих пет чула:...*

У овом примеру приказана је комбинација потврдног герундијума са суфигираним пропартиципом у негативном облику. Ова синтагма има значење *да ли је или није...*

4.6.3. Примери глаголско-прилошке синтагме са наставцима *-a/-e* у делима *Сами смо, Девето вањско одељење и Фатих-Харбије*

Овај герундијум за изражавање начина вршења радње гради се додавањем наставка *-a/-e* на удвојену исту или различиту глаголску основу и изражава трајну радњу или ону која се често понавља. М. Теодосијевић каже да се у старом анадолском језику употребљавао и самостално. Она такође наводи и облике који се користе онда када се изражава жеља да неко нешто уради како треба или да обуче и носи „срећно и у здрављу“²⁹⁰. Зато што указује на начин вршења радње, преводи се прилогом времена садашњег на *-ñu*.

Halayıklar, daha alt kat taşlığında Neriman'ı kucaklayarak havaya kaldırmışlar ve **öpe öpe** yukarı çıkarmışlardı. (*Fatih Harbiye, 74*) / *Служавке су*

²⁹⁰ М. Теодосијевић, *Turski jezik u...,* str. 264.

joш на доњем плочнику загрлиле Нериман и подигле је увис и љубећи је извеле на спрат.

У овој Сафиној реченици приказан је герундијум са удвојеним истим глаголом. Преведен је глаголским прилогом *љубећи*.

Nerede şimdi kendisi? Peki... **Güle güle.** (*Yalnızız, 156*) / *Где је сада она? Добро... нек' је са срећом.*

И у овој је реченици приказан је герундијум са удвојеним идентичним глаголом. Израз *güle güle* најчешће се употребљава приликом испраћаја или приликом честитања неком на куповини неког одевног предмета или превозног средства (*güle güle kullan / користи га са срећом*).

Orada **rastgele** biriyle evleneceğim. (*Yalnızız, 122*) / *Тамо ћу се удати за неког насумице.*

У овом случају приказан је герундијум са самосталним глаголом. Поред приложеног превода, такође се може превести и као *било који, први који наиђе*.

4.6.4. Примери глаголско-прилошке синтагме са наставцима -arak/-erek у делима Сами смо, Девето вањско одељење и Фатих-Харбије

Герундијум на *-arak/-erek* служи за изражавање прилошке одредбе за начин и гради се додавањем поменутих наставака на глаголску основу. Означава радњу која претходи радњи израженој финитним глаголом или радњу која се дешава истовремено са радњом израженом финитним глаголом. На наш језик преводи се глаголским прилогом садашњим и глаголским прилогом прошлим.

Asistanlardan biri, **Fransızca anlamadığıma hükmederek**; „Tumeur blanche“ların ekseriya bol akıntılarla ciğer veremi tevlit edebileceğini anlatıyor. (*Dokuzinci..., 76*) / *Један од асистената, проценивши да не знам француски, објашњава како већина тумор бланше'а, уз обилан одлив, може узроковати туберкулозу.*

Герундијумом *hükmederek* Сафа је исказао радњу која се десила непосредно пре главне радње исказане финитним глаголом *anlatıyor / објашњава*.

Öksürdü, su içti, ağlamak üzereydi ve kendini tuttu, başını kaldırdı, **fakat gözlerini masa ortasından ayırmayarak**, titrete bir sesle:... (*Fatih Harbiye, 106*) / *Закашља се, попи мало воде, хтеде заплакати, али се стегну, подиже главу не одвајајући поглед са средине стола и треперивим гласом рече:...*

У претходном примеру приказан је герундијум у негативном облику.

Annemden, babamdan her **oranın lejandlarını duyarak** yaşadım. (*Yalnızız, 173*) / *Живела сам слушајући од моје мајке и оца тамошње легенде.*

У овом се примеру радње одвијају истовремено, с тим што је герундијум исказан у позитивном облику.

Aksine olarak bütün Simeranyalılar, her biri kendi yaratma kabiliyetinin derecesine göre bir gayretle güzelliğin ilâhî arşetipini sezerek mekâna ve zamana uygun bir sosyal prototipin gelişmesinde âmil olurlar. (*Yalnızız, 132*) / *Супротно томе, сви становници Симераније, сваки понасоб с једним стремљењем сходно степену стваралачког капацитета осећа божански архетип лепоте и тако бивају узрок развоја једног друштвеног прототипа у складу са простором и временом.*

Помоћу герундијума *olarak*, који представља укалупљену форму у значењу као у својству, изводе се сложени глаголски прилози. У складу с тим синтагма *aksine olarak* може се превести и као *насупрот*.

4.6.5. Примери глаголско-прилошке синтагме са наставцима *-ken* у делима *Сами смо*, *Девето вањско одељење* и *Фатих-Харбије*

Герундијум на *-ken* такође означава прилошку одредбу за начин или време вршења радње, а може означавати радњу која се одиграва истовремено са неком другом радњом. Герундијум на *-ken* се може писати спојено са речју или одвојено од речи на коју се односи. За разлику од осталих герундијума, он поред глагола може стајати и уз именске речи.

Bütün eşyadan, **o uyurken** birbirleriyle konuşmuşlar da uyanır uyanmaz birdenbire susmuşlar gibi şuurlu bir sessizlik intibai geldi ona. (*Yalnızız, 251*) / Из свих му се ствари јавио јасан утисак тишине, као да су међусобно причали **док је он спавао** па су одједном ућутали чим се пробудио.

Дата реченица представља пример употребе овог герундијума за исказивање истовременог вршења две радње.

O zaman Feriha'nın daha iki sene evvel, **mektepte iken**, bütün ailesini ve cemiyetini teperek meçhule atılışındaki cüret, mahbus ikincisinin isyanı olduğu için, hayranlık değil, nefret uyandırır. (*Yalnızız, 174*) / Храброст у њеном скоку у непознато, који је Фериха извела пре две године, још **док је била у школи**, газећи сву своју породицу и друштво, зато што је представљао побуну оног другог ухапишеног, пробудила је мржњу, а не дивљење.

Овде је Сафа приказао употребу герундијума глагола *-itek* (бити) који стоји самостално, одвојено од именице.

Ben küçükken bile bazı fikirlerime ehemmiyet veren Paşa'nın artık bugünkü düşüncelerimden kendine göre amelî neticeler çıkaracağını biliyordum. (*Dokuzuncu..., 64*) / Знао сам да ће Паша, који је чак **и док сам био мали** придавао значај неким мојим мишљењима, из мојих данашњих мишљења извадити неке, по њему, практичне резултате.

Претходна реченица приказује случај употребе овог герундијума са именским речима, с тим да је сада наставак *-ken* придодат придеву у форми суфикса.

Kime yaranmak olursa olsun, **güzel Türkçe dururken**, sokak levhalarına, tabelâlara Fransızca ibareler yazılmasına aleyhtar olduğumu söyledim. (*Dokuzuncu..., 70*) / О каквом год да је додворавању реч, рекао сам да се ја противим писању француског језика на уличним таблама и рекламама **кад постоји лепи турски језик**.

У наведеном примеру налази се једна укалупљена герундијумска форма. Иако глагол *durmak* значи *стајати*, герундијум *dururken* у овом примеру се преводи као *кад постоји, кад (за) већ има*.

Zaman geçtikçe **birbirimizi daha çok tanıyacakken**, birbirimize karşı yenileşiyorduk. (*Dokuzuncu...*, 26) / *Уместо да се временом све више међусобно упознајемо, једно другом постајали смо све више страни*.

Као што се из горњег примера види, у комбинацији са пропартиципом футура представља радњу која је опозвана пред сам чин извршења. У наведеном случају може се превести и са *уместо...*

Bu kız, biraz evvel **içinin hiç bir şey istemediğini söylemişken**, bir saniye sonra bir süs heyecanına geçmenin garip bir tezat olduğunu düşünemeyecek kadar budala değildi. (*Yalnızız*, 300) / *Ова девојка, док је мало пре говорила да јој нутрина ништа не жели, није била толика будала па да не помисли да њен прелазак само након једне секунде на једно украсно узбуђење, представља чудну контрадикторност*.

У горњој реченици имамо случај када је наставак *-ken* додат на основу наратива *-miş*. У овом случају синтагму смо превели са *док је...*, али има случајева кад се може превести и са *кад већ...*²⁹¹

4.6.6. Примери глаголско-прилошке синтагме са наставцима *-madan/-meden* у делима *Сами смо, Девето вањско одељење и Фатих-Харбије*

Овај герундијум изражава прилошку одредбу за начин на који се врши радња. Постоји само негативан облик герундија на *-madan* и семантички је једнак негативном облику герундија на *-mayarak*. Преводи се начинском реченицом *а да не, без тога да*.

Şinasi, kömür tozu ve küf kokan bir taşlıkta, hiç **kımıldanmadan** duruyordu. (*Fatih Harbiye*, 15) / *На камењару који је мирисао на угљену прашину и бућ Шинаси је стајао непомично*.

²⁹¹ Види у: М. Теодосјевић, *Turski jezik u...*, str. 265.

Поред начина описаног горе, овај герундијум може се преводити и прилозима за начин, када представља укалупљене форме.

Onunla teferruatlı konuşmadan, biraz evvelki sözlerinden kalan bulanık hisleri ruhun dibine kadar indirmek lüzumsuzdu. (*Yalnızız*, 259) / *Без детаљног разговора са њом, било је непотребно спуштати до дна душе замућене емоције заостале из пређашњих речи.*

У наведеној Сафиној реченици герундијумска синтагма, у односу на остатак реченице, има значење услова. Дакле, док се не изврши радња прве реченице, радња друге је непотребна.

Uykuya teslim olur gibi, her hangi bir telkin altında kalmanın rahatlığına o kadar ihtiyacı vardı ki, **hiç bir şey düşünmeden**, oğlunu haklı buldu. (*Yalnızız*, 267) / *Као да се предаје сну, толику је потребу имала за спокојем који доноси останак под било којим саветом, без размишљања о било чему оценила је свога сина исправним.*

Наведена реченица приказује укалупљену прилошку одредбу када герундијум *düşünmeden* означава радњу коју треба извршити *одмах, без размишљања.*

Beklediğim alâka yerine bu sessizlik beni şaşırttı ve bu şaşkınlığımı gören Nüzhet'in yüzünde bir istihza belirip belirmediğine **bakamadan** Paşa'ya doğru bir iki adım attım. (*Dokuzuncu...*, 40) / *Ова ме тишина, уместо очекиваног интересовања, зачуди па, не могавши погледати да ли се на Нузхетином лицу, која је приметила ову моју зачуђеност, појавила нека заједљивост, пружих корак-два према Паши.*

У овој реченици приказан је герундијум у посибилитиву. Поред понуђеног, могао би се навести и превод *а да нисам могао погледати.*

4.6.7. Примери глаголско-прилошке синтагме са наставцима *-alı/-eli* у делима *Сами смо, Девето вањско одељење и Фатих-Харбије*

Герундијумом на *-alı/-eli* изражава се време вршења радње. Додавањем наставка на глаголску основу означава се почетак радње изражене глаголом. Герундијум може стајати самостално, а може се испред додати и глагол у прошлом времену. Преводи се са *од када, откако...*

Ağabeyim **bildim bileli** sır küpü ve sükût dondurmasıdır. (*Yalnızız, 30*) / *Откако га знам мој је брат једна ризница тајни и лед тишине.*

Fakat ben senin meseleni **halledeli** yarım saatten fazla olmadı. (*Yalnızız, 134*) / *Али, није прошло више од пола сата како сам решио твој проблем.*

Çok mu oldu **çıkalı?** (*Yalnızız, 291*) / *Има ли много откако је изашла?*

У случајевима када је субјекат изостављен, као што је дато у претходној реченици, лице се утврђује из контекста.

4.6.8. Примери глаголско-прилошке синтагме са наставцима *-dikça/-dikçe/-dukça/-dükçe* у делима *Сами смо, Девето вањско одељење и Фатих-Харбије*

Герундијумом на *-dikça* изражава се поступно или интезивно обављање радње. Има значење прилошке одредбе за време и изражава поређење по квантитету. Може се наћи и у позитивној и у негативној форми. У позитивној се преводи *све док, све више и више, кад год*, а у негативној *све док не*.

Ve gittikçe derinleşen merakının uyandırdığı birçok fikirlere dalarken başını salladı ve mihanikî olarak tekrar etti:... (*Fatih Harbiye, 80*) / *И док је тонуо у многе мисли које му изазва све дубља и дубља знатижеља, одмахну главом и механички понови:...*

Герундијум *gittikçe* представља укалупљену форму и може се употребити у значењу *све више* или *поступно*.

Bütün bir sosyal bünye **değişmedikçe**, yeni pedagoji, fikirlerine tatbik sahası bulamaz. (*Yalnızız, 44*) / *Све док се не промени комплетна друштвена*

структура, нова педагогија не може пронаћи простор за примену својих идеја.

Наведени пример показује значење негативног облика герундијума *све док се не...*

Ve mâsumiyet hasreti çeken günahkârın edepli duruşunu **oldukça** iyi taklit ederek gözlerini önüne indirdi. (*Yalnızız, 138*) / *И прилично добро опонашајући васпитано држање грешника што чезне за невиношћу, обори свој поглед испред себе.*

Горњи пример показује употребу укалупљене форме *oldukça* у функцији прилога за количину у значењу *прилично*.

„Ankylose“ **olmadıkça** bu dizi kurtaramayız... (*Dokuzuncu..., 9*) / *Све док не буде анкилосис не можемо спасити ово колено...*

С друге стране, негативна форма герундијума *oldukça* има значење *све док не буде*.

Kıyafetten tavırlara ve yaşayış tarzına kadar tesir eden bu değişiklik, **gün geçtikçe** bariz şekiller alıyordu; (*Fatih Harbiye, 55*) / *Ова промена, која је имала утицаја од одевања до начина живота, сваким је даном попримала све јаснији (упадљивији) облик.*

Горња реченица је још један пример укалупљене форме герундијума. Синтагма *gün geçtikçe* може се превести и као *како су дани пролазили*.

4.6.9. Примери глаголско-прилошке синтагме са наставцима -ınca/-ince/-ınca/-iince у делима *Сами смо, Девето вањско одељење и Фатих-Харбије*

Герундијум у функцији прилога за време на *-ınca* изражава радњу која се десила непосредно пре неке друге радње или радњу која се дешава у истом тренутку са неком другом радњом. Преводи се са везницима *кад*, ређе *чим*.

Paşa, **en güvendiği gazetenin de bu ihanetini görünce**, o günden beri matbuata da gücendi ve bir daha köşke gazete sokmadı. (*Dokuzuncu..., 46*) /

Када виде ову издају новина којима је највише веровао, Паши се од тога дана наљути и на штампу и више никада није унио новине у вилу.

У горњој реченици герундијум *görünce* приказује радњу која се догађа истовремено са радњом дефинисаном другим глаголом.

Bana gelince öyle, **sana gelince**, şahikalarda sallanan namus bayrağının sen. (*Yalnızız, 380*) / *Када сам ја у питању тако, а када си ти у питању ти си бајрак поноса који се вијори на врховима.*

Герундијум *gelince* може се наћи и у функцији постпозиције и тада носи значење *што се тиче...*, *кад смо код...* Приметно је да се понуђени превод у горњој реченици мало разликује од реченог. Овде је дат у смислу *кад смо код...*

Fakat bir taraftan da beşerî ihtiraslarımızda yenildikçe tabiatı özlediğimizi, **ondan biraz kuvvet alınca** yeniden büyük kavgaya girişeceğimizi anlamıyor değildim ve aspirin gibi muvakkat bir ilaçtan fazla tabiata kıymet vermiyordum, ümitsizliğimin son dereceye gelmesi biraz da bundandı. (*Dokuzuncu..., 72*) / *Међутим, с једне стране, није да нисам разумео да, што више доживљавамо пораз у нашој људској похлепи, то више уочавамо да смо се пожелели природе, да ћемо се изнова упустити у велику свађу **чим од ње добијемо мало снаге** и природи нисам придавао више значаја од једног привременог лека као што је аспириин, то што је моје незнање достигло крајњи ниво, потицало је мало и из овога.*

У овој реченици Сафа је употребио герундијум у ређем значењу у форми *чим...*

Faiz Bey yine biraz durdu, kızına küçük bir itiraz müddeti bıraktıktan sonra **cevap almaınca** sordu:... (*Fatih Harbiye, 47*) / *Фаиз опет мало застаде и **кад не доби никакав одговор**, након што ћерки остави мало времена за приговор, упита:...*

Герундијум у негативном облику може изражавати узрок вршења радње. Преводи се са *кад не.., пошто не...*

Ve giyininceye kadar, mukadderatının nazım çizgisi üstünde bulunan bütün meseleleri düşünmekten kaçtı ve maddî hayatın teferruatıyla kendini oyaladı. (*Fatih Harbiye, 77*) / **И све док се није обукла**, бежала је од размишљања о свим овим проблемима што су се налазили над поетичном линијом судбине, себе је забављала детаљима материјалног живота.

Када се постпозиција *kadar* нађе иза герундијума на *-ınca* који се налази у дативу, тада се преводи се са *док, до*. Исто важи и за мало ређе постпозиције *dek* и *değin*.

4.6.10. Примери глаголско-прилошке синтагме са наставцима *-r -maz/-r -mez* у делима *Сами смо, Девето вањско одељење и Фатих-Харбије*

Oraya ilk adımını atar atmaz, kendini her tarafa yayılmış bir umumî intibak ve ahenk atmosferi içinde bulursun. (*Yalnızız, 76*) / **Чим тамо пружиш корак**, наћи ћеш се у једној атмосфери општег склада и хармоније која се разлила на све стране.

Комбинација потврдног и одричног аориста понаша се као герундијум којим се изражава време. М. Теодосијевић наводи да се у том случају „не мења по лицима и има функцију адвербијала“²⁹². Преводи се са *чим, кад, само што*.

Müfid **ister istemez** itiraflarına devam ediyordu. (*Şimşek: 132*) / **Хмео не хмео**, Муфид је наставио са признавањем.

Hanımefendi, diyor, siz bahçeye filân çıkmayın **ne olur ne olmaz**, duvardan atlar, bir ağaç arkasına gizlenir, bir fenalık yapar. (*Biz İnsanlar: 318*) / **Госпођо, каже, ви за сваки случај не излазите у башту, скочиће са зида, сакриће се иза неког дрвета, урадит ће вам нешто лоше.**

Укалупљене форме герундијума *ister istemez / хмео не хмео* и *ne olur ne olmaz / за сваки случај* веома су фреквенте у свакодневном говору. Зато што су то изрази из свакодневног говора, у наведена три дела која су предмет овог рада и која третирају веома озбиљне теме није пронађен ниједан пример ових идиома, па смо их, у жељи да их представимо, посудили из друга два романа истог аутора. Иначе, Сафа се веома противио употреби свакодневног, простог говора.

²⁹² М. Teodosijević, *Турски језик и...*, str. 269.

4.6.11. Примери глаголско-прилошке синтагме са наставцима *-casına/-cesine* у делима *Сами смо, Девето вањско одељење и Фатих-Харбије*

Köklerini **sökercesine** onları taradık; (*Fatih Harbiye, 71*) / *Чешљали смо их као да смо их чупали из корена;*

Yere bir göz atınca, ellerini yüzüne kapadı, **boğulurcasına** içini çekti, haykırmak istedi, fakat tıkanı. (*Yalnızız, 384*) / *Када баџи поглед на под, шакама покри лице, удахну као да се гуши, хтеде викнути, али грло му се стеже.*

Герундијум за изражавање поређења на *-casına* гради се додавањем овог наставка на основе аориста, наратива, футура и презента. Најчешћа употреба јесте са основном аориста. Преводи се везницима *као, као да...*

4.7. Редупликацијске синтагме (Tekrar Grubu)

4.7.1. Дефиниција редупликацијске синтагме

Редупликација именица, глаголских, придевских и прилошких облика веома је честа појава у турском језику и представља специфичност која се ретко среће код других језика. Изузев везника и постпозиција, скоро да се од свих речи може формирати редупликацијска синтагма. Редупликацијом се изражава множина, бројност и појачава се значење.

Лејла Карахан за ову синтагму каже да је то „група коју формирају две речи исте функције како би описале неки објекат, неко својство, неку радњу“. Она додаје да редупликати појачавају значење, објекту и радњи доносе мноштво, трајност и смисао заједништва.²⁹³

Мухарем Ергин истиче да две речи које чине редупликат потпуно једнако учествују у синтагми и да се може направити од скоро сваке врсте речи, али да су најкорисније именице, придеви, прилози и герундијуми.²⁹⁴

Вецихе Хатипоглу истиче да редупликација представља веома важну специфичност турског језика и у своме делу посвећеном овој теми каже да се ове синтагме користе како би се појачала снага изражаја, појачало и обогатило

²⁹³ L. Karahan, нав. дело, стр. 60.

²⁹⁴ M. Ergin, нав. дело, стр. 377.

значење појма. Она такође тврди да редупликације представљају богатство и стваралачку снагу турског језика.²⁹⁵

Од турколога са наших простора, Екрем Чаушевић највише је пажње посветио овој теми. Његово мишљење не излази из оквира напред изречених дефиниција. Говорећи о изражавању множине редуликатима он каже да се то може постићи на четири начина: "а) удвајањем именица корелативних по значењу б) удвајањем синонима или речи блиских по значењу в) удвајањем именице тако да удвојени члан опонаша њену гласовну и творбену структуру и г) удвајањем арапских супстантива и придева."²⁹⁶

У сваком случају, следећа класификација редуликата може се прихватити за мишљење које преовладава:

- редуликати елемената истоветног значења (*mışıl mışıl, yavaş yavaş, koşa koşa*)

- редуликати елемената приближног значења (*doğru dürüst, kılık kıyafet, güle oynaуа*)

- редуликати елемената супротног значења (*bata çıka, irili ufaklı, gide gele, ölüм kalım*)

- редуликати са уметнутим консонантом „м“ (*okul tokul, oyun тоуun, halı malı*)

У наредним редовима обратићемо пажњу на редуликате употребљене у Сафиним делима.

4.7.2. Примери редупликацијске синтагме у делима *Сами смо, Девето вањско одељење и Фатих-Харбије*

Bugün sarraf sarraf dolaşmış. (*Fatih Harbiye, 112*) / Данас је обишао све зеленаше.

У наведеној реченици налази се редуликат именице истоветног значења. С обзиром да је реч о мноштву, синтагма *sarraf sarraf* преведена је као *сви зеленаши*.

²⁹⁵ V. Hatipoğlu, *Türk Dilinde İkileme*, Ankara, 1981, s. 9.

²⁹⁶ E. Čaušević, нав. дело, стр. 63.

Renginaz bir elini **ağır ağır** uzattı, bardağı aldı, fakat eli havada, birdenbire donmuş gibi kaldı. (*Yalnızız, 332*) / Ренгиназ **полако** испружи руку, узе чашу, међутим, рука јој одједном као залеђена остаде у ваздуху.

Овде је реч о редуликату придева истоветног значења. За разлику од претходног случаја где се изражава мноштво, у овом случају истакнут је начин вршења радње.

Kolay kolay uyumaz. (*Yalnızız, 310*) / Она (тако) лако не спава.

И у горњем случају Сафа је помоћу редуликата придева изразио идентично значење, дакле, истакнут је начин вршења радње.

“Fakat, diye düşündü, herhalde bu işler **birer birer** yapılacak, haydi evvelâ şu torbayı yerden kaldır!” (*Fatih Harbiye, 35*) / „Међутим“, помисли, „ове послове свакако треба урадити **један по један**, хајде, најпре подигни ову торбу с пода!“

Синтагма *birer birer* представља пример редуликата прилога идентичног значења.

Mevzua **doğrudan doğruya** girdi:... (*Fatih Harbiye, 27*) / Директно је ушао у тему:...

У овом случају имамо пример редуликата придева истоветног значења с тим што први елемент носи наставак за аблатив, а други за датив. Иначе редуликати могу примати и наставке за друге падеже (*evi barkı, içinde gücünde, dereden tepeden*).

Ve bu tek sualın cevabını bile **iyi kötü** veremeyecek kadar, buzlu cama takılı gözlerin topladığı duyu muhtevalarını kaybetmekten başka zekânın yarabildiği şey yok. (*Yalnızız, 147*) / Памет не може урадити ништа друго, па чак ни пружити **било какав** одговор на ово једино питање, осим да изгуби садржину емоција које су сакупиле очи уперене у ледено стакло.

Синтагма *iyi kötü* представља редуликат придева супротних значења. Може се посматрати као укалупљена форма, па је преведена као што је наведено, премда има дословно значење *ни добар ни лош*.

Yine gözleri yaylı kapının buzlu camlarında **uzayıp kısalan** gölgelere dikili. (*Yalnızız, 148*) / *Опет су му очи уперене у сенке што су расле и смањивале се по леденим стаклима капије с опругом.*

Синтагма *uzayıp kısalan* представља редуликат глагола супротних значења. Први елемент јесте герундијум глагола, а други партицип презента. У овом случају редуликат даје смисао трајности радње.

Para mara... boş laf! (*Fatih Harbiye, 101*) / *Новац и сличне ствари... празна прича!*

Један од начина формирања редуликата јесте и убацивање консонанта „м“ уместо првог слова редулицираног елемента. У наведеном примеру у питању је именички редуликат који исказује бројност, али не у смислу истодобности, већ у смислу сличности.

Tramvayın arkasından koşmak, içine atlamak arzusuyla Şinasi'nin vücudu birdenbire gerildi ve gevşedi; büyük bir hareket ihtiyacıyla **üç dört** adım koştu ve durdu. (*Fatih Harbiye, 9*) / *Шинасијево тело се нагло трзну и поуста у жељи да потрчи за трамвајем и ускочи у њега, потрча три-четири корака, и застаде.*

Наведена реченица представља пример редуликата сличног значења (*üç dört*).

Када је у питању категорија у којој се умећу консонанти, постоје и случајеви када се не редулицирају целе речи већ само први слог, након чега се између редулицираног слога и речи умећу други консонанти, као у примерима који следе:

- **консонант „с“:**

Şimdi gözlerinin önüne bulutsuz, **masmavi**, sakın bir gökyüzü getir. (*Yalnızız, 102*) / Сада пред своје донеси једно ведро, **потпуно плаво**, мирно небо.

- **консонант „п“:**

Vallah, billâh, sen benim kardeşim olmasaydın, ben Samim'e giderdim, **араçık** söyledim:... (*Yalnızız, 295*) / Тако ми бога, да ми ниси брат, ја бих отишла Самиму и **потпуно отворено** бих му казала:...

- **консонант „р“:**

O Macit'in ellerine baktım, kadın eli gibi, **tertemiz**, incecik, tırnakların üstünde bile çalışmış. (*Fatih Harbiye, 28*) / Погледала сам Маџидове руке, биле су попут женских, **потпуно чисте**, танане, чак је и на ноктима радио.

4.8. Постпозицијске синтагме (Edat Grubu)

4.8.1. Дефиниција постпозицијске синтагме

Полазећи од чињенице да турски језик спада у групу урало-алтајских језика аглутинаивног типа, може се рећи да постпозиције представљају један од најупечатљивијих израза ове специфичности. Оне служе за изражавање различитих односа између именских облика и других речи у реченици. Самостално немају значење и функцију и тек након приписивања неком именском елементу долази и до њихове својеврсне активације, када у својству члана синтагме помажу у дефинисању и обликовању значења тога елемента. С обзиром на ову чињеницу, постпозицију у турском језику могуће је посматрати и анализирати само у једном ширем контексту, у оквиру неке целине, тј. синтагме. У једном од најзначајнијих дела о овој теми Ксенија Ајкут наводи да турске постпозиције „одговарају српским предлозима и предлошким конструкцијама, као и неким везницима и везничким конструкцијама“²⁹⁷, и да се у складу с аглутинаивном структуром турског језика налазе иза именице на коју се односе.

²⁹⁷ К. Ајкут, *Turske postpozicije...*, str. 15.

Што се тиче термина *постпозиција*, он представља производ западних турколога и среће се у литератури западних аутора, док је турским лингвистима, сходно конструкцији турског језика, овај термин стран. Уистину, под утицајем пуристичког покрета било је одређених покушаја да се термин постпозиција усвоји, макар и пуким превођењем речи „пост“ (*taki, son taki, son çekim edati*), али су имали променљивог успеха. И поред великог терминолошког шаренила, које смо споменули у једном од претходних поглавља, *edat* представља општеприхваћени термин у употреби код турских лингвиста. Иначе, реч *edat* је арапског порекла и значи *оруђе, инструмент*.

По питању изучавања постпозиција, К. Ајкут наводи да су оне до сада „изучаване углавном у саставу различитих граматика турског језика, било да је реч о југословенским, турским или другим страним ауторима“²⁹⁸ и да у склопу тих уџбеника оне заузимају по једно, не тако обимно, поглавље. Из тога се стиче утисак да постпозицијама није посвећена потребна пажња, што је уосталом случај са многим граматичким темама турског језика. Она даје поделу постпозиција на: *праве, квазипостпозиције и квазипостпозиције са ограниченом деклинабилношћу*.

Увидом у граматике турског језика турских аутора примећује се да већина њих постпозиције не изучава самостално већ да их сврстава у групу са везницима и узвицима. С друге стране, западни турколози постпозицијама додељују засебно поглавље. Исти приступ имају и руски турколози на челу са Кононовим²⁹⁹, који говорећи о постпозицијама каже да су то „функционалне речи које стојећи уз именице, заменице и супстантивирани речи, указују на синтаксичке односе свих ових речи са другим елементима у реченици“.³⁰⁰

По питању перцепције турских лингвиста, К. Ајкут преноси једну веома питку констатацију Кемала Демираја, изнету током једне полемике на ову тему, која се може узети за сажетак турских дефиниција. Наиме, он за постпозиције каже да су то „речи без самосталног значења које се испољава тек при њиховој употреби; да се користе само уз речи и синтагме које поседују значење; да имају

²⁹⁸ Исто, стр. 15.

²⁹⁹ Кононов, Андрей Николаевич: *Грамматика современного турецкого языка*, Москва-Ленинград, 1956, стр. 312.

³⁰⁰ Исто.

задатак да креирају значење међу речима; и да у оквиру реченице не могу представљати самостални члан.³⁰¹

Говорећи о постпозицијама и синтагмама које оне образују, Лејла Карахан наводи да је то „група речи састављена од једног именичног елемента и деклинацијске постпозиције“ и додаје да се у овој групи именица налази на почетку, а постпозиција на крају, да се, сходно врсти именице и постпозиције, фузија остварује помоћу наставка или без њега.³⁰²

Мехмет Хенгирмен за постпозицију каже да је „реч која успоставља однос између речи“, и да долази након неке речи коју ближе дефинише.³⁰³

Тахир Нежат Генџан истиче да се „речи које су корисне у успостави значењског односа између речи или појмова и које се искључиво за то користе, називају постпозиције.“³⁰⁴

С мишљењем споменутог Демираја слаже се и Мухарем Ергин који каже да су „постпозиције речи без значења, које поседују само неку граматичку функцију. Самостално не поседују никакво значење, не означавају никакв објекат нити радњу. Међутим, употребом уз неке речи са значењем, оне обављају функцију подршке.“³⁰⁵

Спомињући постпозицијске синтагме Зејнеп Коркмаз каже да је то „група коју заједно са именицом или са речи која потиче из именице, формирају прилози који се додају иза њих. Постпозицијске групе унутар реченице имају функцију придева или прилога.“³⁰⁶

Објашњавајући ову групу Тахсин Бангуоглу користи реч *taki*, која се може превести као *суфикс*, *предлог*, *партикула*, и каже да тако „називамо речи које долазе након именица и које формирају њихов однос са неким другим елементима унутар реченице“. Он такође истиче да оне самостално немају значење већ да служе за исказивање односа између два појма.³⁰⁷

Дакле, мишљења наведених турских лингвиста, мање више, су идентична и како смо раније навели, проблем се јавља код питања терминологије.

³⁰¹ Cit. u: K. Aykut, *Turske postpozicije...*, str. 19.

³⁰² L. Karahan, нав. дело, стр. 62.

³⁰³ M. Hengirmen, *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara, 2007, s. 167.

³⁰⁴ T. N. Gencan, нав. дело, стр. 493.

³⁰⁵ M. Ergin, нав. дело, стр. 348.

³⁰⁶ Z. Korkmaz, *Gramer Terimleri...*, стр. 51.

³⁰⁷ T. Banguoğlu, нав. дело, стр. 385.

Турколози са простора бивше Југославије турске постпозиције прихватају као еквиваленте предлозима, идентично ставу западних турколога. Бајрактаревић каже да постпозиције захтевају номинатив, генитив, датив, акузатив и аблатив, а квазипостпозиције дели на састављене и изафетске постпозиције.³⁰⁸ С. Ђинђић за квазипостпозиције употребљава термин изафетске постпозиције. Е. Чаушевић за постпозиције каже да су „затворена класа речи које, удружене с именским речима, служе за изражавање различитих односа између именских облика и других речи у реченици.“³⁰⁹

Иако се сви лингвисти слажу да је број постпозиција у турском језику ограничен, ипак се број који наводе битно разликује. К. Ајкут је става да треба обрадити што већи број постпозиција како би се дошло до правилнијег објашњења њихове природе и функције. У веома исцрпном делу о постпозицијама она јасно усваја термин *постпозиција*, јер, како каже, „поштује чињеницу да ове речи у турском језику без изузетка заузимају позицију иза имена на које се односе.“³¹⁰

Као сажетак изречених мишљења, можемо рећи да се постпозиције деле на три групе:

- *праве* (непромењива врста речи која не прима наставке)

- *квазипостпозиције* (посебна врста постпозиција када именице под одређеним околностима сходно граматичким правилима добијају форму и функцију. Оне примају присвојне суфиксе и наставке падежа датива, локатива и аблатива и са другим именицама и заменицама ступају у генитивну везу, било одређену или неодређену)

- *квазипостпозиције са ограниченом деклинабилношћу* (именице у дативу, локативу или аблативу које су изгубиле своје основно значење)

У оквиру наведене класификације у наредним ћемо редовима кроз Сафина дела представити неке примере постпозиција и квазипостпозиција.

³⁰⁸ F. Bajraktarević, нав. дело, стр. 33.

³⁰⁹ E. Čaušević, нав. дело, стр. 406.

³¹⁰ K. Aykut, *Turske postpozicije...*, стр. 23.

4.8.2. Примери постпозицијске синтагме у делима *Сами смо*, *Девето вањско одељење* и *Фатих-Харбије*

4.8.2.1. Праве постпозиције са номинативом именица и генитивом заменица

4.8.2.1.1. *Gibi*

Постпозицијом *gibi* изражава се поређење по квалитету и особини.

- Пример постпозиције *gibi* када се налази иза именице у значењу *попут*, као:

Elimden tuttu ve beni galeyen halinde bir arzu ile visale doğru koşturan **sabırsız bir sevgili gibi** çekti. (*Yalnızız*, 317) / *Узела ме је за руку и уз једну жељу у стању кључања привукла ме к себи као нестрпљиви љубавник који трчи ка сусрету са вољеном особом.*

- Пример постпозиције *gibi* када се налази иза именице у номинативу са присвојним суфиксом или иза генитивне везе. И у овом случају има значење *попут*, као:

Birçok Türk kızları gibi, Neriman da, ailesinden ve muhitinden karışık bir telkin, iki medeniyetin ayrı ayrı tesirlerinin halitasını yapan muhtelit bir içtimaî terbiye almıştı. (*Fatih Harbiye*, 56) / *Попут многих турских девојака, и Нериман је од своје породице и свога окружења добила уобичајену моралну поуку, један мешовити друштвени одгој који представља смесу различитих утицаја двеју цивилизација.*

- Пример постпозиције *gibi* када се налази иза глаголских именица у значењу *као што*:

Bunda nesli **devam ettirmek gibi** hayvanca bir gaye de yoktur. (*Yalnızız*, 185) / *У овоме, такође, не постоји један животињски нагон као што је одржање врсте.*

- Пример постпозиције *gibi* када се налази иза пропартиципа у смислу *чим*, *како-тако*, *тек што*:

Meral de, kalabalığın himayesinde, **çantasını kapıldığı gibi** soluğu dışarda alabilirdi. (*Yalnızız, 371*) / И Мерал би, чим би зграбила торбу, уз помоћ гужве могла истрчати напоље.

- Пример постпозиције *gibi* када се налази иза суфикса *ki*:

Dikkatim **her vakitki gibi** ikiye ayrıldı:... (*Dokuzuncu..., 8*) / Пажња ми се, као и увек, одвоји на двоје:...

- Пример постпозиције *gibi* када се налази иза именице у падежу. Када се нађе иза именице у падежу онда се поређење не односи на именицу, већ се поређење врши са глаголском радњом:

Neriman'ın babası, odanın ortasında, gözleri yerde, elleri önüne kavuşturulmuş, namazda, **kiyam halinde gibi** duruyordu. (*Fatih Harbiye, 69*) / Нериманин отац стајао је по сред себе, очима упртим у под, рукама склопљеним напред, као да је био на стајању у молитви.

- Пример постпозиције *gibi* када се налази иза личне или показне заменице. У том случају, оне морају бити у генитиву, изузев личне заменице *onlar*, показних заменица *bunlar* и *şunlar* и још неких заменица, међу којима је и заменица *herkes*, за коју наводимо пример:

Şimdi ona Germaine'i kıskançlıktan çatlatacak, **senin gibi** güzel, distinguee bir kız lâzım. (*Yalnızız, 212*) / Сада њему треба једна пробрана, лепа девојка **попут тебе**, због које ће Цермеин пући од љубоморе.

Hayır, ne münasebet başka türlü düşünmüyorum ben, **herkes gibi** düşünüyorum, herkes ona lânet ediyor. (*Yalnızız, 248*) / Не, какве везе има, ја **другачије не размишљам**, размишљам **као и сви други**, а сви је проклињу.

- Пример постпозиције *gibi* када се налази иза показних и упитно-односних заменица у номинативу:

Ne gibi arzular? (*Dokuzuncu..., 65*) / **Какве** жеље?

Bu gibi eserlerin garpta bir tanesinin yüzlerce türlü basılmış tercümelere vardır. (*Fatih Harbiye, 48*) / *На западу постоји на стотине превода дела попут овога.*

- Пример постпозиције *gibi* када се налази иза глаголских форми и када образује поредбену зависну реченицу:

Birdenbire **ağlayacak gibi** oldu. (*Yalnızız, 91*) / *Одједном, као да је хтела заплакати.*

Kalbi o kadar şiddetli çarpıyordu ki, bu ses bütün mahalleyi **uyandıracakmış gibi** ürktü ve elini göğsüne götürdü. (*Fatih Harbiye, 18*) / *Срце јој је тако јако ударало, уплашила се као да ће тај звук пробудити целу махалу и своју руку принесе на груди.*

Selmin'in oyununu **çakar gibi** olan Besim içinden söylendi: „Bu daha parlak!“ (*Yalnızız, 79*) / *Бесим, који као да укапура Селминину игру, рече у себи: „Ово је много блиставије!“*

4.8.2.1.2. Kadar

Постпозиција *kadar* служи за изражавање поређења по количини, мери и степену војства. Преводи се са *као, колико и*.

- Пример постпозиције *kadar* када се налази иза именице:

Meral'i Feriha'ya koşturan arzunun ailesi **merhamet kadar** basit - basit, yani tek ve muayyen - bir his olamazdı. (*Yalnızız, 239*) / *Порекло жеље која је терала Мерал ка Ферихи није могло бити просто колико милосрђе.*

- Пример постпозиције *kadar* када се налази иза именице са присвојним суфиксом:

Gazetede Üçüncü Dünya Harbinin çıktığını okusam, **ağabeyim kadar** heyecan duymam. (*Yalnızız, 56*) / *Да у новинама прочитам да је избио Други светски рат, ја се не бих узбудило колико мој брат.*

- Пример постпозиције *kadar* када се налази иза глаголске именице:

Izdirabın verdiği intibah zamanlarında, kendi kendini aldatmak, **başkalarını kandırmak kadar** basit değildir ve insan kendi içindeki adaletten ürkmeye başlar. (*Fatih Harbiye, 21*) / У временима буђења којег доноси бол, преварити себе и није тако једноставно **колико је просто преварити друге** и тада човек почиње зазирати од правде која се налази у њему.

- Пример постпозиције *kadar* када се налази иза партиципа футура:

Meralin sesindeki istihza ağabeyisinin dikkatinden **kaçacak kadar** hünerliydi. (*Yalnızız, 302*) / Сарказам у Мералином гласу био је **вешт у мери довољној да побегне пажњи њеног брата**.

- Пример постпозиције *kadar* када се налази иза пропартиципа:

Bu haberi **elimden geldiği kadar** tabii karşılamaya çalışarak dedim ki:... (*Dokuzuncu..., 48*) / Трудећи се да **што** природније прихватим ову вест, рекох:...

Код овог примера постпозицијска синтагма могла би се превести на овај начи: *онолико колико је у мојој моћи*.

- Пример постпозиције *kadar* када се налази иза суфикса *ki*:

Ama **deminki kadar** değil. (*Yalnızız, 362*) / Али не **колико онај пређашњи**.

O halde bu ihtilâfın **öteki kadar** kolayca hallolunabileceğini ümit etmemek lâzım geliyordu. (*Fatih Harbiye, 59*) / У том случају, чинило јој се да се не треба надати да ће се овај конфликт моћи лако решити **попут оних пређашњих**.

- Пример постпозиције *kadar* када се налази иза личне заменице:

Çünkü hiç kimse **benim kadar**, seni bekleyen felâketin sezgisine mâlik değil; çünkü hiç kimse **benim kadar** seni kendisiyle karıştırmıyor; ve hiç kimse **senin kadar** benim içimin aydınlığında körleşmiyor. (*Yalnızız, 241*) / Зато што нико **колико ја** не предосећа катастрофе које те очекују; зато што те нико

не меша са собом **колико те мешам ја**; и, нико није обасјан светлошћу моје нутрине **колико си обасјана ти**.

Beklemesini **onlar kadar** bilen yoktur. (*Dokuzuncu...*, 6) / Нико није знао да чека **као они**.

- Пример постпозиције *kadar* када се налази иза показних и неких упитно-односких заменица:

Ertesi gün kendimi bedbaht sanmakta **bu kadar** acele edişime kızyordum. (*Dokuzuncu...*, 58) / Наредног дана љутио сам се што сам самог себе **тако брзо** прогласио несретним.

Vallahi, Macit Bey, biliyorsunuz ki.. bizim için bir gece evden ayrılmak **ne kadar** güç! (*Dokuzuncu...*, 58) / Бога ми, господине Маџиде, и сами знате **колико** нам је тешко да се од куће одвојимо једну ноћ!

- Пример супстантивираниог облика постпозиције *kadar*:

Kazandığı kadarını da bir kumarbaz gibi dün geceki münakaşada vermişti. (*Fatih Harbiye*, 49) / А и оно што је зарадила, попут каква коцкара, изгубила је у синоћњој расправи.

Bu kadarla kalsa iyi. (*Fatih Harbiye*, 89) / Кад би остало на томе, било би добро.

- Пример постпозиције *kadar* када се налази иза именица одређених бројем:

Sonra postahaneye gir, annene bir kart yaz ve burada **bir ay kadar** kalacağını haber ver. (*Dokuzuncu...*: 32) / Затим, уђи у пошту, напиши својој мајци једну поруку и обавести ја да ћеш овде остати **око месец дана**.

4.8.2.1.3. *Olarak*

У једном од претходних поглавља видели смо да по форми *olarak* спада у герундијуме, међутим, као укалупљена форма по функцији он спада у постпозиције којима се исказује поређење или својство. Преводи се као *као*, у својству:

Şinasi de, **koca olarak** bu eve gelebilir ve herkesin paylaştığı müşterek bir saadet içinde, Neriman, vicdan azabı duymadan mes'ut olabilirdi. (*Fatih Harbiye, 43*) / *Шинаси је, такође, у својству мужа могао доћи у ову кућу и у једној заједничкој срећи коју сви деле, Нериман је могла бити срећна без осећаја кајања.*

Fakat bu münasebeti **bir delil olarak** ileri süremezdim. (*Yalnızız, 107*) / *Али, ову везу нисам могао истаћи као неки доказ.*

Sebeb olarak, Erenköy eczanesinde pansumanların iyi yapılmadığını söylüyordum. (*Dokuzuncu..., 68*) / *Као узрок, наводио сам да превијање у апотеци у Еренкоју није добро урађено.*

- Постпозиција *olarak* може бити и у функцији прилога за начин:

Uyanık olarak Simeranya'ya ilk gidişim. (*Yalnızız, 31*) / *Ово ми је први пут да одем у Симеранију будан.*

O vakte kadar buna pek ehemmiyet vermeyen Şinasi, **ilk defa olarak** alındı. (*Fatih Harbiye, 10*) / *Шинаси, који до тада томе није придавао важност, сада се по први пут увреди.*

4.8.2.1.4. İçin

Постпозиција *için* можда је једна од најфреквентнијих постпозиција у турском језику. Преводи се као *за, ради, због, да, да би, о, на*. Постоји више различитих значења, а ево како Сафа користи неке од њих:

- Пример постпозиције *için* у значењу *ради*:

Nizam-ı âlem hakkı için sessiz bir cinayeti bu gürültüye tercih ederim. (*Yalnızız, 28*) / *Ради права светског поретка, уместо ове галаме бирам један нечујан злочин.*

- Пример постпозиције *için* у значењу предлога *због*:

Bu **nankör için** hem bir adamı bedbaht ettim, hem kendimi. (*Yalnızız, 91*) / *Због овог незахвалника унесрећио сам и себе и једног човека.*

- Пример постпозиције *için* у значењу за:

Hele derslerinin çoğunu Besim'den alan bir **kız için** (şimdi bahçedeki sarı gülü ve yalan münakaşasını hatırlıyorum) mübah olmayan hareketlerin sayısı pek azdır. (*Yalnızız, 138*) / *За једну девојку, која већину својих часова похађа код Бесима (сада се сећам жуте руже у башти и лажне расправе), број дела која нису дозвољена је веома мали.*

- Пример постпозиције *için* у значењу да би:

Bahtiyar olmak için bedbaht olmağa ihtiyacı var. (*Yalnızız, 156*) / *Да би био срећан, има потребу да буде несрећан.*

- Пример постпозиције *için* са личном заменицом у значењу за:

Ben de anlatamıyorum, hem babamı mazur görürüm, ihtiyardır, fakat seni mazur görmek **benim için** kabil değil... (*Fatih Harbiye, 86*) / *Ни ја не успевам објаснити. Оцу праштам, стар је, али за мене је неизводљиво да и теби опростим...*

- Пример постпозиције *için* са личном заменицом трећег лица *onlar* и присвојно-рефлексивном заменицом *kendi*. Преводи се као за. У овим случајевима заменице остају у номинативу и не примају генитивни суфикс:

Zira **onlar için** medeniyet, cazip bir renkler âleminden ibaret değildir. (*Fatih Harbiye, 90*) / *Уистину, за њих се цивилизација не састоји само од света привлачних боја.*

Ağzından bu kısa, kesik ses parçasının dışarıya sızrayışı **kendisi için** o kadar gayri ihtiyarîdir ki infilâktan sonra o da her zaman şaşırır, bazen utanır ve nadir olarak da açtığı yaraya acır. (*Dokuzuncu..., 23*) / *За њу је бујица ове кратке и тискаве гласовне енергије из уста толико нехотична да се и она, након експлозије смеха, увек зачуди, некад постиди и, врло ретко, зажали због нанесене ране.*

- Пример постпозиције *için* са пропартиципом у значењу због, пошто, јер.

На тај начин се изражава српска зависно-узрочна реченица:

Gayet büyük bir heyecan **duyduğu için**, kendini bıraksa, gayri tabii bir takım hareketlerde bulunabilirdi; (*Fatih Harbiye, 23*) / *Због тога што је осетио велико узбуђење које га је било обузело, ако те пусти могао је учинити нешто непромишљено;*

- Пример постпозиције *için* са личном заменицом у значењу *због*:

Kendini ona emniyetle veriyor ve nebatla, toprakla açtığı hesab-ı cârîde aldanmayacağını biliyor, **bunun için** sâkin ve kendinden emin çalışıyor, **bunun için** yirmi santimetre murabba bir toprak parçası üstünde, güneşin altında, saatlerce, yorulmadan, mazbut bir heyecanla didinip duruyor. (*Dokuzuncu..., 42*) / *Са сигурношћу јој се предаје и зна да се у текућем рачуну с биљкама и земљом не може преварити, због тога ради миран и сигуран у себе, због тога с једним незапамћеним узбуђењем трепти над комадићем земље од двадесет квадратних центиметара, под сунцем, сатима, без умора.*

- Пример постпозиције *için* у значењу *да*:

Hayır, siz daha mahirsiniz, kelimelerin dar angajmanları içine **girmek için**, susuyorsunuz... (*Yalnızız, 380*) / *Не, ви сте много стручнији, ћутите да не бисте ушли у уску везу речи...*

У комбинацији са инфинитивом као глаголском именицом, у српском добијамо зависну реченицу.

Наведени примери показују да је Сафа користио сва постојећа значења ове фреквентне постпозиције.

4.8.2.1.5. *İle*

У својству постпозиције *ile* служи за изражавање нашег инструментала. Може стајати иза имена у номинативу и заменица у генитиву. У овом случају, посматраћемо је као друштво, средство и оруђе, премда има и других значења, нпр. везничко, о чему ће касније бити речи.

- Пример постпозиције *ile* иза именица:

Neriman, Darülelhan'dan çıkmış, yanında **Fahriye ile** kahvenin önünden geçiyordu. (*Fatih Harbiye, 22*) / *Нериман је изашла из Конзерваторија и заједно са Фахријом пролазила је поред кафеа.*

İmdad-ı sıhhî ile hastaneye taşımışlar. (*Yalnızız, 400*) / *Однели су је у болницу возилом хитне помоћи.*

- Пример постпозиције *ile* спојене са именицом. Када се пише спојено са именицом, тада се губи „i“ и поштују се правила вокалне хармоније:

Babasının şefkatten ziyade **kinle ve tahakküm hırsıyla** karışık bütün fena istihzalarını **müphem bir suretle** hatırlıyarak öfkeleni. (*Fatih Harbiye, 51*) / *На магловит начин присети се свих очевих заједљивости, много више него милосрђа, које су биле измешане са мржњом и притиском, и наљути се.*

Синтагму *müphem bir suretle* превели смо као *на магловит начин* из разлога да бисмо показали постпозицију *ile* у комбинацији са речи *suret*, иначе превод би био књижевнији ако се не би ни преводила, већ се само рекло у *магли...*

- Постпозицијом *ile* може се изражавати друштво приликом вршења радње. Заменице тада морају бити у генитиву:

Bu mesele timarhanede halledilebilse **ben de seninle** çıldırım. (*Yalnızız, 24*) / *Када би се овај проблем могао решити у психијатријској болници у ја бих са тобом полудео.*

Odaya **benimle** beraber girdi. (*Dokuzuncu..., 47*) / *Ушла је у собу заједно са мном.*

Dayı, dedi, ben aylardan beri **sizinle** açık konuşmak istiyordum. (*Yalnızız, 146*) / *Ујаче, рече, ја сам већ месецима желела са вама причати отворено.*

- Пример постпозиције *ile* са *onlar, bunlar, herkes, kendi, hiç kimse...* У овим случајевима заменице не примају генитивни суфикс и остају у номинативу:

Onlarla beraber eğlenmek de bir haktır. (*Fatih Harbiye, 79*) / *Такође и забављање са њима представља једно право.*

Macit yeninin, garbın ve **bunlarla** beraber meçhul ve cazip sergüzeştlerin mümessili ve namzediydi. (*Fatih Harbiye, 56*) / *Маџид је био представник нових изазова, представник запада и, заједно са тим, непознатих и привлачних авантура.*

Sonra da, **herkesle** tanışma arzusu var. (*Yalnızız, 275*) / *Затим, има жељу да се са свима упозна.*

Çünkü bir hasta **kendisiyle** beraber ıstırap çekilmesini ister, değil mi? (*Yalnızız, 302*) / *Јер, болесник жели да се заједно са њим пати, зар не?*

Meselâ, bu konakta, ihtiyar ve me'yus bir adam, **hiç kimse ile** temas etmeden, tek başına yaşıyor ve ölümünü bekliyordu. (*Fatih Harbiye, 63*) / *На пример, један стари и безнадежни човек, живео је сам у овом конаку без контакта ни са ким и чекао је смрт.*

- Након постпозиције *ile* може се наћи и прилошки израз *birlikte* или *beraber*.

Тада има значење *заједно*:

Ayağa kalktım ve **Nüzhet'le beraber** dışarı çıktım. (*Dokuzuncu..., 21*) / *Устао сам на ноге и заједно са Нузхет изашао напоље.*

Samim biraz evvelki nafile heyecanının kalıntılarını, ağzındaki **думанla birlikte**, şiddetli bir nefes halinde boşaltarak cevap verdi. (*Yalnızız, 156*) / *Самим одговори оштро отпухујући заједно са димом у устима и остатке пређашњег узалудног узбуђења.*

- Пример постпозиције *ile* са глаголском именицом на *-tak*. Овај се облик веома често употребљава. Превод на наш језик зависи од контекста, а некада може изражавати и целе зависне реченице:

Bunu gayet tabî ve kayıtsız söylemeye çalışmıştım; hattâ alâkamı gizlemek için yastığımın altındaki mendilimi **aramakla** meşgul görünüyor, mendil bir iki defa elime geçtiği halde bulamamış gibi yapıyordum. (*Dokuzuncu..., 29*) / *Трудио сам се да ово изговорим веома природно и равнодушно, штавише, да бих сакрио своје интересовање, изгледао сам као да сам заузет тражењем марамице испод јастука, иако ми је марамица неколико пута запела за руку правио сам се да је нисам нашао.*

Baloya **gitmekle** hemen medenî olacak mısın? (*Fatih Harbiye, 83*) / Да ли ћеш **одласком** на бал одмах постати цивилизована?

Bize **rüya gördürmekle** uğraşır vakit kaybetmek istemezler. (*Yalnızız, 394*) / Не желе губити време **тако што ће** покушавати да нас натерају да сањамо.

- Постоје ситуације у којима се иза постпозиција *ile* у комбинацији са глаголском именицом на *-mak* налазе речи *birlikte* или *beraber*. Такву синтагму преводимо у значењу значење *иако, премда, мада*:

Ailesi, ahlâk disiplini bakımından **kasidelere lâîyk olmamakla beraber**, hattâ Nail'in bazan en mühim noktalar üstünde bile durmadan kayıp giden uçarı ve tembel dikkati hesaba **katılmak şartıyla**, Meral'i o sefil evlere koşturacak kadar soysuzlaşmış sayılamazdı. (*Yalnızız, 256*) / Њена породица, **иако с аспекта моралне дисциплине и не заслужује баш да јој се пишу хвалоспеви, укључујући чак и лењост и раскалашеност господина Наила понекад и према најважнијим тачкама, она се није дегенерисала у мери да је потуцала Мерал по тим јадним кућама.**

Сафа у овом случају на један маестралан начин комбинује негативни облик инфинитива са постпозицијом *ile* и реч *beraber* и даље у реченици инфинитив у пасиву са речју *şart* са постпозицијом *ile*. Нажалост, наш језик нам не дозвољава да реченицу преведемо на начин где се осећа дослован превод речи *beraber/заједно* и *şart/услов*, већ смо их превели као *иако* и *чим*.

- Пример показне заменице *bi* у генитиву са постпозицијом *ile* у комбинацији са речи *beraber*. Преводи се у значењу *упркос томе* премда може и *заједно са тим, и поред тога*:

Bununla beraber sinsi ve mürâî değildi, gizlenmesini sevdiği halde başka türlü görünmekten nefret ederdi. (*Fatih Harbiye, 62*) / **Упркос томе, није био потуљен и дволичан. Иако је волео сакрити тугу, исто је тако мрзео изгледати другачије.**

- Постпозиција *ile* може означавати оруђе којим се врши радња:

Asistanlar beni nasıl bulduklarını, geceki ıstırabımı, ifrazatın pantolona çıkacak kadar şiddetli olduğunu, **sedye ile taşındığımı** anlattılar. (*Dokuzuncu...*, 76) / *Асистенти му рекоше каквог су ме затекли, моју синоћњу бол, да је секрет био толико јак да је пробио скоро до панталона и да сам донесен помоћу носила.*

- Постпозиција *ile* може имати и узрочно значење *од, због*:

Odaya döndüğü vakit, Faiz Bey esaslı unsurunu muhafaza ederek bu şakayı evire çevire tekrarladı ve kızının fani yeniliklere, gülünç asrîliğe karşı zaafını hicveden Fransızca kelimeler ve yarı dili dönmediği için, yarı da **istihza ile** bilhassa bozduğu için yayvan bir şive alan ecnebi tabirler söylüyordu. (*Fatih Harbiye, 51*) / *Кад се вратила у собу, држећи се основне теме, Фаиз понови шалу и изговори француске речи, којима се ругао слабостима своје ћерке према пролазним новинама и комичној савремености, и стране изразе, који су што од немогућности да преломи језик, што од ироничног свесног извртања попримили успорени облик.*

Сафа у овом случају кроз главни лик романа користи ово значење управо говорећи о језику, што показује његово значајно промишљање о овој теми.

- Постпозиција *ile* може са неким речима образовати неке устаљене адвербијале. У примерима су наведени *vesile* / *узрок*, *bahane* / *изговор*, *suret* / *начин*, *случај* и *yol* / *начин*, *пут*. Ове речи обично стоје у неодређеној генитивној вези, премда се могу наћи и самостално и преводе се на различите начине у зависности од контекста и стила:

Çantasındaki esans şişesini **doldurmak vesilesiyle** mağazaya girdiler. (*Fatih Harbiye, 31*) / *Због допуне бочице коју је носила у торби, ушле су у продавницу.*

Превод мође бити изражен и зависном намерном реченицом *да би допунила...*

Neyse, böyle bir kaç kompliman daha; ve karşımda otururken, salona girenleri daha iyi **görmek bahanesiyle** gelip yanıma oturdu ve beni teninin

manyetik ağı içine aldı. (*Yalnızız, 278*) / *Како год било, још неколико оваквих комплимената; и седећи наспрам мене, уз изговор да жели видети боље оне што улазе у салон, дошла је и села поред мене и узела ме у магнетску мрежу њеног тена.*

Yalan o zaman müspet ve menfi kutuplardan birini **muvaqqat bir zaman için örtmek suretiyle** zıtlığı ortadan kaldırır. (*Yalnızız, 71*) / *Тако што привремено покрива један од позитивних и негативних полова, лаж тада уклања супротност.*

Babasının şefkatten ziyade kinle ve tahakküm hırsıyla karışık bütün fena istihzalarını **müphem bir suretle** hatırlıyarak öfkелendi. (*Fatih Harbiye, 50*) / *У магли се присети свих очевих заједљивости, много више него милосрђа, које су биле измешане са мржњом и притиском и наљути се.*

Синтагму *müphem bir suretle* превели смо у магли, јер такав превод стилски одговара Сафином језику.

Simeranya'da estetik ölçüler, sosyal bir arşetip değerini kazanabilmek için, bugünkü dünyamızda olduğu gibi, üstün fertlerin yaratmalarından aşağı tabakalara **âdi taklit yoluyla** kendini kabul ettiren örneklerden doğmaz. (*Yalnızız, 130*) / *Да би се могло доћи до једне друштвене архетипске вредности у Симеранији естетске мере не настају из примера који се путем примитивног имитирања стваралаштва узвишених појединаца намећу нижем сталежу, као што је то у данашњем свету.*

- Постпозиција *ile* са изразом *vaktiyle* гради прилошке изразе за време са значењем *својевремено, некад*:

Fakat buna cevap vermeden evvel, **vaktiyle** ona tabiî görünen, fakat şu anda yeni bir mâna ile harekete gelen birçok şeyler hatırlamaya başladı:... (*Fatih Harbiye, 12*) / *Међутим, пре него сам себи одговори на ово питање, поче се присећати многих појединости које су му некад изгледале природне, а које се у овом тренутку збивају уз једно ново значење:...*

- Постпозицијом *ile* изражава се велики број прилошких израза за начин. На наш језик могу се преводити прилогом за начин, глаголским прилозима или неким другим различитим предлозима:

Dışarı çıkınca, Neriman, sözü hiç kesilmemiş gibi, derhal cereyanını bulan bir **heyecanla** devam ediyordu. (*Fatih Harbiye, 28*) / *Кад изађоше напоље, уз узбуђење које је одмах пронашло пређашњу нит, Нериман настави говорити као да није ни прекидала.*

Hastalık **tamamıyla** geçse bile o bacağı yorma! (*Dokuzuncu..., 92*) / *Чак и да болест у потпуности прође, ти немој замарати ту ногу!*

- Постпозиција *ile* може учествовати у формирању одређених идиома. Наведене синтагме са постпозицијом у наредна два примера преводе се исто, иако је једна дата у множини, а друга у једнини:

Kardeşi de hayretle kaşlarını yukarı kaldırarak, **yan gözlerle** Selmin'i süzdükten sonra ağabeysinin cevabını bekliyordu. (*Yalnızız, 47*) / *И њен брат зачуђено подиже обрве, након што крајичком ока осмотри Селмин, чекао је одговор свога брата.*

Yan gözle kızın yüzüne bakarak sordu:,,, (*Yalnızız, 226*) / *Погледавши крајичком ока у лице девојке, упита:...*

4.8.2.1.6. Üzere

Постпозиција *üzere* је веома је заступљена у турском језику. Најчешће се употребљава уз глаголску именицу у форми инфинитива, када формира прилошке изразе намере, односно циља. Преводи се са *да, да би, како би, ради*:

Benim **sormak üzere** kımlıdadığımı görünce sordu:... (*Yalnızız, 185*) / *Када виде да се померам, како бих поставио питање, она упита:...*

- Помоћу постпозиције *üzere* могу се формирати неки фразеолошки изрази:

Merkezi Erenköy olmak üzere bir daire çiziniz, Alemdağıyle Kadıköy arasındaki kutrun üstünde... (*Dokuzuncu..., 60*) / *Нацртајте један круг са центром у Еренкоју, изнад стране између Алемдага и Кадикоја...*

Bu bildikler, çoğu aziz dostlar ve hep aziz dostlar, mendil sallayarak uzaklaşıyorlardı ve **bir daha dönmek üzere** uzaklaşıyorlardı. (*Fatih Harbiye, 65*) / Већина ових познаника били су цењени пријатељи и само су они махали марамицом и удаљавали се, одлазили су **с тим да се више никад не врате**.

Paketin kâğıdı Meral'in kucağında ve yere **düşmek üzere idi**. (*Yalnızız, 301*) / Папир од пакета био је у Мералином наручју и **само што није био нао**.

Ову форму неки од наших турколога називају *блиско будуће време*³¹¹ иако као такво не постоји у турској граматичи.

- Помоћу постпозиције *üzere* у прошлом времену изражава се спремност за вршење радње у прошлости:

Neriman'ın gözleri **dolmak üzereydi**, hemen yataktan atlayarak pencereye doğru sebepsiz yürüdü ve kendini Gülter'e daha fazla göstermek istemedi. (*Fatih Harbiye, 24*) / Нериманине очи **биле су спремне на плач**, одмах скочи са кревета и без разлога откорача до прозора, не желећи се више показивати Гултер.

Синтагма *dolmak üzereydi* може се превести и као *само што није била заплакала*, у смислу радње у блиској будућности. Ово и јесте разлог што је Ђинђић ову форму уврстио у времена.

4.8.2.1.7. *Diye*

Герундијум *diye* има велики број значења. Употребљен као постпозиција има значење *као, за, ради, попут, у својству, као да*:

Ragıp bey beni istedi **diye**, ben de hemen evlenmiyorum ya... (*Dokuzuncu..., 23*) / Па, ја се нећу одмах удати, **ради** тога што ме је затражио господин Рагип..

„Vay! Sen Berlin'e mi gideceksin?“ **diye** alay ediyor. (*Dokuzuncu..., 49*) / **Као да ме исмејава речима: 'О! Зар ћеш ти ићи у Берлин?'**

³¹¹ S. Đinđić, нав. дело, стр. 288.

Fakat şunu söylemeliyim ki orada **tababet diye** ayrı bir ilim ve teknik şubesi yoktur. (*Yalnızız, 72*) / *Међутим, морам рећи да тамо не постоји одвојен научни и технички одсек под именом медицина.*

4.8.2.2. Праве постпозиције са дативом именица

4.8.2.2.1. *Kadar*

Постпозицију *kadar* у смислу *до*, *за*, треба разликовати од постпозиције *kadar* коју смо обрадили са номинативом именице. На именицу иза које следи ова постпозиција иде наставка за датив *-a/-e*.

- Постпозиција *kadar* може бити употребљена временски:

Yarına kadar probleminiz incelenir. (*Yalnızız, 60*) / *Ваш проблем биће испитан до сутра.*

Her gece **sabahlara kadar** sigara içiyordum. (*Yalnızız, 151*) / *Сваку ноћ пушила сам све до јутра.*

Ondan sonra **gece yarısına kadar** geçen şeyleri süratle ve muntazaman hatırlıyor. (*Fatih Harbiye, 21*) / *Након тога, јасно и брзо сећала се свих ствари које су се десиле до поноћи.*

- Када се нађе иза герундијума постпозиција *kadar* образује српске зависне временске реченице:

Zaten hastahaneden eve **gelinceye kadar** içimde bir deniz, bir vapur, bir şimendifer yolu, etrafında beyaz köşkler dizili bir yol hayali vardı; (*Dokuzuncu..., 16*) / *Ионако, док сам дошао из болнице кући, у мени се разместила једна слика мора, један брод, једна пруга, једна слика пута око којег беху нанизане беле виле;*

- Она такође може имати и просторно значење:

Fakat Yarabbi, ben bu gece bu odada yatmaya niçin mahkûmum, niçin tâ buradan kalkıp **evime kadar** yayan gitmiyorum ve evimin sofasında baygın düşmüyorum? (*Dokuzuncu..., 50*) / *Али, Господару мој, зашто сам принуђен да вечерас лежим у овој соби, зашто не устанем и не одем пешке одавде до моје куће и стрпоштам се, малаксао, на диван?*

- Ако се постпозиција *kadar* употреби са именицом која испред себе има број или реч која изражава неки временски период, онда та реченица указује на период када ће бити та радња извршена. Преводимо је у смислу за:

Önsözü **bir iki güne kadar** yazmaya başlayacağım. (*Yalnızız*, 403) / Предговор ћу почети писати за дан-два.

Као што се из примера види, Сафа је у свом опусу обилато користио све облике ове фреквентне и вишезначне постпозиције.

4.8.2.2.2. Doğru

Постпозиција *doğru* има значење предлога *према, пред, око*.

- Постпозиција *doğru* може бити употребљена у временском значењу:

Sonbahara doğru doktor Berlin'e gidecekmış, küçük hanımı da götürcekmış. (*Dokuzuncu...*, 48) / Пред пролеће доктор ће ићи у Берлин, а изгледа да ће повести и младу госпођицу.

Öğleye doğru muayene odasının önü doldu. (*Dokuzuncu...*, 5) / Око подне напуни се простор испред амбуланте.

- Постпозиција *doğru* може бити употребљена у просторном значењу:

Vezneciler'e doğru gideceği yerde Süleymaniye tarafına saptı. / Уместо да оде према Везнецилеру, она скрену према Сулејманији.

Samim ayağa kalktı, **terasa doğru** iki adım attı ve bahçeye bakarak cevap verdi:... (*Yalnızız*, 22) / Самим устаде на ноге, пружи два корака према тераси и одговори гледајући у башту:...

4.8.2.2.3. Karşı

Постпозиција *karşı* спада у једну од најфреквентнијих постпозиција.

- Постпозиција *karşı* има и просторно значење. У том случају преводи се као *наспрам, насупрот, пред, у сусрет*:

Yani prensibinde **kutuplaşma bulunan olmak dramına karşı** âciz insanın elindeki geçici silâh, yalandır. (*Yalnızız*, 70) / Дакле, лаж је једно пролазно

наоружање у рукама човека потпуно немоћног **пред драмом сазнања** да се у његовом принципу налази поларизација.

Önceleri her şeyimizi birbirimize açık anlatırken, sonraları, beni **kendime karşı**, onu da **kendisine karşı** hayrete düşüren birçok tereddütler ve hesaplar içinde susmaya başladık. (*Dokuzuncu...*, 26) / Док смо пре једно другом све отворено говорили, касније смо у многим сумњама и рачунима, који су мене **наспрам мене** и њу **наспрам ње** бацали у чудо, почели ћутати.

- Постпозиција *karşı* може имати и значење *против*:

Hakikat, **yalana karşı** mücadeleye beni memur ediyor. (*Dokuzuncu...*, 51) / Истина ме обавезује да се борим **против лаж**.

Vücudunda da **yaşamaya karşı** toptan bir isyan. (*Yalnızız*, 377) / А у њеном телу то је једна потпуна побуна **против живота**.

- Временски употребљену постпозицију *karşı* можемо превести као *око*.

Bu gece **sabaha karşı**. (*Dokuzuncu...*, 81) / Ноћас, **пред јутро**.

Nereye gitti bu, **sabaha karşı**? (*Yalnızız*, 90) / Куда је ова отишла **пред само јутро**?

- Постпозиција *karşı* може бити и у значењу у *вези са, на то*:

Ben bir hata etmiş olabilirim, fakat senin **buna karşı** yaptığın çok ağırdır. (*Fatih Harbiye*, 62) / Може бити да сам учинила неку грешку, али оно што си ти урадио у **вези са овим** веома је тешко.

- У комбинацији са речи *ihtimal* / *могућност* постпозиција *karşı* може се превести у значењу за *сваки случај*:

Yani... Sadece **bir ihtimalle karşı**. (*Yalnızız*, 168) / У ствари, само за **сваки случај**.

- У зависности од контекста, постпозиција *karşı* може се превести на разне начине, како би се дошло до најбољег решења. Ево реченице у којој Сафа користи ову постпозицију у значењу „у“:

Sizin Simeranya'da şifasız **hastaların yüzlerine karşı** öleceklerini hekimler dank diye söylerler mi? (*Yalnızız, 70*) / *Да ли у вашој Симеранији лекари отворено у лице смртних болесника говоре да ће умрети?*

- Постпозиција *karşı* учествује и у формирању састављених глагола. На пример, глагол *karşı koymak* има значење *супротставити*:

En küçük bir hücumu **karşı koymaktan** acizdi. (*Atilla, 106*) / *Био је немоћан да се супротстави и најмањем нападу.*

4.8.2.2.4. *Göre*

Постпозиција *göre* веома је заступљена у турском језику и на наш језик преводимо је у значењу *по, према, у складу са, за*:

Eski dünyada, yani **Simeranya'ya göre** bugünkü dünyamızdaki okullarda çocuklara ve gençlere öğretilen şeylerin, muayyen istidat ve ihtiyaçları karşılamadıkça, hayatta hiç bir işe yaramadığı anlaşılmış ve klâsik mektepten eser kalmamıştır: (*Yalnızız, 44*) / *У старом свету, дакле према Симеранији, како оно чему се деца и омладина подучавају у данашњим школама не испуњава конкретне афинитете и потребе, испоставило се да ничему не користи и да од класичне школе није остало ни трага.*

Eğer kurduğu işde çalışıyorsa, kazancı **liyakatine göredir.** (*Yalnızız, 88*) / *Ако ради на послу који је лично основао, онда му је зарада у складу са његовом компетенцијом.*

Aksine olarak bütün Simeranyalılar, her biri kendi **yaratma kabiliyetinin derecesine göre** bir gayretle güzelliğin ilâhî arşetipini sezerek mekâna ve zamana uygun bir sosyal prototipin gelişmesinde âmil olurlar. (*Yalnızız, 132*) / *Супротно томе, сви становници Симераније, сваки понасоб с једним гажретом сходно степену стваралачког капацитета осећа божански архетип лепоте и тако бивају узрок развоја једног друштвеног прототипа у складу са простором и временом.*

Овде се види како Сафин стил захтева посебна, другачија преводачка решења.

- Постпозицијом *göre* у комбинацији са личној заменицом и именицом износимо мишљење у виду *по томе и томе, по мишљењу тога и тога*:

Samim'e göre, meselâ onun itiyada mutlak bir hükümlanlık izafe etmesinde böyle bir tahlil sapıtması vardı. (*Yalnızız, 246*) / *По Самимовом мишљењу, у његовом приписивању апсолутне власти навици налазила се једна оваква застрањена анализа.*

- Употребљена са пропартиципом, постпозиција *göre* као прилошка одредба узрока у турској реченици формира зависно узрочну реченицу са значењем *пошто, с обзиром да, будући да, кад већ*:

Şimdi gururun şişmesi için **bir sebep olmadığına göre**, doğru söylemeyecek veya hakikati eksik söyleyecekti. (*Yalnızız, 222*) / *Будући да сада није било неког разлога због којег би јој понос нарастао, неће рећи истину или ће је рећи мањкаву.*

Hâlâ ruj **süremediğine göre**, Ferhad'ın kurduğu kıskançlık disiplini berdevam. (*Yalnızız, 128*) / *Пошто се још увек није карминила, Ферхадова дисциплина љубоморе још увек је трајала.*

4.8.2.2.5. Dair

Постпозиција арапског порекла *dair* заједно са именицама и заменицама има значење предлога *о, у вези са*:

Hastalığıma dair sualler soruyor, verdiği kısa cevaplarla kanaat etmiyordu. (*Dokuzuncu..., 19*) / *Постављао ми је питања у вези са мојом болешћу, није био задовољан кратким одговорима које сам му дао.*

İstikbalime dair içimden fena işaretler almaya başladım. (*Dokuzuncu..., 72*) / *Почео сам изнутра примати лоше сигнале у вези са мојом будућношћу.*

- Употребљена са пропартиципом, постпозиција *dair* формира српску изричну реченицу *о томе да*:

Neriman'ın Macit'le gezdiğine dair bazı dedikodular duymuştu. (*Fatih Harbiye, 93*) / *Чуо је неке гласине о томе да Нериман излази са Маџидом.*

4.8.2.2.6. Ait

Реч *ait* јесте арапска реч и има значење *о*, *у вези са*, тако да и у улози постпозиције доноси значење предлога „*о*“ и припадности, *који припада*, *који се тиче*:

Artık **ona ait olmayan** teferruata da mânâ vermekten kaçmış olabilirdim. (*Yalnızız, 136*) / *Могоао сам побећи и од приписивања значења детаљу који јој не припада.*

Enstitümüz **aşk hadiselerine ait** müşahedeleri toplar ve “insan bütünü incelemeleri merkezi”ne yollar. (*Yalnızız, 64*) / *Наш институт прикупља обсервације у вези са љубавним догађајима и шаље их у 'центар за испитивање целог човека'.*

Benim muhtelif kültürlerle mensup musikilerin **tekniklerine ait** malûmatım yok; (*Fatih Harbiye, 115*) / *Ја немам знања о музичким техникама које припадају различитим културама;*

Bana kaç defa lâboratuvarları, sınıfları, ameliyathaneleri gezdiren doktor, **hastalığa ait** herşeye karşı tecessüsümü biliyor. (*Dokuzuncu..., 35*) / *Лекар, који ме је толико пута провео кроз лабораторије, учионице, операционе сале, знао је моју радозналост према свему што се тиче болести.*

Сафин богат језик преводиоцу омогућује да понуди различите еквиваленте и значења употребљених постпозиција.

4.8.2.2.7. Rağmen

Постпозиција *rağmen* арапског је порекла и преводи се у значењу *упркос*:

Buna rağmen son buluşmamızda ikincilerimize ihtiyacımız olduğunu niçin söyledi? (*Yalnızız, 172*) / *Зашто је, упркос томе, при последњем сусрету рекла да имамо потребу за нашим 'другим ја'?*

Macit'in girdiği **birçok masraflara rağmen** o kadar yalnız ve başbaşa kaldıkları halde, hiçbir çapkınca hareket yapmamasını düşünüyor... (*Fatih Harbiye, 21*) / *Размишљала је о томе како Маџид није учинио никакав похотљив потез упркос толиком трошку и поред тога што су толико били сами...*

- Када се употреби са скраћеним инфинитивом постпозиција *rağmen* изражава нашу зависну допусну реченицу:

Bu, benim sessizliğime **alışık olmasına rağmen**, onu ürkütüyor gibi. (*Dokuzuncu...*, 16) / *Иако је била навикнута на моју тишину, као да је ово плашило.*

Cemile, sandalyenin üstünde garip bir tarzda artan sarhoşluğuna, **baş dönmesine rağmen** ansızın hatırladı ki, şiirler çantasının içinde ve çantası da telefon odasında kalmıştı. (*Cumbadan rumbaya*, 343) / *Упркос опијености и вртоглавици, које јој на чудан начин порастоше на столици, Џемила се изненада сети да су јој песме остале у торби, а да је торба остала у соби са телефоном.*

4.8.2.2.8. *Mahsus*

Постпозиција *mahsus* потиче од арапске речи која значи *својствен карактеристичан, специјалан*. На наш се језик преводи помоћу предлога, придева и других израза. Углавном се преводи у значењу *за, који се односи на, који припада, својствен, намењен*:

Feriha'nın sesinde, onun çok **mes'ut ve neşeli anlarına mahsus** parlak incelik vardı. (*Yalnızız*, 190) / *У Ферихином гласу било је блиставе префињености својствене тренуцима њене велике среће и задовољства.*

Gayet basit, dedi, **kendine mahsus** şartları var. (*Yalnızız*, 393) / *Врло просто, за то постоје специфични услови.*

Приметно је да Сафин стил намеће тражење другачијих решења у преводу.

Bununla beraber, coştuğu zamanlar, bu şahsiyetinin tamamıyla tersine döndüğü, son derece müteaddi bir hale geldiği ve **şarklıya mahsus** farzettığımız hususî seciyenin tamamıyla aksini gösterdiği de vakidir. (*Fatih Harbiye*, 85) / *Заједно с овим, кад прокључа, дешава се да се ова личност потпуно преокрене, да дође у крајње нападачко стање и покаже карактер потпуно супротан карактеру за који смо мислили да је својствен једном источњаку.*

4.8.2.2.9. Nisbetle

Постпозиција *nisbetle* састављена је од арапске речи *nispət* што значи *однос, сразмера*, и постпозиције *ile*, и преводи се у *поређењу, у односу*:

Korku ile acının derinleştirdiği anlayışlı gözler, **yaşlarına nisbetle ağır** tecrübelerin kırıttığı ve soldurduğu mânalı yüzler, tahammülün düşürdüğü başlar ve ümit... (*Dokuzuncu...*, 6) / *Бистре очи продубљене страхом и болом, значајна лица наборана и увехла од стране искушења која су несразмерно њиховим годинама била тешка, главе повијене у стрпљењу и нади...*

Uyuamadım, ağrılarım arttı, fakat ruhî azabıma nisbetle çok asil, sade ve saf olan et ıstırabımı o gece sevdim. (*Dokuzuncu...*, 6) / *Нисам могао заспати, болови су ми се појачали, међутим, те сам вечери, у поређењу с духовним болом, много више заволео моју племениту, просту и искрену бол ткива.*

Примећује се да је Сафа, сходно времену у којем је стварао и његовом широком схватању језика, често користио постпозиције арапског порекла које смо у претходним редовима навели: *ait, rağmen, mahsus* и *nisbetle*.

4.8.2.3. Праве постпозиције са аблативом именица

4.8.2.3.1. Önce

Као засебна реч, *önce* је прилог *пре*, али она се такође може употребити и као постпозиција. Она и тада има значење *пре*.

- Пример постпозиције *önce* са герундијом на *-madan/-meden*. Тада се преводи временском реченицом *пре него*:

Onu **buraya gelmeden önce**, garda tren beklerken tanımişti filân. (*Yalnızız, 126*) / *Упознао ју је пре него што је дошао овамо, на станици док је чекала воз.*

- Постоје и супстантивирани примери постпозиције *önce*, у значењу *пре, раније*:

Önceleri her şeyimizi birbirimize açık anlatırken, sonraları, beni kendime karşı, onu da kendisine karşı hayrete düşüren birçok tereddütler ve hesaplar içinde susmaya başladık. (*Dokuzuncu...*, 26) / *Док смо, пре, једно другом све*

отворено говорили, касније смо у многим сумњама и рачунима, који су мене наспрам мене и њу наспрам ње бацали у чудо, почели ћутати.

4.8.2.3.2. Evvel

Реч *evvel* арапска је реч и представља синоним постпозиције *önce*, тако да све оно што важи за једну, важи и за другу. У савременом језику скоро да је потпуно замењена са *önce*. Приметно је да је Пејами Сафа у своме језику више употребљавао постпозицију *evvel* због његовог специфичног стила, а посебно онда када је говорио кроз ликове традиционалних и конзервативних схватања.

- Примери постпозиције *evvel* са именицом и заменицом:

Amputation ameliyatlarında **herşeyden evvel** dikkat edilecek nokta... (*Dokuzuncu...*, 37) / Тачка о којој **пре свега** треба водити рачуна приликом ампутације...

Neriman ilk gelen Fatih-Harbiye tramvayına **herkesten evvel** atlamaya muvaffak olmuştu. (*Fatih Harbiye*, 9) / Нериман је **пре свих** успела да ускочи у први воз што је наишао на линију Фатих-Харбије.

İntiharından evvel yazdığı mektupta sükûn ihtiyacının insana mezarın bütün dehşetini nasıl unutturduğunu yazmıştı kızcağız. (*Yalnızız*, 376) / У писму које је написала **пре самоубиства** једна девојка написала је како потреба за тишином чини да човек заборави сву страхобу гроба.

- Између аблатива и постпозиције *evvel* могу се убацити речи којима се означава количина:

Bundan yirmi gün evvel Neriman Darülelhan'dan erken çıkmıştı; (*Fatih Harbiye*, 10) / **Пре двадесет дана** Нериман је раније изашла из Конзерваторија.

- Поспозиција *evvel* са именицом у аблативу такође може бити супстантивирана:

Eski dünyada, **bundan yüz elli sene evveline** varıncaya kadar, bütün hayat şekillerini, sosyal müesseseleri ve meslekleri saran yalan, bir tekâmül zarureti olduğu kadar, „kutuplaşma dramı“ adını verdiğimiz bir „dip zıtlık“ gerçeğinin de

zarurîsidir. (*Yalnızız*, 56) / *Лаж која је у старом свету, до пре сто педесет година, обухватила све животне облике, друштвене институције и занимања, колико год је представљала нужност еволуције, исто тако она представља и нужност истине „тоталног антагонизма“ којој смо наденули име „драма поларизације“.*

- Постпозиција *evvel* може се наћи са герундијумом на *-madan/-meden*. И она се као и постпозиција *önce* преводи временском реченицом *пре него*:

Samim'in bir ayırlma **kararı vermeden evvel** hesaba katması lâzım gelen psikolojik istihalelere dikkatini çekiyordu. (*Yalnızız*, 245) / *Привлачио је његову пажњу на психолошке трансформације на које је Самим требао рачунати пре него донесе одлуку да се растане.*

Примећује се да је скоро било немогуће наћи Сафину употребу постпозиције *önce*, што се види из наведених примера. Много је више заступљена постпозиција *evvel*.

4.8.2.3.3. *Sonra*

Постпозиција *sonra* иза именице у аблативу има значење *после*. Иначе, *sonra* такође има двојаку функцију, као прилог и као постпозиција.

- Пример временског значења постпозиције *sonra*:

Çocuklar ve gençler, **öğleden sonra** istidatlarına göre, ayrı ayrı meslek şubelerinde staj görürler. (*Yalnızız*, 46) / *Деца и омладина, сходно својим афинитетима, после подне обављају стаж у различитим стручним департманима.*

O tarihten sonra Şinasi, Nerimanlara sık sık gelip gidiyordu ve o gün bugün ailenin bir ferdi gibidir. (*Fatih Harbiye*, 54) / *Након тога дана Шинаси је веома често посећивао Нериманину породицу и као да је од тада био њихов члан.*

- Пример просторног значења постпозиције *sonra*:

Sinemadan sonra ayrıldık. (*Yalnızız*, 305) / *Растали смо се након биоскопа.*

- Ако испред постпозиције *sonra* стоје именице које означавају неко време, и испред њих се налазе бројеви или имена која исказују количину, онда ознаке времена не примају наставак за аблатив:

Meselâ.. bakınız.. **dört beş gün sonra** Perapalas'ta bir balo var. (*Fatih Harbiye, 78*) / На пример, погледајте... **након четири-пет дана** у Перапаласу се одржава један бал.

Adam **bir dakika sonra** köşkün bahçesine çıktı ve Nüzhet yanına geldi. (*Dokuzuncu..., 59*) / **Након једне минуте** човек изађе у башту од виле и Нузхет дође код мене.

Fakat **bir an sonra** ben operatörün kat'î kararını ve ihtarını hatırladım. (*Dokuzuncu..., 16*) / Међутим, **тренутак касније** ја се присетих хирурговне сигурне одлуке и упозорења.

- Када стоји испред несуфигираног пропартиципа на *-dik*, постпозиција *sonra* формира нашу временску реченицу у значењу *након што, пошто*:

Besim yanaklarını şişiren sessiz bir kahkahanın havasını **yuttuktan sonra**, sesinde belirmesinden korktuğu incitici istihzayı bir şefkat tonuyla maskeleyerek cevap verdi. (*Yalnızız, 36*) / **Бесим одговори након што прогута** атмосферу нечујног смеха који му напуха образе, маскирајући милосрдним тоном увредљиву поругу у своме гласу за коју се бојао да се не примети.

Ciddî bir muhakeme yapar gibi **sustuktan sonra**, cevap verdim:... (*Dokuzuncu..., 65*) / **Након што поћутах** као да озбиљно размишљам, одговорих:...

- Између именице у аблативу и постпозиције *sonra* могу се убацити временске одреднице:

Annemin Ferhad'a **hakaretinden beş gün sonra** Haydar'ı tanıdım. (*Yalnızız, 117*) / **Пет дана након поступка моје мајке** према Ферхаду упознала сам Хајдара.

- Израз *bundan sonra* преводи се као *убудуће, након овога, касније*:

Bundan sonra onu hiç bir işime, hiç bir zevkime karıştırmam. (*Yalnızız, 21*) / *Убудуће нећу је мешати ни у један свој посао и уживање.*

İçimden gelmedi, **bundan sonra** seni mutfakta yalnız bırakmayacağım! dedi. (*Fatih Harbiye, 41*) / *Није ми дошло тек онако, рече, од сада те нећу остављати саму у кухињи!*

- Супстантивирана постпозиција *sonra* обично се налази у генитивној вези и означава неки временски период:

Bunu hep **sonraları**, aylardan ve nice yıllardan sonra, bugün iyice anlıyorum. (*Dokuzuncu..., 25*) / *Ово тек касније схватам, након много месеци и година.*

Sonrası gittikçe kolaylaşır. (*Yalnızız...: 103*) / *Након тога постаје много лакше.*

Иако је у овом примеру супстантивирана, ова постпозиција ће бити преведена у свом основном значењу. Овде се показује колико је Сафа добро познавао и користио све могућности употребе које пружа турски језик.

4.8.2.3.4. *Beri*

Постпозиција *beri* настала је од истоименог прилога који значи *ближа страна нечега*. У већини случајева користи се у временском значењу у преводу *од, од пре, већ*.

- У неким старијим изворима постпозицију *beri* можемо срести и састављену са именицом на коју се односи:

Feriha, içinden birdenbire gelen bu itirafın gözyaşlarıyla, **demindenberi** Meral üstünde yapmağa çalıştığı telkinlerin büyüsunü bozduğuna pişman olmuşsa ne diyecikti? (*Yalnızız, 214*) / *Ако се Фериха, сузама овог покајања које су јој одједном дошле изнутра, покајала зато што је покварила магију савета које је од пре упућивала Мерал, шта је требала рећи?*

Daha pek küçük **yaştanberi**, karşımdakini dinlediğim halde içimden başka şeyler düşünmeyi, zihnimi iki dikkatle çalıştırmayı öğrenmiştim. (*Dokuzuncu..., 19*) / *Још од малена, научио сам да, упркос томе што слушам саговорника*

наспрам себе, размишљао о другим стварима, научио сам користити мозак
двема засебним пажњама.

Овакав начин писања постпозиције *beri* припада старијој графици и због тога
је код Сафе заступљен у том облику.

- Постпозиција *beri* може имати значење прилога за време:

Bu, senin vesayetten kurtulmak isteyen ve tam gelişmesinin şartını
hürriyette bulan şahsiyetin uzun **yıllardan beri** gördüğü rüyadır. (*Yalnızız, 148*) /
Ово је сан који годинама сања твоја личност, која жели да се избави
туторства и која услов потпуног развоја налази у слободи.

Paşa, en güvendiği gazetenin de bu ihanetini görünce, **o günden beri**
matbuata da gücendi ve bir daha köşke gazete sokmadı. (*Dokuzuncu..., 46*) /
Када је Паша видео издају новина којима је највише веровао, од тада
наљутио се и на штампу и више никада није унео новине у вилу.

- Ако се употреби са пропартиципом, постпозиција *beri* формира зависну
временску реченицу која почиње са *откако, откад*:

Aralarındaki münasebetin başladığı **günden beri** en münakaşalı noktaya
tekrar geliyorlardı. (*Yalnızız, 169*) / *Откада је веза између њих започела*
поново су долазили у најпроблематичнију тачку.

Mektepten çıktıklarından beri yüzünde ve yürüyüşünde hiçbir fark yoktu.
(*Fatih Harbiye, 63*) / *Откако су изашли из школе, на његовом лицу и у*
његовом ходу није било никакве промене.

- Среће се и облик постпозиције *beri* са копулом *-dir*, као суфикс за
појачавање значења. У том случају жели се истаћи време почетка радње:

Sabahtan beridir ilk defa yüzü güldü. (*Fatih Harbiye, 24*) / *Од јутрос му*
се лице први пут насмејало!

4.8.2.3.5. *İtibaren*

Постпозиција *itibaren* арапског је порекла и има значење *почев од*:

Baloya ait arzularını yaptırabilmek için babasını **o akşamdan itibaren** kazanması lâzımdı. (*Fatih Harbiye, 40*) / Ради остварења жеља у вези бала, *почев од оне вечери* морала је почети придобијати свога оца.

Hastalığımı doğrudan doğruya **o andan itibaren** düşünmeye başlamıştım. (*Dokuzuncu..., 16*) / Од тог тренутка директно сам почео размишљати о својој болести.

4.8.2.3.6. *Dolayı*

Постпозиција *dolayı* има узрочно значење због. Кроз своја дела Сафа је показао употребу ове постпозиције иза именица, заменица и генитивне везе:

Bu doktor, genç olmadığı halde, **birçok siyasî sebeplerden dolayı** henüz stajını bitirmemişti, fakat bana hepsinden yakın bir insandı ve dizimden ziyade sinirlerim üstündeki iyi tesirlerine muhtaçtım. (*Dokuzuncu..., 15*) / Овај лекар, иако није био млад, услед многих политичких разлога, још увек није завршио стажирање, међутим, од свих других ми је био ближи, па сам имао потребу за његовим утицајем на моје нерве много више него на моје колена.

O zaman **bu tavsiyelerinden dolayı** operatörü soğuk bulmuştum; (*Dokuzuncu..., 92*) / Тада сам због ових његових савета хирурга прихватио хладно.

Bundan dolayı Garplılaşma temayülleri henüz pek sathîdir. (*Fatih Harbiye, 111*) / Због тога су тенденције позападњачења врло површне.

Paşa'nın bana fazla sevgisinden dolayı her vakit ciddî duran yengem bile, sofrada tabağıma yemek koyarken bu işinden zevk aldığını hissettiriyor: (*Dokuzuncu..., 58*) / Чак је и моја снаха, која је због Пашине велике љубави према мени увек била озбиљна, сипајући храну у мој тањир на трпези давала до знања да ужива у томе.

4.8.2.3.7. *Başka*

Реч *başka* има двојако значење. Када се нађе испред неке именице онда врши функцију придева. Када се нађе иза именица и заменица у аблативу, онда врши функцију постпозиције у значењу *осим*.

Ево примера у којима Сафа ову постпозицију користи иза заменица, именица и глаголске именице:

Senden başka bu kitabı pek çok insan okuyor. (*Fatih Harbiye, 48*) / *Осим тебе, ову књигу чита много људи.*

Şinasi'den başka birine mi temayülü var? (*Fatih Harbiye, 81*) / *Има ли, осим Шинасија, наклоност према коме другом?*

İzzeti nefsinin bir tazyikiyle, bu zaafını **aşktan başka** şeylere, itiyada ve dostluğa atfetmek istiyordu:... (*Fatih Harbiye, 59*) / *Под притиском самољубља, своју слабост хтеде приписати навици и пријатељству, неким другим стварима, само не љубави:...*

Suyun yırtilışından başka ses duyulmuyordu. (*Yalnızız, 31*) / *Осим хучања воде, ништа се друго није чуло.*

Gelmesinden başka şifam yoktur. (*Yalnızız, 54*) / *Ја немам другог лека, осим да она дође.*

- Када се употреби са инфинитивом, постпозиција *başka* може се превести изричним, намерним или искључним реченицама:

Meral'in aptalca telkin altında **kalmaktan başka** mazereti yok. (*Yalnızız, 129*) / *Осим да остане под глупим саветом, Мерал није имала другог оправдања.*

Baloya **gitmekten başka** bir arzusu mu var? (*Fatih Harbiye, 84*) / *Да ли је, осим да оде на бал, имала неку другу жељу?*

Kitabı Paşa'ya uzatmaktan başka bir hareket yapamadım. (*Dokuzuncu..., 41*) / *Осим што сам додао књигу Паши, нисам учинио други покрет.*

Овде су приказане само неке од правих постпозиција да би се илустровао Сафин језик и то су оне које је он највише користио.

4.8.2.4. Квазипостпозиције

4.8.2.4.1. İç

Када се употреби као квазипостпозиција *iç* значи *у, унутра, међу, између, кроз, из*. Настала од именице *iç*, она, као и остале квазипостпозиције, добија ту функцију када ступи у гентивну везу са другом именицом и прими наставке за просторне падеже.

- Квазипостпозиција *iç* употребљена у дативу:

Ben onun münzevî kalbine uzaklardan seslenmek için, **kulaklarının içine** en güzel hislerimi fisıldıyorum. (*Yalnızız, 26*) / *Шањем јој на ухо своја најлепша осећања, како бих се из даљине обратио њеном самотном срцу.*

Tramvayın arkasından koşmak, **içine atlamak** arzusuyla Şinasi'nin vücudu birdenbire gerildi ve gevşedi; (*Fatih Harbiye, 11*) / *У превеликој жељи да потрчи за трамвајем и ускочи у њега, Шинасијево тело се нагло трзну и одмах и поуста.*

- У зависности од контекста, квазипостпозиција *iç* може се превести и као *нутрина, душа*, што представља основно значење именице *iç* од које је и настала:

Her türlü emniyet tedbirlerine rağmen korkusu **insanın içine** çöken o gizlilik! (*Yalnızız, 285*) / *Она тајанственост чији страх падне на човекову души упркос свим мерама предострожности!*

- Квазипостпозиција *iç* употребљена у локативу најчешће значи *у, унутар, у оквиру, ро*:

Mefharet yumruklarını sıkmış, meçhulü **odanın içinde** arıyormuş gibi etrafına bakıp soruyordu:... (*Yalnızız, 24*) / *Мефхарет је стиснула песнице и као да **по соби** тражи непознато, гледала је око себе и питала:...*

Sonra yanyana, hiç konuşmadan, epey yürürler ve buluşmanın ilk zevkini **bu sükût içinde** daha çok hissederlerdi. (*Fatih Harbiye, 14*) / *Након тога, једно уз друго, без икаквог разговора дуго би ходали и прву сласт сусрета још више осећали у овој тишини.*

Plâtonikten ne kastettiğini bilmiyorum; fakat cinsî tabiatımızı aşağıda ve uzakta bırakan üstün mânevî **değerler sistemi içinde** bir aşk olduğuna

inanıyorum. (*Dokuzuncu...*, 45) / Не знам шта подразумеваши под платонским; међутим, верујем да постоји једна љубав у **оквиру система** узвишених духовних вредности која нашу похотну природу држи ниско и далеко.

- Употребљена у локативу квазипостпозиција *іç* некада може значити *пред* или *међу*:

Vallahi cilvedir! Ben kocama **herkesin içinde** “sen” derdim. (*Yalnız: 56*) / Бога ми, то је кокетерија! Ја сам свога мужа **пред свима** ословљавала са „ми“.

„Şüphesiz **bunların içinde** ne kıymetli insanlar var!“ (*Fatih Harbiye, 104*) / Како **међу овим** људима, без икакве сумње, има вредних људи!

- Квазипостпозиција *іç* може имати временско значење *за*, *у року*, *у току*:

Onu beyin hücrelerinin bir üfürüğü sanmakla başlayan müthiş gafletin, **otuz yıl içinde** gördüğün iki muazzam dünya harbinin kan ve gözyaşı çağlayanlarında en büyük dersi arayan gözlerine bir körlük perdesi indirdi. (*Yalnız: 421*) / Твоја страшна заблуда, започета мишљу да је душа један дах можданих ћелија, на твоје очи што су у водама крви и суза два светска рата које си доживео **током тридесет година**, тражиле највећу поуку, навукла је завесу слепила.

- Квазипостпозиција *іç* употребљена у аблативу преводи се предлозима *из*, *кроз*, *од*:

Birdenbire **zihninin karanlığı içinden** ordu ordu çıkıveren kaideler. (*Yalnız, 290*) / Правила која се одједном појављују **из мрака његовог ума**.

Akşamdan beri **kalbinin içinden** geçen heyecan yıldırımlarının topladığı, bauginliğa yakın bir *іç* çekilişine benzeyen derin yorgunluk. (*Yalnız, 419*) / Дубок умор налик уздаху блиском несвести, у којем су се сакупили громови узбуђења што му још од почетка вечери пролазе **кроз срце**.

- Квазипостпозиција *іç* може бити употребљена и као фраза, када превод зависи од контекста:

Şinasi, **içinden** bir şarkı mırıldanmaya başladı. (*Fatih Harbiye, 14*) / *Шинаси у себи поче шаптати неку песму.*

Fakat bütün bu fikirlere **içinden** isyan ediyor, hepsini eski bulmak istiyor, maamafih sarsılmaz bir mantığın telkin ettiği hakikatleri kendi kendine tamamıyla inkârâ da muvaffak olamıyor, için için çırpınıyordu. (*Fatih Harbiye, 48*) / *У себи се, ипак, бунила против свих ових идеја, желела је да их све окарактерише као назадне, такође није успевала ни да самој себи у потпуности негира истине које јој је говорила једна непоколебљива логика, и зато је нечујно треперила.*

4.8.2.4.2. *Dış*

Реч *dış* означава *спољну страну* нечега. У својству постпозиције има значење *изван, ван*.

- Квазипостпозиција *dış* употребљена у дативу има значење предлога *из, изван*:

Üstüme devamlı bir melânkoli çöktü, her an susturan ve sarartan o derin elemelerden biri ki, beni kendi içimden de uzaklaştırıyor, ruhumu haritasını bilmediğim ıssız adalara götürüyor, beni kendi **hudutlarımın dışına** sürüyordu. (*Dokuzuncu..., 72*) / *Поклопила ме слојевита меланхолија, једна од оних дубоких горчина која ме сваког трена ућуткава и чини пожутелим, која ме удаљује и од мене самога, која удаљава моју душу на пушта и мени непозната острва на географској карти и изгони **изван властитих граница**.*

- Употребљена у локативу квазипостпозиција *dış* може имати просторна значењеа *ван, испред*:

Karının dışında kalabalık. Sesler. (*Dokuzuncu..., 63*) / *Испред врата гужва и гласови.*

Göğsü açıktı ve bir memesі **gömleğinin dışında** duruyordu. (*Yalnızız, 352*) / *Груди су јој биле откривене и једна јој је дојка стајала **ван њене кошуље**.*

Сафа је често користио квазипостпозиције које су настале од изворно турских речи и то је још један показатељ његове бриге за очувањем и унапређењем свога језика.

4.8.2.4.3. *Haric*

Архаична квазипостпозиција *haric* арапског порекла, супротног је значења од квазипостпозиције *dahil*, има значење нечега што је *изван, што не улази у разматрање*.

- У првом примеру употребљена је у одређеној, а у другом у неодређеној генитивној вези:

Şinasi'nin haricinde bir mesele olduğunu anlamaya veya anlamış görünmeye yanaşmıyordu. (*Fatih Harbiye, 81*) / *Није желео схватити да се проблем налази изван Шинасија, или није желео да изгледа као да је схватио.*

О günlerde beynime Fikret'in bazı mısraları dadanmıştı; ümitsiz anlarımda, bu mısralar, **benim iradem haricinde**, kendi kendilerine yaşıyor ve ses veriyorlardı; (*Dokuzuncu..., 84*) / *Тих дана мозак ми се био навадио на неке Фикретове стихове; у тренуцима незнања, изван моје воље, они су живели сами за себе и одашљали сопствени звук.*

Сафина употреба квазипостпозиције *haric* говори о томе да су му обе стране биле блиске, и она нова, која се борила за чист изворни турски, и она стара која је стране речи сматрала неодвојивим богатством турског језика.

4.8.2.4.4. *Alt*

Реч *alt* значи *доња страна* нечега, а као квазипостпозиција значи *под, испод*.

- Када се употреби у дативу указује на правац кретања:

Kolunun altına sıkıştırdığı kemeççe ağır geliyordu; (*Fatih Harbiye, 10*) / *Тешко му је падало кемење које је притиснуо под руку.*

Başını **yorganın altına** çekerek barınacak yer arıyordu. (*Fatih Harbiye, 23*) / *Повлачећи главу под јорган тражила је уточиште.*

Bana yaklaştı ve yüzüme bakmadan **koltuğumun altına** derece koydu. (*Dokuzuncu...*, 102) / *Приђе ми и не гледајући ме, стави термометар под назух.*

- Када се употреби у локативу указује на место вршења радње. Преводи се са *под, испод*:

Bu suale kolay kolay müsbet cevap veremiyor, kendisini tahlil edemediği birçok **haricî tesirlerin baskısı altında** hissediyordu. (*Fatih Harbiye*, 56) / *На ово питање није могла тако лако дати одговарајући одговор, осећала је да се налази под притиском многих вањских утицаја које она сама није могла протумачити.*

Karanlık merdiven, iskelet, hayaletler, kandan bir kurdele, sarhoşlar, silâh sesleri, merdivenlerden bir yuvarlanış, **havagazı fenerinin altında** bir adam görünüp kayboluyor. (*Dokuzuncu...: 27*) / *Мрачно степениште, скелет, силуете, једна лента од крви, пијанци, звуци оружја, над са степеништа, један се човек под плинском светиљком појављује и нестаје.*

- Када се употреби у аблативу квазипостпозиција *alt* представља одговор на питање *одакле, кроз шта*:

Mefharet bir omuzunu kaldırarak kızına yan baktı ve sol **gözünün altından** kıvrılıp dağılan bir nefret buruşuğuyla bağırdı:... (*Yalnızız*, 150) / *Мефхарет подиже једно раме и оштро погледа своју ћерку, па уз чвор мржње што се сакупи и распрши под левим оком, викну:...*

İnce yüzünde, **gözlerinin altından** yanaklarına doğru inen bir gölge vardı ki, dün geceyi uykusuz ve buhranlı geçirdiği zannını veriyordu. (*Yalnızız*, 161) / *На уском лицу налазила се сенка од испод очију до образа и она је наметала претпоставку да је синоћњу ноћ провела без сна и бурно.*

- Постоје специфични случајеви када се квазипостпозиција *alt* у аблативу може превести као *под*, у смислу *испод*:

Besim evvelâ onun elini tutmak istedi; fakat bu temasın bir patlama ile neticelenmesinden ürkerek Selmin'e gitti, onu **koltuğunun altından** tutarak

kaldırdı ve yemek salonunun kapısına kadar götürdü. (*Yalnızız*, 22) / *Бесим је најпре хтеде ухватити за руку, али плашећи се да се овај контакт не оконча експлозијом, оде к Селмин и ухвативши је под руку одведе је до кухињских врата.*

4.8.2.4.5. Üst/Üzer

Квазипостпозиције *üst / üzer* имају разноврсну примену. Најчешће се преводе као *на, над, изнад, од, преко, за, по, преко*.

- Квазипостпозиције *üst/üzer* у дативу са преводом у значењу *по*:

Evvelâ süpürgeyi halının üstünde üç defa yürüttükten sonra **üstüne** sıkıca vurdu, içinde kalan tozları faraşa döktü, tekrar üç defa çekti, gene **üstüne** vurdu:... (*Fatih Harbiye*, 72) / *Након што је три пута прошла метлом по тепиху, јако је ударила по метли, у ђубровник је просула прашину, затим је поново прешла три пута и поново ударила по њој:...*

- Квазипостпозиције *üst / üzer* у дативу са преводом у значењу *изнад, над*:

Vücudum büyük bir korku ile öne doğru eğildi ve **dizimin üstüne** kapandı. (*Dokuzuncu...*, 8) / *У великом страху тело ми се нагну напред и преви над коленом.*

Yakın bir istikbal üzerine şuurundan bazı soluk ışıklar sığıyordu:... (*Fatih Harbiye*, 52) / *Изнад блиске будућности из њене свести искриле су пригушене светлости:...*

- Квазипостпозиције *üst/üzer* у дативу са преводом у значењу „о“:

Tam o sırada, çıt etti, **merdivenin üstüne** asılı farbalanın bir köşesi koptu. (*Dokuzuncu...*, 16) / *Баи у том тренутку зачу се пуцкетање и отцепи се једно ћоше украса обешеног о степениште.*

Böyle, **ev halkından birinin şerefi üzerine** hiç konuşulmamıştı. (*Yalnızız*, 17) / *Никада се није овако разговарало о части неког од укућана.*

- Квазипостпозиције *üst / üzer* у дативу са преводом у значењу *преко*:

Gömleğinin üstüne bir şal örtmüş. (*Dokuzuncu...*, 28) / *Огрнула је један шал преко кошуље.*

Ayak ayak üstüne atmış, dizlerini sallıyordu. (*Yalnızız, 65*) / *Бацила је ногу преко ноге, њихала је коленима.*

- Квазипостпозиције *üst / üzer* у дативу са преводом у значењу *сходно*:

Mahallede **doktorun tavsiyeleri üzerine** geciken nikâhları bekleniyordu. (*Fatih Harbiye, 54*) / *У махали се очекивао њихов брак, одоцњен сходно препоруци лекара.*

- Квазипостпозиције *üst / üzer* у дативу са преводом у значењу у *вези са*:

Vereceği cevap üzerine münakaşaya devam edelim. (*Fatih Harbiye, 108*) / *Наставимо расправу у вези са одговором који ће дати.*

- Квазипостпозиције *üst / üzer* у дативу са преводом у значењу *према*:

Aşk disiplininin hareket serbestliğini hudutlandırmasından şikâyet etmekle kalmaz, **heyecanlar ve şuur halleri üzerine** koyduğu ambargoyu da başından atmak ister. (*Yalnızız, 186*) / *Не остаје само на жаљењу, на ограничавању слободe кретања од стране љубавне дисциплине, већ се такође жели отарасити и ембарга према стањима узбуђења и свести.*

- Квазипостпозиције *üst / üzer* у дативу некада се не морају преводити:

Doktorun **kat'i istirahat emri üzerine** çoğalan bir ihtiyatla merdivenleri ağır ağır iniyor, pansumanımı yaptırmak için eczaneye gidiyordum. (*Dokuzuncu..., 67*) / *Уз опрезност, увећану докторовом наредбом на строго одмарање, лагано сам силазио низ степенице, ишао сам у апотеку на превијање.*

- Квазипостпозиције *üst / üzer* у локативу са преводом у значењу *на*:

Bir gün evvel, aynı saatte geçtikleri **yolun ve kaldırımın üstünde** idiler. (*Fatih Harbiye, 25*) / *Налазили су се на истом путу и истој калдрми којом су дан пре у истом сату прошли.*

О Macit'in ellerine baktım, kadın eli gibi, tertemiz, incecik, tırnakların üstünde bile çalışmış. (*Fatih Harbiye, 28*) / *Посматрала сам руке оног*

Маџида; попут руку неке жене, потпуно чисте, танане, чак је радио и на ноктима.

- Квазипостпозиције *üst / üzer* у локативу са преводом у значењу *по*:

Her şey bıraktığı gibi; ve şiddetli ihtarları üzerine hiçbir şeye el dokunulmamış: **Bir kanepе üstünde** уğlılı notalar. (*Fatih Harbiye, 34*) / *Све је било као што је оставио и према његовим оштрим упозорењима ништа није било такнуто: гомиле нотних листова по канабету.*

- Квазипостпозиције *üst / üzer* у локативу са преводом у значењу *изнад*:

Çünkü Nüzhet'in odası **Paşa'nın odasının tam üstünde idi** ve en küçük ses aşağıdan duyulabilirdi. (*Dokuzuncu..., 51*) / *Јер, Нузхетина соба налазила се тачно изнад Пашине собе и најмањи глас, доле се могао чути.*

- Квазипостпозиције *üst / üzer* у локативу са преводом у значењу „о“:

Müşahhas misaller üzerinde konuşmayalım, dedi. (*Fatih Harbiye, 110*) / *Не расправљајмо о конкретним примерима!*

- Квазипостпозиције *üst / üzer* у локативу са преводом у значењу *над*:

Ruhumun üstünde bir ağırlık duymaya başladım. (*Dokuzuncu..., 30*) / *Над мојом душом почео сам осећати неки терет.*

- Квазипостпозиције *üst / üzer* у локативу са преводом у значењу *у вези са*:

Benim hiç konuşmadığımı gören Paşa, beni herhangi bir doktora bağlayan **acı rabıta üstünde** bahis açtı:... (*Dokuzuncu..., 61*) / *Видевши да уопште не проговарам, Паша покрену тему у вези са болним контактом који ме је повезивао с било којим доктором:...*

- Квазипостпозиције *üst / üzer* у аблативу са преводом у значењу *са*, као резултат потицања:

Sarman; hanımının bu gaflet dakikalarını fırsat bilmiş gibi **yakındaki minderin üstünden** kucağına atlamıştı. (*Fatih Harbiye, 44*) / *Сарман као да је*

искористила ове минуте расејаности своје господарице, са оближњег **миндера** скочила јој је у наручје.

- Квазипостпозиције *üst / üzer* у аблативу са преводом у значењу *преко*:

Faiz Bey başını kitaptan kaldırdı ve **gözlüğünün üstünden** kızına baktı. (*Fatih Harbiye, 45*) / Господин Фаиз подиже главу са књиге и **преко наочара** погледа своју ћерку.

- Квазипостпозиције *üst / üzer* у аблативу са преводом у значењу *изнад*:

Başının üstünden büyük bir rüzgâr geçiyor. (*Yalnızız, 421*) / **Изнад** главе јој је дувао снажан ветар.

Из наведених примера се види да је Сафа квазипостпозицију *üst / üzer* користио у свим значењима које она има у турском језику, што говори о богатству његовог израза.

4.8.2.4.6. *Ön*

Употребљена као квазипостпозиција, именица *ön* има значење *пред, испред*.

- Квазипостпозиција *ön* у дативу са значењем *пред*. У овом случају акценат је дат на правац кретања:

Şimdi de biraz evvel tramvaya atlayışı **gözünün önüne** geliyor. (*Fatih Harbiye, 13*) / Сада му **пред очи** долази њен малопређашњи скок у трамвај.

- Квазипостпозиција *ön* у дативу са значењем *испред*:

Nihayet yataktan kalktı ve **pencerenin önüne** oturdu. (*Fatih Harbiye, 17*) / Најзад устаде из кревета и седе **испред прозора**.

- Квазипостпозиција *ön* у локативу са значењем *испред*:

Çünkü bir kapalı araba, sarı ve ölümlü ışıklar neşreden fenerleriyle Pont-Neuf'u geçti ve **enstitünün parmaklığı önünde** tevakuf etti. (*Dokuzuncu..., 46*) / Јер, један затворени аутомобил, са својим светилмакама што су емитовале жуту и смртоносну светлост, прође Понт-Неуф и заустави се **испред ограде института**.

- Квазипостпозиција *ön* у локативу са значењем *пред*:

Bir anda **gözlerinin önünde** bütün manzaralar silinmişti ve hiçbir ses duymuyordu. (*Fatih Harbiye, 11*) / У једном му се тренутку *пред очима* избрисаше сви призори и није чуо никакав глас.

- Квазипостпозиција *ön* у аблативу са значењем *поред*:

İki kişi konuşarak **önünden geçtiler** ve ona bakmadılar. (*Fatih Harbiye, 11*) / Две особе, уз разговор, прођоше *поред њега* и не погледаше га.

- Квазипостпозиција *ön* у аблативу са значењем *испред*:

Paşa'nın yatak odasının önünden geçerken içerde hararetli bir konuşma duydum. (*Dokuzuncu..., 40*) / Док сам пролазио *испред Пашиине спаваће собе* унутра сам чуо један ватрен разговор.

4.8.2.4.7. Ara

Употребљена као квазипостпозиција, именица *ara* има значење *између, међу*, у.

- Квазипостпозиција *ara* у дативу са преводом „у“:

Yaprağı elinden yere atarak kanepeye doğru gitti, **notaların arasına kendini attı**, başını arkaya bırakarak öylece kaldı. (*Fatih Harbiye, 37*) / Папир из руке баци на под и крену према канебеу, *баци се у нотне листове, забаци главу и остаде тако лежати*.

- Квазипостпозиција *ara* у дативу са преводом *међу*:

Bazan hakikat vahşidir, **insanların arasına** salıvermeye gelmez. (*Yalnızız, 143*) / Некада је истина дивља, не може се пустити *међу људе*.

- Квазипостпозиција *ara* у дативу са преводом *између*:

Nail Bey gazeteyi **kendisiyle Ferhat arasına** bir perde gibi çekti:... (*Yalnızız, 264*) / Господин Наил-беј као завесу навуче новине *између себе и Ферхада*:...

- Квазипостпозиција *ara* у локативу са преводом *између*:

Besim çay yudumunu emerken, lezzetin **dille damak arasında** tad merkezine gidişinin hiç bir anını şuursuz bırakmak istemiyor ve gözlerini yumuyordu. (*Yalnızız, 19*) / *Увлачећи гутљај чаја, не желећи занемарити нити један трен путовања сласти ка центру укуса између језика и непца, Бесим приклопи своје очи.*

- Квазипостпозиција *ara* у локативу са преводом *међу*:

Demin, penceremde, bu hazin ilkbahar sabahı **gürgenler arasında** dümdüz uzanan sisli yola baka baka... (*Yalnızız, 27*) / *Пре, на мом прозору, гледајући у правцу магловитог пута што се у јутро овог тужног пролећа потпуно право пружа међу грабово дрвеће...*

- Квазипостпозиција *ara* у аблативу са преводом *кроз*:

Paşa, uzun koltukta arka üstü yatıyor, Nüzhet pencerenin kenarına oturmuş, dizlerini sallıyor ve **aynalı dolabın açık duran kapısı arasından** yengemin kalın bacakları ile siyah elbisesinin eteği görünüyordu. (*Dokuzuncu..., 40*) / *Паша је лежао на дугачкој фотељи, Нузхет је седела покрај прозора, њихала је коленима и кроз отворено крило ормара с огледалом виделе су се дебеле ноге и сукња моје снахе.*

Како се види, сва ова значења Сафа је врло минуциозно прихватао и мајсторски користио у својим делима.

4.8.2.4.8. Orta

Употребљена као квазипостпозиција, именица *orta* има значење *усред, насред*.

- Квазипостпозиција *orta* у дативу са значењем *насред*:

Ferhat anahtarı cebinden çıkardı ve **odanın ortasına** attı. (*Yalnızız, 267*) / *Ферхад извади кључ из џепа и баца га насред собе.*

- Квазипостпозиција *orta* у дативу са значењем *између*:

Selmin'le Samim'in ortasına oturan Alâaddin ikisine birden sordu:... (*Yalnızız, 399*) / *Аладин, који седе између Селмин и Самима, одједном их обоје упита:...*

- Квазипостпозиција *orta* у локативу са апстрактним значењем:

Onun, kendisinden istenen şeyi anlatmaya razı olduğu zaman aldığı bu poz derhal alâka uyandırır ve **yarattığı sessizlik ortasında** bütün dikkatleri toplardı. (*Yalnızız, 41*) / *Поза коју заузима када жели објаснити нешто што се тражи од њега, одмах буди интересовање и сакупља сву пажњу посред тишине коју ствара.*

- Квазипостпозиција *orta* у аблативу са значењем *са*:

Öksürdü, su içti, ağlamak üzereydi ve kendini tuttu, başını kaldırdı, fakat **gözlerini masa ortasından ayırmayarak**, titrete bir sesle:... (*Fatih Harbiye, 107*) / *Закашља се, напи мало воде, хтеде заплакати, али се стегну, подиже главу не одвајајући поглед са средине стола и треперавим гласом рече:...*

4.8.2.4.9. Karşı

Као и у случају када се користи као права постпозиција, када се именица *karşı* употреби као квазипостпозиција, она има значење *наспрам, насупрот, преко пута, против*. Квазипостпозицију *karşı* препознаћемо преко генитивне везе у којој се том приликом именица *karşı* налази и то је разлика која је одваја од именице *karşı* као праве постпозиције.

- У функцији датива квазипостпозиција *karşı* указује на правац:

Nihayet **bu kızın karşısına** zengin ve güzel bir adam çıkar. (*Fatih Harbiye, 95*) / *На крају, пред ову ће се девојку појавити један богат и леп човек.*

Samim'in karşısına oturduktan sonra da elindeki çantaya bir yer bulmakta gecikti. (*Yalnızız, 161*) / *И након што седе наспрам Самима, она закасни да за своју торбу у руци пронађе неко место.*

- Када је у функцији локатива, квазипостпозиција *karşı* преводи се предлозима *пред, наспрам, преко пута*:

Zekâsının bakir ve mahrem bir tarafını göstermek isterken **babasının karşısında** soyunacakmış gibi utanıyordu. (*Fatih Harbiye, 45*) / Желећи да прикаже чедну и интимну страну свога интелекта, стидила се као да се треба скинути **пред својим оцем**.

Ayna karşısında gözlerine dolan yeni dikkate, biraz evvelden kalma derin bir hüüzün karışıyordu. (*Fatih Harbiye, 98*) / С новом бригом која јој **наспрам огледала** испуни очи, мешала се малопређашња дубока туга.

Sağ kolda bir tek, büyük, tahinî boyalı tahta konak vardı, ileri doğru çıkan şahnişi, **karşısında** bir yıkık duvar üstünden sokağa doğru eğilen büyük bir ağacın dallarına o kadar yaklaşıyordu ki havayı kapatıyor ve sokağı bir tünel gibi karartıyordu. (*Fatih Harbiye, 63*) / На десној страни налазио се само један велики, дрвени конак офарбан у жутосмеђу боју, чији се доклат толико приближавао гранама једног великог дрвета што се надносило над разрушеним зидом **преко пута**, да је затварао поглед и замрачивао сокак попут каквог тунела.

4.8.2.4.10. *Baş*

Употребљена као квазипостпозиција именица *baş* има значење *уз, поред, око, на почетку, за*.

- Квазипостпозиција *baş* у дативу може имати значење *до (почетка), за*:

Neriman ayaklarının ucuna basarak **merdiven başına** geldi, idareyi eline aldı, önüne bakarak ve merdivenleri gıcırdatmamak için bir eliyle tuttuğu tirabzanlarla vücudunun ağırlığını paylaşarak birkaç basamak çıktı. (*Fatih Harbiye, 18*) / На врховима прстију Нериман дође **до степеница**, уз светиљку у руку, гледајући испред себе и делећи своју тежину са оградом коју је држала руком како не би произвела шкрипу, прође неколико степеница.

Mavi salona girdi. **Telefonun başına** oturdu. (*Yalnızız, 366*) / Ушла је у плави салон и села **за телефон**.

- Постоје изрази који су формирано од квазипостпозиције *baş* у дативу:

Adım başına aşçı ve kahve. (*Fatih Harbiye, 27*) / *На сваком кораку кувари и кафеи.*

Günün hiçbir saatinde Şinasi'nin **yalnız başına** yapabileceği hiçbir şey yoktu. (*Fatih Harbiye, 10*) / *Ни у једном сату дана није било ничега што је Шинаси могао урадити сам.*

Meselâ, bu konakta, ihtiyar ve me'yus bir adam, hiç kimse ile temas etmeden, **tek başına** yaşıyor ve ölümünü bekliyordu. (*Fatih Harbiye, 63*) / *На пример, у овом конаку је један стари и безнадежни човек живео сâм без контакта са спољашњим светом и чекао смрт.*

- Квазипостпозиција *baş* у локативу може имати значење *уз, поред, око, код, крај, на, за*:

Fahriye **merdiven başında** duruyor, içeri girmek istemiyordu. (*Fatih Harbiye, 32*) / *Фахрија је стајала на почетку степеница, није желела ући унутра.*

Ne geceleri **havuz başında** buluşuyor; ne gündüzleri kükürt serpmek için bağa gidiyorduk. (*Dokuzuncu..., 72*) / *Нити смо се ноћу налазили код базена, нити смо дању одлазили да прскамо сумпором виноград.*

- У аблативу квазипостпозиција *baş* најчешће се преводи предлогом *од*:

Babanın başından ayrılmadığına çok iyi ediyorsun. (*Yalnızız, 303*) / *Веома добро чиниш што се не одвајаш од оца.*

4.8.2.5. Квазипостпозиције са ограниченом деклинабилношћу

4.8.2.5.1. *Hakkında*

Квазипостпозиција *hakkında* може примити присвојне наставке за сва лица и користити се у свим облицима. Преводи се као *о, у вези са*:

Simeranya'nın ilim görüşü hakkında size bu iptidâî bilgiyi vermeye mecburum. (*Yalnızız, 61*) / *У вези са погледом Симераније на науку приморан сам да вам пружим ову елементарну информацију.*

Sen **benim hakkımda** çok yanlış şeyler düşünüyorsun, ağabey. (*Yalnızız, 297*) / *Брате мој, ти о мени* имаши веома погрешно мишљење.

4.8.2.5.2. *Lehine/Lehinde*

Квазипостпозиција *lehine / lehinde* може примати присвојне наставке за сва лица. Подједнако се користи и у дативу и у локативу. Преводи се као *за, у корист*:

Zekâsını korkunç bir hale getiren böyle bir oyunla bütün bir ailenin rezalet korkusunu **kendi aşkının lehinde** bir silâh olarak kullanıyor. (*Yalnızız, 134*) / *Страх од тога да због једне овакве игре, која је њену памет довела у застрашујуће стање, не пропадне цела породица, она у корист своје љубави користи као оружје.*

Şimdilik insan ruhundaki ikiliğin tarih köklerini ve birinci Meral'i vücuda getiren mânevî özleyişlerle ikinci Meral'i vücuda getiren tabiat itişleri arasındaki mücadelenin, Feriha'da olduğu gibi, **ikinci lehine** çirkin bir zafer hazırlayan dünya şartlarının üzerinde fenerimin ışığını şöyle bir dolaştırmak istedim. (*Yalnızız, 181*) / *За сада, пожелео сам светло мога фењера прошетати над борбом између природних бусања који отелотворују историјско корење дуализма у људском духу и који отелотворују другу Мерал заједно са духовном чежњом која отелотворује прву Мерал, и над условима овога света који, као у Ферихином случају, припремају ружну победу у корист „другог ја“.*

4.8.2.5.3. *Aleyhine / Aleyhinde*

Квазипостпозиција *aleyhine / aleyhinde* може примати суфиксе за сва лица. Преводи се као *против, на штету*. Може стајати и у дативу и у локативу:

Sonra hatırına Macit geliyor ve kendini birdenbire kuvvetli hissederek Şinasi'yi bir daha görmemeğe karar verecek kadar **aleyhinde** düşünmeye başlıyordu. (*Fatih Harbiye, 58*) / *Затим, на памет јој паде Маџид и одједном, осетивши се снажном, поче размишљати против њега до мере у којој пожеле донети одлуку да више никад не види Шинасија.*

Benim aleyhimde mi düşünüyorlar? (*Fatih Harbiye, 81*) / *Зар размишљају против мене?*

...çünkü bütün hesaplar **aleyhime** çıkıyordu, bu meçhul ümitler beni aldatırlarsa mahvolacaktım. (*Dokuzuncu...*, 26) / ...јер сви су прорачуни били **против мене**, ако ме ове непознате наде преваре, бићу уништен.

4.8.2.5.4. *Sayesinde*

Квазипостпозиција *sayesinde* може се употребити са свим присвојним наставцима. Преводи се као *захваљујући*:

Beslenme rejimi, **şekil telkini ve musiki refakatinde hareketler ve hafif masajlar sayesinde** her kadının kendi kendisine en güzel biçimi yaratabileceği anlaşılmıştır. (*Yalnızız*, 129) / *Испоставило се да режим исхране, захваљујући саветима о обликовању и покретима уз музику и благој масажу, свакој жени понаособ може изградити најлепши облик.*

4.8.2.5.5. *Zarfında*

Квазипостпозиција *zarfında* представља укалупљену форму и не прима присвојне суфиксе осим у форми неодређене генитивне везе. Преводи се као *у, у току*:

Son seneler zarfında onlar hiçbir baloyu kaçırmıyorlardı. (*Fatih Harbiye*, 93) / *Током последњих година они не пропуштају ниједан бал.*

Овде смо набројали квазипостпозиције са ограниченом деклинабилношћу које је Сафа највише користио, а реч је најчешће о онима које су представљале нешто старији вокабулар турског језика, иако се и данас срећу у различитим областима употребе.

4.9. Везничке синтагме (Bağlama Grubu)

4.9.1. Дефиниција везничке синтагме

У савременом турском језику везници представљају непромењиве функционалне речи које служе за спајање речи, фраза или реченица. Сходно својој структури везници могу бити *прости* и *сложени*, док са аспекта функције коју обављају у реченици могу бити *координативни*, тј. независни и *субординативни*, тј. зависни. Координативни везници деле се на *саставне*,

супротне и раставне. Осим наведене поделе можемо споменути и класификацију везника по пореклу. У том смислу, разликујемо везнике *турског, арапског и персијског* порекла.

Турски језик, као представник породице аглутинативних језика, у суштини не познаје праве везнике. У ту сврху употребљавају се многе речи којима је додељена везничка функција. Скоро да су сви турски лингвисти који се баве граматичким темама, мишљења да турски језик у првом периоду свога развоја није поседовао везнике. У запаженом чланку о везницима у савременом турском језику, Сердар Јавуз (Serdar Yavuz) као разлог за овај својеврсни феномен наводи конструкцију турске реченице и њеног значења. Он такође наводи мишљење водећих турских лингвиста, на челу са М. Ергином, који тврде да у турском језику уопште није било „везничке постпозиције“ и да је овај појам касније ушао у турски језик под утицајем страних језика, те да је због тога већина везника страног порекла.³¹² Иако већина заступа Ергиново мишљење, ипак постоје лингвисти који се у потпуности не слажу са изреченим, па се по питању настанка и развоја везника у турском језику јављају две групе лингвиста са супротстављеним ставовима: 1) Гронбех (Grönbech), Дени, Генџан, Мансуроглу (Mansuroğlu), Коркмаз, Ергин кажу да у турском није било везника и да су се појавили касније под утицајем страних језика; 2) Хациеминоглу (Hacıeminoğlu) и Бангуоглу кажу да је погрешно тврдити да су се везници у турском језику развили само под утицајем страних језика.

Уистину, пуристички покрет и каснија истраживања иду у прилог мишљењу Хациеминоглуа и Бангуоглуа, јер када се из данашње перспективе погледа, примећује се број везничких конструкција турског порекла који није баш занемарљив.

Дакле, већ на први поглед у очи упада чињеница да турски лингвисти различито третирају везнике и везничке синтагме. Ипак, и поред различитог дефинисања, чињеница је да су их сви препознали и да се заједничко мишљење свих њих огледа у дефиницији Хациеминоглуа који каже да су везници „речи које у погледу значења или свога облика повезују речи, групе речи или реченице“.³¹³

³¹² S. Yavuz, „Turkiye Türkcesi Ağızlarında Bağlaclar“, *Diyalektolog*, Sayı 3, 2011, s. 57-101.

³¹³ N. Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar*, M. E. B. Yayınları, İstanbul, 1984, str. 113.

Важно за овај рад јесте да се напомене да има и лингвиста који везнике обрађују у оквиру групе речи, односно у оквиру везничке синтагме. Разлоге за такав приступ треба тражити у чињеници да је природа везника сама по себи таква да мора ступати у везу са речима, групама речи па и целим реченицама, односно, да они сами немају никакво значење. Неки од њих су Кемал Демирај и Лејла Карахан и они имају нешто другачији приступ у односу на остале.

К. Демирај у своме делу не обрађује везнике као засебну јединицу, већ их анализира у оквирима групе речи.³¹⁴ И Л. Карахан везнике разматра кроз везничку синтагму за коју каже да представља „групу речи коју чине два или више именичких елемената међусобно повезаних везницима.“³¹⁵

М. Озкан спомиње везничке синтагме за које истиче да представљају групе речи „у којима је везницима међусобно везано више од једне именице.“³¹⁶

Мухарем Ергин такође каже да везничка синтагма настаје помоћу везника и да сваки од елемената синтагме може бити реч или нека група речи.³¹⁷

Што се аутора простора бивше Југославије тиче, Е. Чаушевић и К. Ајкут дали су највећи допринос, јер су се мало опширније бавили везницима, Чаушевић у својој граматици, а Ајкут кроз своје дело о пропартиципима где је појаснила одређене синтаксичке начине изражавања везничких односа.³¹⁸

Следом мишљења које везнике третира само у оквиру неке целине, долази се до закључка да везничку синтагму чини сваки везник који успоставља однос између две или више именица или именичких елемената. У прилог томе иде и класификација везника према степену повезивања синтаксичких структура, коју је Јавуз понудио у своме делу.³¹⁹ Он издваја *везнике који повезују групе речи* (*ama, amma, belki...belki..., bile..., bir... bir..., biri... biri..., de/da, hem... hem de..., ve, veyu*) и *везнике у функцији групе речи* (*allahın izniyle, allahın dorusu, artık yani, asıl itibariyle, aynı dediğim gibi, aynı esnada, hele bilhassa, bir türlü, bir deyimle, bi taraf bir...bir..., biri... biri de..., bu defa, bu bunun haricinde, bunun esasında, bunun yanında, bunun yanı sıra, bunun dışında, bunun sonunda, bunun için, bunun üzerine*

³¹⁴ К. Demiray, *Temel Dilbilgisi*, İstanbul 1984, s. 194

³¹⁵ L. Karahan, нав. дело, стр. 65.

³¹⁶ М. Özkan, *Türk Dili Yazılı...*, стр. 565.

³¹⁷ М. Ergin, нав. дело, стр. 379-380.

³¹⁸ К. Golubovć-Braieć, *Proparticipi...*, стр. 61.

³¹⁹ S. Yavuz, нав. дело, стр. 57-101.

buna gore, bundan boyle, bundan kere, bundan sonra, buyuk ihtimalle...)³²⁰ у које спадају различите синтагме као што су придевске, именичке, постпозицијске, герундијумске, партиципске и друге. Ово је један шири поглед на структуру и морфологију везника.

Узевши у обзир велики обим материје која се бави везницима и немогућност да се сви прикажу кроз примере из Сафиних дела, у наредним редовима покушаћемо представити везничке синтагме који припадају горе споменутим класификацијама.

4.9.2. Примери координативних везничких синтагми у делима *Сами смо, Девето вањско одељење и Фатих-Харбије*

- *Ve*

Веома фреквентни везник *ve* спада у групу саставних везника, арапског је порекла и преводи се као „и“:

Öyle ki, bütün Simeranya’у **derin bir sükûn ve tevekkül havası** sarmıştır. (*Yalnızız, 76*) / Тако да целу Симеранију беше обавила једна **дубока атмосфера тишине и преданости**.

Dehlizde kalın, hâkim bir ses yükseldi, bir insan ismi çağırdı, **bir kadın ve bir erkek** koştular. (*Dokuzuncu..., 101*) / **Ходником се уздиже један дебео и доминантан глас, позива име неког човека, након чега потрчаше једна жена и један мушкарац.**

- *Hem...hem (de)*

Везник *hem...hem (de)* спада у групу саставних везника и преводи се као *и...и*. Поред наведеног превода код нас постоји и одомаћени турцизам *ем...ем*, односно *хем...хем*, како се употребљава у јужним деловима земље.

Bu cemile, Samim’in gurur yarası üstüne maharetle sürülen ve Meral’i **hem itiraftan, hem de onun öfkesinden** kurtarmaya yarayacak bir merhem şüphesi uyandırıyor. (*Yalnızız, 169*) / **Ова доброта алудирала је на мелем који се**

³²⁰ Исто, стр. 77.

вешто маже по рани Самимовог поноса и који је спасавао Мерал и од признања и од његовог беса.

Bir anda **hem onu, hem kendimi** anlamak ihtiyacıyla, hareketsiz ve şaşkın durakladım. (*Dokuzuncu...*, 31) / Уз потребу да разумем и њу и себе, на трен остадох непомичан и збуњен.

Bunlar **hem iki kardeşe, hem karı kocaya** benziyorlardı. (*Fatih Harbiye*, 55) / Истовремено су личили и на брата и сестру, и на мужа и жену.

- İle

Везник *ile* спада у групу саставних везника и повезује само именице. Преводи се као „и“. Може стајати засебно, али може се и саставити са именицом у виду суфикса:

Dalga mekanıği ile hazım fonksiyonu, yahut **bir öksürükle gökte bir yıldızın düşmesi** arasında sıkı münasebetler vardır ve bunlar bir büyük oluş prosesinin ayrı ayrı görünüşleridir. (*Yalnızız*, 64) / Између механике таласа и функције варења, или између кашља и пада звезде са неба постоје чврсте везе и то су различите појаве једног великог процеса настајања.

Pek mümkün ki, yengem **Nüzhet’le benim aramdaki** mesafeyi çoğaltmak için hastalığının sirayeti ihtimalinden istifade ediyordu. (*Dokuzuncu...*, 68) / Било је врло вероватно да се моја снаха, ради увећања одстојања између **Нузхет и мене**, користила могућношћу ширења моје болести.

Faiz Bey bunun için **Şinasi ile Neriman** arasındaki münasebetin ilerlemesine mani olmadı ve aralarındaki hissî alâkanın bütün safhalarını sezdirmeden takip etti. (*Fatih Harbiye*, 54) / Фаиз због тога није спречио настанак приснијег односа између **Шинасија и Нериман** и неопажено је пратио све фазе духовне везе која се развијала међу њима.

- Ne...ne (de)

Везник *ne...ne (de)* спада у групу раставних везника и преводи се као ни(ти)...(ни)ти:

Fakat bu hayalin içinde **ne fakülte, ne doktor** vardı. (*Dokuzuncu...*, 16) / Међутим, у овој машти није било ни факултета, ни доктора.

Уколико синтагма садржи више именица, иза сваке именице може се наћи по једно *ne*, док иза последњег имена иде *ne (de)* као својеврсни појачивач:

Ne cinsiyete, ne menfaate, ne de gurura bağlanması mümkün olmayan bir aşk. (*Yalnızız, 42*) / *Љубав која се не може везати ни за сексуалност, ни за корист, ни за понос.*

Hiç bir şey istemiyordu: **Ne babasını görmek, ne piyano çalmak, ne Samim’le konuşmak, ne Paris, ne İstanbul, ne aşk, ne flört, ne tuvalet, ne sinema, ne dans...** (*Yalnızız, 198*) / *Ништа није желела: ни да види оца, ни да свира клавир, ни да разговара са Самимом, ни Париз, ни Истанбул, ни љубав, ни флерт, ни гардеробу, ни биоскоп, ни плес...*

Између везничких елемената *ne...ne* могу се уметнути и друге групе речи:

Ne onda bu büyük mesafeyi atlamak ve ötekinin yanına varmak isteği, **ne bende** kuvveti var. (*Dokuzuncu..., 73*) / *Нити је у њој било жеље да прескочи ово велико растојање и да стигне до оног другог, нити у мени снаге.*

- Da / de

Везник *da / de* спада у групу саставних везника који у удвојеном облику повезује само именице. Када је удвојен преводи се као *и...и*, а када је самосталан *и, па*:

Asayir dünyamızda ahlâkın bu kerteğe geldiğini iddia edersek, **esrarkeşe de, sana da hak veririm.** (*Yalnızız, 31*) / *Ако устврдимо да је морал у нашем чудном свету дошао на овај степен, онда дајем за право и наркоману и теби.*

Bazı gayet açık hatırlanacak ve kâğıda yazılacak kadar berrak, muntazam, fakat **söyleyeni de, dinleyeni de** meçhul cümleler; (*Dokuzuncu..., 80*) / *Неке веома јасне реченице, блиставе и правилне у мери да ће их се сећати и да ће бити записане, али непознатог и говорника и слушаоца.*

Међутим, уколико се употреби самостално, онда само повезује реченице:

Bütün eşyadan, o uyurken birbirleriyle konuşmuşlar **da** uyanır uyanmaz birdenbire susmuşlar gibi şuurlu bir sessizlik intibai geldi ona. (*Yalnızız, 251*) / *Из*

*свих му се ствари јавио јасан утисак тишине, као да су међусобно причали док је он спавао, **на** су одједном ућутали чим се пробудио.*

У следећем примеру приказан је специфичан случај употребе са герундијумом. Герундијум сам по себи даје један ток и динамику целој конструкцији, али се са употребом *da* још више истиче радња која следи. Сафа то употребљава овако:

Onu sokağının köşesinde **birakıp da dönerken** birdenbire hatırladım:... (*Yalnızız, 52*) / *Оставио сам је на ћошку **и** док сам се враћао одједном сам се сетио:...*

Још једна интересантна употреба везника *da* који у овом случају доноси подразумеваност радње која следи након њега. Радња која следи десила би се и да се није одиграла радња која му претходи:

Vallahi o... Feriha... Feriha... Selmin'in arkadaşı... isminin baş harfini **yazmasaydı da anlardım** ben... şimdi herşey meydana çıktı. (*Yalnızız, 57*) / *Тако ми Бога... то је Фериха... Фериха, Селминина пријатељица... **и да није написао** прво слово њеног имена, ја бих разумела... сада се све обелоданило.*

- Fakat

Везник *fakat* спада у супротне везнике и једно од значења му је *али*:

Bu galeyana anında ağzından bir itiraf kaçırın Meral, hatasını **anladı, fakat düzeltmeğe çalışmadı.** (*Yalnızız, 172*) / *Мерал, којој је у овом тренутку експлозије излетело признање, своју је грешку схватила, али се није потрудила да је исправи.*

Везник *fakat* такође се може превести и у значењу „а“:

Çeşitli **hâtıralara bağlı, fakat birbirleriyle ilişiği olmayan** hayal unsurları teker teker ve yüksek bir yerden uçarak düşen kâğıtların üzerindeki resimlerden alınan intibalar kadar silik, yarım bir süratle zihninde belirip kayboluyordu. (*Yalnızız, 413*) / *Елементи маите, везани за разне успомене, а без међусобне везе, бледи су као фотографије на листовима што један по један*

лете и падају са неког високог места, лагано су се појављивали и губили у мислима.

Поред наведених значења, везник *fakat* може се превести и у значењу *међутим*:

Gayet büyük bir heyecan duyduğu için, kendini bıraksa, gayri tabii bir takım hareketlerde bulunabilirdi; kendini çok sıkı, hiç kılmıdamadı, **fakat** bu suretle daha gayri tabii olduğunu anlamadı. (*Fatih Harbiye, 23*) / Уколико поступи, због великог узбуђења које га је било обузело, могао је учинити нешто непромишљено; јако се стегнуо, није ни мргнуо, *међутим*, није видио да је у таквом стању, заправо, био још више неприродан.

Везником *fakat* може се започети реченица. Реченица углавном има смисао континуитета са претходном реченицом:

Fakat sabahları böyle bir âdeti olmadığı için arzusunu gayri tabii bularak vazgeçti, oturdu. (*Fatih Harbiye, 77*) / Али, зато што није имала обичај да то чини ујутру, своју жељу оцени већтачком, одустаде од тога и седе.

- *Ama*

Везник *ama* спада у супротне везнике и има значење *али*:

Orada benim anladığım aşka benzer bir şeyler var **ama** sonu yine gözyaşı çıkıyor. (*Yalnızız, 34*) / Колико разумем, тамо има нечег налик на љубав, *али* на крају се опет јављају сузе.

У овом случају везник *ama* може се превести као *и то*:

Ben sizi üzmemek için çok sabrediyorum, **ama** ne kadar çok, bilmezsiniz. (*Fatih Harbiye, 51*) / Ја сам много стрпљив да вас не растужим, *и* не можете знати колико!

Везник *ama* у наредном случају нема улогу правог везника, већ својеврсног појачивача или узречице и не мора се обавезно преводити:

Herşeyi franşman yapmalı, değil mi **ama** sanım. (*Dokuzuncu..., 64*) / *Све се мора отворено радити, (али) зар није тако, душо?*

- *Ancak*

Везник *ancak* спада у супротне везнике и има више значења.

Ево неких примера Сафине употребе овог везника:

- Пример везника *ancak* у значењу *тек*:

Meфharet'in sözünü **ancak** şimdi hatırlıyor ve garip buluyorum;... (*Yalnızız, 133*) / *Тек сам се сад сетио Мефхаретине речи и сматрао сам је чудном;...*

- Пример везника *ancak* у значењу *једино, само*:

Bazan da **ancak** sismografların kaydedeceği kadar hafif geçiyor. (*Yalnızız, 393*) / *А, некада прође тако благо да га једино могу забележити сеизмографи.*

Bu, kederimin son derecesini **ancak** benim bileceğim bir sır halinde bırakmak için, galiba nafile bir hareket oldu. (*Dokuzuncu..., 9*) / *Ово је, изгледа, био узалудан покрет којим сам последњу степеницу своје растужености хтео похранити у посебно стање само мени знане тајне.*

- Пример везника *ancak* у значењу *међутим*:

Fakat ben rahatlıyorum, ben de öyle bağırarak istiyorum, ancak birdenbire etrafımda herşey sönüyor, galip duvarlar uzaklaşıyorlar. (*Dokuzuncu..., 98*) / *Али, мени је лакше, и ја желим тако викнути, међутим, око мене се све одједном гаси, удаљавају се зидови победници.*

- *Yalnız*

Везник *yalnız* спада у супротне везнике и повезује само реченице. Преводи се као *само, једино*:

Beni **yalnız** bu koruyor: Bu aşk, bu merhamet. (*Dokuzuncu..., 12*) / *Мене само ово чува: ова љубав, ово милосрђе.*

O vakte kadar ses çıkaramayan ve **yalnız** sigarasının külünü silmek için kımıldayan Şinasi birdenbire ayağa kalktı. (*Fatih Harbiye, 24*) / *Шинаси, који до*

тада ни гласа није испустио и који се померао **једино** када је тресао пепео цигарете, одједном устаде на ноге.

- Halbuki

Везник *halbuki* спада у супротне везнике и преводи се као *но, међутим, заправо*:

Kolunda kemençesi yoktu ve kıyafeti o kadar ihmal edilmiş değildi; **halbuki** Neriman yorgundu, elinde siyah torbalı udu vardı ve her günkü kıyafeti içinde idi. (*Fatih Harbiye, 26*) / На руци није било кемањета и одећа му не беше толико запуштена; **међутим**, Нериман је била уморна, у руци је држала саз у црној футроли и била је у својој свакодневној одећи.

Halbuki mesele çok basit: İnsan hastalanır ve ölür. (*Dokuzuncu..., 38*) / *Заправо, ствар је веома проста: човек се разболи и умре.*

- Oysa (ki)

Везник *oysa* спада у супротне везнике и преводи се као *но, међутим, премада, а у ствари*:

Sen bir parça olduğunu söylüyorsun, **oysa ki** işte, karşımda tastamamsın! (*Yalnızız, 404*) / *Ти кажеш да си један део, премада, ето, преда мном си потпуна!*

- Meğer

Везник *meğer* спада у супротне везнике и преводи се као *међутим, кад оно*:

Ben de gece bir makine gürültüsü duydumdu, **meğer** küçük hanımmiş. (*Fatih Harbiye, 24*) / *И ја сам те вечери чуо галаму машине, кад оно, то млада госпођица.*

Ben babamdan bahsederken „moruk“ dedim. **Meğer** o arkamda imiş. Farkında değilim. (*Yalnızız, 222*) / *Кад сам споменула оца, рекла сам „старкеља“, међутим, он ми је био иза леђа. Нисам га приметила.*

- Veya

Везник *veya* спада у раставне везнике и преводи се као *или*:

Artık **şu veya bu** meseleyi düşünmüyordu. (*Fatih Harbiye, 89*) / *Више није мислио о овом или оном проблему.*

Haykırmak, **haykırmak veya ağlamak** ihtimallerinin meddücezri içinde, Neriman, bir müddet çırpındı. (*Fatih Harbiye, 107*) / *Једно време Нериман се борила у плими и осеци могућности за вриштањем, вриштањем или плакањем.*

- *Ya...ya / ya...veya / ya...yahut*

Синтагма од раставних везника *ya...ya / ya...veya / ya...yahut* преводи се као *или...или.*

У наредном примеру приказан је својеврсни троструки везник *ya...veya...yahut da* који би се могао превести као *или...или...или пак*, чиме би се на најлепши начин исказала градација поређења и описала енергија којом је набијена реченица:

İnsanın yoklaşma hamlesinden doğan fânîlik duygusu **ya Pierre Loti veya ondan ilham alan Yahya Kemal** gibi şairlerde bir geçicilik hüznü uyandırır, **yahut da** orta adam da „Bugün varız, yarın yok“, „Bir günün beyliği beyliktir“ tarzında hedonist, keyif ve kazanç temayüllerini azdıran bir yaşama telâkkisi içinde „Vur patlasın, çal oynasın“ ahlâkı vücuda getirir. (*Yalnızız, 181*) / *Осећај пролазности који се рађа из човековог стремљења ка уништењу, у песнику као што је Пјер Лоти или њиме надахнути Јахја Кемал, буди једну тугу због пролазности, или пак у осредњем човеку, ствара једно понашање у виду животног концепта „Баш ме брига за све“ који потпирује склоности ка уживању, заради и хедонизму у виду „Данас нас има, сутра нас нема“, „Беглук је беглук макар трајао само један дан“.*

У примеру који следи налазе се три засебне реченице, али нам приликом превођења везник *ya...yahut* омогућава да наставимо динамику реченице као да је једна целина:

Ya sekiz ay evvel yalan söylemişti: His birliği aldanişı vermek için. **Ya** dün yalan söylemişti: His kopuşu azabı vermek için. **Yahut** da hakikaten değişmişti. (*Yalnızız, 26*) / *Или је пре осам месеци лагала: како би одала слику јединства осећања; или је јуче лагала како би обелоданила бол разједињења осећања. Или се стварно променила.*

Ya o zaman yalan söyledi, **ya şimdi**. **Yahut** da ağabeyimden de, yeşilinden de soğumuştur. (*Yalnızız, 32*) / Или је онда слагала, или сада. Или се, пак, охладила и од мога брата, и од зеленога.

Врло честа примена самосталног везника *ya* са глаголом у оптативу, смислу *a şım da...*:

Okuma bilmediğiniz halde bu kadar muvaffak oldunuz, **ya bilseydiniz ne olurdu?** (*Yalnızız, 39*) / Постали сте овако успешни, иако нисте знали читати, **a şıma би било да сте знали?**

Самостални везник *ya* у реченици даје упитни смисао *a şım sa...*, *a şım da* иако реченица не садржи никакву упитну заменицу:

Hep güneşte parlayan filizî manto; **ya Darülelhan'a** gelmediği günler? (*Fatih Harbiye, 11*) / Увек тај светлозелени мантил који блиста на сунцу; **a şıma је** са данима кад уопште није ни долазила у Конзерваториј?

Када смо код везника *ya* или оних који у себи садрже овај везник / узвик, *ya da* у значењу *или* спада у веома фреквентне везнике који су се јавили у новијем периоду турског језика. Међутим, нису га прихватили сви лингвисти, а најгласнији међу онима који се противе његовој употреби јесте М. Ергин који иде до те мере да каже да је „инвалидан у сваком погледу“³²¹, притом дословце употребљавајући реч *sakat*. Нашу пажњу привлачи из разлога што је и Пејами Сафа расправљао о овом везнику. У тексту објављеном у листу *Tercüman* од 23. октобра 1959. године, полазећи од тада често употребљаване пароле „Ya hükümet ya da meclis / Или влада или скупштина“, Сафа критикује употребу везника *ya da*, истичући да у „историји турског језика која досеже уназад пар хиљада година“ није постојао овакав везник и да се појавио „у последње време“. Он каже да се уместо првог *ya* може употребити или само још једно *ya*, или *veya*, или пак *yahut*. Сафа у даљем образложењу наводи да се у турској писаној и усменој књижевности не може наићи на овакав везник и то поткрепљује одређеним бројем пословица и неким примерима из усмене поезије. По њему, „постпозиција *ya је*

³²¹ М. Ergin, нав. дело, стр. 353.

персијског порекла, те ако је ово *ya* у турском језику ублажена верзија од *yahut*, онда није уобичајено да се у нашем језику један до другог употребљавају две ублажене постпозиције као што су *ya* и *da*“. Сафа текст завршава позивом онима који намерно или ненамерно желе искривити језик, да сагледају чињенице и да „више не инсистирају на грешењу“.

- İster...ister

Везничка синтагма *ister...ister* спада у раставне везнике, састављена је од глаголског облика аориста за треће лице једнине. Овакав облик везника веома је чудан за нашу перцепцију овог граматичког појма и преводи се као *било да...било да*:

Sen ister bu adamın torunu ol, ister olma, bilesin ki, adam olmak için de, büyük adam olmak için de matematik imtihanına girmek şart değildir! (*Yalnızız, 113*) / *Било да јеси или ниси унук овог човека, знај да би постао човек, да би постао велики човек, није ти услов да уђеш на испит из математике!*

İster inan, ister inanma: Aramızda bir şey yok. (*Yalnızız, 272*) / *Ако хоћеш веруј, ако нећеш немој, међу нама нема ничега.*

İster karar verin, ister vermeyin... (*Fatih Harbiye, 114*) / *Било да одлучите, или не...*

- Bazan...bazan

Везничка синтагма *bazan...bazan* спада у раставне везнике, преводи се као *час...час, каткад...каткад, некад...некад*:

Çok defa kendi kendine, **bazan çok lüzumsuz, bazan da yüksek sesle sorardı**: „Ne yapmalı? Ne yapmalı?“ (*Yalnızız, 280*) / *Пуно пута питао је самог себе, некада веома беспотребно, некада високим гласом: „Шта треба радити? Шта треба радити?“*

Приликом анализе везника осврнули смо се на Сафину употребу везника које би и по нашем схватању могли сврстати у ову групу, и избегли смо упуштање у анализу гломазних синтагми које је Демирај навео, јер их ни Сафа није користио.

4.10. Атрибутивне (титуларне) синтагме (Unvan Grubu)

4.10.1. Дефиниција атрибутивне (титуларне) синтагме

Употреба титула у свакодневном говору представља веома распрострањену појаву и једна је од основних одлика богатства турског језика и турске културе. Турски језик обилује титулама различитих врста, од војно-административних до родбинских. У свакодневној комуникацији скоро да је незамисливо да се саговорници једно другом обраћају без дозе учтивости, која подразумева употребу титула. Брат се старијем брату обраћа са *ağabey*, старијој сестри са *abla*; непознатом старијем мушкарцу са *beyefendi*, непознатој жени *hanımefendi*; лекару са *doktor-bey*, медицинској сестри са *hemşire-hanım*; чућемо како се и у *dolmuş*-у, специфичном градском превозу у Турској, возачу обраћају са *kaptan-bey*. Иначе, због великог поштовања којег гаје према оснивачу Републике Турске, Мустафа Кемал увек ће бити *Кемал-паша* или *Ататурк*, што представља титулу / кованицу коју су за њега лично исковали. Од миља и поштовања, такође ће и сваки генерал бити *paşa*, председник *başkan*. Разлог за овако широку распрострањеност овог феномена треба тражити у једној цивилизацијског дубини с једне стране, и с друге стране у поштовању човека и његове професије.

Титула или *звање*, на турском се језику каже *unvan* и ова је реч арапског порекла. С обзиром да титула у турском језику у својству својеврсне постпозиције скоро увек иде заједно са именицом на коју се односи, турски је граматичари третирају у оквиру синтагме, тј. у оквиру *unvan grubu* што би се могло превести као *титуларна синтагма*. Мухарем Ергин каже да је „титуларна синтагма настала од једне властите именице и неке титуле или именице која дефинише родбинску везу“. Даље наводи да се лично име налази напред, а титула или именица која дефинише родбинску везу иза.³²² Важно је истаћи да код формирања ове синтагме ниједан елеменат не прима никакав наставак. Поред овога, Ергин још додаје да именички елеменат у овој синтагми, осим тога што може бити једно име, такође може бити и нека сложена именица или именичка синтагма. Осврћући се на то што се под утицајем западних језика јављају примери титуларне синтагме у којима елементи титуле стоје напред, Ергин је изричит у томе да титулари морају стајати иза имена, и свој став по овом питању завршава речима: „То се не сме

³²² М. Ergin, нав. дело, стр. 389.

заборавити!“ По његовом мишљењу, ако се титула стави испред именице онда се добија сложена именица.³²³

С друге стране, Мустафа Озкан ову синтагму дефинише скоро на исти начин, једино што он, супротно Ергину, каже да реч која означава титулу може доћи и пре и после имена.³²⁴

Наши се турколози нису посебно бавили овом темом, а и колико јесу, то није било на начин сличан наведеном. С. Ђинђић у делу у којем говори о употреби великих слова у турском језику каже да се великим почетним словом пишу и „речи уз особне именице којима се исказују поштовање, титуле и надимци“.³²⁵ Том приликом он наводи и примере титула које иду испред имена (Bay Hamit, Bayan Esin), из чега недвосмислено произлази да је нашем мишљењу ближе мишљење М. Озкана.

У наредним редовима кроз примере из Сафиних дела представићемо карактеристичне примере титуларних синтагми.

4.10.2. Примери атрибутивне (титуларне) синтагме у делима *Сами смо, Девето вањско одељење и Фатих-Харбије*

У наредна три примера приказане су титуле које исказују родбинско сродство. Именице *ağabeu* (старији брат) и *abla* (старија сестра) веома су фреквенте у свакодневном говору. С обзиром да у нашем језику не постоји одговарајући синоним, морају се преводити понуђеним синтагмама. Због тзв. језичке економије и ради избегавања непотребног оптерећивања реченице, њихов се превод врло често изоставља:

Ferhat ağabeyim de söylemez mi hep: „Dalga geçtim. Boşver. Herif bir kazık attı ki sorma.“ (*Yalnızız, 218*) / *Зар и мој брат Ферхат стално не говори: „Шалио сам се. Баш те брига. Тип га је преварио, не питај.“*

Vallahi **Mefharet Abla**, dedi, sen şu tombul zeytinleri nereden aldığını söylersen daha ciddi bir bahse girmiş olursun. (*Yalnızız, 16*) / *Валахи, сестро Мефхарет, ако ми кажеш где си купила ове округле маслине, започећеш једну много озбиљнију тему.*

³²³ Исто.

³²⁴ М. Özkan, *Türk Dili Yazılı...*, стр. 191.

³²⁵ S. Đinđić, нав. дело, стр. 19.

Besim dayım da, siz de yoktunuz o gün. (*Yalnızız, 117*) / Тога дана није било ни мог ујака **Бесима** ни вас.

Титуле *hanım* (госпођа) и *bey* (господин) употребљавају се приликом куртоазног обраћања. Језичка револуција произвела је њихове синониме *baıan* и *baı*, међутим, није их успела заменити. Сходно утицају западних језика ове нове титуле смештене су испред имена и тако су постале тема око које се и дан данас разилазе турски лингвисти. У Сафиним делима која су предмет овог истраживања нисмо наишли на титуле *baıan* и *baı*:

Git, de ki: „**Neriman Hanım** dün gece Fahriyelerde imiş. Fahriye bırakmamış, gece yarısına kadar...” (*Fatih Harbiye, 20*) / *Иди и кажи: „Нериман-ханума синоћ је била код Фахрије. Фахрија је није пустила све до поноћи...”*

Nail Bey girmek zorunda kalacağı münakaşanın isteksizliği içinde kestirme bir cevap aradı:... (*Yalnızız, 240*) / *Нерасположан за расправу, у коју ће бити приморан да уђе, господин Наил потражи кратак одговор:...*

У наредном примеру поред куртоазне титуле *bey* испред имена је употребљена и титула арапског порекла *müderriş*, што у преводу значи *професор*. У турском изражају сасвим је нормално да се приликом ословљавања неке особе употребе све титуле које поседује:

Müderriş Şeref Bey hiçbir şey söylemedi. (*Fatih Harbiye, 114*) / *Професор Шереф није ништа рекао.*

Титуле *paşa* и *silahdar* изражавају војне чиновне и својствене су османлијском периоду, премда смо навели да се у народу *paşa* и данас користи за чин генерала. У доњем примеру испред имена употребљена је и именица којом се исказује место рођења особе, *Kavalalı* → *из Кавале*. Овакав вид ословљавања био је специфичан за османлијски период јер у то време нису постојала презимена. Нпр. Мехмед-паша Соколовић (*Sokullu Mehmed Paşa*), Ахмед Вали Јенипазарли (*Yenipazarlı Ahmed Vali*). На именице, које у наведеним примерима означавају

место порекла, придодат је суфикс *-li/-li/-lu/-lü* који означава припадност породици или неком месту:

Silâhtar Ali Paşa mı? Lâz Ali Paşa mı? Şahin Ali Paşa mı? (*Yalnızız, 109*) / *Je ли Силахтар Али-паша? Je ли Лаз Али-паша? Шахин Али-паша?*

Oğlum, dedi, ona **Kavalalı Mehmet Ali Paşa** derler. (*Yalnızız, 109*) / *Сине, њега зову Кавалали Мехмет Али-паша.*

Титуле *efendi* и *hazretleri* такође спадају у куртоазне титуле. Реч *efendi* грчког је порекла и значи *онај који је довољан самом себи, господар, газда, господин*³²⁶. Реч *hazret* (мн. *hazretleri*) арапског је порекла, има веома широко значење које се своди на реч *присутност*, односно на свесност о Алаху, углавном је заступљена у верском вокабулару, посебно приликом спомињања пророка (посебно пророка Мухамеда). Међутим, неретко се среће и уз имена угледних, старијих људи када им се жели исказати велико поштовање. Да би се избегла грубост, данас је преводимо као *цењени, поштовани*, премда то није одговарајући превод. Обе ове титуле задржане су и на нашим просторима. Опет су резервисане за личности из верског исламског миљеа, *efendi* за ефендије, односно хоџе, и *hazret* за пророка, односно хазрети Мухамеда.

У наредним примерима Сафа удваја титуле желећи да покаже велико поштовање:

Paşa efendi de istemiyor ama yengeniz istiyor. (*Dokuzuncu..., 48*) / *He жели га ни господин Паша, али, жели га ваша снаха.*

Delâlet edeyim, **Paşa hazretleri**, bir iki büyük operatöre gösterelim. (*Dokuzuncu..., 61*) / *Да га поведем, цењени Пашо, да га покажемо неколицини великих хирурга.*

Титула *sultan* обично се користи за владаре и тада стоји испред имена. Међутим, када су у питању жене и мушки потомци онда стоји иза имена. Обично су титулу *sultan* добијале жене са османлијског двора, мајке, супруге, сестре, ћерке и синови султана. Постоје и примери када се извесне мушке особе, цењене у верском животу, ословљавају овом титулом: Ејуп-султан (Eyüp Sultan), Емир-

³²⁶ İ. Ayverdi, нав. дело, стр. 818.

султан (Emir Sultan)³²⁷ али и сви синови који нису постали султани, као што је случај са Џем-султаном (Sem Sultan) и др. Свакако, у Сафином роману није реч о неком члану владарске породице, већ је титула употребљена жаргонски:

Mimi sultan! Uyandın mı? Bak bana. Ben tüyüyorum. (*Yalnızız, 195*) /
Мими-султан! Јеси ли се пробудила? Слушај ме. Ја бежим.

4.11. Сложене именице (Birleşik İsim)

4.11.1. Дефиниција сложене именице

Сложене именице јесу именице које су настале спајањем две и више именица и са аспекта значења и облика представљају потпуно нову реч. Срећемо их код назива топонима (Erenköy, Kadıköy, Sultanahmet), предмета (boyunbağı, buzdolabı, denizaltı), годишњих доба (ilkbahar, sonbahar) и сл.

Међутим, постоје неки турски лингвисти који у сложена имена убрајају само лична имена. Лејла Карахан, Мухарем Ергин и Мустафа Озкан изричито су у ставу да се сложена именица гради само са личним именима и праве разлику између сложених именица (*birleşik isim*) и сложених речи (*birleşik kelime*). Л. Карахан по питању немешања ова два појма каже да „*сложене речи* настају уједињењем елемената било које групе речи“, а да „*сложене именице* настају низањем једно поред другог личних имена“.³²⁸

Међутим, Мехмет Хенгирмен не прави овакву поделу и под сложене именице убраја речи које су настале сједињењем више од једне речи и наводи примере међу којима нема личних имена: *sivrisinek, kuşburnu, hanımeli, sütlaç* и сл.³²⁹

Говорећи о структурним особинама именица, Е. Чаушевић износи поделу на:

- једноставне (*yol, serçe, petek*)
- изведене (*yolcu, yudum, dergi*)
- сложене (*akçiğer, denizaltı, gecekond*).³³⁰

³²⁷ Градске четврти у Истанбулу и Бурси које су добиле имена по двома великим личностима из света ислама.

³²⁸ L. Karahan, нав. дело, стр. 32-33.

³²⁹ M. Hengirmen, нав. дело, стр. 121.

³³⁰ E. Čaušević, нав. дело, стр. 60.

За сложенице каже да се састоје од две или више саставнице које се могу одвојити на детерминирајући и управни члан и додаје да такве речи формирају нови појам. Такође истиче да се по правопису те речи пишу састављено. Чаушевић наводи другу генитивну везу као најчешћи начин творбе сложеница.³³¹ Ни он се у овој форми не бави личним именима. Исти приступ срећемо и код С. Ђинђића који спомиње разне морфолошко-синтаксичке конструкције за грађење сложених именица.

Дакле, када су у питању сложене именице, јављају се две различите перцепције: прва, да само лична имена састављена од два и више имена могу бити сложене именице, и друга, да свака именица формирана спајањем две или више именица може бити сложена именица.

Мишљења смо да треба направити компромис између ова два става, јер се у синтагму могу убројити и лично име, нпр. *Mehmet Akif Ersoy*, али и речи *denizalti* (*deniz + alti*) и *buzdolabı* (*buz + dolabı*) и *akciğer* (*ak + ciğer*), управо због тога што су у суштини настале од више речи. Такође, турски правопис по овом питању није јединствен и уједначен, што је још један разлог који иде у прилог нашем ставу.

У светлу ове констатације навешћемо неколико примера Сафине употребе сложених именица.

4.11.2. Примери сложених именица у делима *Сами смо*, *Девето вањско одељење* и *Фатих-Харбије*

У наредна два примера наведена су два лична имена страног порекла:

Fakat senin arkadaşın altmışlık bir zamparaya sahte hislerle bağlanmayıp da, hattâ onu gerçekten sevseydi, **Armand Duval** ile bu herif arasındaki farkı bize az çok unutturarak müsamahamıza epeyce hak kazanabilirdi. (*Yalnızız*, 215) / *Међутим, да се твоја пријатељица лажним емоцијама није везала за шездесетогодишњег женскоароша, већ да га је заиста волела, учинила би да мање-више заборавимо разлику између Арманда Дувала и овог типа и одавно би добила право на нашу толеранцију.*

Bakınız, Fransa'nın en büyük musiki münekkitlerinden biri, **M. Öjen Borel**, bu alaturka-alafranga musiki münakaşaları üzerine, mecmualarımızdan birine

³³¹ Исто, стр. 466.

mektup gönderdi. (*Fatih Harbiye, 119*) / *Гледајте, М. Ожен Борел, један од највећих француских критичара музике, на тему расправе о алатурка-алафранка музици, послао је писмо једном нашем часопису.*

У датој реченици наведено је име чувеног исламског халифе Харуна Рашида. Интересантно је то што га је Сафа навео у облику персијског изафета:

Bak, dedi, şu arkanda, konsolun üstünde duran saati **Harunü Reşit** zamanında bir şarklı icat etmiştir; şu elimdeki kitabı bir şarklı yazmıştır. (*Fatih Harbiye, 48*) / *Гледај... онај сат иза тебе, што стоји на ормарићу, изумео је један источњак у време Харуна Решида. Ову књигу у мојој руци написао је један источњак...*

Сафа спомиње и Даму са камелијама:

La Dame aux Camélias'ya merhametimizi çeken şey, onu içinde piştiği ve çırpındığı bataklıktan yukarıya tırmandıran aşkının müsamahasız geleneklere çarpmasıdır. (*Yalnızız, 215*) / *Оно што према Дами с камелијама привлачи наше милосрђе, јесте то што њена љубав која је уздиже из провалије у којој се варила и грцала, удара у нетолерантну традицију.*

У наредна три примера наведени су топоними. Иначе, топоними се увек пишу заједно:

Erenköy mırıldanıyor. (*Dokuzuncu..., 32*) / *Еренкој шапуће.*

Gündüz, ne şiddetli bir ihtirasla **Beyoğlu**'na çıktığını, yorulmadan kaç mağaza dolaştığını hatırladı ve hayret etti. (*Fatih Harbiye, 108*) / *Присетила се како је данас отишла на Бејоглу уз снажну вољу, колико је магазиа обишла без умора. И зачуди се.*

Yanına bevvâb gibi Şinasi'yi alarak, âdeta sefertasıyla **Perapalas**'a gitmenin ne zevki vardı? (*Fatih Harbiye, 83*) / *Која је сласт у томе што ће узети Шинасија као портира, и отићи у Перапалас баш као да уз себе носи мањерку?*

Такође и неки изрази за годишња доба представљају сложену именицу:

Sanki **ilkbahardan** yaza geçilen mevsim çizgisinin üstüneyiz, etrafımızda gizli bir coşkunluk var. (*Dokuzuncu...*, 21) / *Као да се налазимо на самој линији прелаза из пролећа у лето, окруживала нас је угодна тајновита усхићеност.*

Sonbahara doğru doktor Berlin'e gidecekmiş, küçük hanımı da götürcekmiş. (*Dokuzuncu...*, 48) / *Доктор ће пред јесен ићи за Берлин и повешће и младу хануму.*

Називи неких предмета формирани су од сложених именица. Неодређена генитивна веза представља најчешћу конструкцију за формирање сложених именица, међутим овде је приметан изостанак суфикса присвојности, што се може подвести под тенденцију скраћивања, тзв. језичку економију. Нпр. именица *başörtü* настала је спајањем речи *baş* / глава и *örtü* / марама, покривач и по правилу би требала да изгледа овако: *başörtüsü*:

Kısa boylu, **başörtüyle** yanaklarının yarısına ve kaşlarına kadar başını karatmış. (*Dokuzuncu...*, 101) / *Малог раста, марамом је покрила главу до пола образа и до обрва.*

Hafif uzamış tıraşı, aynaya bakılmadan bağlanmış **boyunbağı**; (*Fatih Harbiye*, 5) / *Мало израсла брада, кравата свезана без огледала;*

4.12. Састављени глаголи (Birleşik Fiil)

4.12.1. Дефиниција састављеног глагола

Састављени глагол представља синтагму формирану од стране помоћног глагола и неке именске речи. Помоћни глагол налази се иза елемента са којим формира синтагму и најчешће су то глаголи *olmak* и *etmek*. С обзиром на функцију, помоћни глагол представља главни члан синтагме.

Мухарем Ергин помоћне глаголе дели у две групе:

- Помоћни глаголи који са именицом граде сложене глаголе (*etmek, olmak, eylemek, bulunmak, уармак*)

- Помоћни глаголи који са глаголом праве сложени глагол (gele+bilmek, alı+vermek, kullanıla+gelmek, yalvarı+görmek, gide+durmak, baka+kalmak, alı+koymak).³³²

Лејла Карахан додаје још и сложене глаголе настале путем *срастања*, када један или оба елемента губе своје значење (*hissetmek, bahsetmek*).³³³

С. Ђинђић уводи појам састављени глагол након чега говори о помоћним глаголима *etmek* и *olmak*, наводећи притом и примере неких сраслих глагола.³³⁴ Е. Чаушевић овом се темом бави кроз помоћне глаголе и износи исцрпну анализу помоћних глагола *etmek* и *olmak*. Што се тиче облика које је Ергин сврстао у групу помоћних глагола који са неким другим глаголским обликом граде глагол, Ђинђић и Чаушевић те форме третирају као глаголски вид и глаголски аспект.

С обзиром да и глаголски облици којим се исказује глаголски вид и глаголски аспект, због чињенице да су формиран од више јединица, представљају одређени вид синтагме, ми смо их у овом раду уврстили у групу састављених глагола.

4.12.2. Примери састављених глагола у делима *Сами смо, Девето вањско одељење и Фатих-Харбије*

- са помоћним глаголом *etmek*:

Yol yorgunluğum geçerse düzeleceğimi **ümit ediyorum**. (*Yalnızız, 300*) / *Ако ме прође умор од пута, надам се да ће ми бити боље.*

Neriman, mütalâasını **beyan etmek** sırası gelince biraz kızardı ve Faiz Bey'in alâkası arttı. (*Fatih Harbiye, 46*) / *Кад дође ред на образложење мишљења, Нериман се мало зарумени, а Фаизова пажња порасте.*

- са помоћним глаголом *olmak*:

Fakat tahayyül etmekten daima kaçtığım bu korkunç tasavvur, en ummadığım zamanlarda beynime **musallat oluyor**. (*Dokuzuncu..., 88*) / *Међутим, ова снажна уобразиља од чијег сам замисљања увек бежао,*

³³² M. Ergin, нав. дело, стр. 386.

³³³ L. Karahan, нав. дело, стр. 74.

³³⁴ S. Đinđić, нав. дело, стр. 128.

узнемирава ми мозак у тренуцима кад се најмање надам. У кући не могу гледати ни кад ножем секу хлеб.

Sen de sevmiyordun onu, söylediler, biliyorum, alâkanı kesmişsin, **memnun oldum.** (*Yalnızız, 95*) / *Ни ти њега ниси волела, знам, рекли су ми, прекинула си везу, и било ми је драго.*

Onlarda da nadir şartlar ararlar ve cins olmayana **teslim olmazlar.** (*Yalnızız, 102*) / *И код њих траже ретке одлике и не предају се онима без педигреа.*

- са помоћним глаголом *vermek*:

Sana, ruhî mekanizmanı idare edebilmek için âdeta **riyazî bir düstur veriyorum.** (*Dokuzuncu..., 79*) / *Дajem ти један математички принцип да би могао управљати својим духовним механизмом.*

- срасли састављени глаголи:

Kalbin bütün meseleleri yalnız kalpte **halledilir.** (*Yalnızız, 52*) / *Сви проблеми срца решавају се само у срцу.*

Fakat neşesinin kaçtığını **hissettim.** (*Yalnızız, 285*) / *Међутим, осетио сам да је изгубила расположење.*

O da kızının kendisine karşı sevgisinden **şüphe ediyordu**; o da, hodgâm bir evlâdın aç iştihaklarını fedakârlıklarıyla doyumunun azabını çekiyor ve mes'uliyetini kızına **atfediyordu.** (*Fatih Harbiye, 84*) / *И он је сумњао у ћеркину љубав према њему, и он је пролазио кроз боли које му донесе пожртвовано услишавање гладних прохтева његовог себичног детета и одговорност за то приписивао је својој ћерки.*

- фразеолошки састављени глаголи:

Торuna birden bir **sünger çek.** (*Yalnızız, 274*) / *Све их одједном побриши.*

Uykusu çok hafif olduğu için, sesin bir rüya olmadığını hemen anladı ve yatağının içinde oturup **kulak verdi.** (*Yalnızız, 353*) / *Зато што је била је веома лакосана, одмах је схватила да глас није био сан, села је на кревет и ослушнула.*

Tütüncüye giderek bir cigara aldı ve camın kenarına asılı bir akşam gazetesinin ilk sayfasına **göz attı**:... (*Fatih Harbiye, 8*) / *Отишао је до киоска, узео је једну цигарету и бацио поглед на насловну страну вечерњих новина што су висиле на излогу*:...

- састављени глаголи у перифрастичној форми:

Akraba ve arkadaşlarından, örneklerden, gittikçe medenileşen İstanbul'un dekorundan, kitaplardan, resimlerden, tiyatro ve sinemalardan gelen bu telkinler, yeni kanunlarda müeyyidesini **bulmuş oluyordu**. (*Fatih Harbiye, 56*) / *Ове поруке које су долазиле од родбине и пријатеља, из примера, из истанбулског декора који се убрзано цивилизовао, из књига, слика, позоришта и биоскопа, проналазиле своју потпору у новим законима*.

Simeranya'da aşkın tam psikografisini elde eden bir alet **keşfedilmiş olsun mu?** (*Yalnızız, 177*) / *Да ли да у Симеранији постоји један инструмент којим се добија потпуна психографија љубави?*

Şinasi derbederlikten en muntazam adam kadar nefret ederek **derbeder olmaya** mecbur kalırdı ve bu, derunî anarşisinin akislerini eşyada da görmeğe mahkûm olduğu zamanlara mahsus, zarurî bir perişanlıktı. (*Fatih Harbiye, 34*) / *Мрзећи нехат као што га мрзи највреднији човек, Шинаси је био приморан да буде немаран и то је била једна неизбежна запуштеност својствена времену у којем је био осуђен на гледање одсјаја његова унутрашњег нерета чак и на предметима у његовој околини*.

Перифрастичне форме преводимо зависно од контекста као сложене, у смислу додавања зависних реченица, или само одговарајућим глаголским временом.

- састављени глаголи у посибилитиву:

İkisi de, şiddetli his fevranları halinde bile sessizliklerini **muhafaza edebilen** ve yalnız kendi kendilerine mahrem olmasını bilen insanlar. (*Fatih Harbiye, 54*) / *Обојица су били људи који су чак и у стању највећег киптања беса могли сачувати сталоженост и прикрити покренута осећања*.

Meçhulün karnından istediğimiz çocukları **doğurtabiliriz**. (*Yalnızız*, 211) / Из стомака непознатог **можемо породити** коју год децу желимо.

Beynin kanayabilir, yüreğine inebilir, herşey **olabilir**. (*Yalnızız*, 46) / Можеш добити мождани удар, може те инфаркт погодити, свашта **може бити**.

Benim mücerret nazariyelerime karşı muarızlarımın müptezel teşbihler ve müşahhas delillerle müdafaa ettikleri tez, bu cahil efkâr-ı umumiyeyi **aldatabilirdi**. (*Dokuzuncu...*, 70) / Теза коју су се против мојих доста уопштених поставки бранили моји опоненти, и то обичним поређењима и конкретним доказима, **могла је преварити** ово неуго јавно мњење.

- састављени глаголи исказани глаголским видом:

Када се глаголски вид изражава помоћним глаголом *kalmak*, онда реченица добија смисао изненађења, неочекуваности, запрепаштености:

Ağzı açık, gözleri kızarmış ve fırlamış, kaşları havada, bir an **donakaldı**. (*Yalnızız*, 91) / Отворених уста, црвених и испупчених очију, с обрвама у ваздуху у једном се трену **следи**.

Bütün hayatımın unutulmaz hayretlerinden biri içinde onun yüzüne **bakakaldım**. (*Yalnızız*, 288) / У једном од незаборавних чуђења целога мога живота, **загледао** сам се у њено лице.

Када се глаголски вид изражава помоћним глаголом *vermek* онда реченица добија смисао лакоће извршења радње:

Kucağına düşen çakmağı yere atmak için hızla ayağa kalkarken, eteği, oyuluklarının biraz aşağısında ansızın **tutuşuverdi**. (*Yalnızız*, 353) / Брзо устајући на ноге, желећи на под бацити упаљач из крила, њена сукња мало испод бутина одједном **плану**.

Ruhî kuvvetleri, kopçaları birdenbire açılan bir esvap gibi ansızın **çözülövermişti**. (*Fatih Harbiye*, 68) / Њене духовне снаге, попут одеће чије се копче наједном отворе, **изненада се изгубише**.

4.13. Бројевна синтагма (Sayı Grubu)

4.13.1. Дефиниција бројевне синтагме

Бројеви у турском језику спадају у непроменљиву врсту речи, које када стоје испред речи врше атрибуцкску функцију. Мухарем Ергин наводи три начина којима се бројеви могу изразити:

- једном речју (бројеви од 0 до 10 и 20, 30, 40, 50, 60, 70, 80, 90, 100, 1000, 1000000 и сл.)

- придевском синтагмом (две стотине, три стотине, четири стотине, пет стотина, две хиљаде, два милиона и сл.)

- бројевном синтагмом (on bir, on iki, on üç, yirmi üç, otuz beş, bin dokuz yüz doksan dört и сл.).³³⁵

За бројевну синтагму Лејла Карахан каже да је то „група бројева поређаних према аритметичком систему“. Она сликовито приказује начин формирања ове синтагме где бројеве ређа с десна у лево наводећи да вредност бројева „расте од краја према почетку“.³³⁶ Бројевна синтагма унутар осталих група речи обавља функцију именице и придева.

На основу овог мишљења разлика између придевске и бројевне синтагме своди се на следеће: код придевске синтагме вредност бројева расте с лева на десно, док код бројевне синтагме вредност бројева расте с десна на лево.

Унутар синтаксе бројевна група може обављати функцију именице или придева. Када се бројеви употребе самостално онда долази до њиховог супстантивирања и тада, како наводи Ксенија Ајкут, „они могу примати све наставке као и именице, могу се деклинирати, примати присвојне суфиксе, ступати у генитивну везу на позицији детерминанса и детерминатума“.³³⁷

4.13.2. Примери бројевне синтагме у делима *Сами смо, Девето вањско одељење и Фатих-Харбије*

Yirmi sekiz sene evvel, mütarekede, Faik Beylerin evinde tanışım.
(*Yalnızız, 418*) / *Пре двадесет осам година, приликом примирја, упознао сам их у кући Фаик-беја.*

³³⁵ М. Ergin, нав. дело, стр. 390.

³³⁶ L. Karahan, нав. дело, стр. 72

³³⁷ К. Aykut, *Kontrastiranje turskog...*, стр. 154.

Dur bakayım... 1887... **On üç, on beş** daha, **yirmi sekiz** sene evvel. (*Dokuzuncu...*, 45) / Стани да видим... 1887. година... плус **тринаест, петнаест, пре двадесет осам** година.

O vakit Neriman **on beş** yaşında idi ve Süleymaniye'deki kız lisesine girdi. (*Fatih Harbiye*, 53) / Нериман је тада имала **петнаест** година и пошла је у Женски лицеј на Сулејманији.

- Пример супстантивираних бројевне синтагме у функцији именског предиката:

Bir hafta evvel ablasının tansiyonu **yirmi birdi**. (*Yalnızız*, 17) / Пре недељу дана притисак његове старије сестре **износио је двадесет један!**

- Пример супстантивираних бројевне синтагме приликом исказивања времена на сату:

On biri yirmi geçiyor. (*Yalnızız*, 347) / Сати је **једанаест и двадесет**.

Saat **on birde** kamyon gelecek. (*Yalnızız*, 80) / Камсион ће доћи у **једанаест сати**.

- Пример супстантивираних бројева:

Çok şey, dedi, **ikimizin** vücut yapılarımız ayrı olduğu için mi, nedir, ben kafamı o kadar döndürüp dolaştırıyorum, bir türlü senin gibi düşünemiyorum. (*Yalnızız*, 46) / Да ли због тога што се **наше** телесне конструкције разликују, или због нечег другог, али ја толико замарам свој мозак и никако не могу мислити као ти.

Из стилских разлога у претходном примеру избегнуто је превођење синтагме *ikimizin*. Уместо превода *нас обојице*, како гласи дослован превод, употребљена је присвојна лична заменица *наше*.

Dame de Sion'da **ikiye ayrılmışlar**. (*Yalnızız*, 62) / У Даме де Сиону **поделили су се на двоје**.

Ben her **ikisinde** de sana yardım edeceğim. (*Yalnızız*, 145) / Ја ћу ти **помоћи код обоје**.

4.14. Скраћенице (Kısaltma Grubu)

4.14.1. Дефиниција скраћенице

Скраћене синтагме настају одређеним „осипањем“ или шаблонизирањем група речи и реченица. Реч је о синтагмама које настају скраћивањем глаголско-именичких, глаголско-придевских и глаголско-прилошких синтагми и не треба их мешати са скраћеницама које се односе на скраћене називе разних географских, административних и техничких појмова.

Говорећи о скраћеницама Лејла Карахан³³⁸ и Мухарем Ергин³³⁹ наводе да углавном представљају скраћене облике глаголско-именичке, глаголско-придевске и глаголско-прилошке синтагме. По њиховом мишљењу, формирају се од два именичка елемента, од којих други углавном описује својство.³⁴⁰ У зависности од суфикса који прими први члан, ови признати лингвисти скраћене облике синтагми деле на *атрибутивне* (isnat grubu - ayak yalın, eli açık, sohbeti tatlı, cebi dolu), *акузативне* (yükleme grubu - insanı takdir, yüzü aşkın), *датовске* (yönelme grubu - oyuna düşkün, geçmişe bağlı, sözüne sadık), *локативске* (bulunma grubu - arada bir, dörtte üç, yükte hafif, beş günde bir), *аблативске* (uzaklaşma grubu - kendisinden emin, benden gizli, gözden irak) и *инструменталне* (vasita gurbu - seninle dost, bayrakla süslü, parayla yüklü). Поред ових, они спомињу и скраћенице које садрже комбинацију наведених група.

Скраћенице спомињу још и Мустафа Озкан и М. Каја Билгегил. М. Озкан каже да ове групе „углавном настају скраћивањем глаголско-именичких, глаголско-придевских, глаголско-прилошких синтагми или скраћивањем или калуписирањем реченица и да се због тога могу назвати *скраћеницама*.“³⁴¹ Он још додаје да се ове синтагме у реченици користе као придеви и прилози и да се увек одвојено пишу. М. Каја Билгегил скраћену форму синтагми наводи под темом *именичке групе* (isim grupları), али осим набрајања синтагми, које се подудара са горе наведеном поделом, не улази у дубљу анализу.³⁴²

³³⁸ L. Karahan, нав. дело, стр. 79.

³³⁹ M. Ergin, нав. дело, стр. 393.

³⁴⁰ L. Karahan, нав. дело, стр. 79.

³⁴¹ M. Özkan, *Türk Dili Yazılı...*, стр. 195.

³⁴² M. K. Bilgegil, нав. дело, стр. 160.

Зејнеп Коркмаз спомиње скраћенице у делу у којем говори о придевима насталим од синтагми³⁴³ и у делу у којем говори о прилозима у облику скраћеница³⁴⁴. Она за скраћенице каже да су то скраћени облици глаголско-именичких, глаголско-придевских или глаголско-прилошких синтагми и да се углавном састоје од две именице које су примиле наставак за локатив, датив, аблатив или пак од две именице „које су једна на другу упућене / biri ötekine isnat edilmiş olan iki ad ögesi“.³⁴⁵

Посматрано са аспекта перцепције нашег језика, стиче се утисак да је у већини случајева реч о конструкцијама код којих је изостављен партицип презента *olan* и герундијум *olarak* или пак први члан генитивне везе. У групу скраћених синтагми, односно скраћеница, свакако треба уврстити и *башибозук конструкције*, као појаву једне окрњене генитивне везе, за коју М. Теодосијевић каже да је конструкција која „има неправилан почетак“³⁴⁶. Иако се ове конструкције веома јасно препознају у турском језику, то се не може рећи када је у питању превод на наш језик, јер у зависности од контекста и осећаја преводилац свакако изоставља или додаје одређене елементе тражећи најбоља стилска решења.

Употреба скраћених синтагми спада у домен језичке и стилске виртуозности и због појаве арапског изафета приликом формирања истих (посебно код *башибозук* конструкција) има примесе архаичног стила. Сафа је архаичан јер доста употребљава ове конструкције, али је и виртуоз јер их на најлепши начин уклапа у ново.

У наредним редовима приказаћемо неколико примера Сафиних скраћених синтагми.

4.14.2. Примери скраћеница у делима *Сами смо*, *Девето вањско одељење* и *Фатих-Харбије*

- атрибутивне скраћенице (*isnat grubu*). Први члан синтагме прима наставак присвојности за треће лице док се други налази у номинативу:

³⁴³ Z. Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, Ankara, 2007, s. 349.

³⁴⁴ Исто, стр. 488.

³⁴⁵ Исто.

³⁴⁶ М. Теодосијевић, *Turski jezik u...*, str. 244.

Kulağı çınlıyor, **ağız yarı açık**. (*Fatih Harbiye, 123*) / У ухо му одзвања, уста му на пола отворена.

Necile'nin, **kapısı açık duran** yatak odasından da aydınlık geliyordu. (*Yalnızız, 377*) / Светло је долазило и из Неџилине спаваће собе **чија су врата била отворена**.

Küçük hanım, bey babanıza birşey söyleyelim de adamcağızın gönlü rahat etsin; **yüzü pek asık**. (*Fatih Harbiye, 19*) / Госпођице млада, кажимо нешто твоме господину оцу, да душа једног човека одахне; **лице му је прилично намришено**.

Bazı gayet açık hatırlanacak ve kâğıda yazılacak kadar berrak, muntazam, **fakat söyleyeni de, dinleyeni de meçhul cümleler**; bazı da rüzgârda savruluyormuş gibi bu kelimelerin birbirinin altından, üstünden sıçrayarak, uçarak, boşlukta hızla dönmeleri. (*Dokuzuncu..., 80*) / **Реченице**, од којих су неке прилично отворене, остат ће у сећању, и које су блиставе и правилне у мери да се могу записати на папиру, али **непознатог и говорника и слушаоца**. Неке као да се витлају на ветру, скачући и летећи испод и изнад ових речи, брзо се враћају у празнину.

Günün hayatına girmek için baloya ait ümidine sarılmak istiyordu fakat buna da cesareti yoktu ve ne olduklarını bilmediği bir alay meçhûl ve **yüzleri örtülü** maniler, ümidinin önünü kesiyorlardı. (*Fatih Harbiye, 77*) / Желела је пригрлити наду у вези бала како би ушла у свакодневни живот, али ни за то није имала храбрости и гомила непознатих препрека **прикривеног лица**, за које није знала шта су, пресекла је пут њеној нади.

Nesebi meçhul ve **gayrisahih evlâd-ı vatanın** sayısız miktarına bir de sen ilâve edeceksin. (*Yalnızız, 24*) / Још ћеш и ти додати небројеној гомили **синова и ћерки државе непознатог и неисправног порекла**.

- дативске скраћенице (yönelme grubu). Први члан синтагме прима наставак за датив, а други се налази у номинативу:

Bana mahsus, çok orjinal bir şerefle seni temin ederim ki, abla, nişanlısiyle değil. (*Yalnızız, 22*) / Сестро, уверавам те с једном веома оргиналном, **мени својственом** чаићу да није са њеним вереником.

Fakat Samim'in yüzünde, bildiği şeylerin vahimlik derecesini **tahmine müsait** bir işaret arıyormuş gibi korkusunu bastıran bir merakla ona baktı. *(Yalnızız, 148) / Међутим, као да је на Самимовом лицу тражила сигнал погодан за претпоставку степена озбиљности познатих му ствари, погледала га је уз знатижељу која је потискивала њен страх.*

Ve bu tek سوالin cevabını bile iyi kötü veremeyecek kadar, buzlu **cama takılı** gözlerin topladığı duyu muhtevalarını kaybetmekten başka zekânın yarabildiği şey yok. *(Yalnızız, 147) / Памет не може урадити ништа друго, па чак ни пружити било какав одговор на ово једино питање, осим да изгуби садржину емоција које су сакупили очи уперене у ледено стакло.*

- локативске скраћенице (bulunma grubu). Први члан синтагме прима наставка за локатив, а други се налази у номинативу:

Gözlerinde kara bulutlar, yüzünde şimşekler, başından acele geçirdiği için **üstünde çarpık duran sokak elbisesi, elinde havaya savurmaya hazırlandığı bir el bombası gibi uzayan çantası**, önümden geçerken durdu:... *(Yalnızız, 96) / Пролазећи испред мене с црним облацима у очима, с муњама на лицу, с набрзину навученом и нахереном вањском хаљином, с торбом опруженом попут ручне бомбе спремне за бацање у ваздух, застаде и рече:...*

Bir yazı takımı, iki bardak gül, sahibi belli olmayan sivri siyah bir fes (galiba bizim doktorun), tampon, istampa, kahve fincanı, **üstünde etiketi olmayan** bir ilâç şişesi. *(Dokuzuncu..., 63) / Прибор за писање, две чаше, ружа, оштри сиви фес непознатог власника (изгледа нашег доктора), тампони, печат, шољица за кафу, једна бочица с лековима без етикете.*

- аблативске скраћенице (uzaklaşma grubu). Први члан синтагме прима наставка за аблатив, а други се налази у номинативу:

Aktüelin yere serici hâkimiyeti altında zekâ, her ânı bir ağaca benzeyen ihsanların ormanında yolunu kaybetmiş, toptan kavrayışlara imkân veren küllî mefhumları yerinde **kullanmaktan âciz**, hattâ en küçük seziş **kabiliyetinden de mahrum**, sabit bir fikrin peşinde sürükleniyor:... *(Yalnızız, 146) /*

*Интелигенција, под нокаутерском доминацијом актуелности, стропоштава се за једном константном идејом која се изгубила у једној шуми добротинства чији сваки трен личи на једно дрво, која је **немоћна да користи** цео смисао који пружа шансу схватању на велико, која је, чак, **лишена могућности** за и најмањим осећањем.*

Bunların arasında, уеруені, **kendiliğinden doğma** nağmeler de vardı. (*Fatih Harbiye, 36*) / *Међу њима је било сасвим нових мелодија **насталих саме од себе.***

Cevaptan müstağni bir sual. (*Fatih Harbiye, 79*) / *То је питање којем **не треба одговор.***

- инструменталне скраћенице (vasita gurbu). Први члан синтагме прима наставак за инструментал, а други се налази у номинативу:

Mahiyetini tayin edemediği **birçok hâdiselerle dolu** gördüğü istikbaline sabit gözlerle bakamıyordu. (*Fatih Harbiye, 57*) / *Није могла мирним очима гледати своју будућност за коју је видела да је **испуњена многим догађајима** чија својства није могла одредити.*

5. Закључак

Анализа живота и необично широког стваралачког опуса Пејамија Сафе јасно показује да је био једна од најважнијих личности турске мисли, културе, новинарства и књижевности двадесетог века, периода који се може окарактерисати као најкритичнији за турску државу и турски народ. Сафа је имао смелости и знања да се изјасни о сваком проблему који је тиштио друштво у којем је живео и та га је особина засигурно учинила једним од најплоднијих турских интелектуалаца. Током истраживања дошли смо до импозантног броја библиографских јединица, било да је реч о чланцима и новинским текстовима или о књижевним делима. Узбуђујуће делује чињеница да резултати нису коначни, без обзира на то колико бројка до сада утврђених библиографских јединица делује нестварно велика. Оно што нас је посебно интересовало у овом раду јесте турски језик у очима Сафе, било да је реч о његовој перцепцији и доприносу као лингвисте и граматичара или његовом доприносу као маестралног књижевника. Као лингвиста, Сафа је понудио граматiku турског језика и нека конкретна граматичка решења, од којих смо неколико представили у раду, док је као књижевник на најбољи могући начин своју теорију спроводио у пракси, у шта смо се уверили кроз граматичку и стилску анализу дела *Фатих Харбије*, *Девето вањско одељење* и *Сами смо*, која смо за ову прилику превели и објавили.

Сазнања до којих смо дошли приликом истраживања Сафиног лика и дела упућују на чињеницу да је реч о једној вишедимензионалној интелектуалној личности, која се највише истиче као новинар, мислилац, романсијер и лингвиста. Спроведене анализе довеле су нас до закључака које представљамо у редовима који следе.

Као што смо навели у уводном делу рада, Пејами Сафа почео је писати веома рано. Иако око самог периода почетка писања постоје неслагања, сасвим је сигурно да је његов списатељски живот трајао нешто преко четири деценије. Позната биографска дела у која смо имали увид наводе нас на закључак да је Сафа пре свега био новинар. Он пише кратке приче и објављује их у тадашњим најпознатијим новинама и за веома кратко време, захваљујући свом таленту, успева да себи обезбеди колумну из које се читаоцима обраћа у вези различитих

тема. Поред тога што је радио у туђим новинама, Сафа је основао и неколико својих, које је најчешће због финансијских разлога морао да угаси. Ова чињеница говори нам о његовом несмиреном револуционарном духу, жељном борбе и напретка. Двадесет хиљада чланака објављених у разним новинама и часописима јесу нешто што и за данашње новинарске стандарде представља велики изазов.

Пејами Сафа је мислилац. Он је интелектуалац са јасно дефинисаним ставом у свим пољима друштвеног живота. Под псеудонимом је писао питко књижевно штиво за шире масе. Тако је морао јер је живео од писања. Међутим, под својим правим именом водио је полемику са свим водећим личностима свога доба. На основу његових радова и гласно изнесених ставова закључујемо да није био стабилног политичког мишљења. Његово се политичко поимање креће од крајње левице до умерене деснице, међутим, то његово турбулентно идеолошко путовање прожето је неприкосновеним патриотизмом и љубављу према својем језику и својој култури. Због својих снажних патриотских осећања Сафу, уз Зију Гокалпа, сматрају оцем десничарског покрета у Турској, што по нашем мишљењу представља једну велику неправду. Анализом његове мисли, макар оне у вези са језиком, видимо да он јасно одваја патриотизам од национализма. Бори се за свој језик и идентитет, али је исто тако отворен за све напредне и корисне ствари које долазе са стране. У раду смо споменули Сафине полемике са неким интелектуалцима, од којих је свакако најпознатија она са Назимом Хикметом. Научни оквир овог рада није нам дозволио дубљу анализу расправе двојице врских интелектуалаца, али она засигурно може бити тема неких будућих истраживања, зато што у себи садржи приказ више аспеката турског друштва.

Романе које је потписао својим правим именом сâм Сафа сматра нечим што је вредно пажње, а видели смо да се веома критички односи према стваралаштву под псеудонимом. По њему, језик и његова употреба представљају поље у којем долази до изражаја мајсторство сваког писца. Стил писања представља веома важну тачку у којој се писци разликују један од другог и која на видело износи њихову креативност. Пејами Сафа поседује оригиналан стил. Разноврсност речи које је користио, течност у објашњавању, употреба језичке конструкције на себи својствен начин, јесте нешто по чему га читаоци одмах препознају. Наш рад обухватио је граматичку анализу три његова дела и приликом избора романа

водили смо рачуна да дела поседују одређену специфичност. Роман *Девето вањско одељење* написао је 1930. године и оно представља аутобиографију. С обзиром да говори о својој болести, дело обилује медицинским терминима. Роман *Фатих Харбије* написао је годину дана касније, 1931. и Сафа њиме обезбеђује значајно место у свету турске књижевности. У делу говори о сукобу између истока и запада. Роман *Сами смо*, пак, написао је двадесет година касније, 1951. године и овим делом Сафа постаје отац психоаналитичког романа у турској књижевности. Дакле, може се рећи да изабрана дела припадају различитом жанру и да су самим тиме писана различитим стилем. Примера ради, када се погледају са аспекта употребе страних речи, до изражаја долази његова виртуозност и веома богат фонд речи. Од неколико стотина страних речи које је употребио у сва три романа, у које спадају речи арапског, персијског и француског порекла, само је седам речи употребио у сва три романа, док је четрдесет осам речи употребио у два романа. Ми смо овде навели само једну врсту речи, а својеврсно бројање целог речничког фонда којим је Сафа располагао, сигурни смо, довело би до невероватних резултата. И то би свакако могао бити правац неких будућих истраживања.

Пејами Сафа је писац који осећа друштвену одговорност. Ову његову особину могуће је видети у уџбеницима и у карактерима ликова које је користио у својим романима. Мајсторски је користио истанбулски турски, увек је бежао од китњастог писања, каткада је користио интензивне реченице у којима је преовладала идеолошка тежина и анализа. Водио је рачуна да му у причама и романима ликови говоре сходно њиховом нивоу и карактеру, док је био против тога да се описи и анализе пишу простим говорним језиком.

Сафино врсно познавање језика, до мере да је био у стању написати граматику, и његова доследна примена принципа које је заступао, омогућили су нам да кроз његова дела извршимо широку граматичку анализу и да овдашњој научној јавности прикажемо једну релативно нову перцепцију учења и анализе турског језика.

На начин који до сада није био уобичајен представили смо четрнаест граматичких појмова, четрнаест синтагми или група речи, износећи том приликом мишљења еминентних турских лингвиста. На тај начин смо покушали ући у срж

њихове перцепције и спојити је са перцепцијом лингвиста овдашњег простора. Преко Сафиних синтагматских конструкција тражили смо потврду или ново редефинисање постојећих граматичких појмова. Помогао нам је да представимо начин на који је „укинут“ изафет и методу за откривање и уклањање неких нерегуларних прилога и везника. Прилико истраживања приметили смо да Сафа другачије схвата и примењује конструкцију под називом нама познатим као *башибозук конструкција*, што нас може упутити на потребу за њено евентуално редефинисање. Можда баш онако како је Сафа заменио изафет. Захваљујући његовом богатом језичком изражају у три дела која су предмет ове анализе успели смо да пронађемо и прикажемо скоро све граматичке конструкције. Немогућност приказивања већег броја примера представља један од недостатака овог рада, јер би већи број примера допринео вернијем приказу Сафиног стилског богатства.

При разматрању различитих језичких питања кроз дела Пејамија Сафе применили смо морфолошку, стилску и аналитичку методу. Сумирајући резултате до којих смо дошли, можемо рећи да је Пејами Сафа био и остао човек од задатка. У једном тренутку заноса отац савремене Републике Турске, Мустафа Кемал Ататурк, увидевши одређене неправилности и одступања од зацртаних циљева и жеља, следећим речима обратио се своме блиском сараднику, Фалиху Рифкију Атају: „Гурнули смо језик у ћорсокак и не можемо га ту оставити. Свакако, опет ћемо урадити оно што је потребно, опет ћемо га ми избавити из ћорсокака.“³⁴⁷ Мислимо да је Сафа управо ово спашавање турског језика из ћорсокака себи ставио у задатак и о томе би се, свакако, још могло много говорити.

³⁴⁷ F. R. Atay, *Çankaya: Atatürk Devri Hatıraları*, İstanbul, 1969, s. 447.

Literatura

- Akyüz, Ali Kami: „Kardeşim İsmail Safa”, *Türk Düşüncesi*, s. 5, 1954, s. 333.
- Atay, Falih Rıfkı: *Çankaya: Atatürk Devri Hatıraları*, Dünya Yayınları, İstanbul, 1969.
- Aykut, Ksenija: *Kontrastiranje turskog i srpskog jezika*, Lapovo, 2011.
- Aykut, Ksenija: *Turske postpozicije - reči bez značenja*, Zadužbina Andrejević, Beograd, 2007.
- Ayvazoğlu, Beşir: *Peyami - Hayatı, Sanatı, Felsefesi, Dramı*, Ötüken, İstanbul, 1998.
- Ayverdi, İlhan: *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı, İstanbul, 2011.
- Bajraktarević, Fehim: *Osnovi turske gramatike*, Naučna knjiga, Beograd, 1962.
- Banguoğlu, Tahsin: *Türkçenin Grameri*, TDK Yayınları, Ankara, 2007.
- Bilgegil, M. Kaya: *Türkçe Dilbilgisi*, Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum, 2009.
- Burun, Vecdi: *Peyami Safa ile 25 yıl*, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1978.
- Bugarski, Ranko: *Uvod u opštu lingvistiku*, Čigoja štampa, Beograd, 2003.
- Čaušević, Ekrem: *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1996.
- Chomsky, Noam: *Syntactic Structures*, Mouton & Co, The Hague and Paris, 1957.
- Demiray, Kemal: *Temel Dilbilgisi*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1984.
- Deny, Jean: *Türk Dil Bilgisi*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2012.
- Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara, 1949.
- Dinđić, Slavoljub; Teodosijević, Mirjana i dr: *Türkçe-Sırpça Sözlük*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu, TDK, Ankara, 1997.

- Đindić, Slavoljub: *Udžbenik turskog jezika*, Naučna knjiga, Beograd, 1991.
- Ediskun, Haydar: *Türk Dilbilgisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988.
- Eker, Süer: *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2007.
- Elif, Naci: „Ölümünün Yıldönümünde Peyami Safa”, *Milliyet Sanat Dergisi*, s. 5, Haziran 1980.
- Ergin, Muharrem: *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak, İstanbul, 2008.
- Gencan, Tahir Nejat: *Dilbilgisi*, Tek Ağaç, Ankara, 2007.
- „Genç Yazarlarımızın Anneleri Anlatıyor: Çocuğumu Nasıl Büyüttüm”, *Resimli Ay*, İstanbul, Mayıs 1929, s. 11.
- Golubović-Braiek, Ksenija: *Proparticipi - ključ turske sintakse*, Zadužbina Andrejević, Beograd, 2003.
- Göze, Ergün: *Peyami Safa - Hayatı, Şahsiyeti, Te'siri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.
- Hacıeminoğlu, Necmettin: *Türk Dilinde Edatlar*, M. E. B. Yayınları, İstanbul, 1984.
- Hatipoğlu, Vecihe: *Türk Dilinde İkileme*, TDK Yayınları, Ankara, 1981.
- Hatipoğlu, Vecihe: *Türkçe'nin Söz Dizimi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1972.
- Hengirmen, Mehmet: *Türkçe Dilbilgisi*, Engin, Ankara, 2007.
- Karahan, Leyla: *Türkçede Söz Dizimi*, Akçağ, Ankara, 2004.
- Клајн, Иван и Шипка, Милан: *Велики речник страних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад, 2007.
- Koç, Nurettin: *Yeni Dilbilgisi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1996.

- Кононов, Андрей Николаевич: *Грамматика современного турецкого языка*, Москва-Ленинград, 1956.
- Korkmaz, Zeuner: *Grammer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara, 1992.
- Korkmaz, Zeuner: *Türkiye Türkçesi Grameri*, TDK Yayınları, Ankara, 2007.
- Kösoğlu, Nevzat: *Peyami Bey*, Ötüken, İstanbul, 2011.
- Kükey, Mazhar: *Türkçenin Sözdizimi*, Kardeş Matbaası, Ankara, 1975.
- Minović, Milivoje: *Uvod u nauku o jeziku*, Svjetlost, Sarajevo, 1985.
- Ortaç, Yusuf Ziya: *Portreler*, Yeni Matbaa, İstanbul, 1960.
- Özkan, Mustafa: *Tarih İçinde Türk Dili*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2004.
- Özkan, Mustafa: *Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2001.
- „Peyami Safa Diyor ki“, *Her Ay*, sy. 1, İstanbul, 1937, s. 119-123.
- Rekin, Ertem: *Elifbe'den Alfabe'ye*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1991.
- Riđanović, Midhat: *Jezik i njegova struktura*, Šahinpašić, Sarajevo, 1998.
- Šabanović, Hazim: *Gramatika turskog jezika s vježbenicom, čitankom i rječnikom*, Sarajevo, 1944.
- Sertel, Sabiha: *Roman Gibi*, Ant Yayınları, İstanbul, 1969.
- Songar, Ayhan: „Peyami Safadan Birkaç Hatıra“, *Türk Edebiyatı*, sy. 104, İstanbul, 1982, s. 24-25
- Станојчић, Живојин и Поповић, Љубомир: *Грамматика српског језика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2000.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi: *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1977.

Tarancı, Cahit Sıtkı: *Peyami Safa*, Semih Lütü Kitabevi, İstanbul, 1940.

Tekin, Mehmet: *Romancı Yönüyle Peyami Safa*, Ötüken, İstanbul, 1999.

Teodosijević, Mirjana: *Jezik Fazila Husnija Daglardže s osvrtom na pokret jezičkog purizma u Turskoj*, Beograd, 1995.

Teodosijević, Mirjana: *Turski jezik u svakodnevnoj upotrebi i komunikaciji*, Beograd, 2004.

Usta, Halil İbrahim: „Kelime Gruplarını Nasıl Tasnif Edelim”, *UTEK 2007 Bildiriler*, İstanbul, 2009, s. 414.

Vefâtının 50. Yılında Peyami Safa Kitabı, T.C. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2012.

Yavuz, Serdar: „Türkiye Türkçesi Ağızlarında Bağlaclar”, *Diyalektolog*, Sayı 3, 2011, s. 57-101.

Yeni Türk Ansiklopedisi, Ötüken, İstanbul, 1985, 9. Cilt, s. 3332.

<http://www.darussafaka.k12.tr/hakkimizda/>

<http://www.meb.gov.tr/belirliGunler/10kasim/inkilaplari/siyasi/takrir.htm>.

http://www.zaman.com.tr/pazar_veyami-safa-kendi-universitesinden-mezun_40692.html

Извори

Safa, Peyami: „Akademi, Evet Akademi!“, *Osmanlıca, Türkçe, Uydurmaca*, Ötüken, İstanbul, 2013, s. 143.

Safa, Peyami: „Arap Harfleri“, *Türk Düşüncesi*, İstanbul, s. 59, 1 Ağustos 1959, s. 266.

Safa, Peyami: „Aydın Dili“, *Osmanlıca, Türkçe, Uydurmaca*, Ötüken, İstanbul, 2013, s. 148.

Safa, Peyami: „Babam İsmail Safa“, *Türk Düşüncesi*, İstanbul, s. 5, 1954, s. 342-346.

Safa, Peyami: „Bir Cevap“, *Türk Dili*, Ankara, s. 14, 01 Kasım 1952, s. 83-84.

Safa, Peyami: „Bir Dilin Benliği“, *Milliyet*, 14 Ocak 1958, s. 2.

Safa, Peyami: „Bir Küçük Boksörün Hatırası“, *Milliyet*, 21. 02. 1955, s. 2

Safa, Peyami: „Bu da Böylesine Bir Yobazlık“, *Milliyet*, 4 Mayıs 1955, s. 2.

Safa, Peyami: „Bu Neslin Gerçek Mümessileri“, *Yazarlar, Sanatçılar, Meşhurlar*, Ötüken, İstanbul, 1999, s. 220.

Safa, Peyami: „Dil Devrimde Uydurma ve Zorlama“, *Türk Dili*, Ankara, 1 Aralık 1951, s. 135-137.

Safa, Peyami: „Dil Otarşisi ve Dil Yetersizliği“, *Osmanlıca, Türkçe, Uydurmaca*, Ötüken, İstanbul, 2013, s. 180.

Safa, Peyami: „Dilde Özleşmenin Hudutları“, *Milliyet*, 4 Nisan 1958, s. 2.

Safa, Peyami: „Dilimize İftira Edenler“, *Osmanlıca, Türkçe, Uydurmaca*, Ötüken, İstanbul, 2013, s. 13.

Safa, Peyami: „Edebiyat Kavgaları“, *Sanat, Edebiyat, Tenkit*, Ötüken, İstanbul, 2012, s. 336.

- Safa, Peyami: „Eski Bir Yılbaşı Gecesi”, *Milliyet*, 2 Ocak 1958, s. 2.
- Safa, Peyami: „Fransızca Konuşan Veznedar Bayan“, *Osmanlıca, Türkçe, Uydurmaca*, Ötüken, İstanbul, 2013, s. 21.
- Safa, Peyami: „Gençlik ve Kahve”, *Eğitim, Gençlik, Üniversite*, Ötüken, İstanbul, 2013, s. 218.
- Safa, Peyami: „Gramersiz Olmaz!“, *Osmanlıca, Türkçe, Uydurmaca*, Ötüken, İstanbul, 2013, s. 66.
- Safa, Peyami: „Hastanın Başındaki Şamata“, *Osmanlıca, Türkçe, Uydurmaca*, Ötüken, İstanbul, 2013, s. 146.
- Safa, Peyami: „Hergün yazmak”, *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1933, s. 2.
- Safa, Peyami: „İlk Basamak“, *Cumhuriyet*, 30 Mart 1940, s. 2.
- Safa, Peyami: „İlmi Terimler ve Halk Dili“, *Milliyet*, 7 Ocak 1958, s. 2.
- Safa, Peyami: „İsmail Safa'nın Şeceresi”, *Türk Düşüncesi*, s. 5, 1 Nisan 1954, s. 221.
- Safa, Peyami: „Kelime İnsandan Daha Canlıdır“, *Osmanlıca, Türkçe, Uydurmaca*, Ötüken, İstanbul, 2013, s. 287.
- Safa, Peyami: „Lisânın İstiklâli“, *Osmanlıca, Türkçe, Uydurmaca*, Ötüken, İstanbul, 2013, s. 34.
- Safa, Peyami: „Meşhur Olan Fakir Çocuklar”, *Tercüman*, 2 Aralık 1959, s. 2.
- Safa, Peyami: „Namık Kemal'in En Güzel Beyti”, *Sanat, Edebiyat, Tenkit*, İstanbul, 2012, s. 306.
- Safa, Peyami: „Sade ve Basit“, *Cumhuriyet*, 14 Eylül 1932.
- Safa, Peyami: „Soysuz Türkçe“, *Milliyet*, 5 Mart 1958, s. 2.
- Safa, Peyami: „Terim Rezaleti“, *Cumhuriyet*, 15 Aralık 1939, s. 2.

Safa, Peyami: „Türk Gramerinin Esasları“, *Osmanlıca, Türkçe, Uydurmaca*, Ötüken, İstanbul, 2013, s. 83.

Safa, Peyami: „Yabancı Kelime Suistimali“, *Milliyet*, 13 Eylül 1958, s. 2.

Safa, Peyami: „Yabancı Kelimelerden Korkumuz“, *Osmanlıca, Türkçe, Uydurmaca*, Ötüken, İstanbul, 2013, s. 73.

Safa, Peyami: „Yabancı Sözcükleri Eleme Hareketleri“, *Osmanlıca, Türkçe, Uydurmaca*, Ötüken, İstanbul, 2013, s. 106.

Safa, Peyami: „Yüzde Yüzcülük İleti“, *Milliyet*, 8 Şubat 1959, s. 2.

Safa, Peyami: *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*, Ötüken, İstanbul, 2000.

Safa, Peyami: *Fatih Harbiye*, Ötüken, İstanbul, 2000.

Safa, Peyami: *Yalnızız*, Ötüken, İstanbul, 2007.

Safa, Peyami: *Okul Grameri: El Kitabı*, Cumhuriyet Kitabevi, İstanbul, 1941.

Биографија

Авдија Салковић рођен је у 1974. године у Новом Пазару. Године 1997. дипломирао је на Одсеку за информатику на Мармара Универзитету у Истанбулу (Република Турска). Године 2006. дипломирао је на Групи за турски језик и књижевност на Филолошком факултету Универзитета у Београду, са општим успехом 8.63. Године 2009. завршио је дипломске академске студије - мастер на студијском програму Турски језик и књижевност са просечном оценом 10. Исте године одбранио је мастер рад под називом *Деноминални суфикси за творбу имена, придева и прилога* на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Школске 2009/2010. године уписао је докторске студије, модул: Језик, смер: Наука о језику, на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Током студија остварио је општи успех 9.63.

Од 2004. године ради у Народној библиотеци "Доситеј Обрадовић" у Новом Пазару. Од 1997. године, након повратка са студија у Турској, активно се бави превођењем са турског језика и до сада је превео близу 30 књига. Међу преводима издвајају се историјски роман *Чанаккале*, превод романа *Çanakkale Mahşeri*, познатог турског књижевника Мехмеда Нијазија Оздемира, превод романа *Фатих-Харбије*, *Девето вањско одељење* и *Сами смо*, турског књижевника Пејамија Сафе и превод романа *Туђинац*, турског књижевника Јакупа Кадрија Караосманоглуа. Руководио је пројектом *Дигитална библиотека* који је Народна библиотека "Доситеј Обрадовић" из Новог Пазара спровела заједно са Народном библиотеком Србије. У оквиру овог пројекта дигитализовани су часопис *Братство*, који је излазио у Новом Пазару од 1941. до 1990. године, и збирка диванске поезије *Гурбијев Диван* из 1699. године. Организатор је бројних промоција и књижевних вечери на којима су учешће узели бројни домаћи и страни гости.

Ожењен је и отац је четворо деце.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани Авдија Салковић

број уписа 08152/Д

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Језик у романима Пејамија Сафе

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

У Београду, 31. 03. 2017. године

Потпис докторанда

Авд. Салковић

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора: Авдија Салковић

Број уписа: 08152/Д

Студијски програм: ЈКК – докторске академске студије

Наслов рада: Језик у романима Пејамија Сафе

Ментор: проф. др Ксенија Ајкут

Потписани: Авдија Салковић

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

У Београду, 31. 03. 2017. године

Потпис докторанда

Avd. Sallic

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Језик у романима Пејамија Сафе

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

У Београду, 31. 03. 2017. године

Потпис докторанда

